

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BİR SEMBOL OLARAK “İDEOLOJİ” NİN
MİMARİDEKİ KAVRAMSAL VE MEKANSAL ETKİLERİ
BAŞKENTLERİN İMARI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA
ANKARA ÖRNEĞİ**

**DOKTORA TEZİ
Y. Mimar Murat POLAT**

**Anabilim Dalı: Mimarlık
Programı: Mimari Tasarım Sorunları**

Tez Danışmanı: Prof. Ali MUSLUBAŞ

AĞUSTOS 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	IX
ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
TABLO LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1
a.Konunun Tanımlanması.....	1
b. Amaç ve Kapsam	6
c.Yöntem	7
1.İDEOLOJİ VE ULUS DEVLET KAVRAMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI	9
1.1.İdeoloji'nin Tanımı	9
1.1.1. İdeoloji'nin Etimolojisi ve Kökenleri	12
1.1.2. İdeoloji Kavramı'nın Tarihsel Gelişimi.....	13
1.1.3. İdeoloji, Anlam ve İnsan.....	16
1.1.3.1. Kiliyazma	17
1.1.3.2. Liberal Hümaniter Görüş Açısı.....	17
1.1.3.3. Tutucu Fikir.....	18
1.1.3.4. Komünist-Sosyalist Görüş Açısı	18
1.1.4.Günümüzde İdeoloji	18
1.2. İdeoloji ve Mimarlık İlişkisi.....	22
1.2.1. Erk ve Mimarlık.....	24
1.2.2. Politik Liderler ve Mimarlık İlişkisi.....	26
1.3. Ulus Devlet Kavramı'nın Ortaya Çıkışı.....	29
1.3.1. Ulusal Kimlik.....	32
1.3.2. Mimarlık ve Kentsel Tasarımda Ulusal Kimliğin Boyutları.....	33
2. İDEOLOJİNİN MİMARİ ÇEVRENİN OLUŞMASINA ETKİLERİNİN BAŞKENT OLMA/SEÇİLME/TEMSİL ETME AÇILARINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	37
2.1. Başkentlerin “Kararı”	39
2.2. Coğrafi Konum /Strateji.....	40

2.3. Modern Devletin Ortaya Çıkışı, Başkentlerin Kaydırılması, Tarihsel	
Arka Plan	41
2.4. Kamu Binalarının Temsil Etme / Sembol Olma Açısından	
Değerlendirilmesi	44
2.4.1.Sembol Olma.....	44
2.4.2.Temsil Etme	45
3. BAŞKENTLERİN SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNDEN BİR	
KARŞILAŞTIRMA	49
3.1. Kent Planlamasının Tarihsel Gelişimi	49
3.2. Hall Sınıflandırması.....	61
3.2.1. Çok İşlevli Başkentler	61
3.2.2. Küresel Başkentler	61
3.2.3. Politik Başkentler	62
3.2.4. Eski Başkentler.....	62
3.2.5. Eski İmparatorluk Başkentleri	62
3.2.6. Eyalet Başkentleri	62
3.2.7. Süper Başkentler	62
3.3. Başkentlerin Sınıflandırılması (Vale'a göre).....	63
3.3.1. Tasarlanmamış Başkentler	63
3.3.1.1. Evrimlerini Kendi İçsel Dinamikleriyle Gerçekleştirmiş Olan	
Başkentler	63
3.3.1.1.a. Londra.....	63
3.3.1.1.b. Paris.....	64
3.3.1.1.c. Viyana.....	66
3.3.1.1.d. Berlin.....	67
3.3.1.2. Evrimlerini Kendi İçsel Dinamikleriyle Gerçekleştirmiş Olan	
Ancak Başkentlik Niteliği Kesintili Olan Başkentler.....	72
3.3.1.2.a Roma.....	73
3.3.1.2.b. Moskova	77
3.3.1.2.c. Atina	80
3.3.2. Politik Erkin Bir İfadesi Olarak Tasarlanmış/Planlanmış	
Başkentler	83

3.3.2.1. Emperyal, Bağımsızlık ve Birleşiklik İçin Tasarlanan	
Başkentler	83
3.3.2.1.a. Washington D.C.	83
3.3.2.1.b. Canberra.....	86
3.3.2.1.c. Yeni Delhi.....	90
3.3.2.1.d. Ankara	93
3.3.2.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Tasarlanan Başkentler.....	94
3.3.2.2.a. Chandigarh	94
3.3.2.2.b. Brasilia	98
3.3.2.3. 1960'dan Sonra İnşa Edilen Başkentler.....	104
3.3.2.3.a. Islamabad.....	104
3.3.2.3.b. Abuja.....	110
3.3.2.3.c. Dodoma	115
3.3.3. Vale-Hall Sentezi	118
4. BAŞKENT ANKARA'NIN İNŞASI.....	136
4.1. Ankara'nın Kısa Tarihçesi.....	139
4.2. Ankara'nın Başkent Olarak Seçilmesi.....	141
4.2.1. Siyasi İrade'nin Kararı.....	142
4.2.2. Ankara İçin Plan Gereksinimi.....	143
4.2.3. Şehremaneti'nin Kurulması.....	143
4.3. Ankara Şehir Planlarının Gelişimi.....	146
4.3.1. Lörcher Planı.....	147
4.3.1.1 Ankara'nın İlk Haritası	148
4.3.1.2 Belgelerde Lörcher Planı	149
4.3.1.3 Keşfiyat Kumpanyasına Keşif.....	150
4.3.1.4 Lörcher Planı'nın Fiziksel Özellikleri ve Değerleri	150
4.3.2. Jansen Planı	155
4.3.2.1 Yarışma Projesi	155
4.3.2.2. Projenin Seçimi	157
4.3.2.3. Jansen Planı'nın Özellikleri	158
4.3.2.4. Planın Olumlu ve Olumsuz Yanları	161
4.4. İdeoloji ve Erk Kavramlarının Kentsel Elemanlar Açısından Başkent	
Ankara Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi.....	162

4.4.1. Akslar / Sokaklar.....	162
4.4.1.1. Genel Plan.....	162
4.4.1.2. Yönetim Bölgesi.	163
4.4.1.3. Üniversiteler	167
4.4.1.4. Konut Bölgesi	168
4.4.1.5. Sokak Detayı	171
4.4.2. Meydan.....	173
4.4.3. Eski Doku / Yeni Doku İlişkisi.....	175
4.4.3.1 . Genel Plan	175
4.4.3.2. Hacı Bayram.	175
4.4.3.3. Opera Meydanı.....	176
4.4.4. . Spor ve Rekreasyon Alanları	179
4.4.4.1. Stadyum	179
4.4.4.2. Gençlik Parkı	181
4.4.4.3. Orman Çiftliği	184
5. ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME.....	186
5.1. Kamu Binaları, Parlamento ve Bakanlık Binaları Örnekleri.....	186
5.1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası	190
5.1.2. Başbakanlık Binası (İnhisarlar Umum Müdürlük Binası)	192
5.1.3. İçişleri Bakanlığı	192
5.1.4. Yargıtay Binası.....	193
5.1.5. Genelkurmay Başkanlığı Binası	195
5.1.6. Cumhurbaşkanlığı Köşkü	197
5.2. Spor ve Rekreasyon Alanları	199
5.2.1.Gençlik Parkı.....	199
5.2.2. Baraj Gazinosu (Çubuk Barajı).....	201
5.2.3. Atatürk Orman Çiftliği.....	203
5.2.4. Stadyum	204
SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER	206
KAYNAKÇA.....	211
ÖZGEÇMİŞ.....	217

ÖNSÖZ

İdeoloji ve mimarlık alanında çalışmaya 2003 yılında Berlin’i ziyaret ettiğimde karar vermiştim. Avrupa’nın belki de siyasi, politik geçmişinin en yoğun olarak yaşandığı bu kentin bölünmüşlüğü/birleşmişliği, aksları, yönetim yapıları, “Doğu” ve “Batı”ındaki farklı mimarisi, yeni inşa edilmekte olan dönüşüm alanları, binaların duvarlarında kalmış olan savaş izleri, bir dönemi simgeleyen heykel ve kabartmaları ideoloji, politika ve mimarlık konularına olan ilgimi arttırarak, bu alanda bir doktora tezi yapmak konusunda beni heyecanlandırdı.

Bu ilgimi daha eskilere gittiğimde çocukluğumun bir döneminin geçtiği Ankara ile ilişkilendirdim. Cumhuriyet Bayramları, Hipodrom’daki 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları, Kızılay ve Ulus Meydanları, Bakanlıklar, Meclis Parkı bu ilgimin şekillenmesindeki önemli göstergeler. Özellikle Ankara’nın dışında yer alan Garnizon askeri yerleşmesinde geçirdiğim yıllar; geniş yolları, meydanları, yerleşmenin hemen dışından bakıldığında görülen uçsuz bucaksız yeşil alanları ile herhangi bir kent parçası ile iletişim kuramaktan kaynaklanan yalnızlık hissi, ideolojinin çevrenin şekillenmesinde ne kadar etkin olduğunu düşündürdü. Yukarıda sayılanlar mimari çevrenin kişinin hafızasında oluşturduğu imgeler. Tez çalışmam sürecinde bu konunun mimarinin oluşmasındaki diğer etkenlerin (ekonomi/ dönem/ topoğrafya/ mimari akımlar/ yer vb.) yanında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu algıladım.

Bu çalışmayı bu alandaki değerlendirmelerimin bir sonucu olarak değil bir başlangıcı olarak görüyorum. 2003 yılında bir mimarlık dergisinde yayımlanan iki sarayın yapılma/ yıkılma/ yeniden inşa edilme öyküsünü aktardığım, “Mimarlık, İdeoloji ve Rekonstrüksiyon” başlıklı ortak makalem ve 2004 yılında gerçekleştirilen uluslararası bir kongrede sunduğum “Devletin Kamusal Alanda Demokrasi Arayışı”: Bir halkla bütünleşme projesi olarak Berlin’deki devlet binaları ve çevresine dair bir değerlendirme” başlıklı bildirim tez üzerinde çalışırken bana yol gösterici oldular. Chirstian Vale’in “Architecture, Power and National Identity”, Thomas Hall’un “Planning Europe’s Capital Cities”, Gönül Tankut’un “Bir Başkent’in İmarı” ve Bernd Nicolai’in “Moderne und Exil” kitapları başvurduğum temel kaynaklar arasında yer aldı.

Başta annem, babam ve eşim Ebru Omay, sürekli beni motive ederek tezimi bitirmemde büyük katkısı olan tez danışmanım Prof. Ali Muslubaş olmak üzere Prof. Dr. Nesrin Dengiz’e, Prof. Dr. Fehmi Kızıl’a, konuya farklı açılardan bakmamı sağlayan Prof. Dr. İhsan Bilgin’e, benimle fikirlerini paylaşan Prof. Dr. Belkıs Uluoğlu’na, Mimari Tasarım Sorunları’ndaki görevlerimi üstlenerek bana boş zaman bırakarak beni destekleyen Yrd. Doç. Dr Ayşegül Kuruç ve Yrd. Doç. Dr. İmre Özbek Eren’e çok teşekkür ederim. Tezimi tamamlamaya çalıştığım son dönemde dünyaya gelen kızımız Öykü tezimi bitirmem için bana umut ve çalışma azmi verdi. 2006 yılında almaya hak kazandığım DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi) bursundaki katkıları için DAAD İstanbul ofisine, Berlin Teknik Üniversitesi’nde çalışmama yardımcı olan, arşivleri açan ve yorumları ile katkıda bulunan Prof. Dr. Ing. Johannes Cramer’e, ve Berlin’deki Devlet Kütüphanesi (StaBi) çalışanlarına teşekkür borçluyum.

Haziran 2009

Murat Polat

ÖZET

Yirminci yüz yılın başı özellikle ilk çeyreği birçok dönemin sona erdiği, imparatorlukların yıkılıp, yerine ulus-devletlerin kurulduğu bir zaman dilimidir. Yeni fikirler, yeni devletler, yeni akımlar, sanatta, edebiyatta vb. birçok alanda radikal değişimlerin hızla yaşandığı, devrimlerin gerçekleştiği bir dönemdir. Tezin konusunu oluşturan ideolojinin mimari üzerindeki etkilerini irdelemek için 20. yüzyıl başı çok somut örnekler sunmaktadır.

İdeoloji ve Mimarlık kavramlarından yola çıkılan tezin birinci bölümünde İdeoloji kavramının ortaya çıkışı, etimolojisi, gelişimi ve günümüzdeki anlamları üzerinde durulmuştur. İktidarın mimarlık ve sanatı nasıl bir propaganda aracı olarak kullandığına yönelik örneklerle liderlerin başkentlerin inşa edilmesinde oynadıkları etkin rol ve bunların biçimleri görsel ve yazılı belgelerle desteklenmiştir. Ulus devletin ortaya çıkışı, ulusal kimlik, mimarlık ve kentsel tasarımda ulusal kimliğin boyutları bu bölüme ait diğer alt başlıklardır.

İkinci bölüm ideolojinin mimari çevrenin oluşmasına etkilerinin başkent olma seçilme, sembol olma, temsil etme açılarından değerlendirildiği bölümdür. Goodman, “Binalar Kendilerini Nasıl İfade Eder” adlı denemesinde belirli bir mimarlık işinin kendisini nasıl yansıttığından önce binanın neyi yansıtabildiği sorusunun düşünülmesi gerektiğini belirtir. Böylelikle en az bu anlamlarla iletilen mekanizmaları açıklamayı ve yapıyı çevrenin kendisini yansıtmayı/ifade etme biçimlerini sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Benzer bir yaklaşım, Gideon’un Space Time and Architecture adlı eserinde gözlenir. Bu tür bir analiz bir parlamento kompleksi ve onun politik geçmişi hakkındaki ilişkiyi anlamak açısından önemlidir. Genel olarak başkentlerin, daha küçük ölçekte yönetim bölgesi ve kamu binalarının ulus devletleri temsil etme ve onların sembolü haline gelmeleri bu bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

Başkentlerin kurulması esas olarak bir planlama sorunudur. Bu nedenle başkentlerin tarihçesine ve ifade ettiklerine yoğunlaşmadan önce üçüncü bölümde kentsel planlamanın kısa tarihçesi incelenmiştir. Yapılan farklı sınıflandırma yöntemlerinin sentezi yapılarak başkentler tablolar ve planlarla karşılaştırılmıştır. Farklı kentsel kurguları ve tarihsel arka planları açısından Londra, Washington, Moskova, Brasil,

İslamabad vb. kentlerin birbirleriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Dördüncü bölüm yukarıda bahsedilen tezler açısından Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın yeni bir proje olarak detaylı bir şekilde ele alındığı bölümdür. Bu bölümde tez Ankara'nın sosyal-ekonomik tarihi, başkent olarak seçilirken siyasi iradenin kararı, şehremanetinin kurulması, yarışma projesi gibi alt başlıklarla detaylandırılmıştır. Ankara'nın esas şehir planları olan Lörcher ve Jansen Planı ise Ankara'nın şehir planlarının gelişimi başlığı altında incelenmiştir. Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi Arşivi'nden yapılan araştırmalardan elde edilen planlar üzerinden Jansen planlarının kentsel elemanlar açısından akslar, sokaklar, meydanlar, eski doku-yeni doku ilişkisi gibi alt başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Beşinci bölümde ise mimari dil açısından temsil etme, sembol olma kavramlarının detaylı olarak irdelenebileceği düşünülen örnek kamu binaları ve kentsel rekreasyon alanları detaylı olarak ele alınmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İdeoloji, Temsil, Mimarlık, Başkent, Ankara,

ABSTRACT

The beginning of 20th century especially the first quarter is a period of empires falling apart and nation states were established. New ideas, new states, new movements and revolutions were performed and realized in many fields like art literature etc..

In the first chapter the etymology, development and the recent use of the term ideology was examined in the context of architecture. The examples describing how the governmental power uses art and architecture as a propaganda tool were supported by the documents showing the efficient role of the leaders. The appearance of the nation state, national identity, dimensions of the national identity in architecture and urban design are the other sub topics.

The second chapter evaluates the effects of ideology in terms of being a capital, representation, being a symbol and selection in urban pattern. Goodman states in his work "How Buildings Mean" that the important question is not how an architectural work represents itself but what an architectural work represents. Such an analysis is important to understand the political history of the parliament complex and itself. Generally capital cities, in a smaller scale governmental districts and governmental buildings were mentioned as examples of representation of nation states.

The foundation of the capital city is actually an issue of urban planning. Upon this before searching the history and the meanings of the capitals, the short history of urban planning were described. The different methods in classification of the capital cities were evaluated in synthesis and the capitals were compared with tables and with their plans. With their different urban structures and historical backgrounds of the cities like London, Washington, Moscow, Brasil, Islamabad etc., the differences and the similarities were described

Fourth Chapter is the chapter in which Ankara, the capital city of the Turkish Republic was examined upon the terms that are mentioned above. The social-economical history of Ankara, the decision of Ankara to be the capital city, the foundation of the city municipality, the architectural competition are the subtitles. The Lörcher plan and the Jansen Plan which are the master plans of Ankara was evaluated under the title of the development of the plans. The plans which were

found during the research in Berlin Technical University Architectural Museum were examined in terms of urban structures like axes, streets, squares, old and new urban pattern.

In the fifth chapter in perspective of representation and being symbol through architectural language the examples of governmental buildings and recreational areas were examined.

KEY WORDS

Ideology, Representation, Architecture, Capital City, Ankara

ŞEKİL LİSTESİ

I.BÖLÜM

- Şekil 1.1. İktidarın mimarlığı bir propaganda aracı olarak kullanmasına bir örnek. Sovyetler Sarayı (The Palace of Soviets) Proje Yarışması Önerisi, 1936, Mimarlar Boris Iofan, Vladimir Gelfreich. Kaynak (Tharkanov, Kavtaradze, 1992) 23
- Şekil1.2. Hitler'in Büyük Germanyaya Projesi için albert Speer'den yapmasını istediği üçyüz bin kişilik Halk Sarayı. Anıtsal yapısı ve geleneksele atıfta bulunan kubbe motifi ile eskiye dönüşü simgeliyor.(Balfour, 1990) 25
- Şekil 1.3. Bir liderin mimari ve planlamaya müdahalesini anlatan iki fotoğraf. Hitler model ve planları denetliyor (Wolf,1999) 26

II. BÖLÜM

- Şekil 2. 1 Lincoln Anıtı, Washington D.C. 44
- Şekil 2.2. Amerika Birleşik Devletleri Capitol Binası 46
- Şekil 2.3. Hitler'in çalışma odası 47
- Şekil 2.4. Federal Almanya Parlamento Binası Reichstag 48
- Şekil 2.5. Reichstag şeffaf cam kubbenin içinden görünüş 48

III. BÖLÜM

- Şekil 3.1. Sforzinda ideal kent planı / 15. yüzyıl ortası. Filarete adıyla anılan İtalyan mimar, heykeltıraş ve teorisyen Antonio di Pietro Averlino'nun Milano'nun tiranı Sforza için yapmış olduğu ideal kent planı. Uygulanmamış olan bu plan bir ikon olarak günümüze kadar ideal kent planlamasında yerini almıştır. Rönesans'ın 'ideal proje'leri çoğunlukla yeknesak doğrusallıktan uzaktır. O dönemin planlarını hazırlayanlar için sorun artan kesinleşmiş düşünceleri yeni bir kent şekline çevirmektir ki bu arada kent bütünüyle bir kraliyet konutu olarak ele alınıyordu ve buna ek olarak işlevi bir kale olmalıydı. Bu nedenle merkezîyetçi çözümler ziyadesiyle uygundu. Bu önemli modelde her ne kadar ortaçağda kale genellikle dış çeperde yer alsada ve kentteki diğer yapılarla direkt kontağı yoksa da, bir yanda lord diğer yanda kent halkının oluşturduğu birlikteliliğin yol açtığı iki başlı politik düzen görülmektedir. 52
- Şekil 3.2. Roma. Michalengelo'nun Campodiglio örneği. 53
- Şekil 3.3 Londra'da büyük anıtsal mekanlara yönelik bir ilgi yoktur. Onun yerine perspektif canlandırma ile şekilde gösterilen ilk planlı alan, Inigo Covent'in Covent Garden'daki 'piazzası', genel olarak meydan olarak tanımlanan yani az çok yeknesak yapıların kullanıcılar için düzenlenen park gibi bir yeşil alan etrafında konumlandığı bir açık alan düzenlemesinin ilk adımını simgelemektedir (Hall, 1997). 54
- Şekil 3.4. Versailles sadece bir meydan ve park anlamının ötesinde Fransa için tasarlanmış ikinci bir başkenttir. Bu plan tipi Avrupa'da diğer birçok kent planını etkilemiştir. 55
- Şekil 3.5. Karlsruhe, özellikle orijinal planlanan şekliyle, tamamen kraliyet konut işlevine yönelik tasarlanan en uç plan örneğidir. Saraya ait bir kule, saraydan başlayan sokaklardan birini dik kesen şehrin ana caddesi dışında herşeyi kapsayan dairesel şemanın merkezini oluşturmaktadır. 56

Şekil 3.6. Londra. Christopher Wren'in 1666'daki Büyük Yangın'dan sonra Londra'nın yeniden inşası için yaptığı önerisi şehir planlama tarihinde merkezi bir öneme sahiptir. Kentsel alanın batısı dikdörtgensel bir gride bölünmüşken doğu tarafı caddelerin ışımsal olarak çıktığı poligonal meydanların oluşturduğu bir sistemi kapsamaktadır. (Hall, 1997).....	57
Şekil 3.7. St. Petersburg. 1834'e tarihlenen harita yüzyıllık dikkatli bir iyi planlama örneğinin sonucunu göstermektedir. Neva nehri kıyısı boyunca resmi merkezle birlikte Bahriye Mahkemesi, Kışlık Saray gibi kamu binaları ve meydan sıraları bulunmaktadır. Bahriye Mahkemesi'nin önündeki açık alandan ışımsal olarak dağılan üç ana cadde merkez ile kenarları bağlamaktadır. Bu caddelerin merkezlerinin birçok sokak ile kesilmesi rasyonel bir yapı oluşturmaktadır. Bahriye Mahkemesi'nin kulesi Roma'daki Popolo Maydanı'nda yer alan dikili taşın aksine, şehrin farklı parçalarını görsel olarak bir birine çekerek önemli bir rol oynamaktadır.....	58
Şekil 3.8. Le Blond'un St.Petersburg'a ait hayali planı. Bahriye Mahkemesi'nden radyal olarak yayılan sokaklar henüz planlı değildir; bu çözüm birbirini izleyen genişletme sürecinde derece derece gelişmiştir.	58
Şekil 3.9. Edinburg. Ana kesit belediye başkanı George Drummond'un teşviki ve James Craig'in planlaması ile 1800'lü yıllarda inşa edilen Yeni Şehir'i kapsamaktadır. (Çizim Erik Lorange).....	59
Şekil 3.10. Dikdörtgensel (Izgara, rectilinear) blok planlamasının üç yüzyılı.....	60
Şekil 3.11. Londra'daki yönetim yapılarının dağılımı. Noktasal düzensiz yapı.....	63
Şekil 3.12. Paris'in yönetim yapılarının dağılımı. Noktasal düzensiz yapı.	65
Şekil 3.13. Viyana'nın kentsel yapısını ve gelişimini gösteren şematik haritalar. Noktasal düzensiz yönetim bölgesi, ışımsal izgara kentsel doku. Analiz: Murat Polat	66
Şekil 3.14 Berlin Kent Planı / 1798 Eski kent Dokusu ve yeni açılan akslar Noktasal düzensiz yönetim bölgesi, ışımsal izgara kentsel doku. Analiz: Murat Polat.....	68
Şekil 3.15. Unter Den Linden aksının Nasyonal Sosyalistlerin iktidarındaki hali; aydınlatma da ideolojik mimarlığın vurgulanmasında etkin olarak kullanılmıştır. ...	69
Şekil 3.16 Albert Speer'in tasarladığı Halk Sarayı'nın modeli. Reichstag'ın tam karşısında Hitler'in Sarayı görülmektedir.(Speer, 1978).....	70
Şekil 3.17. 1984 hava fotoğrafında Berlin yönetim bölgesi aksları. Doğu ve Batı Berlin olarak ikiye ayrılan kentte eski kent dokusu Doğu Berlin tarafında kalmıştır. (Analiz: Murat Polat)	71
Şekil 3.18. 1995 hava fotoğrafında Berlin yönetim bölgesi aksları. Doğu ve Batı Berlin'in birleşmesinden sonra kent ve yönetim merkezi hızlı bir inşai faaliyete sahne oldu. (Analiz: Murat Polat)	72
Şekil 3.19. Roma kent planı, eski kent ile yeni kent arasındaki yönetim bölgesi ve kentsel akslar.(Analiz: Murat Polat)	73
Şekil 3.20. EUR binası / Roma	76
Şekil 3. 21. Moskova Kent Planı / Yönetim Merkezi ve Eski Kent Merkezi'ne uzanan akslar. Işımsal düzensiz yapı. Orijinal plan: (Tharkanov, Kavtaradze, 1992, (Analiz: Murat Polat)	77
Şekil 3.22 Sovyetler Sarayı (The Palace of Soviets) Proje Yarışması Önerisi planı ve perspektifi, 1936, Mimarlar Boris Iofan, Vladimir Gelfreich. Kaynak (Tharkanov, Kavtaradze, 1992).....	79
Şekil 3. 23. Atina şehir planı Merkezi yönetim bölgesinin ışımsal düzenli yapısı (Analiz: Murat Polat)	80
Şekil 3.24 Atina Kentinin Yönetim Bölgesi ve kentle olan ilişkisi	82

Şekil 3.25. Washington kent planında yönetim bölgesinin yeri. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat).....	83
Şekil 3.26. Washington kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi/detay. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat).....	85
Şekil 3.27. Canberra Kent Planı / Yönetim Bölgesi'nin kentle ilişkisi.....	86
Şekil 3.28 Yeni Delhi kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi/detay. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat).....	90
Şekil3.29 Ankara İmar Planı / Kuzey-Güney, Doğu-Batı Aksı, Cordo Maximus / Decumanus Maximus. Orijinal Harita :Hermann ansen Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22598.....	94
Şekil 3.30 Brasilia kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi/detay. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal Harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat).....	98
Şekil 3.31 Brasilia kent planında yönetim bölgesi ve kent ilişkisi. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal Harita: Mete Göktuğ arşivi, 1992, Analiz: Murat Polat).....	99
Şekil 3.1 Brasilia Ulusal Kongre Binası, Oscar Niemeyer.....	103
Şekil 3.33 İslamabad kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)	105
Şekil 3. 34 Abuja kent planı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)	111
Şekil 3.35 Dodoma kent planı. Işınsal düzensiz yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat).....	116
Şekil 3.2 Işınsal Düzensiz Yapı (Analiz: Murat Polat).....	119
Şekil 3. 3 Işınsal Düzenli Yapı (Analiz: Murat Polat).....	119
Şekil 3.4 Noktasal Düzensiz Yapı (Analiz: Murat Polat).....	119

IV.BÖLÜM

Şekil 4.1. İçişleri Bakanlığı Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından üç ayrı dilde yayımlanan La Turquie Kemalist dergisi Türkiye Cumhuriyeti'nin bir propaganda aracı olarak kullanılmasına bir örnek. "Ankara inşa ediyor" cümlesi hem yeni başkentin inşasına, hem de ülkenin dört bir tarafına devlet eliyle yapılan anıtsal ve endüstriyel inşaatlara işaret etmektedir (Bertaux, 2006).....	136
Şekil4.2 1924 Lörcher Eski Şehir Planı 'Bebaungsplan der Türkischen Haupt und Residenztadt Angora' 1/2000 (Kaynak: Cengizkan, 2004)	148
Şekil 4. 3 1924-25 Lörcher Planı , 'Plan zum Aufbau der Türk,(ische) Hauptstadt-Angora-Altstadt u.(nd) Regierungstadt=Tschankaya' (Türklerin Başkenti Ankara'nın Yapılaşma Planı/Eski Şehir ve Yönetim Şehri, 1/10000)(kaynak:Cengizkan).....	151
Şekil 4.4 Şekil Ankara İmar Planı , Hermann Jansen	155
Şekil 4.5 Şekil Ankara Eski Şehir Planı / Eski Doku-Yeni Doku İlişkisi.....	155
Jansen'in planı incelendiğinde şehrin farklı işlevsel bölgelerini ve konut mahallelerini ayıran yeşil bantlar kullandığı görülür. Plana göre Hükümet Binaları eski kentin güneyine, Yüksek Mektepler güneydoğusuna, Endüstri bölgesi güney batısına yerleştirilmiştir. Konut mahallelerini ise sosyal sınıflara göre ayıran Jansen, işçi mahallesini kuzeybatıda, müstakil evlerden oluşan bölgeyi ise güney tepelerinde	

kurmayı önermiştir (Şekil 4.4). Akcan'a göre, tüm bu bölgeleri ayıran geniş yeşil bantlar mimarın modern kentini, Avrupa kentlerindeki sıkışık kentsel dokudan ayıran en temel elemandır. Jansen bu yeşil bantların içinde tarım değil, eğlence ve spor alanlarını yerleştirmiştir. Başlangıçta planda olmayan Gençlik Parkı da daha sonra bu bantlara ilave edilmiş ve en merkezi rekreasyon alanı haline gelmiştir.....	160
Şekil 4.6. Ankara İmar Planı / Kuzey-Güney, Doğu-Batı Aksı, Cordo Maximus / Decumanus Maximus.....	163
Şekil 4.7. Kuzey-Güney, Doğu-Batı Aksı.....	163
Şekil 4.8. Yönetim Bölgesi, Politik Başkentlerin Kurulmasında da Akslar Antik Dönemdeki Gibi Sıklıkla Kullanılmıştır. Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22585	164
Şekil 4.9. Hermann Jansen'in Yönetim Bölgesi İçin Plan Önerisi	164
Şekil 4.10. Hükümet Kartiyesi	164
Şekil 4.11. Jansen'in Önerisinde Önceleri Farklı Açılar ve Eğrilerle Tasarlanan Yönetim Bölgesinin Aksa Getirilme Çabası	165
Şekil 4.12. Politik Başkentlerin Kurulmasında Aksın Kullanılması, Planlamada Eski Kenti Anımsatıyor.....	165
Şekil 4.13. Yönetim Bölgesi Yükseklik/Kütle İlişkilerini Gösteren Basit Perspektif	166
Şekil 4.14. İçişleri Bakanlığı-Millet Meclisi Binaları İlişkisi (Bu Alternatif Kullanılmamıştır.).....	166
Şekil 4.15. Eğitim Yapılarında Aksiyel Düzenleme	167
Şekil 4.16. Eğitim Yapılarının Planlanması.....	168
Şekil 4.17 Şekil Eğitim Yapılarında da Anıtsal Aksiyel Düzenleme.....	168
Şekil 4.18.Çankırı Caddesi Civarı.....	169
Şekil 4. 19. Çankırı Caddesi Civarı.....	169
Şekil 4.20. Az katlı bir kent görünüşü öneriliyor.....	170
Şekil 4.21 Konut bölgesi kuzey-güney doğu-batı aksları sokak yerleşim detayı	171
Şekil 4.22 Konut bölgesi genel sokak konsepti	172
Şekil 4. 23. Konut bölgesi genel sokak konsepti	172
Şekil 4.24.Ulus Meydanının Düzenlenmesi İçin Bir Öneri	173
Şekil 4.25. Ulus Meydanının Düzenlenmesi İçin Başka Bir Öneri.....	174
Şekil 4.26. Ulus Meydanı'nı Anlatan Perspektif. Arkada Şehir Tacı (stadtkrone)..	174
Şekil 4.27. Eski Kent Dokusu / Yeni Kent İlişkisi.....	175
Şekil 4. 28. Eski Kent Dokusu Yeni Plan Önerisi	176
Şekil 4. 29. Eski Doku-Yeni Doku İlişkisi, Opera ve Civarı	176
Şekil 4.30. Eski Doku/Yeni Doku İlişkisi, Avlulu Büyük Bloklar Tercih Edilmiş / Eski Dokunun Reddi	177
Şekil 4.31. Pazar Caddesinden Opera ve Kaleye Bir Bakış.....	177
Şekil 4.32. Opera Meydanından Kaleye Bakış	178
Şekil 4.33. Gençlik Parkı Kahveden Operaya Bakış.....	178
Şekil 4.34.Stadyum Çevresinin Aksiyel Düzenlemesi.....	179
Şekil 4.35. Stadyum Aksında Yer Alan Ankara Kalesi'nin Şehir Tacı (stadkrone) Olarak Kabulünü Anlatan Perspektifte, Stadyum ve Çevresi Görülmektedir.....	180
Şekil 4.36. Stadyum Genel Görünüş	180
Şekil 4.37. Stadyum Aksında Yer Alan Ankara Kalesi'nin Şehir Tacı (stadkrone) Olarak Kabulünü Anlatan Perspektifte, Stadyum ve Çevresi Görülmektedir.....	181
Şekil 4.38. Gençlik Parkı İçin Geliştirilen Plan ve Kesit.....	181
Şekil 4.39. 1/1000 Ölçekli Plandan 1/500 Detay	182
Şekil 4.40. 1/200 Yeşil Alan Düzenlemesi Planı	182

Şekil 4. 41. Sosyal Donatı/Kafeterya Detayı 1/100	183
Şekil 4.42. Bir tasarım Nesnesi Olarak Köprü.....	183
Şekil 4.43.1/200 Yeşil Alan Düzenlemesi Kesit, Cepheler	183
Şekil 4.44. 1/1000 Ölçekli Plandan 1/500 detay	184
Şekil 4.45 Atatürk Orman Çiftliği Genel Planı	184
Şekil 4.46. Atatürk Orman Çiftliği Plan Detayı.....	185

V. BÖLÜM

Şekil 5. 1 Holzmeister'in Yönetim Bölgesi için Proje Önerisi, Üstte Parlamento ve Altındaki Bakanlıklarla olan ilişkisi,1934 (Nicolai, 1998).....	189
Şekil 5. 2 Holzmeister'in Meclis Binası için geliştirdiği cephe önerisi. Uluslararası yarışma 1937 (Nicolai, 1998).....	190
Şekil 5.3 Holzmeister'in Meclis Binası için geliştirdiği ikinci önerinin kütle perspektifi. 1938. (Nicolai, 1998)	190
Şekil 5. 4 Holzmeister'in Meclis Binası için getirdiği öneri.(Nicolai, 1988)	191
Şekil 5.12. Holzmeister, Atatürk-Palais, Kolonadlı Avlu, Foto 1995 (Nicolai, 1998)	198
Şekil 5.14. Gençlik Parkı için teras kesitleri	200
Şekil 5.15 Park ilk olarak Herman Jansen'in Ankara için yaptığı 1934 tarihli master plan şeklinde tasarlanmış, plan daha sonra Nafia Vekalei için çalışan peyzaj mimarı ve planlamacı Theo Leveau tarafından değiştirilmiştir. (Bozdoğan, 2002).....	200
Şekil 5 .16. Çubuk Barajı (Evren, 1998).....	201
Şekil 5.17. Çubuk Barajı'nın rekreatif amaçla kullanılmasına bir örnek. Solda lokanta, gazino. (Evren, 1998)	202
Şekil 5.20 Atatürk Orman Çiftliği Genel Planı	204
Şekil 5. 21. Ankara Stadyumu'nda 19 Mayıs Bayramı kutlaması. (Evren, 1998)...	204
Şekil 5. 22. Stadyuma ait bir kartpostal. (Evren, 1998).....	205

TABLO LİSTESİ

III. BÖLÜM

Tablo 3.1. Londra Analiz Tablosu (Murat Polat).....	120
Tablo 3.2. Paris Analiz Tablosu (Murat Polat)	121
Tablo 3.3.Viyana Analiz Tablosu (Murat Polat).....	122
Tablo 3.4. Berlin Analiz Tablosu (Murat Polat).....	123
Tablo 3.5. Roma Analiz Tablosu (Murat Polat).....	124
Tablo 3.6. Moskova Analiz Tablosu (Murat Polat).....	125
Tablo 3.7.Atina Analiz Tablosu (Murat Polat)	126
Tablo 3.8 Washington Analiz Tablosu (Murat Polat).....	127
Tablo 3.9. Canberra Analiz Tablosu (Murat Polat).....	128
Tablo 3.10. Ankara Analiz Tablosu (Murat Polat)	129
Tablo 3.11.Yeni Delhi Analiz Tablosu (Murat Polat).....	130
Tablo 3.12. Chandigarh Analiz Tablosu (Murat Polat).....	131
Tablo 3.13. Brasilia Analiz Tablosu (Murat Polat).....	132

Tablo 3.14 İslamabad Analiz Tablosu (Murat Polat).....	133
Tablo 3.15 Abuja Analiz Tablosu (Murat Polat)	134
Tablo3.16. Dodoma Analiz Tablosu (Murat Polat)	135

GİRİŞ

a.Konunun Tanımlanması

Birinci Dünya Savaşı, Ekim Devrimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Weimar Cumhuriyeti'nin kuruluşu vb., ulus devletlerin yeni bir ülke, yeni bir kent, yeni bir yurttaş yaratma ideallerinin sonucunda gerçekleşmiştir. Değişimin yüzyılı yirminci yüzyıl “Yeni insan”, “Yeni ideal”, “Yeni devlet”, “yeni bir kent” yaratma güdüsü ve savaşların yüzyılıdır.

Sennett, Eski Yunanlılar'ın yaşamın zorluklarını gözleriyle görebildiklerini belirterek günümüz kentlerinin eski kentlerden farkının bugünkü kentlerin algılanmasındaki zorluk olduğunu ifade etmektedir. Antik kentlerin tapınakları, pazaryerleri, duvarları, sokaktaki heykelleri; dinde, politikada ve aile yaşamında kültürel değerleri simgelemekteydi. Sennett, günümüz kentini ve mimarlarını ise şu şekilde eleştirmektedir; “Ama bugün modern Londra ya da New York'ta pişmanlığın yaşandığı yeri görmek için nereye gidileceğini bilmek zordur. Ya da çağdaş mimarlardan demokrasiyi daha çok teşvik edecek mekanlar tasarlamaları istense çizim kalemimi bırakırlar” (Sennett, 1999)

“Demokrasiyi teşvik edecek mekanlar” terimi mimaride temsil etme kavramını çağırıştır. Politikanın mimarlık üzerinden temsili için özellikle yirminci yüzyıl başında kurulan yeni devletler, bunların yönetim biçimleri ve bu devletlerin kendilerini dünya konjonktüründe ifade etmek için seçtikleri mimari diller tezin özellikle cevabını aramaya çalıştığı konulardır. Cumhuriyet Türkiye'sinin inşasında başlangıçta kullanılan “Osmanlı Canlandırmacılığı”nın terk edilip Yeni Mimari (Modern Mimarlık – ya da uluslararası mimarlık)'ye geçilmesi, Sovyetler Birliği'nde yirminci yüzyıl başında görülen Rus Konstrüktivizmi, Nasyonal Sosyalistler'in kullandığı Neo-Klasik dil yukarıda sorulan “Politikanın mimarlıkla temsili nasıl olur ?” sorusuna bu sistemlerin somut cevaplarıdır. Her biri aynı dönemde farklı yönetim biçimlerine sahip olmakla beraber anıtsal mimari dilleri kullanmışlardır.

Kentlerin okunmasında kullanılabilecek bir yöntem de o kente ait sembol olmuş yapılardır. Konunun güncelliğine ait en önemli örnek ise 11 Eylül saldırısında hedef seçilen binalardır. 11 Eylül¹ saldırılarında hedef seçilen ikiz kulelerin günümüz

---

¹ 11 Eylül 2001 Saldırısı, ABD'de sivil ve askerleri hedef alarak yapılmış bir saldırıdır. 11 Eylül 2001 Salı günü ABD'de dört yolcu uçağının ikisinin New York'taki Dünya Ticaret Merkezi gökdelenlerine,

kapitalist sisteminin en önemli sembolleri olması ve dünyayı yöneten süper güç Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli finans merkezi olarak kabul edilmesi, mimarinin ideolojik boyutunun değerlendirilmesi açısından önemli bir olay olarak kabul edilebilir. Hedef seçilen binalar mimarinin ideolojik politik boyutunun mimarinin temsil ettiği değerler üzerinden yorumlandığı savını güçlendirmektedir. İkiz kulelerin günümüz kapitalizmini, Pentagon binasının ise süper güç Amerika'nın dünya devletleri üzerindeki hakimiyetini temsi eden binalar olarak seçilmiş olması muhtemeldir. Konu, Baudrillard'ın İkiz kuleleri anlattığı kitabındaki şu sözlerle daha farklı bir boyut da kazanmaktadır:

" ... İki kule yok olduysalar da, ortadan kaldırılmadılar. Toz halinde saçılırken dahi, varlıklarının dipdiri duygusunu bize bıraktılar. Onları tanımış olan hiç kimse ne onları, ne de kentin her noktasından görünen resimlerini hayal etmekten alıkoyamaz kendini. Maddi uzamdaki sonları, onları kalıcı bir hayal uzamına taşıdı. Terörizmin sayesinde, en güzel küresel yapı, -dünyanın sekizinci harikası- oldular; var oldukları zaman hiç de öyle değillerdi" (Baudrillard, 2002).

İdeoloji ve mimarlık konusunun birçok farklı boyutu olduğu söylenebilir. Malzeme kullanımı boyutu, psikolojik boyutu, göstergebilimsel boyutu, magazin boyutu bunlara örnek olarak verilebilir. Bu çalışma süresince günlük basında çıkan haberlerden bir tanesi ise konunun psikolojik ve magazinsel boyutunu yansıtması açısından oldukça eğlenceli bir malzeme içermektedir. İtalya Başbakanı Berlusconi, önemli eserler vermiş olan Daniel Libeskind'in Milano'nun tarihi mahallesi Fiera Milano'daki kentsel dönüşüm projesi için tasarladığı sanat müzesi ve ofis binalarını içeren gökdelenin eğimini 'yeterince erkeksi²' bulmadığını söylemiş ve projeyi iptal

---

bir diğeri de Washington D.C.'de Pentagon'a çarptı. Sonuncu uçak ise düşürüldü. Amerikan hükümetinin araştırmasına ve 11 Eylül Komisyon Raporu'na göre yolcu uçaklar Usame Bin Ladin'in lideri olduğu El Kaide örgütünün 19 üyesi tarafından kaçırıldı ve eylem gerçekleştirildi. Bazı çevreler tarafından konuyla ilgili çeşitli komplo teorileri ortaya atılmaktadır. Kaynak: [http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/11 Eylül Saldırıları](http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/11%20Eyl%C3%99l%20Saldırıları)

² İtalya'da ...Başbakan Silvio Berlusconi, bu kez cinsellik takıntılı tavrıyla dünyanın en ünlü mimarlarından birini çileden çıkarttı. Berlusconi, Leh kökenli ABD'li mimar Daniel Libeskind'in Milano'nun tarihi mahallesi Fiera Milano'daki kentsel dönüşüm projesi için tasarladığı sanat müzesi ve ofis binalarını içeren gökdelenin eğimini 'yeterince erkeksi' bulmayınca fırtına koptu. Manchester'daki Emperyal Savaş Müzesi, Berlin'deki Yahudi müzesi ve Manhattan'da Dünya Ticaret Merkezi yerine yapılacak kompleksin mimarlarından Libeskind'in Milano projesi için tasarladığı kule, Britanyalı mimar Zaha Hadid ile Japon meslektaşısı Arata Isozaki'nin binaları arasında eğimli duruşuyla dikkat çekiyor. Atışma ülkenin en zengin işadamı Milanolu Başbakan'ın tasarıma dair hoşnutsuzluğunu cinsel içerikli kinayeye dile getirmesiyle başladı. Ünlü mimarın yanıtı gecikmedi. Berlusconi'nin yorumunu faşist ideolojiye bağlayan Libeskind, "Faşist İtalya'da 'dümdüz' (eşcinsel) olmayan herşey 'yakışsız sanat' görülürdü. Kulemde Leonardo da Vinci'den esinlenilmiştir ve bu

edebileceğini açıklamıştır. Libeskind ise yaptığı açıklamada Berlusconi'nin yorumunu faşist ideolojiye bağlayarak, "Faşist İtalya'da 'dümdüz' olmayan her şeyi 'yakışksız sanat' olarak görüldüğünü belirtmiştir. Mimar, kulede Leonardo da Vinci'den esinlendiğini ve bunun büyük İtalyan kültürüne ait olduğunu açıklamıştır.

Yukarıdaki örnekten hareketle, bir dönem politikacıların yeni başkentler inşa ederken kullandığı "anıtsallık" gibi kavramların günümüzde "yükseklik" ile yer değiştirdiği ve bunun sadece bir içerik problemi olduğu, özünde yatan düşüncede herhangi bir değişiklik olmadığı söylenebilir mi?

Baudrillard'ın yukarıda bahsettiği İkiz kulelerin yıkıldıktan sonra hayal uzamına taşınması ve zihinlerde yer etmesi (Baudrillard, 2002), "İdeoloji ve Mimarlık" konularında çalışan birçok kişinin metinlerini görsel olarak süsleyen Albert Speer'in Hitler için hazırladığı anıtsal Germany Projesi'nin de benzer bir biçimde hayal uzamına taşındığını düşündürmektedir. Öyleyse mimaride ideolojik boyutun temsil edilmesi için bu projelerin hayata geçirilmesinin her hangi bir önemi yok mudur? Önemli olan projelerin zihinlerde yer etmesi midir?

Cevaplanması mümkün olmayan bu sorulara Bermann, Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar" adlı eserinden aşağıdaki bölümü alıntılarak cevap vermektedir;

"Siz beyefendiler belki de çıldırdığımı düşünüyorsunuz. İzin verin de kendimi savunayım. İnsanın herşeyden önce yaratıcı bir hayvan olduğunu kabul ediyorum. Evet onun yazgısında, bir amaca doğru bilinçli olarak koşmak, mühendislikle iştiğal etmek vardır; yani ezeli ve ebedi yollar inşa etmek... nereye götürürlerse götürsünler yeni yollar inşa etmek. İnsan yollar yapmayı sever, bu su götürmez. Ama... amacına ulaşmak ve inşa ettiği yapıyı tamamlamaktan içgüdüsel olarak duyduğu korku olmasın bunun sebebi? Nereden biliyorsunuz, belki de o muazzam yapıyı yalnızca inşa etmek istiyor, ama içinde yaşamak istemiyordur. (Bermann, 1999).

Konuyu irdelerken sorulan soruları cevaplamak için başlangıçta aralarında benzerlikler bulunduğu düşünülen iki başkent "Berlin" ve "Ankara" tezi irdelemek

---

büyük İtalyan kültürüne aittir. Ama o bunları düşünecek entellektüel birikim yahut zamana sahip değil" çıkışı yaptı. Libeskind, "Bir Amerikalı ve Yahudi olarak Berlusconi'yi berbat buluyorum. Milliyetçilik algısı, sınırları kapatıp farklı olanı olumsuzlaması tiksindirici. Yabancılardan nefret ediyor" diye ekledi. Berlusconi projeyi iptal edebilir Tasarımı beğenmeyenler, Berlusconi'nin müdahalesiyle binanın biraz 'dikleşmesi' umudunu dile getirirse de, atışmanın Başbakan'ın kompleks için verilmiş izni iptaline yol açacağı söyleniyor. Milano'nun eski kültür danışmanı Vittorio Sgarbi, "Mimar özür dilemezse Başbakanın kendisine izin vereceğini sanmıyorum" dedi. Kaynak: <http://www.arkitera.com/h31384-unlu-mimarin-kulesi-erkeksi-olmayinca.html>

ve bir karşılaştırmalı değerlendirme imkanı sunmaktaydı. Fakat konu daha derinlemesine irdelendiğinde esasen ideoloji ve mimarlık üst başlığının en iyi şekilde ideoloji ve erkin en net biçimde okunabildiği başkentler ve bu başkentlerin yönetim bölgeleri üzerinden yapmanın daha doğru olacağı düşünülerek tez bu yönde genişletilmiştir.

Konuyu örneklemek adına başkent Ankara ideolojinin göstergelerinin değerlendirilebildiği bir alan çalışması olarak ele alınmıştır. Özellikle yönetim bölgesi üzerinden örnek binaların mimarisi ideoloji boyutu açısından incelenmiştir.

Politikanın mimari üzerinden temsili için “başkentlerin” incelenmesi konunun algılanması açısından kolaylıklar sağlamıştır. Başkentler temsil etme açısından ideolojik mimarlığın net bir biçimde okunabildiği yerler olarak düşünülmüştür. Başkentlerin plan şemaları ve tarihsel arka planları üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmaların yapıldığı tablolarla açıklanmıştır. İktidarın mimarlıkla ilişkisi yirminci yüzyılda bir çok düşünür tarafından ele alınmıştır.

Foucault’a göre iktidar her zaman sanat ve mimarlıktan yararlanır. Mimarlık ve sanat çağlar boyunca ideolojik bir araç olarak görülmüştür. 18. yy dan sonra her siyaset tartışmasında şehircilik, toplu kullanımlar, sağlık ve özel olarak mimarlığa yer verilir (Foucault, 1984).

Tezin konusunu ilgilendirmemekle beraber ayrı bir araştırma konusu olabilecek, mimaride “malzeme” kullanımı da ideolojik mimarlığın temsilinde önemli bir etken olmuştur. Flagge, demokrasi ve mimarlığı irdelediği çalışmasında tuğla, beton, taş gibi malzemelerin kullanımının farklı politik ifade biçimlerine denk düştüğünü belirtmektedir (Flagge ve Stock,1992). Bu malzemelerin politik olduğunu bize ne ifade etmektedir? Her dorik kolonun arkasında kanlı bir diktatör mü yer almaktadır?

Daha önce literatürde birçok kişinin sorduğu ve cevaplarını araştırdığı bu konuyu ele alırken öncelikle doğru sorular sormak ve bu soruların ışığında konuyu irdelemek yerinde olacaktır.

Özenle korunan devlet yapılarındaki mimari sembolizmin amacı nedir? Başkentler tasarlanırken ulusu ve devleti temsil etmesi için mimarlık ve şehircilik dili nasıl kullanılır? Bunun için elde bir şartname mi vardır? Devleti kuran liderler, ideologlar bu dili nasıl belirler? Bu süreç kontrol edilebilir midir yoksa günün koşullarına göre kendiliğinden kendi içi dinamikleriyle mi meydana gelmektedir? İdeoloji ve politika

kente nasıl yansımaktadır? Kentin imgesinde neleri değiştirmektedir? Örneğin bugün Paris kenti deyince çağrıştırdığı imgeler nelerdir? Moskova, St. Petersburg, Ankara, İstanbul, geçirdikleri siyasal değişimlerin, dönemlerin izlerini nasıl yansıtmaktadır? İmparatorluk kentinin izlerini ulus devletler nasıl değiştirmişlerdir? Sarayların yerini alan başbakanlıklar, kamu binaları, meydanlar, yollar nasıl biçimlenmiştir. Kızıl meydan, Kızılay, Ulus, Atatük Bulvarı, *Regierungsviertel*, *Unter den Linden*, hangi koşullarda ne gibi değişimler geçirmişlerdir ve neleri temsil etmektedirler?

Tezin konusu bu çerçeveye ile belirlenmiştir ve yukarıdaki sorulara cevap aranmıştır. Yirminci yüzyılın başı, esas olarak iki dünya savaşı arası dönemi inceleyen tezin - farklı bir çalışma konusu olmasına rağmen- günümüz ideolojinin yansınmalarına da göndermeler yapması kaçınılmazdır. Ulus devletlerin çözülmeye başladığı, sınırların kalktığı, küresel kapitalist bir ekonomide dünya vatandaşlığının konuşulmaya başladığı bir dönemde ideoloji ve politikanın mimariye yansması paranın kendisini gösterdiği yüksek iş merkezleri, kendi içine kapalı modern gettolar, ve sınırları kaybolmuş kent görüntülerinden oluşmaktadır. Küresel kapitalizm ideolojilerin bittiğini ilan ederken aslında bir anlamda “olmayan ideoloji”nin ideolojisiyle hareket ederek, Sennett’e göre bugün artık “algılanamayan” kentleri inşa etmektedir (Sennett, 1999).

Bertaux’a (2006) göre “inşa etmek” siyasi bir iletişim aracı görsel kültür üzerinde hakimiyet sağlamak için kullanılan yeni mücadele yöntemlerinden biridir. Anıtsal mimari eski çağlardan beri iktidar sahiplerinin kendilerini sergilemeleri için bir araç olmuştur. Ama 1920’li ve 1930’lu yılların Avrupa’sında siyasi güçlerin inşa etme dürtüsü ile beklentileri arasında yeni bir ilişki oluşmuştur. Amaçlanan artık kitle kültürünün dönüşümüdür.

Uluslar her zamankinden daha da güçlü bir şekilde siyasi meşruiyetin en temel dayanağı haline gelmiştir; kuvvetli merkezi bir devlet etrafında birleşen bir uluslar federasyonu olan Sovyetler Birliği’nde bile durum böyledir. Ancak otoriter rejimlerde ulusun tanımlanması halka değil, devlete bırakılmıştır. Bu anlamda inşa etmek, rejimin algıladığı ve tanımladığı şekilde lideri ve devleti yücelten görüntüleri ve alegorileri kamusal alana yerleştirmek demektir. Bir yandan başkentler siyasi gücün sergilendiği vitrinler haline getirilip “ideal” köyler hayal edilirken, diğer taraftan da modernitenin etkileri devlet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Faşist rejimlerde geniş caddeler ve meydanlar askeri geçit törenleri ve

kitle mitingleri için kullanılırken geçici yapılar ve süslemelerle özel etkinlikler için de kullanılmıştır. Spor yarışmalarına ev sahipliği yapmalarının ötesinde stadyumlar, genç ve sağlıklı bir ulusun gücünün sergilenmesine de yaramaktadır.

Elektrik, makine, sanayileşme, uçak, tren, endüstri figürleri dönemin ruhunu en iyi yansıtan figürler olmuştur. O dönem yapılan yayınların birçoğunun kapağında bu motiflerin yüceltiildiği fotoğraf ve resimlere rastlanabilmektedir. Örneğin La Turquie Kemaliste (Kemalist Türkiye) dergisi İçişleri Bakanlığı Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak yayınlanmaktadır ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslar arası kitleleri hedef alan resmi propaganda aracıdır. Bertaux'a (2006) göre dergide sık sık yer alan "Ankara inşa ediyor" cümlesi hem yeni başkent inşasına, hem de ülkenin dört bir tarafında devlet eliyle yapılan anıtsal ve endüstriyel inşaatlara işaret emektedir.

İnşa edilen yapıların amacı sadece devlet kurumlarını barındırmak değil, devletin tanımladığı şekliyle ulusu sergileyen imajları taşımaktır.

Büyük Buhran'ın, kapitalist sistemin çöküşünün ve artan işsizliğin karşısında, inşa etmek yeni bir anlam kazanmıştır. Ulusun kendi kendine yetmesini sağlayacak güçlü bir ekonomik aktör olarak devletin sergilenmesi. Devlet işsizlere iş sağlayacaktır, ama karşılığında da kayıtsız şartsız bir bağlılık talep edecektir (Bertaux, 2006).

Böylece inşa etmek, gitgide saldırganlaşan bir ortamda yarışan ideolojilerin kendilerin sergiledikleri bir çatışma alanı haline gelmiştir. Walter Benjamin'in gözlemlediği gibi faşist rejimler siyasete estetik bir boyut getirmeye çalışırken, komünizmin buna cevabı sanatı siyasallaştırmak olmuştur. (Bertaux, 2006).

b. Amaç ve Kapsam

Tezin amacı yukarıda sorulan sorulardan hareketle genel olarak ideolojinin mimari çevre üzerindeki etkilerinin temsil etme / başkent olma açılarından değerlendirilmesidir. Değerlendirme kapsamında konuyla ilişkili olduğu düşünülen başkentlerden örneklemeler yapılacaktır. Vale "Mimari, İktidar ve Ulusal Kimlik" başlıklı eserinde konuyu ele alırken çeşitli ulus devletlerin mimarlık ve şehircilik sanatını kendi politik güç ve iktidarlarını göstermek, kontrol etmek ve tasarımcıların ve mimarların kendi sanatlarını yeni bir kimlik yaratmak için nasıl kullanarak iktidarların meşruiyetlerini sağladıklarını anlatmaktadır (Vale, 1992).

Farklı ulus devletlerde politikanın mimarideki etkilerinin gözlemlenebileceği bir parlamento binası ve bakanlık binaları bulunmaktadır. Bu göstergeler de Vale'ın söz konusu çalışmasına dayanarak konunun uluslar arası ve karşılaştırılabilir olduğunu göstermektedir. Fakat sorulan soruların hepsinin net bir örnek üzerinden karşılaştırmalı olarak açıklanabileceği anlamına gelmemelidir. Konunun kapsamı geniş olduğundan izlenecek yol bu konuda doğru soruları sormak ve incelenecek zaman ve coğrafya diliminde bir çerçeve çizmeye çalışmaktır. Kaldı ki katı tanımlamalar ve karşılaştırmalar yapmak yerine konuya farklı açılardan yaklaşmak konuyu paralel karşılaştırma tekdüzeliğinden de çıkartacaktır.

Politik iktidar birçok forma bürünür. Karizmatik bir lider tarafından açıkça gösterilen iktidar, boyun eğmez bir askeri mevcudiyet, değişmez bir bürokrasi ya da yasalar ve statüler ağının kendini kabul ettirmesine ek olarak birçok politik rejim fiziki çevrenin sembolik gücünü kullanmıştır. Dünyanın birçok yerinde mimari ve kentsel tasarım politikanın hizmetinde manipüle edilmiştir.

Devlet binaları hükümetlerin merkezleri olmaktan çok devleti temsil eden sembollerdir. Bu nedenle bir politik rejim hakkında bilgi sahibi olmak için rejimin inşa ettiklerini gözlemlenebilir (Vale,1992).

Mimarlık ve şehircilik alanındaki çalışmalar tüm binaların sosyal ve kültürel ürünler olduğunu söylemektedir. Vale, bu konuda bir adım daha ileri giderek iktidar ve kimlik konusundaki paradoksal soruları açımlayarak bunların devlet binalarının yapımında nasıl içselleştirildiğini araştırmıştır. Çok basit bir önermeye dayanarak; büyük sembolik devlet yapıları politik ve kültürel bağlam açılarından anlaşılabilir olmalıdır ki varlıklarını gösterebilsinler. Devlet ve tasarımcı açısından iktidar ve kimlik kavramlarının açıkça gözlemlenebildiğinden beri, Postkolonyel parlamento kompleksi yukarıda anlatılan sorunları açıklamak için mükemmel bir araç olmuştur.

c.Yöntem

İdeoloji ve politika kavramlarının karmaşıklığı, konunun ele alınışında açıklanabileceği düşünülen örneklerle desteklendiği durumda daha anlaşılır olacaktır. Bir binanın, meydanın, mimari sitilin politik, ideolojik olup olmadığı ona yüklenen

anlamla ilgilidir ve esasen bir algı sorunudur. Bu nedenle yöntem olarak farklı geçmişlere ve tarihsel kökenlere sahip farklı başkentler üzerinden konu irdelenmiştir. Genel planlama kararlarının dışında, bir “alan çalışması” olarak “temsil etme” kavramının en açıkça okunabildiği düşünülen parlamento ve bakanlık binaları ele alınmıştır. Bunların varoluşlarının arkasında yatan tasarlama/tasarlamama, planlanmış/tesadüfi, bilinçli/bilinçsiz tercihler tartışılmıştır.

Birinci bölümde ideolojinin etimolojik tanımı yapılarak, ideoloji mimarlık ilişkisi, ulus devlet gibi kavramlar irdelenmiştir. İkinci bölümde ideolojinin mimari çevrenin oluşmasına etkilerinin başkent olma / seçilme / temsil etme açılarından değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölüm seçilen dünya başkentlerinin incelendiği ve tablolarla karşılaştırmalı analizlerinin yapıldığı bölümdür. Dünya başkentleri farklı bilim dallarından uzmanlarca farklı ölçütler bağlamında sınıflandırılmıştır. Tez kapsamında, bu sınıflandırmalar dışında bir sentez yapılarak başkent planları özelinde yönetim bölgelerinin planları incelenerek karşılaştırılmıştır. Dördüncü bölüm alan çalışması olarak Ankara'nın ideolojik perspektifle dünya başkentleri arasında nerede durduğunu ortaya koymaktadır. Başkent Ankara'nın tarihçesi ve planlama geçmişi kentsel elemanlara kadar indirgenerek incelenmiştir. Bunun için Berlin Teknik Üniversitesi'nde yapılan arşiv çalışmasında edinilen haritaların bir bölümü kentsel elemanlar alt başlıklarıyla detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise konunun daha ayrıntılı algılanması için örneklemeler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

1.İDEOLOJİ VE ULUS DEVLET KAVRAMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

1.1.İdeoloji'nin Tanımı

İdeoloji kavramının farklı disiplinlerde bir çok anlamı vardır. Bu anlam zamana, mekana ve toplumsal koşullara göre değişmektedir. İdeoloji kavramının sosyolojik, antropolojik, psikolojik vd. tanımları söz konusudur. İdeolojiyi derinlemesine incelemek tezin konu ve kapsamını aşmaktadır fakat tezin çıkış noktalarından birisi olduğu için kavramla ilgili genel bir tanımlama yapmak, kısa tarihçesine ve etimolojik açılımına bakmak yerinde olacaktır.

Eagleton bugüne kadar ideolojinin tek ve yeterli bir tanımının yapılamadığını belirterek, bunun nedeninin bilim adamları ve filozofların yetersizliğinden değil, ideoloji teriminin kullanışlı fakat birbiriyle bağdaşmaz nitelikte bir çok anlamı olmasından kaynaklandığını belirtir. Eagleton bu anlam çeşitliliğini göstermek için kendi ideoloji tanımlarını şu şekilde özetler (Eagleton, 2005) .

- a) Toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci
- b) Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi
- c) Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler
- d) Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler
- e) Sistematik şekilde çarpıtılan iletişim
- f) Özneye belirli bir konum sunan şey
- g) Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimi
- h) Özdeşlik düşüncesi
- i) Toplumsal olarak zorunlu yanılısama
- j) Söylem ve iktidar konjonktürü
- k) Bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam
- l) Eylem amaçlı inançlar kümesi
- m) Dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması
- n) Anlamsal (Semiotic) kapanım
- o) İçinde, bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez ortam
- p) Toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç (Eagleton, 2005)

Eagleton, bu tanımların uyumsuzluğunu iki geleneksel sonuç üzerinde ayrılmalarına dayandırır. Birincisi doğru ve yanlış bilme fikri ile uğraşan, yanlışlama, çarpıtma, mistifikasyon anlamında ideoloji ile ilgilenen epistemolojik kol, diğeri ise fikirlerin doğru ya da yanlışlığı ile değil toplum yaşantısındaki işlevlerini konu alan sosyolojik koldur. İdeoloji tanımlarının bir kısmı ideolojiyi olumlarken bir kısmı da ideolojiyi olumsuzlayan anlamlara sahiptir.

İdeoloji tanımlarında sözcük, baskıcı bir iktidarın egemenliğini sağlamak üzere çıkarlarını destekleyen fikirler anlamında kullanılırken, olumlu anlamda ise toplumu ve toplumsal grubu birleştiren ve eyleme yönelten fikirler olarak kullanılmakta, işlevsel bakımdan faydalı bir araç olarak görülmekte, “yanlış bilinç” anlamına karşı, toplumsal grubu harekete geçiren bir güç olduğu savunulmaktadır (Eagleton, 2005).

Esas olarak ideoloji kavramının kökenleri on altıncı yüzyıla kadar dayanır.

“Kulluk edenlerin korkak ve bitkin oldukların mı söyleyeceğiz? Eğer iki, üç ya da dört kişi bir kişiye karşı kendilerini koruyamıyorsa, bu acayıptır ama yine de olasıdır. Bunun, yürekliliğin yoksunluğundan olduğu söylenebilir. Fakat yüz kişi, bin kişi tek bir kişiye katlanıyorsa, bu insanlar ona karşı çıkmak istemiyorlar, kendilerini bunu yapmaktan alıkoyuyorlar demek gerekmez mi? Fakat yüz kişi, bin kişi değil de yüz ülke, bin kent ve içlerinde en iyisi köle ve serf durumuna indirgenmiş bir milyon insan tek bir kişiye saldırmıyorsa, bu durumu nasıl adlandırabiliriz?” (Etienne de la Boetie, Gönüllü Kulluk üzerine söylev kitabından)

On altıncı yüzyılda kaleme alınan üstteki sözler ve sorular ideoloji kuramlarına yön veren temel soruların bilinen ilk ifadelerinden birisidir. Bu temel soru Wilhelm Reich’in ifade ettiği gibi aç olan çoğunluğun neden çalmaya yeltenmediği, sömürülen çoğunluğun neden ayaklanmaya kalkmadığı sorusudur. Bu soru on altıncı yüzyıldan günümüze siyasal ve toplumsal düşüncenin yanıt aradığı bir sorudur? Bu soruya verilen sayısız yanıt ve düşüncenin yanında ideoloji kavramının özgün bir yeri vardır. İdeoloji kavramı, siyasal düşüncenin bu eski sorusuna verilen modern bir yanıttır. Fakat gelişimi içinde ideoloji kavramı, ne çeşitlilikten ne de çelişkiden muaf olabilmıştır (Çelik,2005).

İdeoloji kavramı tarihsel, kuramsal ve ideolojik pek çok sorunla yüzleşmek zorundadır. Kavramın uzun tarihi, ideoloji anlamı hakkında çatışmalara ve karışıklıklara işaret eder. Belki bütün kavramlar nesnelere kavramada yetersizdir, ama herhalde hiçbiri ideoloji kadar kaygan ve muğlak değildir. Uzun tarihi boyuca

ideoloji bitimlilikten bitimsizliğe, olumludan olumsuzu sürekli bir salınışın içinde, sürekli bir kararsızlık halinde kalmıştır. Bu kararsızlığın derinleşmesinde kuramsallaştırma çabalarının kendi içinde barındırdıkları kavramsal belirsizlikler, karışıklıklar ve açmazların önemli bir payı vardır. Çelik, kavramı açıklama konusunda bir çok ideoloji kuramının yetersiz kaldığını belirterek, bugün bu konudaki herhangi bir çalışmanın bu zorluklarla yüzleşmek durumunda olduğunu ifade etmektedir (Çelik, 2005).

Bugünkü dilde “İdeolojik akımlar”, “Marksist İdeoloji”, “Sağın İdeolojisi” gibi deyimler günlük gazetelerde ve kitaplarda sık sık görülen deyimler arasında yer almaktadır. Mardin, İdeoloji adlı kitabında 1974 yılında bir grup üniversite öğrencisi arasında yapılan bir araştırmanın ideolojinin ne anlama geldiği konusunda küçük bir ipucu verdiğini söylemektedir. Anketten ideolojinin iki anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu için “ideoloji” “sistemik bir fikir yapısı ve anlatısı”dır. Daha küçük bir grup ise “İdeoloji dendiği zaman aklınıza ne gelir” sorusuna, “Gerçekleri olduğu gibi yansıtmayan bir fikir yapısı” demektedir. Bu tanım Marx’ın ideoloji tanımına çok benzemektedir ve ideolojinin ikinci bir eksenini oluşturur. Komünizm ve faşizm gibi belli başlı ideolojilerin içeriğinin ne oranda sistemik olduğu incelendiği zaman konuya birinci açıdan yaklaşılr. İdeolojinin sistemikliği az veya çok olabilir (Mardin, 2006).

Bazı kimselere göre ideolojilerin araştırılması için bunları iç -yapısal “yoğunluk”- derecelerine göre sınıflandırmak gerekmektedir. Örneğin Shils’in sınıflandırması –en yoğun biçimden başlayarak- şöyledir: ideoloji, görüş açısı, inanç sistemi (creed), sistem, fikir hareketi (movement of thought) ve program. Shils’e göre bunlar şu noktalarda birbirinden sistemikleri bakımından farklıdır: a) anlatım kesinliği (explicitness of formulation), b) merkezi bir ahlaki veya bilişsel (cognitive) eksen etrafında sistemik olarak kümelenme derecesi, c)geçmişin veya çağın düşünce türleriyle yakınlığı, ç) yeni unsurlara veya çeşitliliğe kapalılık derecesi, d) davranışı etkilemeye çalışma derecesi, e) beraberinde getirdiği etki, f) katılanlardan istenen fikir birliği, g) fikrin meşruluğunun ne oranda bir otoriteye bağlandığı (authoritativeness of promulgation), h) inancı gerçekleştirmeyi üstüne almış bir kurumla ilişkisi. Shils’e göre “ideoloji” ancak bu özelliklerin yoğun olarak belirlendiği oranda bütünleşme gösteren düşünce yapıtlarıdır. Bunun yanında “görüş açısı”, örneğin, tam bir ideoloji sayılamaz. (Mardin, 2006).

Mardin ideolojinin açılımlarını yaparken şu soruları sormaktadır: “Nasıl oluyor da bazı düşünceler “bilimsel” olarak tanımlanırken, bazı düşünceler “ideolojik” olarak tanımlanıyor? Niçin bu iki anlam birbirinin zıddı olarak kullanılıyor? Bir antropoloğun deyimiyle: neden benim ileri sürdüğüm zaman sosyal felsefe adını verdiğim düşüncüyü başkalarında gördüğüm zaman bunları “kanı” olarak nitelendiriyor, benim düşüncelerime katılmayan birinde bu çeşit düşünceleri bulduğum zaman bunlara “ideoloji” damgasını bastırıyorum.”

İdeolojilerin fonksiyonu nedir? İdeolojinin çağdaş yaşantıyla bağlantısı var mıdır? İdeoloji ancak özel koşullar altında mı ortaya çıkar? İdeoloji belirli bir kişilik yapısı gösteren kimseler arasında daha mı iyi tutmaktadır? Örneğin Erik. H. Erikson’a göre ergenlik çağı ideolojiler için bilhassa uygun bir ortam yaratır, ergenlik çağındaki gençlerin bazı arayışlarını cevaplandırır, bundan dolayı bu yaş grubunca kolay benimsenir (Mardin, 2006).

İdeolojiyle ilgili bir başka soru ise “sosyal bilimler alanında, inceleyen çevre ve kişilik özelliklerinden arınmış bir sosyal bilim mümkün müdür? sorusudur. İdeolojilerin esas önemli sorunu birçok ideolojinin bilimsellik iddiasıyla ortaya çıkmalaradır. Örneğin Marksizm bazıları için gerçekleri çarpıtan “yanlı” bir öğretilerdir, bazıları için de gerçekleri ortaya çıkarmaya yarayacak bilimsel bir araçtır.

1.1.1. İdeoloji’nin Etimolojisi ve Kökenleri

İdeoloji sözünün çokanlamlılığına, olumlu ve olumsuz kullanımına, kullanımındaki kararsızlığa karşın belirgin bir tarihsel arka planı vardır (Çelik, 2005). Terim ilk olarak Fransız Devrimi sonrası yazılmış Fransızca metinlerde ortaya çıkmıştır. Eğitsel ve toplumsal reformların niteliğine ve yaygınlaştırılmasına yönelik tartışmaların egemen olduğu bu dönemde Fransız materyalistleri kendi felsefelerini ve ideallerini tanımlamak üzere ideoloji terimini kullanmaya başlamışlardır. Bu filozoflar, düşünce (idea) biliminin (logos) tanımlamak üzere terimi kullanmaya başlamışlardır³ (Çelik, 2005).

---

³ Latince de idea sözcüğünün 1430 olarak kayıtlara geçmiş olan ilk kullanımında, imge, sembol anlamlarına geldiği bilinmektedir. Sözcüğün kökeni aslında Yunanca ideadır. Yunancada idea kelimesi, Platon felsefesinde, standart veya model; prototip veya form olarak kullanılmıştır. Platon’un

1.1.2. İdeoloji Kavramı'nın Tarihsel Gelişimi

Mardin, ideoloji sözcüğünün, bugün beraberinde nesnel olmayan bir fikir ürün çağrışımını getirse de kavramın Batı Avrupa'nın fikir tarihinde bunun tam tersi bir anlamla ortaya çıktığını ifade etmektedir. İdeoloji başlangıçta doğru düşünme bilimine verilen addı (Mardin, 2006).

Mardin konuyu şöyle açıklamaktadır: *“İdeoloji sözcüğü insan zihninde fikirlerin belirme sürecinin nesnel olarak incelenmesinin mümkün olduğunu ve bundan dolayı istenirse “doğru” düşünceleri düşündürmenin bir yolu bulunduğunu iddia eden bir grup düşünür tarafından ortaya atılmıştı. İdeologlar olarak bilinen bu grubun ileri sürdüğü temel görüş, fikirlerin uyum (sensation) ürünü olduklarıydı.”*

Bu düşünürlere kaynaklık eden Fransız filozof Condillac'ın teorileri bu konuda aydınlatıcıdır. Condillac, ana eseri olan *Traite des Sensations* (Duyumlar Üzerine Bir İnceleme, 1754) insanların dünyayı algılamalarını mümkün kılan mekanizmanın içte bulunan bir zihni veya ruhsal kalıp olmadığını göstermeye çalışıyordu. Bu kalıba eskiler ruh demişler ve insanın ruh vasıtasıyla dış alemi algıladığını ileri sürmüşlerdi. Condillac'a göre ise böyle bir şey yoktu, ortada yalnız dışarıdan gelen etkileri, deneyi algılayan insan vardı. Her duyumun algılanması bilincin pasif olarak işlenmesidir. Bu etkilerden biri bütün diğer duyumları geride bırakacak kadar kuvvetli ise o zaman dikkat yaratılmış olur. İki ayrı duyumu aynı zamanda algılasak o zaman insanda mukayese etme, ayırma, karşılaştırma, yargılama yetenekleri ortaya çıkar. Dikkat, bizim duyumlar arasında bir ayırım yapmamızı mümkün kılar. Bu ayırımı kelimelerle simgeleştirdiğimiz zaman ortaya dil çıkar. Dil bilgimizi sistematikleştiren simgeler sistemidir. Bu simgeler sistemi ne kadar rasyonel çalışırsa dıştan gelen etkileri o kadar doğru algılamış oluruz. Dilde veya kullanılışında bir pürüz olursa o zaman gerçekler yanlı olarak algılanır. Fakat rasyonel bir dil kurmak mümkündür (Mardin, 2006).

---

felsefesinde “İdea”, hiçbir zaman mutlak olanın bilgisini veremeyecek olan düşünürlük nesnelere, ancak düşünce yoluyla kavranabilir olan “ilk örnekleri” ifade etmektedir. İdea Eski Yunancadaki eidos terimine karşılık gelecek şekilde “biçim” ya da “form”la eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Platon, İdeaların zihinden bağımsız olarak gerçek bir varoluşa sahip olduklarını, hatta asıl gerçekliğin, aşkın ve ideal gerçekliğin idealardan oluştuğunu savlamaktadır. Diğer her şeyin varoluşu, idealara bağlıdır; her şey ancak İdealardan pay alarak varolmaktadır. “Platon'a göre idealar, her biri bir diğerinden ayrı ve katıksız olmakla birlikte belli gerçeklikleri oluşturmada birbirlerine katılabilirler (Felsefe sözlüğü, s.712), (Çelik, 2005).

Bir diğerk aydınlık devri filozofu Helvetius, De'l Esprit (1758), ve De'l Homme (1773-74) gibi eserlerinde Condillac'ın ileri sürdüğü tezi, insanların benliklerini içten gelen şekillendirici etkenlerle değil, dıştan gelen etkenlerle kazandıkları teorisini daha da ileri götürmüştür. Helvetius'a göre insanların yetileri tecrübeyle ve dış etkenlerle oluşur. Örneğin bir insanda, ahlaki seviyeyi ve düşünce kudretini oluşturan eğitim sistemidir ve bu sistemi de saptayan devletin politikasıdır⁴. Bu açıdan bakıldığında insanlar arasındaki yetenek farklarının kaynağını büyük oranda farklı eğitim görmelerinde aramak gerekir. Bu nedenle insanların bireysel kötülüklerini kınamak doğru değildir, ahlaksızlık içten gelen bir şey değil, farklı dış etkenlerle oluşmuş bir sonuçtur. Kötülük sistemin bir ürünüdür ve sistem devletin kontrolü altındadır (Mardin, 2006).

İdeologlar işte bu tip fikirlerden hareket etmişlerdir. Fransız Devrimi'nin son aşamasında Konvansiyon idaresi esnasında ortaya çıkmışlardır. İçlerinden birisi Destutt de Tracy, 1797'de ilk defa "ideoloji" kavramını herkese doğru düşünme imkanları sağlamak için kullanılacak fikir bilimi anlamında kullanmıştır. Destutt, Fransız devriminin Condillac'ın fikirlerinin uygulanması için eşsiz bir fırsat çıkardığına inanıyordu ve bu fırsatın yitirileceği endişesini taşımaktaydı. İnsanların yanlış düşüncelerini düzeltmeye yarayacak fikir bilimini yaymanın zamanı gelmişti. İdeologlar'la yakın bağları olan Napolyon iktidara geçince bu olanağı ideologlara sağladı. İdeologların yer aldığı "Institut de France" adında bir kuruluşa aydınlanma felsefesinin ilkelerine dayanan bir eğitim sistemi geliştirme görevi verdi. Fakat bir süre sonra, ideologlarla çatışma içine girdi. Napolyon'un sosyal ve siyasal sistemi pekiştirmek için verdiği dinsel kurumların eğitim yasağını kaldırma tavizini ideologlar beğenmemiştir. İdeologların övücü anlamda kullandıkları "ideoloji" kelimesi bundan böyle Napolyon'un dilinde alay konusu oldu. İlginç olan taraf ise Napolyon'un İdeologları "metafizik" yapmakla suçlamasıdır. Böylece "ideoloji" bir takım egzantrik insanların ilginç fikirleri anlamını kazanmıştır (Mardin, 2006).

Batı tarihinde ideoloji kavramı ideologlardan sonra Marx'ın fikirlerinde olağanüstü bir anlam kazanmıştır. Marx'ın ideoloji konusundaki fikirlerini anlamak içinse aydınlanma felsefesinin diğerk bir yönünü, Kant, Hegel ve Fauerbach'ın fikirlerini gözden geçirmek gerekmektedir. Çünkü Marx, Kant'la başlayan ve kendinde bir

---

⁴ Bu konu Louis Althusser'in "*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*" adlı eserinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

kuşak önce yaşayan Fauerbach'a kadar uzanan bir felsefi spekülasyon ortamı içinde yetişmiştir (Mardin,2006).

Kant'ın felsefesinden çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir.1) İnsanın bir değişmez tabiatı vardır ve bu tabiat kategorilerin insanlar verdiği imkanlarla çerçevesi çizilen bir tabiattır. 2) Etrafımızdaki dünyayı olduğu gibi değil usumuzun bize verdiği imkanlarla sınırlı olarak algılayabiliriz. Bu açıdan gerçek gerçeği aramaya çalışmamız boş bir çabadır. Bir bakıma Kant'ın devamını sağlayan Hegel'in Kant'tan ayrıldığı noktalardan biri de budur. Hegel'e göre temel gerçekleri arama ürün verebilir, zira gerçek ile görüngü (appearance) aynı dünyanın parçalarıdır ve görüngüleri anlamak bunların dünyada nasıl ortaya çıktıklarını anlamaktır. Hegel'in Kant'tan çok daha keskin ayrıldığı bir nokta fikir'den sözettiği zaman tek tek insanların düşüncelerini değil bir birikimi amaçlamasıdır. Ona göre fikir kamusal diyebileceğimiz bir sürecin ürünüdür. Hegel için soyut düşünce diye bir şey yoktur, insanların tarih boyunca düşünmüş oldukları fikirler ve bu fikirlerle yaratmış oldukları toplumsal kurumlar vardır (Mardin, 2006).

Hegel'in Kant'tan ayrıldığı üçüncü nokta ise insanın geçirdiği bu tarihsel gelişimin insan istencinin bir ürünü olduğu kadar, istencinin ötesinde çalışan güçlerin ürünü olduğu fikridir. Hegel'e göre her ne kadar insan doğa ile olan karşılaşmasında kendi kendini tayin ediyorsa da başka bir açıdan ancak tarihin içindeki gizli ve daha yüksek bir kuvvet ve amaç için çalışır. İnsan bu yüksek amacın gerçekleşmesine yarayan bir araçtır, amacı belirleyen dinamik unsur ise *Geist* (Tin)'dir (Mardin,2006).

Hegel, Kant'ın aksine insanın değişmez bir özü olduğuna inanmamaktadır. Aksine Hegel'e göre insanın anlamı zamanla değişir. İşte bu noktada Marx'ın ideoloji kavramına bir derece yaklaşmış olunmaktadır.

Marx'ın İdeoloji kavramını açıklamak için öncelikle onun bilgi kuramına bakmak gerekmektedir. Fakat başka bir tezin konusunu ilgilendiren bu temel kuramın detaylarına girmeden Marx'ın ideoloji hakkındaki görüşlerini kısaca açıklamak yeterli olacaktır. Marx'a göre sosyal yaşam bilinci belirler. Marx'ın bu savı kendisini ideolojiyi hangi anlamda kullanmış olduğunu anlatmakta önemli bir dayanak sağlamaktadır.

Marx'ın ideolojiye bağladığı anlamlar basitçe şu şekilde özetlenebilir: 1) “İdeolojik” şekilde düşünmek toplum dinamiğini insanın içinde gömülü bulunduğu günlük

hayatının maddi unsurlarıyla izah etmemek, bunun yerine fikir hayatını ön plana geçirmektir. 2) Tarihsel bakımdan sınırlı bir görevi olan bir *Weltanschauung*'u (dünya görüşü) her zaman için geçerli saymaktır. 3) Çıkarlarını paylaştığı grubun etkisi altında iş görmektir (Çelik, 2005).

Esas olarak Marx'ın ideoloji konusundaki kavramı ele alış biçimi, ideolojinin şekillendirdiği mimari çevrenin biçimlenmesi konulu tezin algılanmasını kolaylaştıracaktır.

1.1.3. İdeoloji, Anlam ve İnsan

Nietzsche'nin eserlerini vermeye başladığı dönemlerde bir grup bilim adamı ideolojinin anlamını o zamana kadar yapıldığından daha bilimsel bir şekilde araştırmaya, daha geniş bir toplumsal çerçeve içine yerleştirmeye çalışıyorlardı. Bunlardan Wilhelm Dilthey'in ana fikri, fiziki bilimlerde 19. yüzyılda fizik, kimya ve biyolojide parlak sonuçlar vermiş olan bilimsel metodun, insan bilimlerinde kullanılmasının imkansız olduğu noktasında toplanıyordu. Çünkü fiziki bilimler olgular üzerine kuruludur, kültür bilimlerinin içeriği ise anlamdır. Dilthey'in fikirlerini bir bilim adamı şöyle özetlemiştir (Çelik, 2005):

“İnsani ilimlerde bütün düşünce (axiolojik) bir değer öğretisidir. Hiç kimse tarihin veya toplumun bütününe inceleyemez, bir seçme yapması gerekir. Hiç kimse yaptığı belirli bir incelemede edindiği bütün bilgileri aktaramaz; seçim yapması ve editörlük etmesi gerekir. Her iki durumda da önemli saydığını ayırır. Bir şeyin önem derecesini de değerli saydığı, oluşturduğu ve devam ettirdiği oranda biçer. Diğerlerini bırakır. Böylece, değer iki açıdan insan bilimlerinin temelinde bulunur. Tarihi yaratanların değer tanımları ve bunları gerçekleştirmeye çalışmaları araştırmaların bir parçasıdır, bunun yanında kendi araştırmamızın yön ve biçimi kendi değerlerimizi belirtir.”

Böylece fiziki bilimlerdeki düşünce “anlatım” (Explanation-Erklärung), şeklini alırken, sosyal bilimlerde mesele “anlama”dır (Understanding- Verstehen).

Ütopya belirli bir sisteme uygunluk halinde olmayan bir düşünce türüdür. Fakat ütopya, içinden çıktığı sosyal realiteyi değiştirmeye çalışır. Mannheim'e göre ideoloji ile ütopiyayı birbirinden ayırmak pratikte oldukça zordur. Mannheim'a göre modern tarihte dört önemli ütopya ortaya çıkmıştır (Mardin, 2006).

1. Anabaptist'lerin “Orgiastik Kiliazma”sı

2. Liberal-Hümaniter görüş Açısı

3. Tutucu Görüş Açısı

4. Sosyalist-Komünist Ütopya

1.1.3.1. Kiliazma

Kiliazma “bin” yılında dünyanın şeklini değiştiren olağanüstü gelişmelerin olageleceği inancıdır. Bu inanç ortaçağda oldukça yaygındı, fakat yaygın olduğu kadar dağınıktır, açık bir toplumsal hedefe yönelmemektedir. İnanç, ortaçağ sonlarında bir alt sınıfın devrimci eğilimlerini yansıtmaya başladığı zaman kendine etkin bir ortam bulmuştur. Mannheim, böylece modern devirlerde proleterya ayaklanmalarına kadar giden bir sürecin başlamış olduğunu belirtmektedir. Kiliazma, kendi başına bir ütopya oluşturmaz, fakat bu fikri Anabaptist adını alan Hristiyan tarikatta ütopyacı bir nitelik kazanmıştır. Zira, bu tarikata katılanlar arasında sosyal bir sistemden şekvacı kimseler çoğunluktaydı. Bu ortamda kiliazma devrimci, ütopyacı bir biçime dönüşmüştür. Mannheim’ın “Orgiastik”den kastettiği bu devrimci eğilimin bir niteliği vardır: bir şeyi başka bir dünyada değil de bu dünyada elde etme isteği. Bunun bir yönü kendini ihtilalcilerin toplum doktrininde göstermektedir: düzeni ortadan kaldırmak ve “şu anda” adalet isteği. “Orgiastik” özellik o devrimci grubun bir diğer niteliğinde açığa çıkmaktadır: bu dünyada zevklere kavuşmak ve onları tüketmek isteği (Mardin, 2006).

1.1.3.2. Liberal Hümaniter Görüş Açısı

Liberal-Hümaniter fikirde Anabaptistler’in kiliazmasında görülen eylemciliğin yerini doğruyu saptama almaktadır. Mannheim’ın bununla kastettiği, aydınlanma devrinin fikir vurgusu ve liberal aydınların ancien regime (eski rejim)’e karşı kuramsal planda yönelmeleri, onun sistemini kırmaya, yanlışlarını göstermeye çalışmış olmalarıdır. Toplum düzenine karşı yönelme siyasi mücadele biçimini alırsa, o zaman Fransa’da aydınlanma devrinin düşünürleri arasında olduğu gibi çok kesin hatlı, çizgileri belirgin ütopyalar görülmektedir. Kiliazma, ortaçağın parçalanmasıyla belirmiş, en düşük tabakaların karşı koyma şekliyse, Liberal görüş de orta tabakaların sisteme karşı yönelimlerinin ifadesidir. Liberal-insancıl düşünce biçiminin ütopyacı yönü fikirdir, yani liberal yaklaşımın temelindeki insanlık tarihine düşünce ile şekil

verilebileceği yatar. Böylece kiliazmanın bugüne dönük yönelimlerine göre liberal insancıl düşünce sönük, soluk ve kuramsal kalır. Bu düşüncenin bir özelliği de gerek Batı burjuvazisi gerek devleti tarafından benimsenmiş olmasıdır (Mardin, 2006).

1.1.3.3. Tutucu Fikir

Tutucuların gerçek anlamda bir ütopyası yoktur, fakat diğer akımların yarattığı toplumsal hareketliliğin karşısına çıkardıkları fikirlere bir kontr-ütopya olduğunu belirtmektedir Mannheim. Böylece tutuculuk bile bir bakıma toplumu değiştirmek isteyenlerin etkisiyle kendi kendini değiştirmeye mecburdur. Batı'nın endüstriyel yaşamı içinde Müslümanlığa yeni bir temel kurmayı amaçlayan bu fikirler Batı Endüstri toplumuna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Çelik,2005).

1.1.3.4. Komünist-Sosyalist Görüş Açısı

Bu görüş açısının özelliği daha önceki ütopyaların özelliklerini kendinde birleştirmesidir. Kiliazma'dan aldığı görüş sosyal şartları şu anda değiştirmeye bağladığı önemlidir. Liberalizm'den aldığı unsur fikir, düşünce, program, kuram gibi soyut unsurlara verdiği değerdir. Tutuculuktan aldığı da, bir karşı yönelme tutumudur. Sosyalist-Komünist ütopya bu ütopya dizisinin sonuncusu olduğu, daha önceki ütopyaların etkinlik alanına karşı koyması gerektiği için doktrinlerin ideolojik yönlerine hassastır. Doğruyu yanlıştan ayırmak için geliştirdiği savları kendinden önce gelmiş olan düşünce kümelerinin yanlışlığını göstermek için kullanır, bu uğurda büyük çabalar sarfeder (Mardin, 2006).

1.1.4. Günümüzde İdeoloji

İdeoloji çağın yarattığı toplumsal çalkantılar ardından gelen, bu karışıklıkların yıpratığı ve erittiği değerleri ve bilişsel evreleri yeniden kurma çabasıdır. Bu çalkantılar toplumun farklı katmanlarında ve farklı etkiler yaratmaktadır. Ortaya çıkan bu etkinin ne kadar zaman devam edeceğini ve bir karşı tepkinin ne kadar zaman sonra ortaya çıkacağını kestirmek zordur (Eagleton, 2005).

İdeolojiler etkin oldukları insanlarda, inatla savunulan, inandıkları şey için kan dökmeye kadar varabilecek vazgeçilmeyecek inançlar olarak var olmuşlardır. Bir

süre sonra Avrupa'yı parçaladığı düşünölen ideolojilerin, ikinci dünya savaşı sonrası ortamının ve belirtilerin değişmesiyle yeni bir durum yarattığı düşünölmektedir.

Dış politikada sağ ve sol temsiller yerini nispeten süper devler ve devlet çıkarlarına bırakmıştır. Birçok devlet ideolojik olarak damgalanan şeyleri düzen sağlayıcı teknikler olarak görmeye başlamıştır. Örneğin sosyalizmin bir önerisi olduğu düşünölen sosyal güvenlik tedbirleri olağan görölmeye başlanmıştır. "Bırakınız yapınlar" fikrinden ortaya çıkan partiler güç kaybetmeye başladı.

Bu durumda sınıf çatışmalarına dayanan bir ideolojiye sahip siyasi partiler daha güçsüz görünmeye başladı ve birden çok sınıfı kendine bağlayabilecek, sınıfları aşan parti programları geliştirilmiştir.

Lipset'in belirttiğine göre işçi sınıfına yönelik sol partiler, 60'ların sonunda; Avrupa'nın birçok yerinde güç kazanmışlardır. Böylece birçok kimsenin Amerika ve Avrupa'da politikasındaki önyargılarının yanlış olduğunu ortaya çıkmıştır; milli gelir seviyesindeki artış sol partiler için seçmenin desteğinin azalmasına neden olmamıştır. Bugün bir ülke geçmişleyle mukayese edildiğinde ne kadar zengin olursa olsun, dünyanın birçok ülkesinde çok belirgin toplumsal katmanlar oluşmaktadır. Artan milli servet, sınıf farklılıklarının artması ve fakir olan toplum katlarının onların kızgınlıklarını ve dağılımlarını devam ettirecek politikacılar tarafından temsil edilmek istemeleriyle sol partilerin gücünün sağ partilere göre azalmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece ideolojik farklılıklar azalmış sol partiler radikalliklerini kaybetmişlerdir (Mardin, 2006).

Daniel Bell 1960'da çıkan bir kitabında Batı'da ideolojinin sonundan bahsetmektedir. Bell, sağ ve sol açılımların dünyanın çapraşık sorunlarını çözmeye yetmeyeceğini söylüyordu. 1955'te Milano'da toplanan Kültür Hürriyeti Kongresinde delegeler şu ana noktalar üzerinde birleşmişlerdir:

- 1) Tümcü veya aşırı ideolojiler gerileme halindedir.
- 2) Bu gelişme Batı'da erişilen yeni bolluk düzeyinin bir sonucudur.
- 3) Bu gerilemelerin işareti 'sağ' ve 'sol' uçların son otuz yıl içinde farklılıktan çok benzerlik göstermesidir.

İdeolojinin gerilemesi tezi, kısa zamanda buna karşı grup sosyal bilimci bulmuştur. Bir bölüm ideolojinin sonunun geldiği tezinin yanlış gözlemden kaynaklanan bir

yanlış anlaşılma olduğunu savunurken, bir bölüm de bu düşünceyi savunanların konuya yeterince nüfuz edemediklerini söylemektedir. Her iki grup da ideolojinin son tezinin yeni bir ideoloji ortaya çıkardığını belirtmektedir. İdeolojinin sonu dendiğinde Marksizm, Leninizm, Maoizm gibi devrimci ideolojiler düşünülmektedir (Mardin, 2006).

Robert Haber devrimci parti ideolojilerinin neden ortadan kalktığını şöyle açıklamaktadır:

- 1) İkinci Dünya Şavaşı sonrasında radikal karşı önermeleri üstüne alacak muhalefet partileri azalmıştır. Partiler bu şekilde çalışacak örgütsel ve parasal imkanları sağlayamamaktadır.
- 2) Devletin kontrol imkanları devrimci muhalefetleri imkansız kılmıştır.
- 3) Kitle haberleşmeleri idarecilerin elindedir. Kişiler ve politikalar arasındaki uçurumlar açılmakta, muhalefet yapmaktan çok politikanın içinde kendine yer bulmaya çalışanlar vardır.
- 4) Devrimci hareketleri lekelemek için ‘dış tehlike’ argümanı kullanılmaktadır (Mardin, 2006).

Bu karşılıklı tezlerin ortaya atılmasından sonra öğrenci ayaklanmalarının başlamasıyla ideolojinin sonunun gelmediği anlaşılmıştır. ‘Yeni Sol’, Batı Avrupa’daki Maoçu gruplar, toplum sorunlarının sevgi ile çözümlenebileceğini düşünen çiçek çocukları ideolojinin sonun geldiği tezinin tersine işlemektedir.

Bunun yanında ideolojilerin yumuşamakta olduğu, fikir sistemlerinin militanlarının azaldığı görülmektedir.

Batı toplumlarında ideolojinin taşıyıcısı olan grupların toplumsal niteliğini incelendiğinde bunların mutlak bir fakirliğe batmış işçiler olmadığı görülmektedir. İdeolojileri taşıyan bu işçiler hizmet personelleri, memurlar gibi vasıflı işçilerin oluşturdukları gruplardır. Belirli bir statüye yükselmiş ve daha ileriye gitmesi bir şekilde engellenmiş kimselerdir.

Bu durum çağdaş kapitalist toplumun özelliklerine bağlanabilir. Toplum içindeki yükselme eğitimle olur ve eğitim sonucunda diploma edinen kimseler diplomasına layık birer iş aramaya başlar. Fakat sistem içerisinde her eğitilmiş birey diplomasına layık bir iş bulamaz. Bu da iş imkanlarının daha teknik nitelikler istemesinden

kaynaklanmaktadır ama teknik bir eğitim sağlamak devlet için çok pahalı ve zor bir iştir. Böylece öğrencilerin bu ideolojik söylemlerle başkaldırmalarının sebebi iş bulamamak ya da geçim derdi değil, toplum içerisinde bir yer edinmek ve statü sağlamaktır.

Peki toplum içerisinde tam bir sınıfsal dengeye gelindiğinde ideolojiler ortadan kalkacak mıdır? İdeolojilerin kalıcılığını toplumda yerini bulamamış bireyler açısından olduğu kadar şu açıdan da incelemek gerekir. Toplumlarda sınıf problemleri çözülebilir fakat bu bireyler arasındaki ilişkilerin çözümlenebileceği anlamına gelmez. Max Weber'e göre modern toplumlar gittikçe bürokratikleşmektedir. Bürokratik bir yapının yönelimleri duygusal yönelimlerin yerini alacak fakat bu durumda bile işin bürokratikçe yürütülmesinde hayatın dram olarak yaşanması engellenemeyecektir.

Endüstrileşmiş ülkelerin bu özelliklerine karşılık üçüncü dünya ülkelerinde aydınların topluma katkısı, kendi ülkelerini çağdaş bir topluma kavuşturmak ve içindeki kişi ve birimlerin tümünü bir amaca bağlayabilmek için milliyetçi ideolojileri öne sürmeleri, bunlar milli amaçlar haline getirmeleriydi. Bu milliyetçilik çoğu zaman sosyalizan ve ya devletçi içerikli olmuştur.

Çok zaman milliyetçilik ortaya çıkarken çözülmesi zor bir ikileme doğurmaktadır. “Ülkenin geleneksel kültüründen gelmiş olan öğeler, milliyetçiliğe alınsın mı alınmasın mı”?

Örneğin Atatürk şöyle bir ikileme karşılaşmıştır: yeni kurulacak devletin milliyetçilik esasları Osmanlının şanından, 600 yıl yaşamış olan bir devlet olması gururundan, savaş ve başarılarından faydalanacak mıydı, yoksa bunları geriye mi itecekti? Atatürk bu tarihi öğeleri işlemeye karar verdi fakat Türklerin tarih içindeki Osmanlı öncesi köklerine kadar ulaşmıştır.

1967'de Julius Nyerere'nin öncülüğünde Aruzu Deklarasyonu Afrika sosyalizminin esaslarını ortaya çıkarmıştı. Umma denilen cemaat olarak tanımlanabilecek bir kavrama dayanıyordu. Nyerere milliyetçilin sosyalizme giden yönlerinden bahsediyordu: “Umma ya da ailecilik bizim sosyalizmimizi tanımlar. Bu sosyalizm insanların birbirini sömürmesi üzerine kurulan kapitalizme karşıdır. Afrika'da demokrasinin öğretilmesine ve sosyalizme inandırılmaya ihtiyacımız yoktur. Bu iki yönünde temelleri geleneksel toplum köklerimizde vardır (Mardin, 2006).

Çağdaş Afrika sosyalizmi toplumun aile biriminin bir uzantısı olduğu bilgisini geleneksel mirasında türetilir. Fakat sosyal aile aşiretlerle ya da milletlerle ayrılamaz; Afrikalı hiçbir sosyalist harita çizgilerine bakarak sınırın bu yanındakiler benim kardeşlerimdir, öteki tarafındakilerse beni ilgilendirmez diyemez. Bu kıta üzerinde herkes kardeştir” (Mardin, 2006).

Nyerere'nin cemaatçiliği seçmiş olması bize Atatürkçülüğün Osmanlı toplumunu geride bırakmaya çalışmasına rağmen, dayanışmacılığı esas olarak almasıyla çeliştiğini hatırlatır. Atatürkçülük dinin toplumsal yapı ile kesişen yönlerini arka plana atarak, dini kişi ile Allah arasındaki özel bir bağ olarak değerlendirmiştir.

İslamın oluşturduğu mezhepler sadece dinsel görüş açısı farklarını saptayan bir fonksiyon görmezler, bunlar din içerisindeki gruplanmayı sağlarlar. Mezhepler bir ihtilaf çıktığı zaman bir siyasi parti gibi çalışır tarafları kümelerdir. Bunun içindir ki İslamda sınıf çatışmalarının yerini mezhep çatışmaları almıştır (Mardin, 2006).

İdeolojilerinde dine yer vermiş olanlar karşılarında “yerlici” hareketi bulmuşlardır. Yerlici hareket, batı toplumunun yaşam dizgisini tümünden ortadan kaldırarak ve onun yerine yeni bir yaşam koymayı amaçlayan tümünden inkara karşı olarak çıkmıştır. Yerlici hareketlerin özelliği istilacı kültürlerle yönelip onları yok etmeye çalışmasıdır. 17. yüzyılda Japonya’da Hıristiyanlığı kabul edenleri bastırma çabaları buna bir örnektir. Görüldüğü üzere ideolojilerin tükenmesi diye bir şey yoktur. En sert ideolojilerse toplum içerisinde yer bulamamış kimseler tarafından kabul görmüştür. Bu yabancılaşmış gruplara ideolojinin hangi sebeplerden dolayı cazip geldiği konusu, sosyoloji ve antropoloji için önemli araştırma başlıklarıdır.

1.2. İdeoloji ve Mimarlık İlişkisi

Dünya mimarlık tarihinin en önemli yapılarından Mısır Piramitleri'nin karşısına, yaşayan bir organizma olarak Gotik konabilir mi? Piramitler ve katedraller “baskı” ve “özgürlüğü” mü temsil etmektedirler? Benzer bir durumda Gustave Flaubert “Salambo” adlı romanında Karnak'taki tapınak yapılarına antik dönemin acımasızlığını anlatmak için dikkat çeker, Stanley Kubrick “Zafer Yolları” (Paths of Glory) adlı filminde katı bir saray mimarlığını askeri devleti anlatmak için bir sembol olarak kullanır. Platon'un “devlet”i ya da Goethe'nin eserlerindeki gibi bütün bir edebiyat tarihi mimarının ideal ya da bütüncül bir politik sistemin bir sembolü ya

da sureti olduğunu belirten örneklerle doludur. Şehrin ve mimarının içinde politik düzen ve iktidar (güç) çok açıkça temsil edilmektedir (Flagge ve Stock, 1992).

İktidar her zaman sanat ve mimarlıktan yararlanır (Şekil 1.1). Mimarlık ve sanat çağlar boyunca ideolojik bir araç olarak görülmüştür. Onsekizinci yüzyıldan sonra her siyaset tartışmasında şehircilik, toplu kullanım, sağlık ve özel olarak mimarlığa yer verilir. İktidarın etkileri böylece hem kent ölçeğinde hem de tek yapı ölçeğinde mekana yansımaktadır. İktidarın varlığı kentin her köşesinde belirli işaret ve şifrelerle insan beynine aktarılır. İktidar, bedenleri mekana yerleştirmede mimarlıktan yararlanır (Foucault, 1984).

Şekil 1.1. İktidarın mimarlığı bir propaganda aracı olarak kullanmasına bir örnek. Sovyetler Sarayı (The Palace of Soviets) Proje Yarışması Önerisi, 1936, Mimarlar Boris Iofan, Vladimir Gelfreich. Kaynak (Tharkanov, Kavtaradze, 1992)

İdeoloji, politika ve mimarlık arasındaki ilişki geçmişten günümüze kadar birçok anlamda ve kavramsal kullanımda “dil”e de yansımıştır. Alexander Demandt önemli eseri “Tarih için Metaforlar” (Metaphern für Geschichte) kitabında bu durumu örneklerle açıklar. “Devletin çatısı”, “Kabine”, Parlamento yerine kullanılan “millet meclisi” gibi ifadeler politik dilin terimleridir. Bu yüzden politikacılar “devletin mimarı”, “Avrupa Meclisi’nin mimarı” gibi ifadelerle anılmalarına izin verir (Flagge ve Stock, 1992).

Politik mimarlık ürünlerinin nasıl tanımlanır sorusuna verilebilecek cevap -başka bir tezin konusu olmakla birlikte- basit olarak politik fonksiyonları yerine getiren mimariye politik mimari denebilir şeklindedir. Fakat bu cevap bir okulun mimarisi ne kadar eğitici ise bir politik binanın mimarisi de o kadar politiktir olarak açıklanabilir. Politik, ideolojik, iktidarı yansıtan mimari ürünleri de gücü simgeleyen hiyerarşik/merkezi, kapalı/blok, açık/şeffaf gibi mimari terimlerle projekte (yansıtılabilir) edilebilir.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki bu projeksiyonun tarihi ve politik kararsızlığı, ne mimarlar ne de alaylı mimarlar tarafından 1800 lerdeki klasik mimarlık ve faşist neo klasisizmi arasındaki farkı anlatabilmiştir. Politik erkin formu ne kadar spesifikleştirirse (özelleştikçe), her binayı anlamak da o kadar problematik hale gelmektedir. Bu durum bir faşist veya komünist mimari formu tanımlamaya çalışmak, kişiyi günümüzde her politik yöndeki mimariye bir form arayışına itmeye zorlar.

1.2.1. Erk ve Mimarlık

İnsanların toplu halde yaşamaya başladıkları tarihten itibaren, yönetenler ve yönetilenlerin topluluk içerisindeki konumları, yaşadıkları mekanlar, bu mekanların biraraya gelişleri ilgi çekici bir konu olmuştur. Kölelik üzerine kurulmuş eski Yunan kentlerinin tapınak, meclis, gymnasium ve agora gibi kentsel mekanlardan oluşan kurguları, sınıfsal ayrımı açıkça göstermektedir.

Mimarlığın erk sembolü olarak kullanılması politik mimarinin en sık rastlanan biçimidir. Modern dünyanın sanayileşmiş kentlerinin oluşumuna kadar surlar, kuleler, burçlar, saraylar, meydanlar toplumların yönetim biçimlerini, politik geçmişlerini anlamakta kullanılabilir kentsel elemanlar olarak düşünülebilir. Saray yapıları örneğin bütün detaylarına kadar politik erkin sembolü olmuşlardır. Örneğin kubbe motifi yüzyıllardır, E. Baldwin tarafından politik erkin analizinde emperyal bir simge olarak ele alınır (Vale, 1992).

Anıtsal mimarinin boyutları ve politik erk arasındaki karşılaştırma tek yönlüdür ve mimarlık tarihine ilişkindir. Roma döneminde forum ve kolonatl caddelerin boyutu o şehrin büyüklüğünü göstermektedir. Cluny Manastırı'nın üç inşa aşaması -ki bunlardan en sonuncusu on ikinci yüzyıldaki en büyük yapı komplekslerinden

birisidir- Manastır'ın büyüyen ekonomik gücünün yanı sıra politik erkin yansımasıdır. Versailles'ın büyümesi de onu gerçekleştirenlerin gücünü simgelemektedir. Bugüne kadar hiçbir Hristiyan Kilisesi'nin kubbesi Roma'daki Saint Peter Katedrali'nin kubbesinin boyutlarını geçmemiştir. Aynı şekilde Boston'dan San Fransisco'ya Amerika'nın farklı eyaletlerindeki benzer kubbeler Washington'daki kubbeden daha büyük değildir (Flagge- ve Stock 1992).

On dokuzuncu yüzyılda mimari boyutlandırmanın erkle nicel ilişkisi özellikle Brüksel'deki Adalet Sarayı'nda kendini gösterir. Yeni yönetim merkezleri olan Brasil, Canberra ve Yeni Delhi emperyal planlamaları Adolf Hitler'in kullandığı mimaride erkin yansıtılması fikrini devam ettirirler. Örneğin Hitler dünya yüzeyindeki en güçlü yapıyla tamamen erkinin dışavurmak amacıyla Speer tarafından Büyük Halk Sarayı'nı inşa etmesini istemiştir (Şekil 1.2).

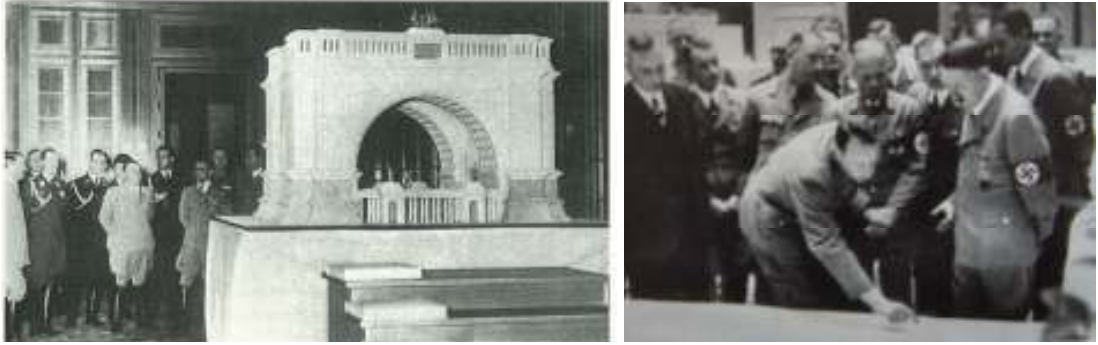

Şekil1.2. Hitler'in Büyük Germany Projesi için Albert Speer'den yapmasını istediği üçyüz bin kişilik Halk Sarayı. Anıtsal yapısı ve geleneksele atıfta bulunan kubbe motifi ile eskiye dönüşü simgeliyor.(Balfour, 1990)

Berlin'in Spree kıyısında tasarlanan 290 m çapındaki kubbeli yapısı sadece erkin bir dışavurumu değil aynı zamanda politik mimarinin yani Nasyonal Sosyalizm'in inşa edilmiş hali olarak erki temsil etmekteydi. Acaba bu nicel mimari büyüklük gerçekten politik erk ve büyüklük için bir ölçek midir yoksa Berlin'in planlayan Speer'in hocası Tessenow'un dediği gibi bu tür bir mimari sadece büyük müdür? II. Dünya savaşı sonrasında Herbert Read'in dediği gibi her dorik sütunun arkasında kanlı bir diktatör mü yer almaktadır yoksa tam tersi bir şekilde savaş sonrası Alman mimarisine yönelik tartışmalarda Gerhard Weber, Hans Schwippert'ten Günter

Behnisch'e kadar savunulduğu gibi daire formlu bir parlamento demokratik bir politikanın sembolü müdür? Aslında buradaki temel soru bir mimari form somut herkesçe anlaşılabilen bir anlam taşıyabilir mi? Ya da antik dönemlerden beri sadece tarihin mimariyle iyi ifade edilebileceğini mi anlatır? Aslında Gotfried Semper 1869'da mimarının her zaman "yöneten (hakim olan) dini, sosyal ya da politik sistemlerin sembolü" olduğunu iddia etmiştir. Ama ancak bu yılın mimarlık ve sanat bilimi bir yapının belli fikirleri ya da politik programları nasıl bünyesine alabileceği ya da ifade edilebileceği konusunda araştırma yapmıştır (Flagge- ve Stock 1992).

1.2.2. Politik Liderler ve Mimarlık İlişkisi

Şekil 1.3. Bir liderin mimari ve planlamaya müdahalesini anlatan iki fotoğraf. Hitler model ve planları denetliyor (Wolf, 1999) .

Liderlerin mimariyle olan ilişkisi her zaman ilgi çekici bir konu olmuştur. Mimari projedeki mimar-işveren ilişkisi, devletlerin otoritesini/yönetim biçiminin temsil eden binaların inşasında politik liderler ve mimarlar arasında ne tür bir ilişkiye dönüşmektedir? Politik lider başkentleri projelendiren/inşa eden mimarları nasıl etkilemektedir. Kendisi de mimar olmak isteyen Hitler'in düşüncelerindeki Büyük Germany Projesi'ni hazırlayan Albert Speer'in ürünleri kuşkusuz bahsedilen konu için önemli bir örnektir.

Liderler ve mimarlar arasındaki ilişkinin boyutu, özellikle yeni baştan inşa edilen başkent örneklerinde okunabilmektedir. Büyük Petro'nun bataklığı kurutarak inşa ettirdiği St. Petersburg'u, Kubitschek'in Lucio Costa'ya planlattığı Brasil'i, Ayub Khan'ın Doxiadis'e planlattığı İslamabad, Atatürk'ün Jansen'a düzenlettiği Ankara'sı ve tezde incelenen diğer bir çok başkent gibi, planlama ve mimari dil açısından liderlerin mimarlarla sıkı bir iletişim içinde oldukları kentler olmuşlardır.

Tümer'in aktardığına göre 19. Yüzyılın ikinci yarısında eğri büğrü ve daracık sokaklardan, küçücük çarpık çurpuk meydanlardan ve eski, sağlıksız binalardan oluşan ortaçağ Paris'ini ortadan kaldırıp kilometrelerce dümdüz uzayıp giden bulvarları açan Hausmann, Anılar adlı kitabında ona destek sağlayan III. Napolyon'un tahtının arkasında bir Paris haritası bulunduğunu ve imparatorun o haritanın üzerinde kentte yapmak istediği değişiklikleri ivedilik durumuna göre kendi eliyle kırmızı, yeşil kalemleri kullanarak işaretlediğini anlatır (Tümer, 2009).

Çankaya kitabında Atay'ın aktardığına göre Ankara imar planı üzerinde III. Napolyon gibi köklü müdahalelerde bulunmayan Atatürk, plana büsbütün kayıtsız da değildir. Planla ilgili olarak Atatürk şöyle demiştir: “Milletlerarası bir müsabaka açılması fikri nihayet muvaffak olabildi. Gelen planları hakem heyeti ile bizzat Mustafa Kemal de tetkik etti. Müsabakayı Prof. Yansen kazanmıştı. (...) (Atay, 1969).

Yine aynı kitapta Prof. Jansen ile Atatürk arasında şöyle bir konuşma geçtiği ifade edilmektedir. Jansen'in tercümanı aracılığıyla sorduğu bir şehir planını tatbik edebilecek kadar kuvvetli bir idare olup olmadığı ile ilgili soruya Atatürk kızarak şu şekilde cevap verir: “Koca memleketi yedi düvelin elinden kurtarmışız. Bir Ortaçağ saltanatını yıkarak, yerine bir Yeniçağ devleti kurmuşuz. Bunca devrimler yapmaktayız. Bütün bunları başaran bir rejimin bir şehir planını tatbik edebilecek kuvvete olmadığı nasıl sorulabilir? (Atay,1969).

Atatürk'ün planla ilgilendiğini bir başka olay daha göstermektedir. Jansen planında devlet daireleri Atatürk Bulvarı üzerinde toplanmaktaydı ve 3000 memur için de lojman önermekteydi. Meclisteki bir takım spekülasyonlar bu fonksiyonların bir arada bulunmasının muhtemel bir hava saldırısında tüm devlet dairelerinin tümünün yıkılabileceğinden dolayı plana karşı çıkıyorlardı. Atatürk ise kendisine danışılan bu konu hakkında “Hepsini ayrı ayrı müdafaa edeceğim yerde, bir arada müdafaa ederim ne çıkar?” diyerek plana ilişkin yorumunu getirmiştir (Atay, 1969).

Aslanoğlu İkinci TBMM binası ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: Birinci Meclis binasının bulunduğu arazi üzerinde ve Ankara Palas'ın karşısında olan yapı, ilk olarak mebus kulübü ve parti merkezi (Halk Fırkası Mahfeli) olarak düşünülmüştü. Atatürk, Mimar Vedat Tek'ten Halk Fırkası için bir mahfel

tasarlamasını istemiş, mimarın İstanbul’da hazırladığı plan taslaklarını beğendikten hemen sonra inşaat başlanmıştı (Aslanoğlu, 2001).

Atatürk’ün direkt olarak mimarlığın içinde olması ise Ulusu’nun aktardıklarından⁵ anlaşılmaktadır. Buna göre Atatürk planları bizzat kendisi inceleyip üzerinde ilave fonksiyonlar ve düzenlemeler istemektedir.

Arif Hikmet Koyunoğlu, Atatürk’ün mimarlıkta modernizmi nasıl anladığını şöyle anlatmaktadır: “Asrımızın yarattığı modern mimari hakkında getirttiği kitaplar, resimler üzerinde daima incelemeler yapardı. Hiç unutmam, bir gün Etnografya Müzesi şantiyesinde şu sözleri söylemişlerdi:

“Eski milletler büyük çalışmalar sonunda kendilerine has birer mimari stil yaratmışlardı. Son asrın sanat çalışma ve düşünceleri sonunda modern bir mimari doğmuştur. Fakat bu modern mimari de her milletin düşünce ve karakter farklarıyla birbirinden ayrı bir görünüş ve anlamdadır. Bir İtalyan modern mimarisi ile bir Alman modern mimarisi arasında çok değişiklikler vardır. Bu modern mimariler bütün görüşleriyle de hangi milletin malı olduğunu anlatmaktadırlar.

---

⁵ “Atatürk eski T.B.M.M. binasının yapılması için birçok firmalara tarafından hazırlanmış olan proje ve planları bir arada görmek istedi .Yetkililer hemen gerekli hazırlıkları yapıp Dolmabahçe Sarayı’nın süfera salonunda masaların üzerine sıra sıra dizip Atatürk’e sunmak üzere hepsini tek tek hazırladılar. (...).

(...) Atatürk gayet sakin, kendinden her zamanki gibi emin vaziyet projeleri tek tek incelemeye başladı. Masaların etrafında dolaşarak epey bir zaman tetkiklerini yaptılar. Sonra bir kenara çekildi, yetkililere üç proje üzerinde durduğunu söyleyip bu üç projeyi işaret ederek belirtti. Diğer proje sahiplerin de her zamanki nezaketiyle teşekkür ederek uğurladı.

Bilahare üç proje yetkililerini karşınsa oturttu ve “Sizden bu projelere ilave isteklerim var” diyerek devam etti. “Şimdi size bu projeler ilaveten neler istiyorum, neler gerekli neden gerekli anlatacağım. Buna göre sizler de çalışarak projeleri yeni şekliyle yapacak ve bana getireceksiniz. Binanın bir cephesi tarafına Riyaset-i Cumhuriyet, bir tarafına da Baş Vekalet Daireleri eklenmesi lazım. Hatta meclis, zaman zaman gece gündüz çalışabilir. Ben ve Başvekilimin de gece gündüz burada bulunmamız iktiza edebilir; bu bakımdan küçük birer daire yapılması iyi olur”. (...). “Bir önemli hususta şudur: Bu büyük içtima salonunda gayri olarak, iki veya üç hatta dört tane daha içtima salonu ilave edelim. Çünkü ileride bir gün bizim memleketimizde demokrasi tam manasıyla öylesine gelişecek ve demokrasi idaresi öylesinde tehessüs edecek ki, müteaddit, çeşitli partiler kurulacaktır. İşte bu yeni partiler, aralarındaki grup toplantılarını halk görüşmelerini bu kendilerine ait olan salonda yapacaklardır (Ulus, 2008).

Bizde de asrın bütün düşünce ve ihtiyaçlarına cevap verecek, ruhlarımızı okşayacak bir modern mimari lazımdır. Fakat bu modern mimari diğer milletlerin taklitçiliği değil, yurdumuza has, Türklüğe özgü bir mimari olmalıdır. Yapılan bazı binaları görüyorum. Bunlar bir Avrupa modern mimarisinin aynen kopyasıdır. Bir orijinal bir modern Türk mimarisi lazımdır.

Eminim ki, yetişmekte olan genç Türk mimarları bu haklı isteğimde olumlu bir yatacılığa erişeceklerdir” (Tümer, 2009).

Yukarıdaki örnekler liderlerin özellikle yeni başkentler kurulurken planlamanın hatta mimarinin içerisinde bizzat birer aktör olduklarını ortaya koymaktadırlar. Liderler konunun uzmanı olmamasına rağmen dönemin ruhu ve arkalarındaki siyasi güç ve ideolojinin etkisiyle kent planlarını ve mimari ürünleri şekillendirmiş, en azından yön vermişlerdir.

1.3. Ulus Devlet Kavramı'nın Ortaya Çıkışı

Schulze'ye göre ulus fikri birleştirici olduğu kadar bölücü de olabilir. Schulze, ırk, dil, din ve ortak çıkarlar ve coğrafyanın bir ulusu meydana getiren temel unsurlar olduğu yönündeki klasik bakış açısının karşısına, Ernest Renan'ın, "Ulus zihinsel bir durumdur. Hem kalplerde hem kafalarda mevcut olduğu sürece vardır " görüşünü yerleştirmektedir (Schulze, 2005).

Ulus-devletin düşünülebilir olması için, ondan önce var olanın, yani feodalitenin üstyapısal kurumu kral-devletin yadsınması gerekmektedir. Spinoza, Locke, Voltaire ile Montesquieu gibi düşünürler, işte bu işlevi yerine getirirler. Bir yanda, başta mutlak monarşi ve Kilise olmak üzere, kurulu düzenin kurumlarını ve değerlerini eleştiri bombardımanına tutarlar; öte yanda, bireysel özgürlük ve özerklikten, doğal haklardan, yasaların üstünlüğünden, yurttaş eşitliğinden, halk kaynaklı siyasal meşruluktan, parlamentarizmden ya da siyasal temsilden söz ederek ulus-devletin üzerinde yükseleceği düşünsel malzemeyi sunarlar (Ağaoğulları, 2006).

Ulus-devlet'i nesnel bir incelemeye tabi tutmak zordur, çünkü o, onu anlamamızı zorlaştıran değişik anlam yumaklarına sarılmış biçimde karşımıza çıkar. Aslında insan toplumlarının örgütlü hallerinin hepsi o toplumun üyelerinin o örgütlenmeye yüklediği anlamlarla bezelidir ve bu bağlamda ulus-devlet de diğer herhangi bir siyasal örgütlenme halinden farklı bir yapı değildir. Ulus-devlet'i insanların şimdiye kadar altında örgütlenmiş oldukları diğer yapılanmalardan ayıran şey, onun

günümüzdeki en yaygın ve en genel kabul gören siyasi yapı olmasıdır. Bu nedenle ulus-devlete ve ona bağlı kavramlara yüklenen anlamlar hemen herkes için bir "anlam" ifade eder ve işte tam da bu nedenle, yani ona yüklediğimiz anlamlarla çokça içli dışlı olduğumuz için ulus-devleti anlamak zor olur. Yoksa, gerek ulus-devlet, gerek ona ilişik kavramlar ya da olgular hakkında incelemeler eksik değildir.

Ne var ki, bu incelemelerde ulus-devlet'in ve ona bağlı diğer kavramların ve kurumların hangi bakışla, hangi çerçeveden ele alındığı net bir biçimde ortaya konmadığı sürece incelenen konunun anlaşılmasına değil, onları saran anlam yumaklarının daha kalınlaşmasına katkıda bulunmuş olunur. Ulus-devlet, öncelikle, modern çağlara özgü bir siyasi yapılanma olarak tanımlanmaktadır. Moderniteyle birlikte kurumsallaşan siyasi iktidar, ulus-devlet formunda örgütlenir. Bu iktidar formu da, her iktidar için geçerli olduğu biçimde, kendini meşru kılacak bazı kurumsal ve kavramsal düzeneklere gereksinim duyar. Ulus-devlet'in bir bütün olarak kendisini meşrulaştırmada kullandığı kavram ulustur. Başka bir ifadeyle, ulus-devlet erkini ulus adına kullandığını iddia eden ve yarattığı zorlamayı -kuvvet kullanma yetkisi- bu gerekçeyle haklı gösteren bir iktidar türünün hem kavramsal, hem de aygıtsal görünümüdür.

Ulus, modern kurumsallaşmış iktidara meşruluk kaynağı olma işlevini yerine getirebilmek için, türdeş bir bütün olarak kurgulanmak zorundadır. Bu zorunluluk, iktidarın meşru kaynağı olarak ulusun tek bir iradesinin bulunması gerekliliğinden kaynaklanır. Ne var ki, bu kurgusal zorunluluğun olgularda somut bir karşılığı yoktur. Ulus-devletlerin hiçbirisi kendisine hazır bir temel olarak türdeş bireyler topluluğu bulamamıştır şimdiye kadar. O nedenle, ulus-devlet aynı zamanda türdeş olmayan bireyleri türdeş olduklarına inandırmak çabasına da girişmelidir.

Aslında türdeş olmayan insanlar topluluğunu türdeş olduğuna, ya da başka bir deyişle "halk"ı "ulus" olduğuna inandırmak aşamasında ise milliyetçilik devreye girer, türdeşliğin parametrelerinin neler olduğunu ve bu parametrelerin içeriklerinin nasıl doldurulması gerektiğini saptamaya çalışır. Bu ilişkiler çerçevesinde ulus-devlet, içerikleri milliyetçilik akımı tarafından kutsanan ulus, vatan ve egemenlik kavramlarının matrisi olarak ortaya çıkarmaktadır (Erözden, 2008).

Bu matrisi örneklemek gerekirse ulus devletlerin ortaya çıktığı dünya savaşları öncesi ve sonrasına bakmak faydalı olacaktır. İki dünya savaşı arasında Avrupa'da

geleceğin kitlelere ait olduğunu söylemek sıradan bir iddia halini almıştır. Liberal parlamenter demokrasiler siyasi hakları tüm yetişkin erkekleri ve bazen de kadınları kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. 1917 Bolşevik Devrimi kitlelerin tarihin aktörleri olabileceğini göstermiştir. Beklenmedik ve umulmadık yeni bir tür siyasi rejim olarak faşizmi kitlelerin rızasına dayanarak yönetimde olduğunu iddia etmektedir. SSCB dahil bütün bu durumlarda ulus, her zamankinden fazla siyasi iktidarın meşruiyet kaynağı olarak görülmektedir. Birbirleriyle rekabet halindeki siyasi ideolojilerin her biri – liberalizm, komünizm ve faşizm- Avrupa'nın geleceğini temsil ettiğini iddia etmekte ve kendi modernitesini tanımlamaktadır (Bertaux, 2006).

1920'ler ve 1930'larda Avrupa Devletleri, Ulusu Tasarlamak adlı sergiyi hazırlayan Bertaux, Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Avrupa'nın, siyasi rejimlerin denendiği dev bir laboratuara dönüştüğünü belirterek ulusun her ne kadar lafla siyasi meşruiyetin tek kaynağı olarak gösterilse de aslında kitlelere hiçbir inisiyatif tanınmadığını belirtir. Bertaux'a göre ulus aksine devlet müdahalesi ve kontrolüne dayanan bir tasarı olarak algılanmaktadır, liberal geleneğin halka dayalı ulus kavramının yerini devlet güdümlü bir ulusa entegre edilen nüfus düşüncesi almaktadır (Bertaux, 2006).

Söz konusu sergide Avrupa devletlerinin halkı seferber etmek üzere devletten önce varolmuş ebedi ulus mitini yayarken bile devletlerin ulusları nasıl icat edip şekillendirdiği belirtilmektedir. Kitle siyaseti doğmuştur ve kendisi de modern teknolojinin bir ürünü olan görsel siyasi kültür, kitleleri ortak fikir ve inançlara doğru yöneltmekte önemli bir rol üstlenmiştir. Devletin kendini sergilemesi, siyaset ve yönetim sanatının yeni ve çok önemli bir unsuru olan propagandaya dayalı kültürel bir saldırı ve siyasi gücün meşruiyet kaynağı haline gelmiştir. Esas amaç kitle kültürünü kontrol altına alınıp yönlendirilebilmektir. Sovyet Rusya, Faşist İtalya, Nazi Almanya, Kemalist Türkiye, sömürgeci Fransa ve iç savaş kurbanı İspanya'da kendini sergilemenin zirveye çıktığı bu dönemde düzenlenen sergide dönemin çeşitli modernite kurguları arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve etkileşimler geniş bir açıdan ele alınmıştır (Bertaux, 2006).

1.3.1. Ulusal Kimlik

Tasarlanmış/planlanmış bütün başkentlerin bir bağımsızlık hareketinden sonra inşa edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir fakat kent inşa etmek ve ulusu inşa etmek çoğu zaman bir arada gerçekleştirilmiştir. Örneğin, özellikle Latin Amerika’da yeni bir başkent inşa etme kararı, koloni yasalarının sona ermesinden sonra etnik ve partiler arası rekabetten daha çok ülkenin hinterlandının ekonomik gelişimi ile ilgili olarak alınmıştır. Birçok kentte başkent inşası yöneten elitler tarafından ulusal birliği pekiştirmek ve ulusal kimliği geliştirmek için kullanılmıştır.

Geçen yüzyıl boyunca ulusal özgürlüğünü ilan etmiş bir çok hareket mimarlığı, kentsel tasarımı ve planlamayı konularını güçlendirmek için kullanmıştır. İster tamamen tüm bir kenti, ister bir yönetim merkezi tasarlamakla olsun liderler ulusal kimliği savunmak için yapıları çevreyi kendi ideolojileri çerçevelerinde manipüle etmişlerdir (Vale, 1992).

Ulusal kimliğin ne olduğunu tanımlamak, ulus ve ulusçuluk kavramlarından ayırtılamaz ve en az onları tanımlamak kadar zordur. Gellner, “Uluslar ve Ulusçuluk” adlı kitabında ulusçuluğu politik ve ulusal yapıyı uyumlu tutan “politik meşruluğun teorisi” olarak tanımlamaktadır. Pratikte, birçok tarihçi ve kuramcı bilinenin tersine ulusçuluğun ulusu meydana getirdiği konusunda hem fikirdir. İtalya’da parlamentonun kuruluşunda konuşan bir parlamenter “İtalya’yı kurduk, şimdi İtalyanları yaratmalıyız” demiştir- Vale’in belirttiğine göre o tarihte sadece halkın %2.5’i İtalyanca konuşabilmektedir. Bu durumda ulusal kimlik devletin varlığıyla doğal olarak değil, rejimin politik gücünü kazandıktan sonra zaman içerisinde geliştirilmektedir (Vale, 1992).

Tarihsel olarak ulusçuluk modern bir yaratıdır ve kökeni endüstriyel kapitalizmin gelişmesine dayanmaktadır ve “ulusçuluk” kavramı aslen geç ondokuzuncu yüzyıl icadıdır. Modern ulusçuluk, hızlı nüfus artışı bağlamı yalıtılmış toplumların büyüyen global ekonominin içine dahil olması ve katılımcı yönetici organların merkezileşmesiyle kavranabilir.

Ulusal kimliğin açıklanmasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Modernist görüş ulusun tamamen kimliğin ve bir politik örgütlenme yeni bir formu olduğunu belirtirken, bunun karşısında yer alan görüş ise ulus kavramının daha önceden yer alan etnik gruplarınırka dayalı ve tarihsel kökleri olduğuna ve buradan geliştiğine yöneliktir. Bu görüşün en önemli temsilcileri Edward Shils ve Clifford Geertz’dir.

Ulus kavramının tarihsel kökleri olduğunu savunan söylemin yaklaşımına göre uluslar aile bağları olan daha önceki sosyal gruplardan türemişlerdir, modern dönem öncesinde var olmuşlardır; bu yüzden yeni ve güncel değildir, ortak bir tarihsel köken ve kadere sahiptirler (Bellamy 2003).

Anthony Smith gibi modernistler ise ulus kavramının tamamen yeni bir kavram olduğunu ver modernite ve endüstri çağında ortaya çıktığını belirtmektedirler (Bellamy 2003).

Anderson ise ulusu “hayali bir cemaat” olarak tanımlayarak bunun sebebinin ise ulusu oluşturan bireylerin kendilerinden önce var olan bireyleri tanımaması olduğunu ifade etmiştir. Ulusun bireylerinin zihninde toplumun hayali bir imgesi yer almaktadır. Ulusun hayali bir kavram olduğunu söylemek ulusun sahte, fabrikasyon veya icat edilmiş bir kavram olduğu anlamına gelmemektedir (Anderson, 2009).

1.3.2. Mimarlık ve Kentsel Tasarımda Ulusal Kimliğin Boyutları

Toplumsal kimliğin resmi açıklaması çok fazla forma bürünür ve kendisini desteklemek için birçok farklı sembol kullanır. Bu semboller ister bir kurumun dış görünüşünde, askeri bir geçit töreninde ister bir hükümet yönetim merkezinde olsun devletin etkinliğini ve önemini artırır. Geertz bunu şu şekilde formüle eder; “Ulusal kimliklerden inşa edilmiş olan imgeler, metaforlar ve retorik dönüşler, toplumsal olarak kendini yeniden tanımlamanın uzun süreçli kültürel aygıtlardır ve geliştirilebilir, kullanılabilir, kutlanabilir (Vale, 1992).

Nesneler ve olaylar, anıtlar ve törenler hepsi “biz”in üretilmesi için anlamlı semboller içerirler.

Ulusal kimliğin görünen sembolleri birçok forma bürünür. Devleti oluşturmaktan sorumlu liderlerin ikonlarıyla akla ilk gelen bayraklardır. Genellikle ulusal hükümetin kabul edilmiş logo ve sloganları veya parti amblemleri ile oluşturulmuştur. Örnek olarak madeni paraların ve banknotların üzerindeki yerel flora ve faunalar verilebilir.

Mimarlık ürünleri ve kentsel tasarım bu ulusal semboller kümesinde önemli bir yer tutar. Demir paraların üzerine basılan Lincoln Anıtı daha sonra Amerikan demokratik yönetiminin sembolleri olmuştur. Anıtın Neo-klasik dilinde kaçınılmaz olarak

Amerikan ulusal kimliğinin oluşması ve erkin gösterilmesiyle ilgili ipuçları vardır.

Ulus devlete hizmet eden ve onu sembolize eden başkentler ve onlarla birlikte inşa edilen parlamento binaları ulusal kimliğin oluşmasını sağlarlar. Sıklıkla planlaması ve görünümü halk yerine bir yönetici/lider tarafından seçilmektedir ve sonuç olarak gerçek bir ulusal kimliği temsil etmektedirler.

Tabii ki yeni bir başkenti veya bir parlamento binasını tasarlarlarken sadece ulusal kimlik faktörü değil birçok farklı etken de düşünülmelidir. Mimarlar ve iktidar sahiplerinin yeni bir başkent veya parlamento binası inşa ederkenki ulusal kimliği yansıtmak için gösterdikleri bilinçli çabalar, birbirini mimari form ve kültürel ürünler açısından çağrıştıran en az üç farklı çerçevede değerlendirilebilir (Vale, 1992).

1. Başkent yönetim bölgesi ve kentin geri kalanı ile mekansal ilişkileri göz ardı etmeden denebilir ki; başkentlerin sembolizmi bir **alt ulusal grubun sadakatinin ve iktidarın tercihlerinin** bir ürünüdür.
2. **Mimarın uzun süreli çalışmasının** ürünüdür.
3. İktidarın ekonomik gelişime bağlı olarak modern mimarlık ve planlama açısından uluslararası kimliği devam ettirmedeki ilgisiyle açıklanabilir.

Bir başka deyişle ulusal kimlik demek, gerçekte bir **altulusal, kişisel ve uluslarüstü bir arayış** anlamında kullanılmaktadır.

Ulusal “Altulusal Kimlik”e karşı

Parlamento binaları ulusal kimliği ayırt edici bir mimarlık manifestosu olarak ele alınabilir. Bazı parlamento binalarının mimarisi, kurulmakta olan devletin benzersiz bir imajını yansıtmak için ele alınmış olmasına rağmen, ya da komşu devletlerden ayrılmak adına kullanılmasına rağmen, ulusal kimlik kolayca temsil edilemez. Liderler parlamento binası tasarımını aklın teyidi, devletin gerekliliği veya kendisini uluslararası sistemde diğer devletlerden ayıran ayrı bir kültürün görsel belgesini yansıtmaya aracı olarak görebilirler fakat bu ayırt edici kültür ülkenin tümü düşünüldüğünde asla eş anlamlı değildir (Vale, 1992).

Yeni devletler çoğunlukla kültürel olarak homojendirler ve ulusal kimlik tüm vatandaşların bağlı oldukları tek bir kültürel grubun bağımsızlığını ilan etmesiyle açıklanabilir. Tabii ki bir devletin içerisinde farklı gruplarda yer almaktadır. Young’a göre “kimlik” nesnel bir kişisel konsept veya sosyal bir roldür. Tezini savunmak için basit bir Hintli çiftiçiyi örnek verir. Çiftçinin kimliği birçok kast ve alt kasta dayanmaktadır, kendisini belli bir dilin konuşanı olarak tanımlayabilir, bir dine

mensup, bir bölgenin sakini ve politik bir partinin üyesi olarak tanımlayabilir. Bu kişi günlük yaşamın dışında kendisini bir Hintli olarak mı tanımlayacaktır? Bu sorunun cevabı özellikle birçok farklı etnik yapının bir arada yaşadığı kolonyel ülkelerde zordur. Bu koşullar altında ulusal kimlik ister mimaride isterse herhangi bir kavram olarak yapaydır ve gücü elinde bulunduran yönetenlerin konusudur (Vale,1992).

Ulusal kimlik heterojen bir toplumda egemen bir grubu yansıttığı düşünülen parlamento binasının üretimi yoluyla topluma iletilir. Parlamento binasının mimarisindeki ulusal kimlik arayışı bu yüzden devletin politik durumuna bağlıdır. Bir ulusu birbirine bağlayan farklı etkenler vardır. Bunlar, kan bağları, ırk, dil, bölge, din ve geleneklerdir. Bu durum sadece farklı etnik gurupların oluşturduğu post kolonyel devletler için geçerli olmayabilir. Parlamento binaları yapıldığı dönemdeki toplumsal koşullara ve yönetimin gücüne bağlı olarak inşa edilmişlerdir. Bunun dışında parlamento binasının inşası ve yeni bir başkent kurulması her şeyin üstünde erkin gösterilmesi ve meşrulaştırılmasını akla getirir. Genellikle bu post kolonyel rejimlerde politik bir sisteme değil tek bir rejime entegre edilmiştir. Başkent inşası ve parlamento binasının inşa edilmesi ise bir bütçe sorunudur ve bu iş ulus tarafından değil devlet tarafından gerçekleştirilir (Vale, 1992).

Ulusal “Kişisel Kimlik”e karşı

Yeni başkentlerin kurulmasındaki ikinci etken ise tasarımcı/şehir plancısı/mimar ve iktidardaki politikacıların kişisel eğilimleridir. Tasarım kararları genellikle iktidardakilerin kendi içlerindeki bir lider tarafından verilir ki bu kişi de kendi kafasındaki ulus kimliğini inşa etmeyi düşündükleri ulus kimliğiyle bağdaştırarak bunun nasıl yansıtılabileceği/dışa vurulabileceği üzerine arayış içerisindedir. Tasarımcının/şehir plancısının/mimarın kimliği, özellikle liderlerin sık sık yurtdışından ithal tasarımcıları davet etmeye başladığından beri önem kazanmıştır. Kimliğin bu bileşenini anlamak, mimarlık kültürünü incelemeyi gerektirir ki, bu da bir binanın eğitimin, ofis deneyiminin ve tasarımcının hayallerinin bir ürünü olduğunu anlamaktır. Belirtmek gerekir ki; bir çok uluslararası şöhrete sahip mimar “Batı” da eğitilmiştir ya da Batı etkisinde bir mimarlık eğitimi almıştır. Öyle ki iletişimin arttığı ve mimarlık yayınlarının hızla yayıldığı bir dünyada, büyük bir kamu binası tasarlayan mimarın dünyadaki hakim “Batı’lı trendler” den kaçınması hemen hemen olanaksızdır, kaldı ki bu trendler de zaten onun “trendleri” haline

gelmiş olabilir. Uluslararası yarışmalar ve ödüllere beslenen bu tür küresel bir mimarlık bilinci, yerel bir tasarım çözümünü benzersiz kılar.

Uluslararası mimarlık kültürüne ait diğer bir kilit nokta ise büyük ölçekli yönetim bölgesi ile ilgili isteklerin yerel firmaların kapasitelerinin çok üzerinde olmasıdır. Yerel bir mimar bulunsa bile, ek mimarlık, mühendislik ve proje yöneticiliği uzmanlıkları ithal edilmek zorunda kalınır. Çok uluslu işbirliği ihtiyacı, gerekli olan fakat mimar veya inşaat ekibi tarafından bilinmeyen inşaat teknikleri, verilen tasarım kararlarını etkileyebilir (Vale, 1992).

Bir parlamento binası ya da bir başkent tasarlamak, bir mimar için süregelen kişisel çalışmaları arasında önemli bir şanstır. Her ne kadar ülkenin işleyişine bir müdahale de olsa, eğer mimar ülkenin sosyal, politik ve kültürel durumuna yabancı ise, kişisel ve içsel kaygıları tasarımda çözüm üretimine katkıda bulunabilir. İmza sayılabilecek bu tür binalar, parlamento binası mimarın uluslararası arenadaki kült eseri haline gelebilir.

Ulusal “Uluslarüstü Kimlik”e karşı

Özellikle post kolonyel ülkelerde parlamento binası inşa etmek ve yeni bir başkent kurmak iktidarın aynı zamanda ekonomik gelişmişliği ve gücünü göstermek için kullandığı görsel bir araçtır. Bu görünürdeki kamu binaları uluslararası tanınmışlık yoluyla ulusal gururu yansıtan mimarlık ürünleridir. Parlamento binaları ve yeni başkentler geliştirmekte olan ülkelerin Batı ile eşit hale gelmek için kullandıkları araçlar olarak göze çarpmaktadırlar. Geertz’in de dediği gibi geliştirmekte olan ülkelerin iddiası, uluslararası modernite ile kültürel özgür iradeleri arasında bir denge arayışıydı.

Geliştirmekte olan dünyanın birçok devletinde eski politik bağımsızlık, düzensiz ve kolay olmayan bir gelişme ile birlikte yürümüştür, bunun nedeni ise yetersiz bir bütçe, iç karışıklıklar ve hayatın geleneksel yönlerinden ayrılmaktır. Modernleşme, mimarlık manifestosunda, uluslararası-akım olarak adlandırılan ucuz ve sadeleştirilmiş bir versiyonunu kademeli küreselleşme olarak yayılmasına izin vermiştir. Beton kutulardan oluşan parlamento binaları sonraları ayırt edilemez beton-kutu ofislere ve konut bloklarına dönüşmüşlerdir.

Bu bağlamda ulusal kimlik önceliği olan bir sorun değildir, amaç uluslararası izleyicilerin gözündeki kimliktir.

2. İDEOLOJİNİN MİMARİ ÇEVRENİN OLUŞMASINA ETKİLERİNİN BAŞKENT OLMA/SEÇİLME/TEMSİL ETME AÇILARINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Başkentler umutlarımızın simgesi, beklentilerimizin aynasıdır. Bu nedenle bir başkent in görüntüsünün hayati bir önemi vardır. Çünkü o ulusal canlılığın, sürekliliğin bir güvencesidir” (Doxiadis’ten aktaran Tankut, 1993).

Başkent kelimesinin Latince Caput (baş) kökünden türetilmiş olmasından dolayı başkent in, yönetim merkezi olma özelliği ön plandadır (Rapaport, 1993). Başkentler devletlerin yönetim merkezleri olarak kabul edilmekte; ülkenin genelini ya da ayrı bir siyasal birimin yönetim ikametgahı olarak gösterilmektedir (Gotmann, 1985).

Başkente yönelik bu tanımlama tekçi (üniter) bir devlet yapılanması içinde ülkenin genelini kapsarken, federal ya da konfederal devlet örgütlenmesine sahip ülkelerde hem genel yönetim merkezini, hem de eyaletler düzeyinde yönetsel merkezleri içermektedir. Bir başka ifadeyle, başkentler bir ülke geneline ya da eyalet bütününe yönelik genel siyasetin belirlendiği ve yönetimin fiziksel düzeyde cisimleştiği yerler olarak tasvir edilmektedir (Çınar, 2007)

Dünya genellikle ulus devletler tarafından yönetilmektedir ve kabaca şu anda bu sayı 190’a ulaşmıştır. Ulus devletler başkentleri aracılığıyla temsil edilmektedirler ve bu başkentlerin çoğu da büyük kentlerden oluşmaktadır. Hepsinin muhtelif yerel koşulları ve fiziksel formları olan bu kentler ayrı yerel ve uluslar arası itibara sahiptir. Güney Pasifik adalarından Tonga’nın 22 bin nüfuslu başkenti Nuku’alofa, 8.1 milyon nüfuslu Kahire’nin bahsedilen diğer başkentlerde olduğu gibi başkenti olduğu ülkeyi temsil etme ve ona uluslararası arenada saygınlık kazandırma gibi işlevleri vardır (Daum, 2005).

Başkentlere yönelik diğer çalışmalarda yönetim ve hükümet merkezi olarak uzun ve güçlü bir merkezilik; ulusal kimlik, statü ve iktidarı sembolize etmek, diğer kentler arasında önde gelmek; türlü alanlarda denetim ve kontrol merkezi olmak gibi ortak noktalar dikkat çekmektedir (Gottmann, 1977; 1983; 1985, Sjoberg, 1960, Eldredge, 1975).

Başkentler farklı disiplinler tarafından farklı kıstaslarla sınıflandırılmışlardır. Kent tarihi, coğrafya, planlama, mimarlık, kent sosyolojisi gibi disiplinler başkentleri kendi kriterlerine göre incelemişlerdir.

Doğrudan başkentlere yönelik çalışmalarda genel eğilimlerden birisi ise oluşturulan tipolojiler yardımıyla başkentleri açıklamaktadır. Tipoloji denemeleri başkentlerin kurulma yerlerine ve işlevlerine yönelik bir takım açıklamaları içermekteyse de başkentlerin konumunu belirli bir toplumsal formasyondan bağımsız olarak açıklamaya çalıştıkları da dikkate alınmalıdır (Çınar, 2007)

Başkentlere yönelik bazı sınıflandırmalar da söz konusudur. Bu sınıflandırmalar doğrultusunda başkentler “gerçek başkentler” ve “yapay (artificial) başkentler” olarak ikili bir ayırma tabi tutulurlar. “Gerçek başkent” nitelemesi yapılırken, başkentlerin ülkenin ekonomisi, bilim ve kültür yönünden önde gelen kenti olup olmadığı dikkate alınır. Bunun yanı sıra başkent ilan edildiğinde ülkenin önde gelen bir kenti olmayan, hatta çok küçük bir yerleşim yeri iken –başkent Ankara gibi- planlı bir şekilde imar edilen başkentler “yapay başkent” olarak kabul edilmektedir (Vale,1992).

Vale çağdaş başkentleri üç tipe ayırarak incelemiştir. Bunların arasında ilk iki tipe girenler, evrimlerini kendi içsel dinamikleriyle gerçekleştirmiş olanlardır. Bu tipteki başkentler uzun bir kentsel tarihe sahiptir. Bu başkentler her dönemde ülkenin önde gelen yönetim merkezi olmayı sürdürmüşlerdir. Tarihsel merkezleri Roma İmparatorluğu’na kadar uzanan Londra, Berlin, Paris ve Viyana gibi başkentler bu grupta yer almaktadır (Vale,1992).

Çağdaş başkentlere yönelik sınıflandırmada ikinci grupta yer alan kentler gelişmelerini kendi içsel dinamiklerine göre gerçekleştirmiş bulunan, ancak başkentlik niteliği kesintili olan yerlerdir. Bu kentlere örnek olarak tarihin belirli bir döneminde başkentlik olma durumunu kaybedip sonradan yeniden kazanan Roma, Moskova ve Atina verilebilir.

Diğer grupta ise tasarlanmış/planlanmış başkentler yer almaktadır. Genellikle bir politik erkin yeni bir başkent yaratma isteği/emri sonucu oluşturulmuş başkentlerdir. Bu grubun en önemli örneği Washington’dur. Vale’ın ilk modern başkent olarak tanımladığı Washington üçüncü grup içerisinde emperyal, bağımsızlık ve birleşiklik için tasarlanmış olan başka bir alt gruba aittir. Bu gruba örnek olarak verilebilecek diğer başkentler ise Canberra, Yeni Delhi ve Ankara’dır.

Üçüncü gruba dahil olan fakat dönemselsel olarak farklı bir zaman diliminde inşa edilen Chandigarh ve Brasil kentleri, II. Dünya Savaşı sonrası politik erkin isteğiyle

tasarlanmış/planlanmış başkentlerdir. 1960'dan sonra inşa edilen yine bu gruba ait diğer örnekler ise İslamabad, Abuja ve Dodoma kentleridir.

2.1. Başkentlerin “Kararı”

“Başkent”⁶ kelimesi icat edilmiş bir kavramdır ve modern tarih araştırmalarında bir geçiş olayıdır. Başkent kavramı ne tamamen ulus devletlerin inşa edilmesi sürecinde ortaya çıkmış bir kavramdır ne de sabit bir anlama sahiptir (Daum, 2005). Bazı Avrupa kentleri antik çağdan beri dini merkezler olma özelliğini de barındırır. Özellikle Rönesans döneminde genellikle dini motiflerle ideal kent kurma girişimleri olmuştur. Kentsel doku ve detaylar –binaların cephelerinden, yeşil alan ve parklara kadar- bu ideolojinin ürünüdür. Laiklik olgusu bile kentlerin kurulmasındaki bu amaçları çok fazla değiştirememiş gibi görünmektedir. Washington’un 1790’larda kuruluşu kısmen, Amerika’nın medeni dininin bir aynası ve “tepede bir şehir” mitini yansıtmaya fikirlerinin sonucu olarak görülebilir (Daum, 2005).

Onbeşinci yüzyıldan günümüze başkentlerin dünya genelindeki esas işlevi bölgesel devletlere hizmet etmektir. Daum, esasen bu tarihten itibaren başkentlerin sayılarının arttığı beş dönem olduğunu belirtmektedir.

Birinci dönem olan Rönesans’ta Kopenhag, Prag, Roma, Madrid, Moskova ve Varşova başkent olmuşlardır. 17. yüzyılda bu başkentlerin kurulması sonucunda bunlar Stockholm, Krakov ve Bükreş gibi birkaç farklı başkent daha eklenmiştir.

İkinci dönem ise 18. Yüzyılın sonudur. Bu dönemde milliyetçilik akımları ulus devletlerin kurulmasına sebep olmuş ve Avrupa ve Kuzey Amerika’da ulus devletler kurulmuştur. Milliyetçilik ideolojisi yöresel farklılıklar göstermekle birlikte, özünde ulusların politik varlıklarında ve kendi kültürel geleneklerinde izleri rahatlıkla görülür.

Yarı bağımsız devletlerin başkentleri de eklendiğinde başkent olarak tasarlanan yerlerin sayısı 19. yüzyılda hızla artmıştır. Milliyetçiliğin etkili olduğu dönemlerde bile başkentler her zaman ulus devletinin kurulmasına yol açmaz. Bern’in, Roma’nın,

---

⁶ Burada bahsedilen kavram ideal kent, ütöpik kent vb. kavramların dışında devletlerin yönetim merkezi olmaları, devleti temsil etmeleri anlamında kullanılan başkentlilik kavramıdır.

Washington'un, İsviçre, İtalya ve Amerika'nın başkentleri olmaları yıllar sürmüştür. Başkentler –ulus devletlerde olduğu gibi- politik entrikaların, ideolojik çekişmelerin ve kişisel hırsların ürünleri olarak “ icat” edilmişlerdir.

Üçüncü dönem I. Dünya Savaşıyla başlar. Versay Paktı ve Alman, Avusturya-Macaristan, Rus ve Osmanlı İmparatorlukları'nın çözülüşü Avrupa'nın bölgesel ve politik düzenini değiştirmiş ve her biri kendi başkentini tasarlayan (Tiran, Ankara, Varşova ve Dublin gibi) bir çok ulus devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

II. Dünya savaşı ve soğuk savaş dönemi ise dördüncü dönem olarak ele alınabilir. Bu dönem Asya ve Afrika'da dekolonizasyon ve bağımsızlık hareketlerinin olduğu dönemdir. 1945'de Belgrad Yugoslavya'nın, 1949'da Bonn Batı Almanya'nın, 1991'de tasarlanan Yeni Delhi 1947'de bağımsız Hindistan'ın resmi başkenti olmuşlardır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan arasındaki sorunun çözümünden sonra Tai Pei 1949'da başkent olmuştur.

Beşinci dönem bugün bilinen dünya haritasının olduğu dönemdir. 1989'da Berlin duvarının yıkılmasından sonra Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte, Avrupa ve orta Asya'da politik ve coğrafi düzlem merkezi güçler tarafından yeniden tasarlanmıştır. Daha önce başkent olan kentler yeniden başkent olmuşlardır⁷ (Daum, 2005). Berlin de 1991 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ile Federal Almanya'nın başkenti olmuştur.

2.2. Coğrafi Konum /Strateji

Başkentlerin konumu, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıdan bağımsız değildir. Başkentlerin yer seçimini etkileyen faktörler arasında dönemlemeler de önem taşımaktadır. Örneğin Sanayi Devrimi başkentlerin seçimini etkileyen faktörlerden birisi olarak ele alınabilir (Çınar,2007).

Cornish klasik çalışmasında antik dönemde başkent konumunun belirlenmesinde üç faktörün – ticari geçiş yolları üzerinde bulunma, ülkenin yiyecek gereksinimini karşılamada stratejik ve merkezi bir konumda bulunma ve önemli bir istihkam noktası olmanın- önemli olduğunu belirtmektedir (Aktaran, Çınar, 2007)

⁷ Balkanlar'da Sarajevo (Bosna-Hersek), Lübljana (Slovenya), Podgorica (Karadağ), Belgrad (Sırbistan), Kiev (Ukrayna), Minsk (Belarus), Talin (Estonya), Vilnius (Litvanya), Riga (Letonya), Orta Asya'da Kazakistan'ın başkentinin Alma-Ata'dan Astana'ya taşınması örnekleri.

Sanayi Devrimi öncesinde başkentlerin konumunun Cornish'in de belirttiği üzere savunma, su ve ticaret yollarının üzerinde bulunma gibi sebepler rol oynarken, sanayi Devrimi sonrasında yeni neden ve amaçlar ortaya çıkmıştır. Ülkenin merkezine yakın bir yerde yeni bir başkent kurulmasına karar vererek başkent kaydırmayı bir siyaset amacı olarak kullanmayı amaçlayan ülkelerde bağımsızlık, birleşme ve yeni bir devlet düzenini benimseme gibi kökten yasal değişimlerin sonrasında ulusal birliğin sağlanması, ulusal kalkınmanın başlatılmasına yönelik olarak iç pazarın bütünleştirilmesi ve mekanda dengeli yerleşme gibi amaçlar benimsenmiştir (Vale, 1992)

2.3. Modern Devletin Ortaya Çıkışı, Başkentlerin Kaydırılması, Tarihsel Arka Plan

Antik çağda daha az görülmekle birlikte modern devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte başkentlerin kaydırılmasına daha sık rastlanmaktadır. Bunlara ilk örnek olarak XIV. Louis'nin başkentlik işlevini Paris yakınındaki Versailles'e taşıması verilebilir. Fransız Monarşisi iktidarını mekana saray merkezli yeni bir yerleşim yerini başkent olarak imar etmesiyle göstermiştir (Hall, 1999).

Avrupa'da Rönesansla birlikte gerçekleşen ilerlemelerle bazı devletler yüzünü batıya dönmüştür. Bu kapsamda en önemli örnek olarak yeni başkentini Moskova'dan Saint Petersburg'a kaydırarak yüzünü batıya dönen I. Petro'nun bir bataklık halindeki şehri imar etmesi gösterilebilir. Kentin zorluklara rağmen imarlı bir şekilde kuruluşundan sonra kısa sürede nüfusu artmış, ülkenin batıya açılan yüzü olmuştur (Hall, 1999).

Gottmann, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı düşünsel akımların özellikle yirminci yüzyılla birlikte ulusal birlikteliği sağlama amaçlı yeni başkentlerin kurulmasında etkili olduğunu belirttiği çalışmasında Fransız Devrimi'nden sonra ülkenin öncü kentlerinden birinin yerine bundan çok daha geride daha küçük kentlerin başkent yapılması eğiliminin ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Bu kapsamda sırasıyla Washington DC, Ottawa, Yeni Delhi, Canberra, Ankara, Chandigarh, Brasilia, İslamabad, Belmopan, Abuja, Doduma ve Yamoussoukro ülkenin önde gelen kentleri yerine, bunlardan daha küçük yerleşim birimleri oldukları halde başkent olarak seçilmişlerdir. Bunların arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu başkent Ankara örneği, onaltı asır boyunca Bizans ve Osmanlı

gibi büyük imparatorlukların başkenti İstanbul'un yerine geçerek tarihte başka şehirlerde görülemeyecek bir kayıt olarak not edilmiştir (Gottmann, 1977). Başkent seçilen bu küçük şehirler başkentlik işlevini konjonktürel durumların bağlı olarak üstlenmişlerdir. Bununla birlikte hepsinin ortak yönü ülkenin merkezine daha yakın, yönetme işleviyle uzmanlaşmış planlı bir kentin başkent olarak benimsenmiş olmasıdır. Yeni başkentlerin gelişimleri kent planının uygulanmasıyla gerçekleştirilmiştir (Çınar, 2004).

Çınar'ın çalışmasında başkent yaratma gerekçesinin bir veya birden fazla birbiriyle çelişen amacı bir arada barındırabileceğini belirtmektedir. Çınar'a göre yeni başkentlerin imarı farklı perspektiflerde gerçekleştirilebilir, her birinin yerine getirdiği işlevler ile gelişme doğrultusu diğerlerinden farklı nitelikler gösterebilir. Başkent örnekleri yakından incelendiğinde Washington DC, Ottawa, Canberra, Brasilia, İslamabad sadece yönetsel fonksiyonu olan küçük başkentler olarak tasarlanmış olmalarına rağmen, Ankara en başından beri birden fazla işlevi yerine getiren bir başkent olarak öne çıkmış ve kısa sürede Türkiye'nin önde gelen kentlerinden birisi haline gelmiştir.

Ülkenin merkezine yakın bir yerde yeni bir başkent kurulmasına karar veren devletlerde bu kararın verilmesinin temel nedenleri arasında birleşme bağımsızlık ve yeni bir devlet düzenini benimseme gibi kökten siyasal değişimler yer almıştır (Vale, 1992).

Sanayi Devrimi sonrasında özellikle XX. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan ulus-devletleşmelerle birlikte, yeni toplum yeni mekan arayışları doğrultusunda yeni başkentlerin kurluma sürecine girilmiştir. Bir başka deyişle başkentlerin imarı bir siyaset aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yirminci yüzyıl bu açıdan karşılaştırıldığında daha çok bağımsız devletin ortaya çıktığı, yeni başkentlerin imarının gündeme geldiği bir dönemdir (Gottmann, 1977).

Başkentler kurulurken toplumun dönüştürülmesi için modern mimarlık ve kent planlama etkin yöntemler olarak kullanılmıştır. Yabancı mimar ve planlamacılar başkentlerin kurulmasında etkin roller üstlenmişlerdir. Brasilia hariç diğer tüm örneklerde yabancı planlamacılar yeni başkentlerin kurulması için görevlendirilmiştir. Washington'da L'Enfant, Ottawa'da Bennett ve Greber, Canberra'da Griffin, Ankara'da Jansen, İslamabad'da Doxiadis. Başkent

değiştirmelerinde kullanılan yöntemler her ülkenin yönetsel ve siyasi kültürlerinin yansımalarını içermektedir (Çınar, 2007). Örnek olarak Washington'da emperyal barok olarak tasarlanmış olmasına rağmen, bu model demokrasiyi kabul etmek ve güçlendirmeyi temsil etmek anlamına gelmiştir. Başkent bir plan çerçevesinde geliştirilmesi siyasi destek, uzun dönem finansman, planlama yeteneği, idari uzmanlık ve güçlü bir isteği içermelidir. Bunlardan birinin eksikliği modern planlama ilkeleri çerçevesinde hazırlanmış kent planının uygulama sürecini yavaşlatır (Çınar, 2007).

Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi başkentlerin kurulmasında önemli dönüm noktaları olmuştur. Sanayi devrimi öncesinde başkentlerin kurulmasında savunma, su ve ticaret yolları üzerinde bulunma gibi geleneksel amaçlar önemli iken, Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar, başkentlerin konumunun belirlenmesinde geleneksel amaçların dışında ulusal birliğin ve ulusal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak iç pazarın bütünleştirilmesi gibi yeni neden ve amaçları ortaya çıkartmıştır (Çınar, 2007).

Modern dönemde yeni bir başkent kurulması toplumu şekillendirme aracı olmanın yanı sıra kentsel gelişim politikaları, bölgesel gelişme veya sömürge ilişkilerinden kurtularak ulus devletin bütünleşmesi amacını taşıyabilmektedir. Başkent yer değişimi bazı durumlarda örneğin siyasal ekonomide kökten bir değişikliğin sonucu olurken, bazı durumlarda da kökten bir değişikliğin gerçekleştirilmesine yönelik izlenecek bir siyasetin aracı olarak kullanılmıştır.

2.4. Kamu Binalarının Temsil Etme / Sembol Olma Açısından Değerlendirilmesi

Goodman "Binalar Kendilerini Nasıl İfade Eder" adlı denemesinde belirli bir mimarlık işinin kendisini nasıl yansıttığından önce binanın neyi yansıtabildiği sorusunun düşünülmesi gerektiğini belirtir. Goodman, böylelikle en az bu anlamlarla iletilen mekanizmaları açıklamayı ve yapılı çevrenin kendisini yansıtmayı/ ifade etme biçimlerini sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Bu tür bir analiz bir parlamento kompleksi ve onun politik geçmişi hakkındaki ilişkiyi anlamak açısından önemlidir. Goodman'a göre "Bir bina, mimarlık işi olmasının ötesinde anlam kazanarak, bir

tapınak, bir terör krallığı bir sembol haline gelebilir. Binaların anlamları/yansıttıkları ayrıca onları tasarlayan mimar ve şehircilerin tercihlerine de bağlıdır (Vale, 1992).

2.4.1.Sembol Olma⁸

Goodman kamu binalarının çok boyutlu yorumunu geliştirebilmek için dört farklı yol belirler –Anlam, Örnekleme, Metaforik İfade Biçimi, Araşsal Referans.

Örneğin Washington'daki Lincoln Anıtı'nda anlamlar Lincoln'ün duvarlara yazılmış konuşmaları ve kendi kişisel heykeli ile anlamlandırılmıştır. Anıtın kendisi direkt olarak kamuya ait açık bir mesaj iletmektedir.

İkinci olarak Lincoln Anıtı sadece bir bina değildir; aynı zamanda Washington Parkı'nın ışınıllığını betimleyen bir kentsel tasarım figürüdür.

Goodman'ın işaret ettiği üçüncü yol bir metaforun ifade edilmesidir ki bu yine Lincoln Anıtı'nda çok güçlü bir biçimde görülmektedir. Mimari olarak bir tapınağa benzeyen, Lincoln ilahlaştırılmıştır. Burada metafor kullanılmamış gibi gözükse de mesaj duvarlara kazınan yazılarla iletilmektedir (Goodman, 1988).

Şekil 2. 4 Lincoln Anıtı, Washington D.C.

⁸ Sembol, -ü is. Fr. symbole Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, remiz, rumuz, timsal,simge:....
Sembolik, -ği s. Fr. symbolique Sembolle ilgili, sembol niteliğinde olan, simgesel.
(TDK, Türkçe Sözlük, 9. Baskı, Ankara,1998)

Lincoln Anıtı'nın yansıttığı dördüncü anlam ise araçsal referanstır. Bunun Lincoln'un ulusal birlik ve ırksal eşitlik alanlarında bir kurtarıcı olarak yüceltilmesi/ilahlaştırılması gibi birbirine geçmiş sebepleri vardır. Bundan dolayı anıt insan haklarının gelişmesiyle bir bütünsellik göstermiştir. Bu yüzden bir çok insan hakları gösterisi burada düzenlenmektedir.

2.4.2. Temsil Etme⁹

Bu tür araçsal referanslar mimarlık nesnesinin fiziksel özelliklerini ötesinde bir anlama bürünmektedir. Goodman'a göre "Bir binanın temsil ettiği şey, binanın mimarisiyle hiç ilgili olmayabilir". Herhangi bir tasarıma ait bir bina, bazen özel neden ve etkenlerden dolayı ya da tarihsel bir olaydan dolayı yapıldığı amacı yansıtmaz, örneğin, bir mezbaha kesimi, bir anıt ölümü, ya da bir Adliye Sarayı savurganlığı. Bu durumda bahsedilenler bir mimarlık işi olarak ele alınmazlar (Goodman'dan aktaran Vale, 1992).

Kamu binaları birkaç farklı sembolik amacı aynı anda yansıtmaya işlevi görürler. Bu işlev/anlam bazen tasarımcının –ya da politikacının/liderin- istekleriyle açıklanabilir ki bu istek genellikle açıkça ayırt edilemez. Diğer anlamları ise tasarımcının formel davranışından çok, fark edilmeyen ve bilinmeyen geniş bir kültürel uyumun anlamlarıdır. ABD yurttaşları Washington'un büyük neo klasik binalarını, "hukuk karşısında eşit olma", ve "insanlık için, insanlarla ve insanların" devleti olma gibi kavramlarla selamlamaktadır. Washington'daki hükümet binaları idealize edilmiş sağlam bir demokratik devletin temelleri olarak görülmektedir (Şekil 2.2). "Politik Sembolizm" adlı kitabın yazarı Edelman, bu tarz binaların tehditlerle dolu dünyada, aydınlık, düzen ve güvenlik arayışının bir katalizörü olarak görmektedir. (Vale,1992). Aynı zamanda bu binaların kendileri de bir tehdit unsuru olabilmektedirler. Binaların ölçekleri, politik spekülasyonların gücünü yansıtmakta ve yönetenlerin otoritesini göstermektedirler. Bununla beraber bu anıtsallık binalarda

---

⁹ Temsil is. (-si:li) Ar. Temşil .....2. Belirgin özellikleri ile yansıtmaya, sembolü olma, simgeleme. ...temsil etmek 1) hak ve görev bakımından veya birçok kimse adına davranmak.....3) belirgin özellikleriyle yansıtmak, sembolü olmak...4) Özümlemek (TDK, Türkçe Sözlük, 9. Baskı, Ankara,1998)

alışan bürokrat ve kamu görevlilerinin karşılıklı olarak birbirlerini anlamalarını da desteklemektedir. Bu yolla, mevcut hiyerarşik düzen her seviyede ve uç noktalarda düzenlenmiş olur.

şekil 5.2. Amerika Birleşik Devletleri Capitol Binası
(Senato ve Temsilciler Binası), Washington D.C.

Bir kamu binasının i düzenleme tasarımı bile o binadan çalışan bürokratlar hakkında birçok ipucu vermektedir. Bir liderin çalışma ofisinin yeri veya güvenlik noktaları bile binadaki mevcut otoriteyi simgelemektedir. Ya da bir liderin çalışma ya da toplantı odasının dışarıdaki kamusal alana açık olup olmaması bile, devlete yaklaşabilmenin gerçek ya da sanal bir his olup olmadığını yansıtır.

Şekil 2.3. Hitler'in çalışma odası.

Oranları ile erkin mekan üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından önemli bir örnek.

II. Dünya Savaşı sonrası bir çok ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bunların hepsi politik ve ekonomik kaynaklarını bu bağımsızlıklarını yeni bir başkent veya parlamento binası inşa etmekte kullanamamıştır. Bu her şeyden önce büyük bir maliyettir ve bir çok lider bunu göze alamamıştır; diğer taraftan ise eski kolonyel sistemin büyük yapılarını kullanma arzusu vardır. Bu iki etken her zaman etkili olmuşlardır. Bazı istisnai örneklerde ise devletin yeni yapılar yapma isteği, kullanılabilir olmasına rağmen eskiyi tamamen bırakıp, çok fazla maddi güç harcamaya yöneltmiştir. Devlet (kamu) için yeni bir yer inşa etmek her zaman önemlidir ve en önemli soru ise bunun nerede ve nasıl olduğudur.

Post kolonyel ülkelerde kamu binalarını inşa etmek mimariden çok daha fazla şeyi içermektedir. Parlamento binaları sadece komşu binalarla olan ilişkisi ile değil ayrıca kentle ve ülkeyle olan ilişkileri göz önüne alınarak da yerleştirilirler. Bu vaziyet planı çalışması ile ilgili büyük ve zor sorular sadece mimarlar binayı etrafındaki görünen doku ve donatılarla düşündüklerinden beri, mimarlara bırakılmıştır. Bu dar kaygıların yanı sıra parlamento binalarının “yer”i, sosyal ve kültürel etmenlerin bir ürünüdür. Parlamento binalarının yeri politik erk konusunda bir uygulamadır ve politik kontrolün mekansal beyanıdır.

İktidarın görüntüsü bir iç mekan tasarımında bile göze çarpmaktadır. Örneğin bir meclis salonunda başkanın bulunduğu kürsü, üyelerin oturduğu koltuklarla arasındaki ilişki yüksekte oturan başkanın salondakilere hitap ettiği kürsü, konuşmacıların kürsüsü arasındaki hiyerarşik ilişki iktidar ve erk ilişkisini açıklayan bir göstergedir. Başka bir örnekle açıklamak gerekirse, Berlin'deki parlamento binası Reichstag'da olduğu gibi ziyaretçileri/halkı meclisin üstüne çıkarmak, hiyerarşik ve

sembolik olarak gerçek iktidarın yönetenlerde değil yönetenleri seçen yurttaşlarda olduğunu ifade etmektedir. Yönetenlerle, yönetilenleri seçenler arasındaki görsel ilişki ise şeffaf fakat sanaldır (Şekil 2.4, 2.5).

Şekil 2.4. Federal Almanya Parlamento Binası Reichstag

Şekil 2.5. Reichstag şeffaf cam kubbenin içinden görünüşü

III. BAŞKENTLERİN SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA

3.1. Kent Planlamasının Tarihsel Gelişimi

“29 Haziran 1853’de Georges-Eugene Haussmann Préfet de la Seine görevini üstüne aldı başka bir deyişle Paris’te kamu yönetiminin baş şefi haline geldi. Bu terfinin önemli bir sebebi III. Napoleon’un Hausmann’da, kendisinin Paris için olan geniş yenileme ve inşa planlarını gerçekleştirebilecek yönetim kapasitesini ve enerjisini görmüş olmasıydı. Hausmann, İmparator’un beklentileri karşısında değerini kanıtladı. Gelecek on yıllar içinde Paris’te olduğu gibi bir çok Avrupa ülkesinde büyük genişletme ve yenileme projeleri gerçekleştirildi” (Hall, 1997).

Hausmann Paris’teki etkinliklerine giriştiğinde, kent planlama veya kentsel planlama kavramları daha tanınmamıştı. Genişletme, büyütme ve güzelleştirme kavramları ise genel olarak kullanımdaydı. Ondokuzuncu yüzyılın son on yılına kadar insanlar kent planlamadan bahsetmemektedirler ve bu ancak planlama modern aşamasına geçtiğinde gerçekleşmiştir. Ancak bütün olarak şehirlerin, mahallelerin ve yapı grupların planlanması tahmin edilenden daha uzun bir tarihe sahiptir. Bu erken planlamanın sistematikleştirilmesi ve analizinde az çok sofistike bir çok tipolojik sistem önerilmiştir. Esas olarak planlamada üç ana kategoriden bahsedilebilir (Hall,1997);

- Izgara Plan (Grid planlaması)
- İdeal kent planlaması
- Yerel tasarım planlaması

Izgara Plan (Grid planlaması) dikdörtgensel bloklardan, düz caddelerden ve genel olarak bir bloğun veya bloğun bir parçasının inşa edilmemesi ile oluşturulan meydanlardan oluşan bir plan tasarımını tanımlamaktadır, Antikite’den ondokuzuncu yüzyıla kadar bu kategori içinde değerlendirilmiştir. Bu tarz planlamanın özelliği ise pratik doğasındadır: Amaçlanan, estetik kaygılar az veya hiç önem taşımazken kentsel alanın uygun bir şekilde bloklara ve sokaklara ayrılmasıdır.

İdeal kent planlaması ya ideal şekil ve fonksiyonların teorik kavramlarla resmedilmesi ile oluşan model projelere ya da benzer kanırlarla yaratılmış olan kentlere işaret eder.

Yerel tasarım planlaması ise meydanlar ve sokaklar gibi anıtsal vurguların genel olarak var olan bir kent dokusunun içine eklenmesi veya bir yapı veya yapı grubu etrafında mimari yapılaşma girişimlerini anlatır. Bu tarz planlama genellikle törensel işlevler için, bir prens, ruhani ve dünyevi kurumlar için veya şehir için görkemli mekanlar tedarik etmeyi amaçlar, bu nedenle estetik kararlar hayati önemdedir.

Öte yandan birçok proje iki veya üç plan tipinin özelliklerinden öğeler içebilir. Bir grid sokak sistemi mimari vurgular da içerebilir, ve ideal tipte bir proje uygulama aşamasında o kadar basitleştirilir ki basit bir gride benzeyebilir. Alternatif olarak, saf bir grid projesi ve saf bir mimari proje birçok planın ikisinin arasında bir yerde değerlendirildiği bir ölçekte en son noktalar olarak görülebilir.

Planlanmamış veya kendiliğinden oluşan kent gelişimi topografya, var olan yol veya izler ve binalar, trafik akışı, mülkiyet sınırları gibi faktörlerle belirlenir. Bu genelde dolambaçlı yollar ve düzensiz planlar ile sonuçlanır. Kentleşmenin farklı dönemlere ait her zaman çok da işlevsel olmayan erken şehir ve mahalleleri genel olarak bu kendiliğinden gelişen düzenlemeler ile özelleşir. Sonuç olarak, planlanmış genişletmelerde ve büyük ölçekte yeni kurulan şehirlerde birbirini dik açı ile kesen düz caddeler ve yeknesak planlar oluşturan düzenli bloklar yaratma çabası vardır.

Milet'in M.Ö. beşinci yüzyılın ortasında aktif olan Yunan mimarı Hippodamus bu tarz planlamanın öncüsü olarak görülür.

Antikite döneminde Hippodamus M.Ö. yaklaşık beşinci yüzyıl ortalarında inşa edilen Piraeus kentinin grid planının yazarı olarak görülmektedir ve ona atfedilen prensipler Rodos, Olyntius, Priene ve başka bir çok yerde ve sonuç olarak büyük sayıda Helenistik şehirde uygulanmıştır. Hippodamus'tan günümüze yazılı olarak herhangi bir belge ulaşmamıştır ancak kentlerin uygun tasarımları Hippocrates ve Aristotle gibi birçok Yunan yazarı tarafından tartışılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun gelişi ile dikdörtgensel şehir planlaması yalnızca o bölgede değil tüm dünyada yayılmıştır. Roma askeri kamp organizasyonundan ilham alan Roma şehrinin bir ögesi gelecekte **cardo maximus** ve **decumanus maximus** olarak adlandırılan **kuzey-güney** ve **doğu-batı** sokak akslarıdır (Hall, 1997).

M.S beşinci yüzyılda Roma Hakimiyeti yerini Germen krallıklarına bıraktığında kentlerin durumu değişmiştir. Yoğun yapı alanı, katedral ve manastır gibi değişik çekirdeklerin etrafında toplanan birçok küçük yerleşim ile bir tür kentsel kır alanına

doğru özölme eğilimi ile daralmıştır. Dikdörtgensel sokak ağı korunmamıştır, birçok sokak kenarlara itildi, diğerleri ise tamamen yok olmuştur. (Hall, 1997).

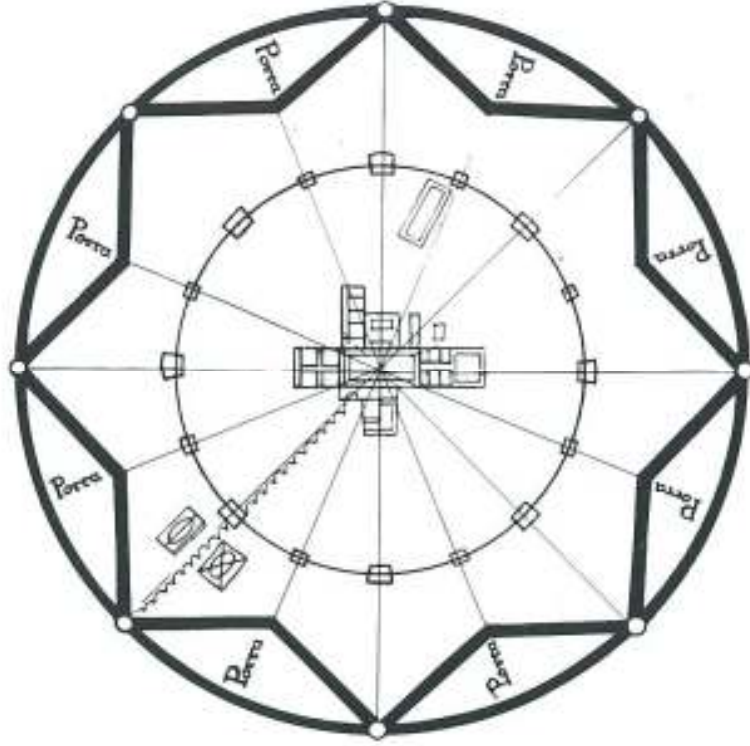
Yüksek Orta Çağ dönemi merkez ve batı Avrupa’da kent tarihinin gelişiminde yeni bir dönemini temsil etmektedir. Nüfus artmakta, ziraat yöntemleri ilerletilmekte ve ekili alanlar genişletilmektedir. Aynı zamanda ticaret de gelişmekte böylece kentsel büyüme için gerekli koşulları sağlanmaktadır. Onuncu yüzyılın ikinci yarısı ve onikinci yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönem orta çağ kenti ihtiyacı ile özelleşmişti. Bu sürecin bir kısmı asal bir düzlemde ilerlemektedir: ticaret arttıkça zenginleşen kentsel grupların yerleşimcileri lordları ile karşı karşıya durumlarını güçlendirmeyi başarmışlar ve iç işlerinde bağımsız bir tür toplu kul konumu elde etmişlerdir. Bu gelişmenin son noktası özelleşmiş bir orta çağ şehir iradesidir. Bu süreçle paralel olarak, çok çekirdekli kentsel kır yerleşimleri tutarlı kentsel yapılar olarak sabitleşmiş ve değişik küçük yerleşimler arasında var olan bağlantılar kalıcı yollara dönüşmüştür. On ikinci yüzyılın sonunda batı Avrupa’nın sahip olduğu büyük ortaçağ kentleri, belirgin herhangi bir sistematik planlama olmadan Endüstri Devrimi’ne ve hatta bazı durumlarda daha sonrasına kadar kalan fiziksel bir yapıya sahip olmuşlardır (Kostof, 1991).

On üçüncü yüzyılın sonlarına doğru kent kuruluş oranları hafiflemiştir.. Ondördüncü yüzyılın ortasındaki karanlık dönem ile birlikte geç orta çağ dönemleri Avrupa kent gelişimi için durgunluk dönemleri olarak görülebilir. Var olan kentsel dokularda çok az değişiklik yapılmıştır ve büyük kuruluşlar ya da genişletmeler çok nadirdir.

Orta Çağ’da kentsel planlamaya yapılan girişimlerin pragmatik ve teknik olduğu görülmektedir; bir orta çağ kent gelişim teorisinden bahsetmek zordur. Rönesans döneminde kentlerin nasıl tasarlanması gerektiğine yönelik teorik düşüncelere ilgi artmıştır. Bunu takiben birçok ‘ideal’ kent önerisi sunulmuştur. (Hall, 1997)

Radyal sokak sistemi, her ne kadar açıkça bir Rönesans buluşu olsa da muhtemelen mantığını Vitruvius’tan almıştır. Sistem aynı zamanda pratik avantajlar da getirmiştir. Her şeyden önce kentin daha başarılı kontrolü ve merkez ile çevrede yer alan tüm noktalar ile hızlı iletişim sağlanmıştır. Özellikle kuşatma zamanlarında bu durum önem kazanmaktadır. İstihkam teknolojisi açısından bakıldığında çokgen bir şekil ayrıca istenen bir şeydir (Çoğu ideal proje kale burçları ile çevrelenmişti) ki, bu aynı

zamanda teoride radyal sokak ağının doğal olarak çokgene tamamlanamayan dama tahtası gibi planlara tercih edilmesinin bir sebebi olabilir (Hall, 1997).

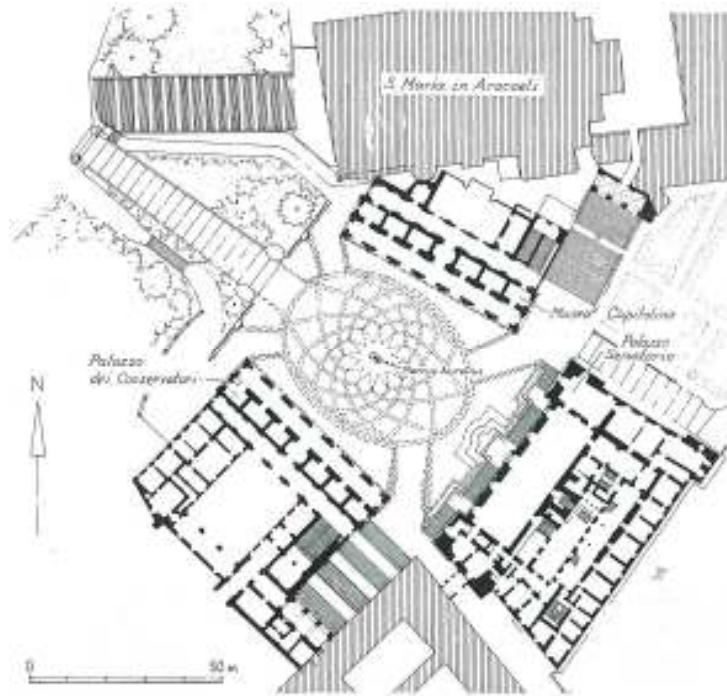

Şekil 3.6. Sforzinda ideal kent planı / 15. yüzyıl ortası. Filarete adıyla anılan İtalyan mimar, heykeltıraş ve teorisyen Antonio di Pietro Averlino'nun Milano'nun tiranı Sforza için yapmış olduğu ideal kent planı. Uygulanmamış olan bu plan bir ikon olarak günümüze kadar ideal kent planlamasında yerini almıştır. Rönesans'ın 'ideal proje'leri çoğunlukla yeknesak doğrusallıktan uzaktır. O dönemin planlarını hazırlayanlar için sorun artan kesinleşmiş düşünceleri yeni bir kent şekline çevirmektir ki bu arada kent bütünüyle bir kraliyet konutu olarak ele alınmaktadır ve buna ek olarak işlevi bir kale olmalıdır. Bu nedenle merkezî çözümler ziyadesiyle uygundur. Bu önemli modelde her ne kadar ortaçağda kale genellikle dış çeperde yer alsa da ve kentteki diğer yapılarla direkt kontağı yoksa da, bir yanda lord diğer yanda kent halkının oluşturduğu birlikteliliğin yol açtığı iki başlı politik düzen görülmektedir.

Planına göre sonuna kadar gerçekleştirilen 'ideal proje'ler çok nadirdir. Kimi zaman 'ideal' kentleri diğerlerinden ayırmak zor ve belki de her zaman da çok mantıklı değildir. Birçok durumda sorun esaslı farklı tiplerden çok aşama farkıdır. 'İdeal' projeler ideal kentler olarak tanımlanamayacak birçok 'sıradan' kent büyütme önerisini etkilemişlerdir. Üstelik birçok ideal model gerçekten uygulanmaktan çok teorik örnekler olarak kullanılmıştır. Ancak her ne kadar pratik önemleri çok büyük olmasa da, ideal projeler modern kent planlaması yolunda, bir kentin nasıl

tasarlanması ve nasıl işlevlenmesi gerektiğine dayanan bir adımı temsil etmektedirler.

Erken Rönesans'ta, bir bina geniş bir yerleşimin bir elemanı olarak değil izole bir obje olarak görülmektedir. Ancak onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında mimari uyumlu yapı grupları yapılmasına yönelik girişimler yapılmıştır. Örneğin Bernardo Rossellino, küçük Corsignano kentini, kenti Pienza olarak yeniden adlandıran II.Pius için büyük bir yerleşime dönüştürmüştür. Burada durum açıkça geleneksel Tuscan kent dokusunun içine anıtsal olarak tasarlanan yapılarla çevrili meydan eklenmesidir. Ayrıca Papa V. Nicholas'ın (1447-55) Borgo Leonino'yu kolonadlarla çevrili doğrusal sokaklar ve St.Peter'in önüne anıtsal bir meydan ile tekrar tasarlatması da oldukça önemlidir. On altıncı yüzyılda mimari çevrenin bir bütün olarak ele alınması kavramına derece derece daha çok dikkat edilmiştir. Michelangelo'nun Campidoglio projesi politik çağrışımları ile bu yönde önemli bir adımdır (Şekil 3.2.) (Hall, 1997).

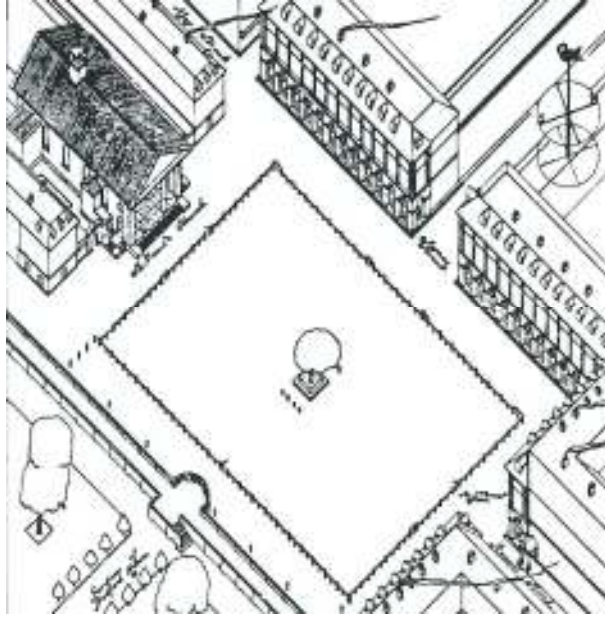

Şekil 3.7. Roma. Michalengelo'nun Campodiglio örneği.

Roma'daki anıtsal meydanların bir kaç kuşak tarafından inşa edilmesinin en iyi örneklerinden (Hall, 1997)

Barok'u Erken Rönesans'tan ayıran özelliklerden birisi tekil yapıları uyumlu mimari bir bağlamla birleştirmektir. Bakış noktaları, göze çarpan odak noktaları ve mimari birliktelikler bu yaklaşımın önemli girdileri haline gelmişlerdir. Böylece kısmen var

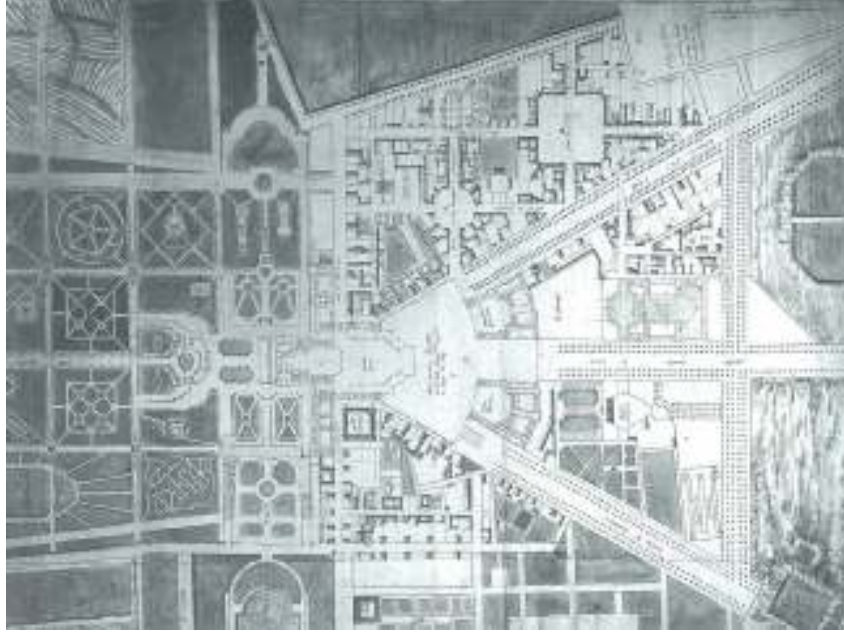
olan kent strüktürleri içerisinde “vurgular” olarak tasarlanan meydanlar ve sokaklardan oluşan kent tasarımının anıtsallaşması sağlanmıştır. Ayrıca bunlar seyrek olarak büyük kentsel güzelleştirme projelerinin arkasındaki fikirlerdir. Başından beri işlevsel ve sıhhi standardın arttırılmasına yönelik bir istek her zaman genel planlamanın bir parçası olagelmıştır.

Şekil 3.8 Londra’da büyük anıtsal mekanlara yönelik bir ilgi yoktur. Onun yerine perspektif canlandırma ile şekilde gösterilen ilk planlı alan, Inigo Covent’in Covent Garden’daki ‘piazza’sı, genel olarak meydan olarak tanımlanan yani az çok yeknesak yapıların kullanıcılar için düzenlenen park gibi bir yeşil alan etrafında konumlandığı bir açık alan düzenlemesinin ilk adımını simgelemektedir (Hall, 1997).

XIV. Louis’nin Versailles’yı (Şekil 3.4.) Avrupa’nın diğer prenslerini rahatsız etmiştir. Diğer kentlerin büyüklü küçüklü çoğu taklit ve benzerleriydi. Versailles’dan sonra bir kent, saray ve parkın sistematik olarak bir bütün haline birleştirilmesi yolundaki ilk girişim, onsekizinci yüzyılın başında planlanan Karlsruhe’dur. (Şekil 3.5). Özgün strüktürün merkezinde ki; bu strüktür kesin olarak herhangi bir mimara atfedilememekle birlikte detaylı programlamanın Karl Wilhelm Markgraf von Baden-Durlach tarafından yapıldığı düşünülen, otuz iki ışınal cadde ile çevrelenen saray kulesi yer almaktadır. Daha sonraki yıllarda projenin genişletildiği anlaşılmakta ve bitmiş saray kompleksi yanlarda 45 derecelik açılarla uzanan kanatlara sahip kısa bir merkez bloğunu içermektedir. Bu kanatların arasında bir ön avlu tasarlanmış ve onun ötesinde, ancak saray kanatları ile aynı yönde devam eden, dış kısımlarında kamu yapıları ile sınırlanmış caddeler oluşturulan dilimin içinde,

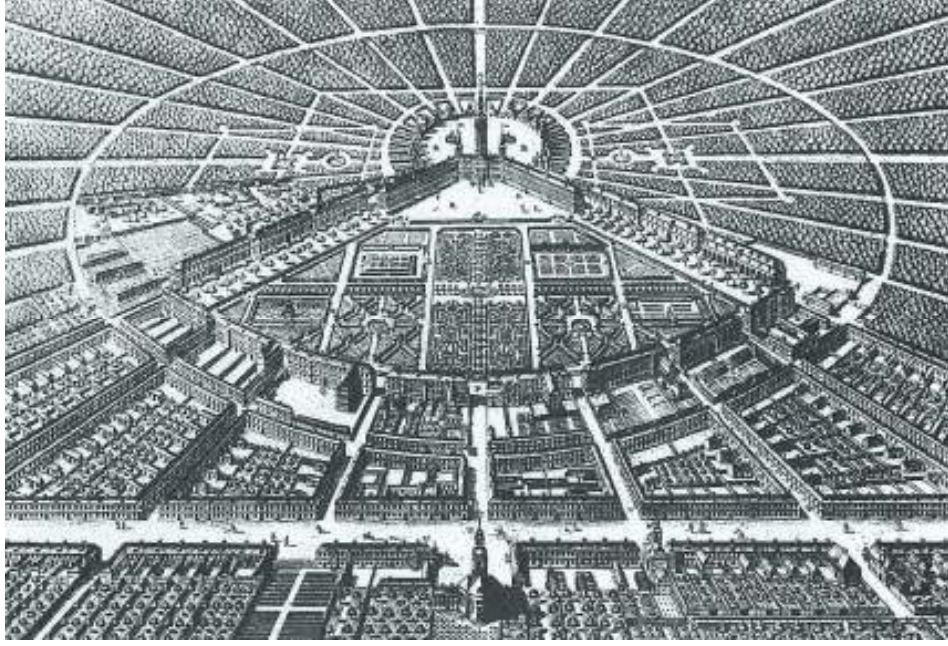
öncelikle çiçek bahçeleri ve fundalıklarla geometrik bir bahçe daha sonra saray cephesinin merkezi aksına dik açılı olarak konumlanan geniş bir sokak ile kesilen şehir tasarlanmıştır. Saray kanatlarının dış kısmında yer alan dairenin üç çeyreğini kapsayan daha büyük dilim ise bir av parkı ile işlevlendirilmiştir.

Şekil 3.9. Versailles sadece bir meydan ve park anlamının ötesinde Fransa için tasarlanmış ikinci bir başkenttir. Bu plan tipi Avrupa’da diğer bir çok kent planını etkilemiştir (Hall, 1997).

Versailles gibi Karlsruhe’de egemenliğin yegane tezahürü, Almanca landesfürstliche Planung olarak tanımlanan en üst örnektir ve daha geç şehir planlamalarına özel bir katkısı yoktur. Öte yandan göz önünde bulundurulmalıdır ki, her iki durumda da saray, birçok yazarın ideal projelerinde önerdiği gibi yoğun olarak inşa edilmiş alanın merkezinde değil, dışında yer almaktadır. Sarayın kentin gürültülü etkinliklerinden uzaklaştırılması ile, istenen mimari ve sembolik hakimiyetin yanı sıra saray ve park alanının koordinasyonunu elde etmek kolaylaşmıştır.

Versailles ve Karlsruhe’nin şehirleri, her ne kadar ana amaç kusursuz bir kentsel çevre değil de sarayların mimari ve işlevsel tamamlanması olsa da gelişmiş planlamanın ürünleridir (Hall, 1997).

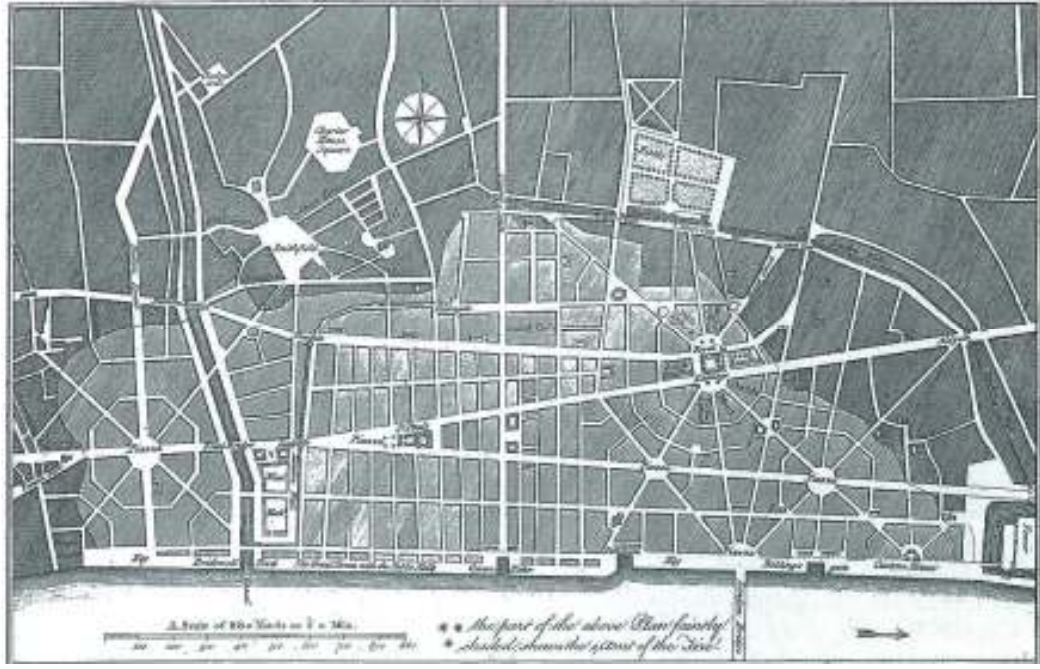
Şekil 3.10. Karlsruhe, özellikle orijinal planlanan şekliyle, tamamen kraliyet konut işlevine yönelik tasarlanan en uç plan örneğidir. Saraya ait bir kule, saraydan başlayan sokaklardan birini dik kesen şehrin ana caddesi dışında herşeyi kapsayan dairesel şemanın merkezini oluşturmaktadır.

Büyük planlama teşebbüsleri daha erken dönemlerde, iddialı estetik amaçlarla değil kimi durumlarda ‘ideal’ projelerden esinlenerek, esasen gelecekteki inşa alanlarını işlevsel bir şekilde bölmeyi amaçlayan şekilde gerçekleşmiştir.

1666’daki Büyük Yangın’dan sonra Londra’daki görüşmeler şehir planlama tarihindeki en önemli olaylardan birini temsil etmektedir. Yangının çıkışından dokuz gün sonra ve yangın tamamen söndürülmeden, Sir Christopher Wren yazılı bir açıklama ile birlikte radikal bir geliştirme önerisini oya sunmuştur. Bu öneriyi kısa süre içinde John Evelyn, Valentine Knight, Robert Hooke ve diğerlerinin önerileri izlemiştir. Wren’in planı çapraz caddelerin dikdörtgensel bir sokak ağı ile birleştirilmesinin ilk denemelerindendir. (Şekil 3.6.) (Hall, 1997)

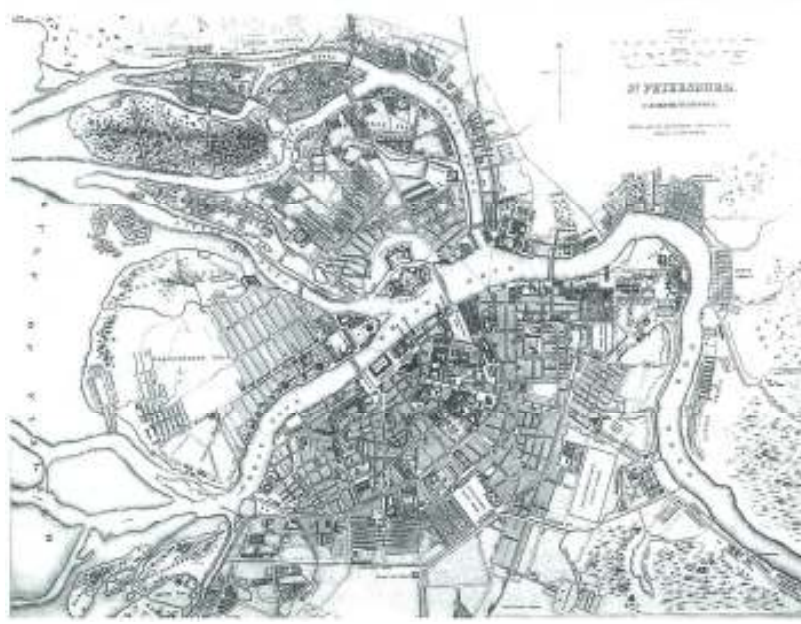
Doğrusal blokları, geniş set ve caddeleri ve yıldız şeklindeki meydanları ile bu öneri on dokuzuncu yüzyıl planlamasının habercilerindendir ve on dokuzuncu yüzyılda hala örnek alınacak planlamalardan biri olarak görülmektedir.

Şekil 3.11. Londra. Christopher Wren'in 1666'daki Büyük Yangın'dan sonra Londra'nın yeniden inşası için yaptığı önerisi şehir planlama tarihinde merkezi bir öneme sahiptir. Kentsel alanın batısı dikdörtgensel bir gride bölünmüşken doğu tarafı caddelerin ışınsal olarak çıktığı poligonal meydanların oluşturduğu bir sistemi kapsamaktadır. (Hall, 1997)

On sekizinci yüzyılın en önemli şehir gelişimleri her biri eşsiz (unique) öğeler içeren ve direkt paralellikler göstermeyen St.Petersburg, Bath, Edinburgh ve Lisbon'u içermektedir. Kasıtlı olarak başkent olarak kurulan ve daha önceden herhangi bir kent yerleşimi ile ilişkilendirilemeyen, dahası en azından nüfus artışı nedeni ile Avrupa'daki en başarılı geç orta çağ kent olan St. Petersburg önemli bir örnektir (Şekil 3.7). Yapılaşma çalışmaları 1703 yılında Büyük Peter'in emirleri ile Rusya'yı politik, ekonomik ve kültürel olarak Batı Avrupa'ya yakınlaştırma seferberliğinin bir adımı olarak başlamıştır. Şehir delta gibi bir alanda, Neva nehrinin ağzında kurulmuştur. Peter'in Avrupa gezisi sırasında kaldığı Amsterdam'ın bir model teşkil ettiği söylenmektedir. Killi ve bataklık bir arazide çoğunluğu köylü olan on binlerce işçi bir kaç on yıl önce Versailles'da görülenden daha büyük bir kanallama ve kazık çakma çalışmasını yürütmüşlerdir. Planlama ve mimari tasarım için uzmanlar dışarıdan çağrılmıştır. Jean Baptiste Le Blond 1716'da şef mimar olarak seçilmiştir ve yeni şehir için hayali bir mastır plan çizmiştir (Şekil 3.7.). Ancak bu planın pratikte uygulanabilir bir plandan çok teorik yapıda olduğu düşünülmektedir ve daha sonraki gelişmeler üzerinde çok az etkisi olmuştur (Hall, 1997).

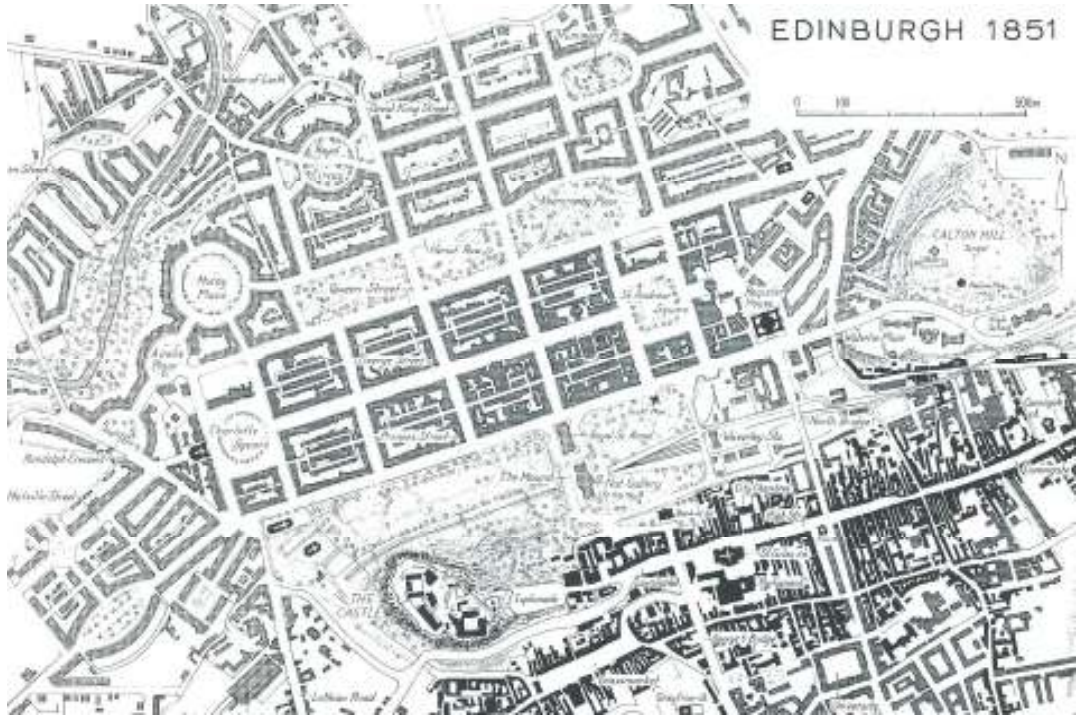
Şekil 3.12. St. Petersburg. 1834'e tarihlenen harita yüzyıllık dikkatli bir iyi planlama örneğinin sonucunu göstermektedir. Neva nehri kıyısı boyunca resmi merkezle birlikte Bahriye Mahkemesi, Kışlık Saray gibi kamu binaları ve meydan sıraları bulunmaktadır. Bahriye Mahkemesi'nin önündeki açık alandan ışınal olarak dağılan üç ana cadde merkez ile kenarları bağlamaktadır. Bu caddelerin merkezlerinin birçok sokak ile kesilmesi rasyonel bir yapı oluşturmaktadır. Bahriye Mahkemesi'nin kulesi Roma'daki Popolo Meydanı'nda yer alan dikili taşın aksine, şehrin farklı parçalarını görsel olarak bir birine çekerek önemli bir rol oynamaktadır.

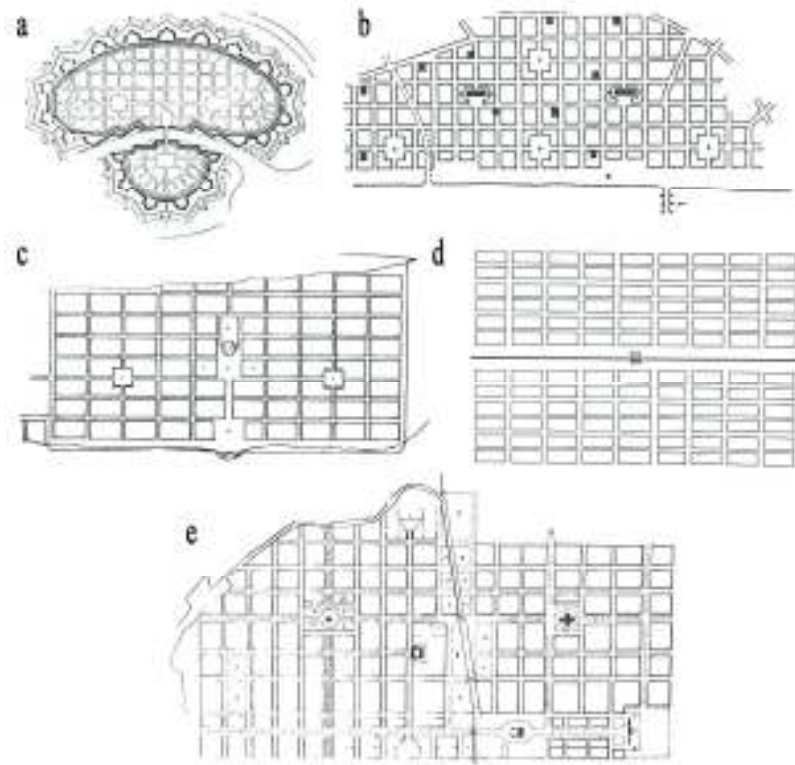
Şekil 3.13. Le Blond'un St.Petersburg'a ait hayali planı. Bahriye Mahkemesi'nden radyal olarak yayılan sokaklar henüz planlı değildir; bu çözüm birbirini izleyen genişletme sürecinde derece derece gelişmiştir.

Bir başka önemli örnek ise Edinburg'tur. Eski şehir, surları ile bir dağın sırtında uzanmaktadır ve onsekizinci yüzyılda büyümeye yönelik bir ihtiyaca cevap veremez durumdadır. Bir bataklığın kurutulması ile eski kentin kuzeyinde yer alan bir başka

sırtta yeni bir şehir kurulması imkanı hale gelmiştir. 1766'da, Paris'teki mevcut Place de Concorde yarışmasından yaklaşık 20 yıl ve St.Petersburg için açılan yarışmadan üç yıl sonra, Edinburgh altı öneriye ilham veren bir planlama yarışması organize etmiştir. Kazanan mimar James Craig olmuştur. Craig'in bir kaç revizyonun ardından şehir tarafından kabul edilen projesi özellikle dikkate değer değildir; Bir ana cadde, gelecekte George Street, her iki tarafta 4 blok ile çevrelenmiş ve her iki ucunda her biri manzarayı çevreleyen birer açık alan ile sonlandırılmıştır (Şekil 3.9). (Hall, 1997)

Şekil 3.14. Edinburgh. Ana kesit belediye başkanı George Drummond'un teşviki ve James Craig'in planlaması ile 1800'lü yıllarda inşa edilen Yeni Şehir'i kapsamaktadır. (Çizim Erik Lorange)

Şekil 3.15. Dikdörtgensel (Izgara) blok planlamasının üç yüzyılı.

(a) Johan Wilhem Dilich-Schaffer: 1630'lardan bir kale kent önerisi [Münter, 1957].

(b) Robert Hooke: Londra Nazım Plan Önerisi 1666, [Morini, 1963].

(c) Carl Johan Cronstedt: Finlandiya Kaskö projesi, 1767 [Lilius'dan tekrar çizim, 1967].

(d) 1850'lerde Illionis Merkez Demiryolu'nda da kullanılan demiryolu kentleri için standart plan, [Reps'den tekrar çizim, 1965].

(e) Ernst Bernhard Lohrmann: 1852'deki yangından sonra Finlandiya Vasa'nın yeniden inşası için yapılan gerçekleştirilmemiş öneri, [Lilius'dan tekrar çizim, 1967].

Hall'a göre Orta Çağ, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda yapılan ızgara planlamalarındaki en temel fark, muhtemelen farklı savunma sistemleri ve daha sonraki dönemlerde kentsel dokunun daha simetrik organize edilmesi ve ona geometrik bir form verme isteğinin var olması nedeniyledir. (Ancak ortaçağ proje çizimlerinden ele geçen belgeler çok az olduğundan bu nedenle kentlerin nasıl görünmesinin istendiği çok bilinmemektedir). On sekizinci yüzyılda istihkamlar planlardan yok olmaya başlarken, toprak setli yollara daha çok önem verilmeye ve sokaklar daha geniş yapılmaya başlanmıştır. On dokuzuncu yüzyılda ağaçlı yollar ve parklar en basit dikdörtgensel (ızgara, rectilinear) planın dahi ana öğeleri haline gelmeye başlamıştır. Ancak farklı dönemler arasındaki temel ayrımlara rağmen süreklilik ve benzerlikler en belirgin özelliklerdir.

Böylece on dokuzuncu yüzyılın başında kent planlamalarına bakıldığında varolan kentlerin büyük bir çoğunluğunun kendiliğinden, herhangi bir ön planlama olmadan oluştuğu görülmektedir. Ancak ne zaman yeni bir kent veya mahalle önceden düşünülmüş bir kararın ürünü olsa o zaman amaç rasyonel bir plana ulaşip blokları bölmektir ki bu da genel olarak ızgara sokak ağı ile sonuçlanmaktadır. Örnekler

zamanda ve mekanda o kadar çok ve yaygındır ki bir tarz Pan-Avrupa planlama geleneğinin onüçüncü yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla uzandığını söylemek yanlış olmaz. Izgara planlama son yüzyılın ortalarında her ne kadar geniş ağaç dizili uzun caddeler, toprak setli yollar ve parklar çoktan havaya karışmış olsa da hala yeni kent ve mahaller için en doğal ve rasyonel model olarak görülmektedir.

Rasyonel ve kimi zaman mekanik ızgara grid planlar ile birlikte aynı zamanda birçok ideal projelerden ilham alınan şehirler de vardır. Bunların her biri zaman ve mekanda dağınık bir şekilde görsel olarak eşsizdir (unique). Ayrıca meydanları ve binaları hatta bir kaç özel durumda bütün şehri mükemmel bir mimari ile bağlamaya çalışan yerel tasarım planlama örnekleri de mevcuttur.

Her ne kadar iş bina tasarımlarına geldiğinde zevkler yıllar içinde değişmiş olsa da, şehir planlamanın temel estetik idealleri on altıncı yüzyıldan bu yana az çok değişmeden gelmiştir. Yeknesak ve muntazam sokaklar, bakış noktaları, ve çevresi kapalı meydanlar Rönesans'dan on dokuzuncu yüzyıla değin ihtişamlı bir kent yaratmayı amaçlayan her planlamanın düzenli girdileridir.

3.2. Hall¹⁰ Sınıflandırması

Başkentleri çeşitli ölçütler kullanarak sınıflandırmaya yönelik farklı girişimler de bulunmaktadır. Bu sınıflandırmayı yapanlardan birisi olan Peter Hall, başkentleri yedi başlık altında sınıflandırmaktadır. Hall'a göre:

3.2.1. Çok İşlevli Başkentler

Londra, Paris, Madrid, Stockholm, Moskova ve Tokyo gibi başkentlerin yer aldığı bu sınıflandırmaya göre bu tip başkentler ulusal seviyede işlevlerin çoğuna ya da tamamına sahiptirler.

3.2.2. Küresel Başkentler

Bu başkentler birinci tipteki başkentlerin özel bir türüdür. Londra ve Tokyo gibi başkentlerin örnek gösterildiği bu sınıflandırmaya göre bu başkentlerin politikada ve/veya ticari yaşamda ulusüstü bir rolü ve önemi bulunmaktadır.

---

¹⁰ Thomas Hall, İsveç'te Stockholm Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde profesördür ve aynı zamanda İsveç'te çıkan günlük bir gazetede yazıları yayınlanmaktadır.

3.2.3. Politik Başkentler

Lahey, Bonn, Washington, Ottawa, Canberra ve Brasilia gibi başkentlerin yer aldığı bu kategoride başkentler sadece yönetim işlevi ile donatılmışlardır. Diğer işlevler bu başkentlerde ya yoktur ya da çok önemsiz düzeydedir. Ticaret sanayi, finans ve diğer işlevleri başkentlik işlevini devraldıkları önceki başkentler sürdürmektedir.

3.2.4. Eski Başkentler

Bu başkent tipi önceden başkentlik işleviyle donatıldığı halde daha sonra bu işlevini yitirmiş kentlerdir. Ancak buna rağmen önemli bir merkez olma konumunu yitirmemiş yerlerdir. Dünyada ve Türkiye'deki en önemli örneği İstanbul'dur.

3.2.5. Eski İmparatorluk Başkentleri

Bunlar üçüncü başlıkta bahsedilen politik başkentlerin özel bir türü olmasına rağmen bir zamanlar imparatorluk başkenti niteliğine sahipken daha sonra bu niteliklerini yitiren kentlerdir. Bu yerler halen ulusal başkent olma özelliklerini ve eski imparatorluk sınırlarına yönelik sınırlı da olsa etkilerini sürdürmektedirler. Londra, Madrid, Lizbon ve Viyana bu tür başkentlere örnek olarak gösterilmektedir.

3.2.6. Eyalet Başkentleri

Bu kategori federal devletlerdeki federal başkent dışındaki eyalet başkentlerini kapsamaktadır. Milano, Turin, Stuttgart, Sidney, ve Melbourne bu tip eyalet başkentlerinin ilk akla gelen örneklerindedir.

3.2.7. Süper Başkentler

Hall'un sınıflandırmasına göre son başkent kategorisi uluslararası organizasyon, kurum ve kuruluşların merkezlerini barındıran kentlerdir. Bu kentler bazen ulusal bir ülkenin başkenti olabilirler. Brüksel, Strasbourg, Cenova, Roma ve New York bu kategorinin ilk akla gelenleridir.

Çınar, Hall'un sınıflandırmasını incelediği çalışmasında bu sınıflandırmaya birçok itiraz geldiğini belirtir. Fakat Hall bu sınıflandırmada yer alan kentlerin hepsinin ya bir ulus devletin başkenti ya da başkent benzeri işlevleri yerine getiren kentler olduğunu belirterek bunların hepsinin bir arada incelenmesi gerektiğini söylemektedir.

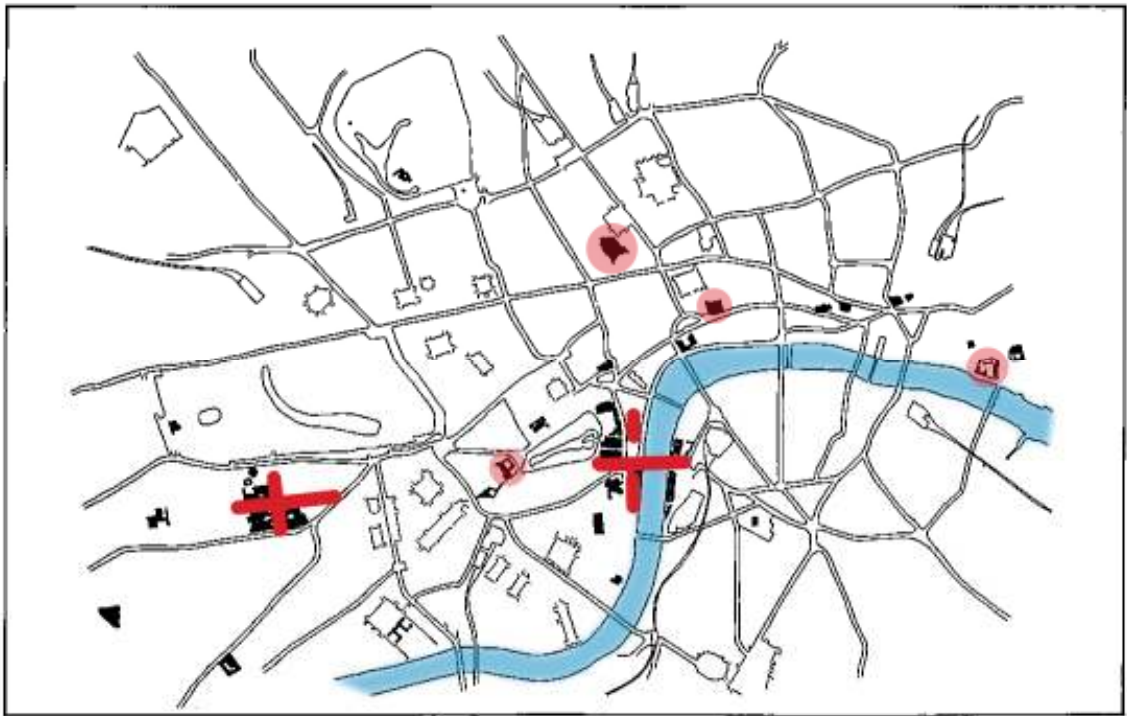
3.3. Başkentlerin Sınıflandırılması (Vale¹¹'a göre)

3.3.1. Tasarlanmamış / Kendiliğinden Oluşmuş Başkentler

3.3.1.1. Evrimlerini Kendi İçsel Dinamikleriyle Gerçekleştirmiş Olan Başkentler

Uzun ve karmaşık tarihe sahip başkentler için, basit bir mekânsal organizasyon modeli, fayda sağlayacak bir tanım oluşturmaz. Tüm durumlarda, yönetimin mimari merkezini işaret etmek mümkündür. Ancak her durumda bu merkezin şehrin geri kalanıyla ilişkisi hakkında fikir beyan etmek veya bu yan yana konumlanmanın ne anlama geldiğini değerlendirmek kolay değildir. Avrupa başkentlerinin pek çoğu basit, kolayca tanımlanabilecek bir mimari merkeze sahip değildir. Bu şehirler, hem dinsel hem de sivil büyük çoklu merkezlerden oluşan çok merkezli başkentlerdir. Fakat daha önce de değinildiği gibi karşılaştırmalar yönetim bölgeleri / yapıları üzerinden yapılmıştır. Bunun nedeni yönetim bölgelerinin/yapılarının devletleri temsil ettiği savından kaynaklanmaktadır.

3.3.1.1.a. Londra

Şekil 3.16. Londra'daki yönetim yapılarının dağılımı. Noktasal düzensiz yapı.

(Orijinal Harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

¹¹ Lawrence J. Vale, Prof., MIT Kentsel Çalışmalar ve Planlama Bölümü Başkanı, Architecture, Power and National Identity adlı kitabın yazarı.

Londra’da, Westminster ve İngiliz Hükümeti ile birlikte 19. Yüzyıl Parlamento Binası’nın bir merkez oluşturduğu söylenebilir; fakat Parlamento aynı zamanda ününü Buckingham Sarayı, St. Paul Katedrali, başkent in kalesi ve onbirinci yüzyılda, on bin yıl boyunca öncülük eden Londra Kulesi ile paylaşmalıdır. Bu güç paylaşımı şaşırtıcı değildir, İngiltere’deki siyasi güç geçmiş bin yıl boyunca Krallık, Kilise ve Parlamento arasında yer değiştirmiş ve bu kuvvetlerden her biri kendi mimari görünürlüğünü Londra silüetinde muhafaza etmiştir. Yine de, bu büyük yapılar içinde eksik olan, İngiliz siyasi gücünün kalıcı merkezinin anıtsal davranışıdır: Başbakanlık mütevazî bir yerde 10 Downing Caddesi üzerinde yer almakta ve sadece bu isimle bilinmektedir. Yakın zamanda cadde güvenlik sebebiyle sivil vatandaşlara kapalı olduğundan yapı artık şehir silüetinin görünür bir parçası değildir (Hall, 1997).

David Cannadine, İngiliz yönetiminin Londra’yı bilinçli fiziksel başkente dönüştürme sürecinin İngiliz asaletiyle ilişkili bir savurganlık olduğunu ileri sürmektedir: “Dickens’in bakımsız, sis yüzünden hareket edilemeyen şehrini bir imparatorluk başkentine dönüştürme işlemi ulusal itibarın tehlikede olduğu 19. yüzyılın son yıllarında yapılmıştır” (Mumford, 2007).

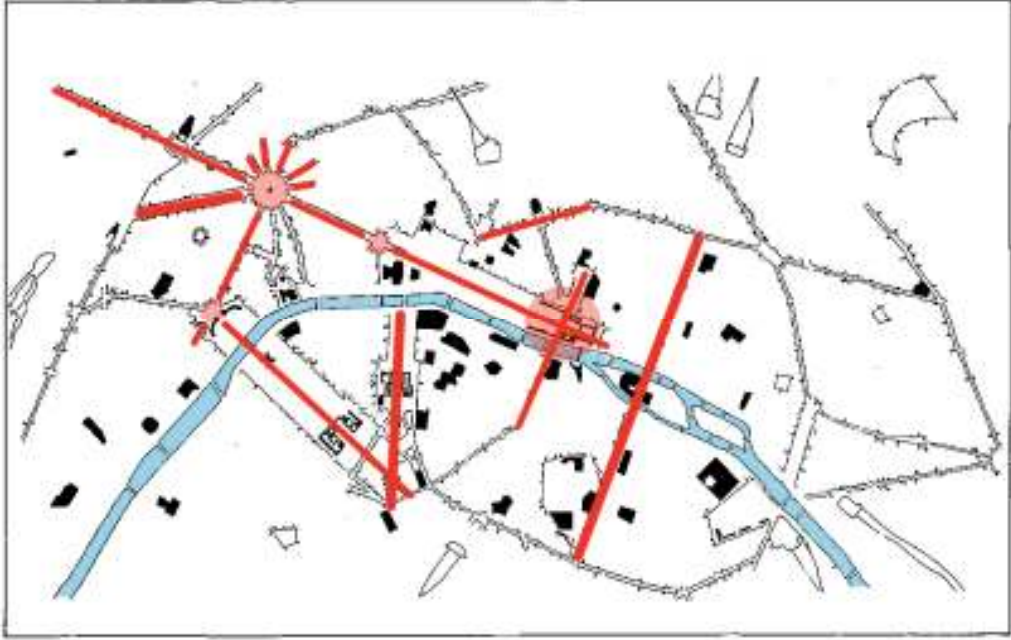
1888’de başkent in ilk ve tek yönetim mercii Londra Yönetim Konseyi’nin kurulmasının desteğiyle, Yönetim Binası, Whitehall’daki Savaş Ofisi ve Parlamento Meydanı’ndaki Hükümet Binaları inşa edilerek mimari süsleme ve kent planlaması koordinasyonu belirgin hale gelmiştir. 1906-1913 yılları arasında gerçekleşen bu süreç, Mall’ın genişletilmesi, Denizcilik Tak-ı’nın inşa edilmesi, Buckingham Sarayı’nın yenilenmesi ve Victoria Anıtı’nın inşa edilmesi sonucunda elde edilen Londra’nın ilk ve tek Zafer Yolu’nun oluşturulmasını kapsamaktadır. Karargah olarak hizmet verecek yapıların da eklenmesiyle çoklu güç merkezine sahip bir yapıda olmasına rağmen diğer İmparatorluk başkentlerine benzer bir görünüme kavuşmuştur.

3.3.1.1.b. Paris

Paris’in kentsel gelişimindeki çatışmalar, yönetim üstünlüğü ve sosyal olanakların şehre dağılımıyla ilgili soru işaretlerini güçlendirmiştir. Modern Paris’in mimari imgesi Ile de la Cite’deki Ortaçağ özünü muhafaza etse de; Paris’in mekânsal hiyerarşisi askeri zaferler anısına inşa edilmiş büyük meydanlar ve emperyal kafiler ve gezintiler için tasarlanmış bulvarlarıyla çok merkezliliği gerektirmektedir. 800

yıllık bir süreç boyunca Louvre'dan başlayarak genişletilen dünyaca ünlü kraliyet aksı, pek çok paralel anlam alternatifi sunmuştur. Monarşinin sona ermesi; kalan, monarşiden esinlenilerek oluşturulmuş izlerin sonrasındaki anlamsal değişimine engel olamamıştır. Bu merkezi aks, 2. Dünya Savaşı sırasında, şehrin dört yıllık işgali süresince Naziler her öğleden sonra Champ Elysees boyunca zafer marşları söyleyerek geçerken bir diğer sembolizmin etkisi altına girmiştir.

Şekil 3.17. Paris'in yönetim yapılarının dağılımı. Noktasal düzensiz yapı.

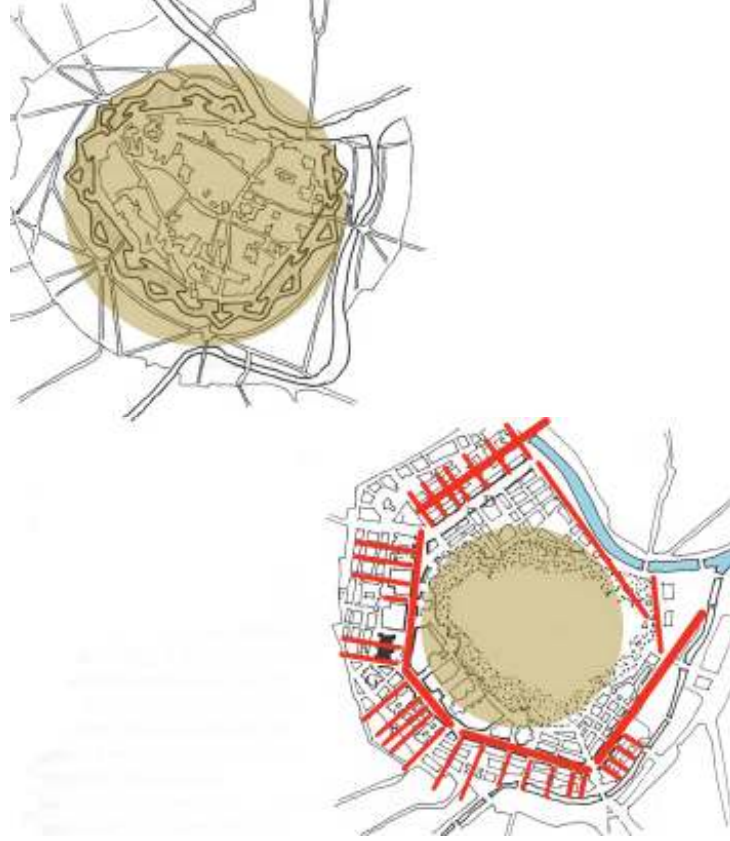
(Orijinal Harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat

20. yüzyılın sonlarında; Louvre'un Pei'nin cam piramit ve altındaki, bir zamanlar krallar için tören yolu olan, şimdilerdeyse yüksek kültür ve kapitalizmi birleştiren, gelişen iş bölgesi La Defense'e doğru genişlettiği aksın çalışmaları sırasında bu sembolizm başka değişiklikler geçirmiştir. Louvre'un La Tete Defense yönündeki yeni giriş avlusunun altında kalan ve kazı yapılarak açığa çıkarılan Ortaçağ Hisarı'nın taş duvarları sayesinde, işlevsel olmasa da isimsel olarak bu yeni Parisli güç aksı askeri kökenlerini açığa çıkarmaktadır (Vale, 1992).

Fransız başkanlar, Paris şehir merkezini müze ve diğer kültürel aktiviteler bölgesi haline getirmeye çalışırken, yönetimin varlığı daha az görünür bir hal almıştır. Kentsel aksların karmaşık düzenlemesi ve kontrollü bina yükseklikleri dâhilinde, Paris'in en görünür yapıları yönetim ofislerini barındıran binalar değildir. Yüzyıllar boyunca pek çok değişikliğe uğramış ve kendilerini yönetim değişiklikleri doğrultusunda şekillendirmiş pek çok başkent örneğinde olduğu gibi; Paris'in kent

düzenlemesi de kalıcı parlamentolu demokrasi ekleri için öncelikli bir yer sağlamamaktadır.

3.3.1.1.c. Viyana

Şekil 3.18. Viyana'nın kentsel yapısını ve gelişimini gösteren şematik haritalar. Noktasal düzensiz yönetim bölgesi, ışınsal ızgara kentsel doku.(Orijinal Harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Habsburg İmparatorluğu'nun Neolitik kökenini oluşturan yedi yüzyıl boyunca yönetim merkezi olmuş Viyana, yalnızca ondokuzuncu yüzyıl sonlarında modern bir başkent haline gelebilmiştir: Ringstrasse'nin oluşturulması modern öncesi başkenti modern bir örneğe dönüşme sürecini özetlemektedir. Kente ait kurumlar ve parklarla çevrelenmiş yarı daire biçimindeki bulvar, şehrin koruyucu surlarının 1857'de tasfiye edilmesiyle boşalan arazi üzerinde inşa edilmiştir. Viyana'da, Habsburg'un kent merkezi daha fazla kamusal katılıma olanak tanıyan daha geniş bir yönetsel merkez içermeye zorlanmıştır. Geç 1850'lerde rejimin girişimiyle, Ringstrasse üzerindeki yapılar sonraki on yılda güç kazanacak olan yeni, yükselen, liberal orta sınıfın isteklerine uyumlu olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Vale'ın Carl Schorske'den

aktardığına göre; “Saraylar, garnizonlar ve kiliseler değil; anayasaya uygun yönetimin merkezleri meydan’a/Ring’e hükmeden yüksek kültür. Eski kentte aristokratik ve dini görkemi ifade etmek için kullanılan inşa sanatı; şimdilerde vatandaşlığın toplumsal mülkiyeti haline gelmiştir ve Prachtbauten (ihtişam yapıları) adı verilen seriler halinde burjuva kültürünün çeşitli yönlerini beyan etmektedir.”

Son görkemli yapı 1913 yılında, tam da yaratılmasının sebebi olan emperyal güce son veren savaş zamanında tamamlanmıştır; Meydan, yalnızca liberal hükümetin üç ana branşına (yasama-yürütme-yargı) ev sahipliği yapmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel kurumlar için büyük bir çeşitlilik sunmuştur. Hofburg Sarayı’na yeni bir kısım eklemek, yeni bir Parlamento Binası ve Adliye Sarayı inşa etmekle yetinilmemiş; yeni elit için aynı zamanda yeni bir üniversite, tiyatro, belediye binası, opera, bir çift müze ve pek çok görkemli apartman binası yaptırılmıştır.

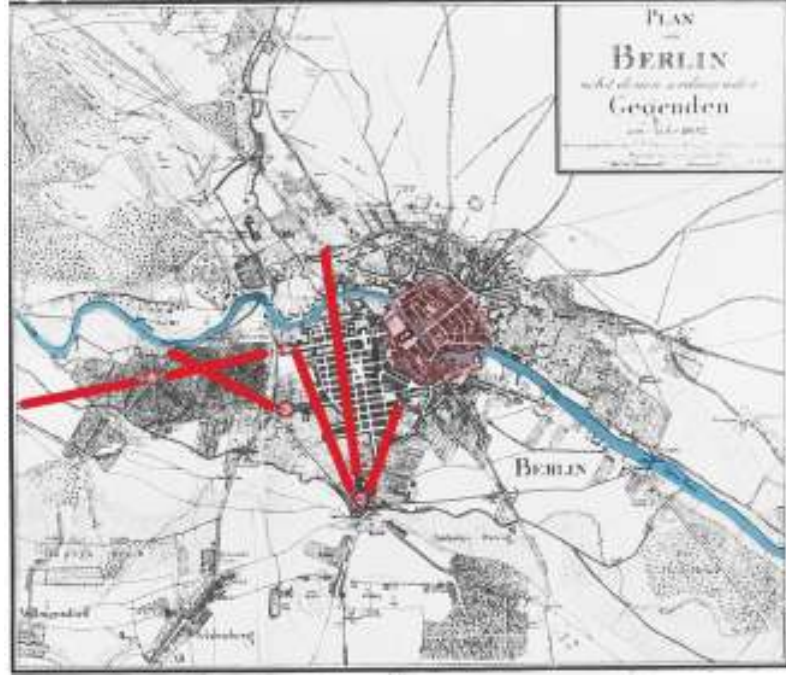
Viyana Meydanı diğer başkentlerle uyuşmayan bir yapıdaymış gibi görünse de, modern liberal bir başkent oluşturulmasının altında yatan politik değişimlere örnek teşkil etmektedir. Demokratik bir yönetimin kurumlarının diğer burjuva yapılaşmalarıyla aynı kökenlere sahip olduğunu ve mevcut başkent sınırları içerisinde yeni bir yönetim bölgesi inşa etmenin mümkün olabileceğini göstermektedir.

Londra ve Paris örneklerinde olduğu gibi; Viyana’da, yönetim merkezinin siyasi kurumları, yönetime ait olmayan işlevlere hizmet eden toplumsal kurumlara eşdeğer tutulmuştur. Kendinden sonra inşa edilen pek çok başkent aksine bu örnekte; demokratik yönetimi temsil eden kurumlar genel şehir planında özel bir belirginliğe sahip değildir. Yeni kurumlar, her biri bulvarın yatay hareketiyle uyumlu olacak biçimde mimari anlamda az çok eşit değerlendirilmiş ve yine de Hofburg Sarayı ya da St. Stephens’in sivri kulesinden daha az görünür olacak biçimde inşa edilmiştir. Bu anlamda Viyana, gelişen orta sınıf varlığına bağlı olarak değişen ulusal kültür ve politika merkezlerinin korunmasında anımsatıcı olma görevini üstlendiği söylenebilir.

3.3.1.1.d. Berlin

Prusya İmparatorluğu’nun başkenti olmadan önce bile, Berlin beş yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. 1871 sonrasında Weimar Cumhuriyeti’ne, Hitler Almanyası’na ve 2. Dünya Savaşı’nın ardından doğu Almanya’ya başkentlik yapmıştır. 1990’ların

başında yeniden birleşen Almanya'nın başkenti olmak üzere yenilenmiştir. Hitler ve Speer'in yeni bir anıtsal Berlin'e dair megaloman düşleri asla inşa edilmemiş olmasına rağmen; Berlin'in gelişmesinin her safhasında dönemin baskın rejimleri gücünün izlerini mimari ve kent planlaması alanında belli etmektedir.

Şekil 3.19 Berlin Kent Planı / 1798 Eski kent Dokusu ve yeni açılan akslar Noktasal düzensiz yönetim bölgesi, ışınsal ızgara kentsel doku. Analiz: Murat Polat

1709'da Berlin adı altında birleşen ikiz kasabalar Berlin ve Köln'ün gelişimi; 13. yüzyılda Spree nehri üzerindeki bir adada, doğu batı ticareti açısından stratejik bir alanda başlamıştır. 15. Yüzyılın ortası itibariyle, bu ada sağlam bir şatoyla imlenerek yönetim merkezi olma yönündeki belirginliği artmaya devam etmiştir. Bu merkezilik; en dikkat çeken yapıma 17. Yüzyılın ortalarında başlanan ve Unter Den Linden adı verilen büyük üç şeritli yol olmak üzere, şatoya odaklanan aksiyel yolların inşasıyla sistemli bir şekilde güçlendirilmiştir. Askeri yürüyüş rotası olarak tasarlanan bu tören yolu, yönetimdeki askeri prenslerin gücünü ve devletin yükselişini vurgulamaktadır.

Bu ana aksın genişletilmesiyle birlikte, işlevi de artmaya başlamıştır. 19.yüzyılda, cadde giderek gelişen orta sınıf kültürüne hizmet eden binalarla çevrenmeye başlamıştır: Bir opera binası, bir üniversite, eyalet kütüphanesi, güzel sanatlar akademisi ve 1815'te yapımına başlanan ve 3. Friedrich Wilhelm'in mimarı Karl Friedrich von Schinkel tarafından tasarlanan ünlü Tarih Müzesi (Altes Museum). Bu

sayede, Unter den Linden'daki sonraki 19. Yüzyıl gelişmeleri ve diğer ticarete ve yerleşime ayrılmış diğer caddeler, Berlin'in güçlü bir yönetim merkezi olmasında etkili olmuş ve tüm hizmetlere sahip bir başkent oluşturulmasını sağlamıştır.

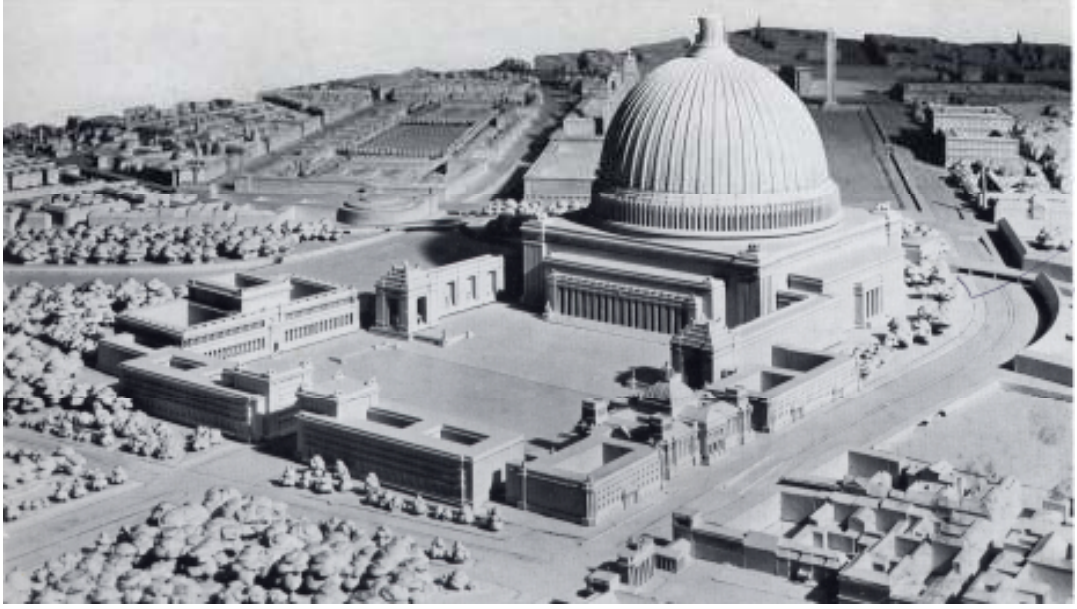

Şekil 3.20. Unter Den Linden aksının Nasyonal Sosyalistlerin iktidarındaki hali; aydınlatma da ideolojik mimarlığın vurgulanmasında etkin olarak kullanılmıştır.

Bismarck Alman İmparatorluğu'nun başkenti Prusya Berlin'ini oluştururken, basitçe kendi yönetiminin nişanını mevcut şehri genişleten bir ek olarak kullanmıştır. Bunun sonucunda, eski şehrin sınırında ve tarihi büyük Unter den Linden aksının batı bitişinde yer alan Königsplatz'da yönetim binalarından oluşan yeni bir bölge elde etmiştir. Reichstag yeni ulusal parlamento olarak, gösterişli merkezi bürolara ancak daha mütevazı güçlere sahiptir. Bu durum, "Ulusallaşma öncesi dönemin Aristokrat-monarşik düzenini göz ardı etmeden veya kısıtlamadan "ulusal eyalet için kurumlar tasarlamak" ilkesine hizmet eden anayasanın en görünür sonucudur.

Albert Speer'in ihtişamlı kesişen akslar oluşturan, çok büyük binalar (bazıları bizzat Hitler tarafından tasarlanmıştır) öneren Berlin planı, yalnızca erken Alman yöneticilerinin gücünü temsil eden kentsel aksları yeniden düzenlemekle kalmamakta; aynı zamanda bilinen tüm mimari ve kentsel düzenlemeleri için sarf edilen her emeği ölçek dışı bırakmaktadır. Speer kuzey güney aksını " Orijinalinin 2,5 katı uzunluğunda Berlin'in "Champs Elysees'i" olarak nitelendirmektedir. Bu aks Hitler'i dinlemeye gelecek 150 ila 180 bin arası ayakta seyirciyi ikame ettirecek biçimde tasarlanmış bir Halk Sarayı'nda sona ermek üzere tasarlanmıştır. Speer, Halk Sarayı'na bakan meydanlardan birinin kenarına Hitler'in, ziyaret için gelen

diplomatların ona ulaşmak için yarım mil yürümesini gerektiren devasa Sarayı'nı yerleştirmiştir. Her ne kadar Speer bu durumun tesadüfi olduğunu ve "Hitler'in Alman Parlamentosu'nun güç yönetiminde etkin bir rol oynadığını kastetmediğini" belirtse de; ilginç biçimde, bu devasa kapitol içerisinde Hitler'in Sarayı'nın karşısında eski Reichstag bulunmaktadır (Şekil 3.15)

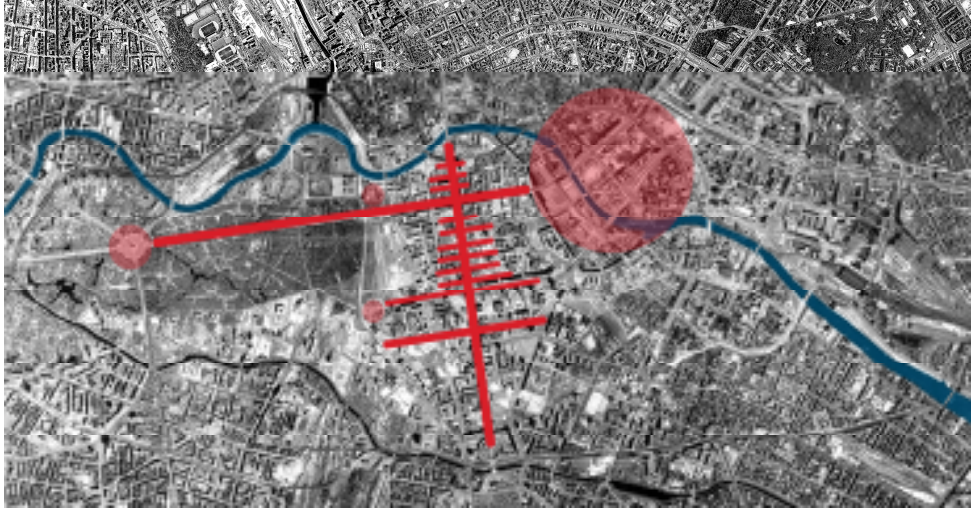
Şekil 3.21 Albert Speer'in tasarladığı Halk Sarayı'nın modeli. Reichstag'ın tam karşısında Hitler'in Sarayı görülmektedir (Speer, 1978).

Sonuç olarak, Berlin'i güç ve nasyonalizmin eksiksiz bir tapınağı haline getirmeyi amaçlayan Nazi planları tasarlanmıştır; "Yaygın trafik dokusu, hayati önem taşıyan bağlantıları ayırma ve büyük kısmı bir bilinmez olarak kalan şaşalı yeni talepleri anlamsızlaştıran ikincil, kendine sıkışmış bir şehir. Speer'in tasarımı bir teşhir parçası ve muazzam siyasi sahne setinden az bir parça daha fazlasıdır." Bu anlamda, planın az bir bölümünün gerçekleştirilmesi ve doğu batı aksının küçük bir kısmının varlığını sürdürmesi bir şanstır.

2. Dünya Savaşı'na müteakip, Berlin'in müttefik alanlara bölüldüğü süreçte; kalanı Batı'nın kent adası olarak gelişirken, kentin doğu kısmı sosyalist Doğu Almanya'nın başkenti olarak tasarlanmıştır. Takip eden kırk yıllık zaman zarfı boyunca onlara mimari biçim vererek farklı ekonomik öncelikleri öne çıkaran Berlin Duvarı'nın iki yanındaki çeşitli gelişme modelleri; Doğu Berlin'in tasarımcıları ticari olmayan faaliyetlere önem verirken, batı Berlin'in tipik bir kapitalist merkezi iş bölgesi olması ile sonuçlanmıştır. Doğudaki meslektaşlarının aksine, Batı Berlin'in planlamacıları

nihai politik ve kentsel birleşme varsayımı üzerinden hareket ederek iki şehir merkezini de kapsayacak bir tutarlılık içinde olmaya gayret etmişlerdir.

Berlin'in savaş sonrası ayakta kalan (ve Naziler zamanında yaşananları hatırlatmak üzere zarar görmüş halde korunan) yapıların çoğu, şehrin tarihi merkezini oluşturan Doğu kısmında bulunmaktadır. Batı bölümü ise 1961-1990 yılları arasında izole edilmiş, sadece duvarın hemen yanında bulunan Reichstag binasına (parlamento) sahip olmuştur.

Şekil 3.22. 1984 hava fotoğrafında Berlin yönetim bölgesi aksları. Doğu ve Batı Berlin olarak ikiye ayrılan kentte eski kent dokusu Doğu Berlin tarafında kalmıştır. (Analiz: Murat Polat)

Buna karşılık, Doğu Berlin'de onbeşinci yüzyılın ortalarından beri yönetim merkezi olan Berlin Sarayı ve Lustgarten'in bulunduğu bölge, 1976'da Doğu Alman Parlamentosu için tamamlanan Palast der Republik¹²'e devredilmiştir. Marx-Engel's Platz olarak bilinen yeni yönetim meydanında yer alan yapı, sadece bir parlamento binası değil; aynı zamanda bir eğlence merkezidir. Bazı uzmanlar eski ve saygın Berlin Sarayı'nın onarılabileceği görüşünde olsa da; daha modernist bir alternatif için sarayın tahrip edilmesi fikri kısmen Doğu Alman rejiminin geçmişin baskı ve şiddet sembollerinden bağımsız yeni bir yönetim yaratma isteği kısmen de Marx-Engels Meydanı'nın kütleli tasarımının gerekliliğinden destek almıştır. Bu sıra dışı kapitolün arka planındaki düşünce ne olursa olsun, amaçların çok azı

---

¹² Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Polat, Murat, Omay Polat, Ebru, *Mimarlık, İdeoloji, Rekonstrüksiyon: İki Sarayın Hikayesi, Arredamento* Mimarlık Dergisi, Boyut Yayıncılık, Sayı 2003/12, İstanbul, 2003, s. 92-99

gerçekleştirilebilmiştir: Marx-Engels Meydanı parti toplantılarından çok parti toplantılarından çok parti araçlarının park etme bölgesi olarak kullanılır hale gelmiştir. Bu alanın siyasi ortaklıkları yüzyıllar içinde değişim göstermişse de, yönetim bölgesini temsil etmeyi başarıyla sürdürmüştür. Bu devamlılık, mekansal merkezliliğin güç donatılarını ifade etse de, onun kaynağını göstermeyebileceğini hatırlatması açısından önemlidir; çünkü Doğu Alman Parlamentosu rejiminin nispeten daha az önem arz eden bir siyasi kurumudur.

Şekil 3.23. 1995 hava fotoğrafında Berlin yönetim bölgesi aksları. Doğu ve Batı Berlin'in birleşmesinden sonra kent ve yönetim merkezi hızlı bir inşai faaliyete sahne olmuştur. (Analiz: Murat Polat)

3.3.1.2. Evrimlerini Kendi İçsel Dinamikleriyle Gerçekleştirmiş Olan Ancak Başkentlik Niteliği Kesintili Olan Başkentler

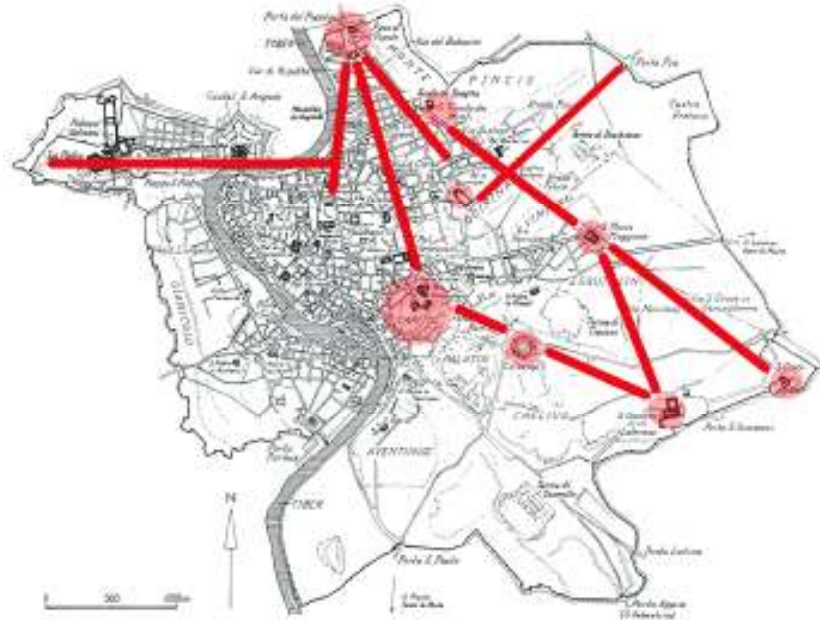
Bazı kentler gelişmelerinin çeşitli aşamalarında birden çok kez başkentlik yapmışlardır; Roma Moskova ve Atina bu açıdan iyi birer örnek teşkil etmektedirler. Berlin gibi yüzyıllar süren bir değişim süreci geçiren bazı başkentler, aynı zamanda birbirinden tamamen farklı rejimler için merkez görevi üstlenmişlerdir. Kudüs gibi sıra dışı bir örnekte ise, başarılı başkentlerin mirasları bin yıllar öncesine uzanmaktadır. Bunun yanı sıra, bir başkent in çağdaş siyasi konumunu çevreleyen tartışmalar, o şehrin tarihinin yorumlarına/istihraçlarına bağlı kalmaktadır. Bazı çok önemli siyasi değişimler beraberinde dramatik kentsel tasarım ve gelişimler

getirmektedir. Mimarlık ve kentsel planlama; bazen bir imgenin sağlamlaştırılması bazense fikirlerin kutuplaşmasıyla, bir şehrin sembolik yenilenmesi açısından kilit bir görev üstlenebilmektedir.

3.3.1.2.a. Roma

Birleşik İtalya'nın başkenti olarak tasarlanmış, 1870'den beri varlığını sürdüren Roma, ve sıra dışı boyut ve etkileşim / baskı çeşitliliğine uğramıştır. Antik bir imparatorluğun başkenti olan, Rönesans'ın Papalık kuvvetine ev sahipliği yapan ve modern İtalya'nın başkenti olan Roma, ortak, fakat güçlkle devamlılık gösteren bir tarihi arka plana sahiptir.

Şekil 3.24. Roma kent planı, eski kent ile yeni kent arasındaki yönetim bölgesi ve kentsel akslar.(Analiz: Murat Polat)

Roma'nın on dokuzuncu yüzyılda ulusal başkent olarak seçilmesi, aynı anda pek çok amacın gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır. Önceki ihtişamın doğrudan bir hatırlatıcısı olması amaçlandığı göz önünde bulundurulduğunda; yapılacak tercih, aynı zamanda hem güneyli hem de kuzeyli gruplar açısından kabul edilebilir bir uzlaşma bölgesi seçilmesi girişimidir. Toynbee'nin belirttiği üzere; “ İtalyanlar için, içlerinden biri diğerlerinin sahip olduğu itibarı aşikâr biçimde gölgede bırakmadığı sürece; olası müracaatçılar arasında birleşik İtalya'ya başkentlik yapacak şehri seçmek zor olacaktır. Modern İtalya'nın başkenti olmak için, itibar hariç her konuda

Roma'nın Torino'ya kıyasla daha az uygun olmasına rağmen, seçimin Roma'dan yana yapılması kaçınılmazdır.” Bu itibar hususuna ek olarak, yine de; Roma'nın seçilmesi papalık sistemine karşı kazanılacak zaferin egemen bir konu olduğu bir dönemde papalık merkezinin ulusal laiklik tarafından tek seferde istila edilmesi anlamına gelmektedir.

Roma'nın nüfusu, İtalya'nın başkent olarak seçilmesini takip eden ilk otuz yıllık süreçte ikiye katlanarak yarım milyona ulaşmıştır. Bu artış, yeni iskân olanakları, yeni kurumsal yapılar ve yeni yol ve kamusal hizmet altyapılarını beraberinde getirmiştir. Tüm bunların ötesinde, mimarlık tarihçisi Spiro Kostof “Birliğin İkonografisi” olarak adlandırdığı yeni bir ulusal imge yaratma ve geliştirme gerekliliği olduğunu belirtilmektedir. Son dönemde başkent Roma'nın sembolleri, gerçek veya metaforik olarak, önceki Roma zaferlerine- bazıları yeni yapılaşmalara olanak tanımak için zarar görmüş olsa bile- bilinçli göndermeler yapmaktadır.

Roma'nın tarihi rollerinin çeşitliliği; hem fiziksel hem de sembolik anlamda, görünür kentsel izlerini muhafaza etmektedir. (Bkz: Şekil 3.19). Pek çok ziyaretçiye göre, çağdaş Roma modern laik bir sistemden çok, Katolik düşüncenin başkentini andırmaktadır. Yönetim Merkezi'nin tasarlanması öncesinde oluşturulan modellerde; St. Peters'in kubbesi ve onun Vatikan yapılarının geniş düzenlemesi içinde dikkatle oluşturulmuş merkezîyeti, bu mekânı antik şehir surlarından bile daha çok ortaya çıkarmaktadır. 1929 tarihli Lateran Antlaşması'nı takip eden, eyalet ve kilisenin yeniden yakınlaşmasını anmak üzere oyulan Via della Conciliazione, Vatikan'ın kentsel tasarım anlamındaki varlığını şehrin diğer önemli kısımlarına doğru genişleten St. Peters'e aksiyel bir ulaşım sağlamaktadır. Öte yandan, çağdaş İtalyan yönetiminin merkezi kurumları kent meydanında bayraklarla belirlenmiş ve şehir merkezindeki diğer kurumlardan başka türlü ayırt edilemeyecek biçimde, daha az gösterişli olarak yer almaktadırlar. (Vale, 1992)

Antik Capitoline Tepesi, Michelangelo'nun 16. Yüzyıl Campidoglio tasarımını takip eder biçimde –Bu çok merkezli şehir yapısı içinde başka bir güç bölgesi meydana getirirse de-; Roma yönetiminin sembolik merkezi olarak yeniden oluşturulmuştur. Bu yer, görünüm ve mana açısından başarılı değişimler geçirmiştir. Bir zamanlar Roma forumunun üzerinde yükselen bir tapınağı andıran ve sadece basamaklar yardımıyla ulaşılabilen bu tepe, kazılarak yeniden inşa edilmektedir. Son sekiz yüzyıldır yapıları karşıt yönde konumlanan Capitoline Tepesi, onların antik içeriğinden uzaklaşmaktadır. Michelangelo'nun kapitol düzenlemesi, Senato binasının

basit/temel konumlanmasını Hıristiyan Roma'nın toplumsal merkezi olarak kabul etmiş; ancak dini anlamını hatırlatırcasına bu yere Caput Mundi ismini uygun görmüştür. Daha sonraki yıllarda, bu toplumsal merkeziliğini korumasına rağmen, Campidoglio'nun şehri varlığı Kral 2. Victor Emmanuel tarafından zayıflatılmış; Capitoline Tepesi'nin kuzey kanadı nasyonalizm tarafından sertçe bölünmüştür. Bu yerleştirme papalık yönetimine alternatif bir yönetimi ifade etse ve bu sembolik bölünme boyunca, Capitoline'nin toplumsal yönetimiyle ilişkili periyodik halkçı idaresiyle bir çeşit uzlaşma sağlanmış olsa bile, bu bitişiklik tamamıyla olumlu değildir.

Sonrasında Mussolini'nin etkisi, Campidoglio'ya kentsel bir görünüm kazandırmıştır. Caput Mundi'nin kentsel içeriği, en çok dikkat çekecek biçimde siyasi megalomani ve modern trafik ulaşımının gereksinimleri doğrultusunda tahrip edilmiştir.

Mussoli'nin yükselişi öncesinde bile, Risorgimento'nun yönetici ve askerlerinin yücelt(il)mesi doğrultusunda, ulusal bir İtalyan kimliği biçimlendirme yönünde girişimler bulunmaktadır. Yine de, bu girişimler sadece, tüm faşist sembol yaratıcıları için bir başlangıç oluşturma niteliği taşımaktadır. Mussolini, sadece üst düzey bir İtalyan nasyonalizminde değil; aynı zamanda bu durumu faşist yönetimi geçmişin imparatorluk zaferleriyle birleştirerek elde etmeyi hedefleyen, 3. Roma'nın kentsel tasarım projelerinin çoğunda etkin görünmektedir. Mussolini bu görüşünü tıpkı Hitler konuşmasında açıkça belirtmektedir: "Beş yıl içerisinde Roma dünyanın tüm insanlarına mükemmel görünmelidir: İlk imparator Augustus'un zamanındaki gibi büyük, düzenli ve güçlü." Haussmannesque'nin müdahalelerinin başarısı olarak Mussolini'nin planlamacıları ve tasarımcıları, engelleri kaldırarak tercih olunan anıtları birleştiren düz çizgi halindeki bulvarlar serisi yaratmışlardır. Belki bunların en yayılımcısı, emperyal hedeflerini ifşa etmek için 5.500 birimlik mesken alanını yok eden Vie dell'Impero'dur. Colosseum ve Mussolini'nin ofisinin ve Victor Emmanuel Anıtı'nın bulunduğu Piazza Venezia gibi iki anıtsal kentsel eleman arasında trafik bağlantısı oluşturması amacıyla tasarlanan bulvarın, faşizmle sona eren bir gücün devamlılığını ifade ettiği düşünülmektedir. 1934'te Mussolini, bu bulvarın ortasında, Maxentius Bazilikası kalıntılarının tam karşısında yer alacak nasyonal faşist parti binasının tasarımı için bir yarışma düzenlemiştir. 15. Yüzyıl Palazzo di Venezia'sındaki eski ofisinde olduğu gibi; faşist yönetimin bu yeni merkezi sembolünün de, liderin Papa'nın St. Peters'in dışında yer alan balkonuyla

birleşik gerçek, bilinçli bir rekabeti ifade edecek yüksek bir balkona ihtiyacı vardır. Yeni nasyonal parti binası uygulanmamış olsa da; sunum, Mussolini'nin bir siyasi vasiyet olarak mimari ve kentsel planlama konusundaki takıntısının belirteçidir.

Mussolini'nin en belirgin hırısı, 1930ların ortasında, Roma imparatorunun 200. doğum yıl dönümü anısına, mozolesinin kazılmış kalıntıları çevresinde yer alan Piazzale Augusto Imperatore'nin inşası sırasında vuku bulmuştur. Mozolenin merkezinde faşist toplantılar için bir hol oluşturma fikri düşünülmüşse de; "kurtarılmış" strüktürü çevreleyen meydan, antik ve faşist Roma güçleri arasındaki belirgin ikonografik ilişkileri gösteren saçaklarla bezenmiş, Nasyonel Faşist Sosyal Güvenlik Kurumu için inşa edilen binalarla ikiye bölünmüştür.

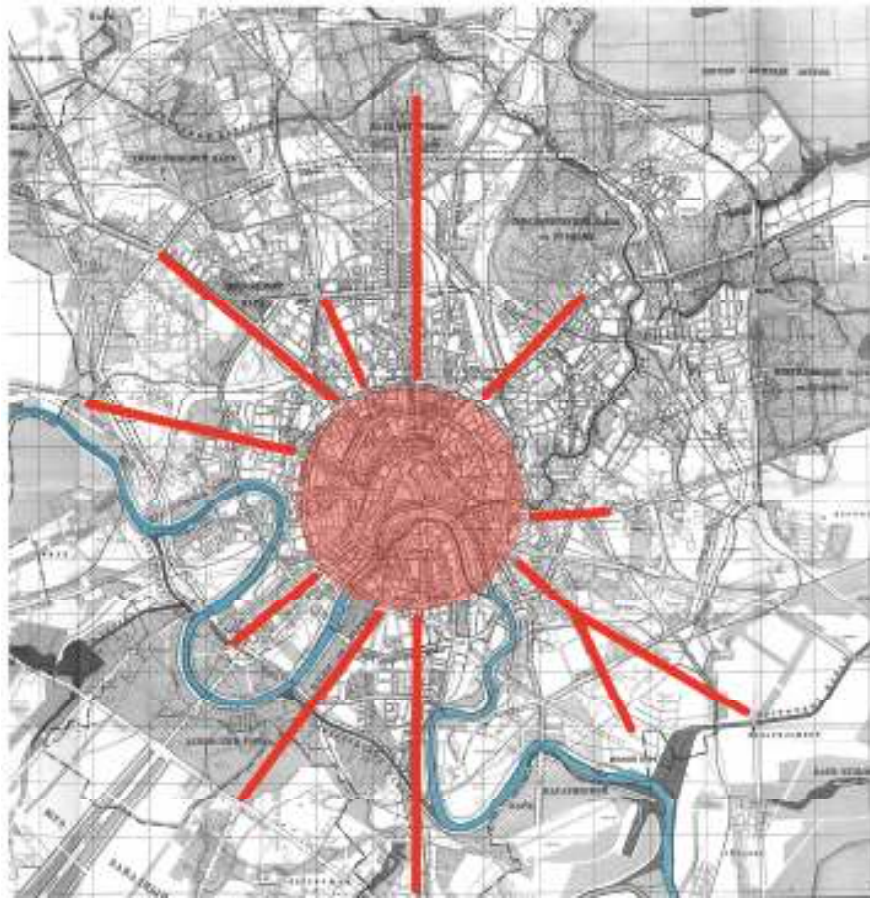
Mussolini'nin kentsel alandaki son büyük hareketi, 1942'de faşizmin başarılarını kutlamak amacıyla zapt edilen, öncelikle bir forum alanı olarak tasarlanan; ancak daha çok bir yönetim merkezi yerleşimini andıran planlardır. Bu birim Esposizione Universale di Roma (EUR) olarak bilinmektedir. Mussolini'nin buradaki mimari hedefleri, onları teşvik eden fikirlerden daha küçük boyutlu değildir. Faşist yönetimin yirminci yılında, Mussolini üzerinde rejiminin başarılarını yücelteceği, anıtsal bir sahneye sahip bir ulusal tiyatro binası yapılmasını istemiştir. Belirttiği üzere, EUR; "Her şeyden önce İtalyan ulusunun inşa kapasitesi ve kaderine duyulan inancı simgeleyen bir hareket, onun fiiliyat isteğinin ağırbaşlı bir onayı"dır (Vale, 1992). Bu kaderin bir bölümü; Piazza Venezia'nın ayin merkezi ile Ostia antik limanını birleştiren yeni Via Imperiale'nin orta noktasındaki EUR ile Roma yürüyüş yolunun deniz bağlantısını içermektedir.

Şekil 3.25. EUR binası / Roma

Bu alternatif kent merkezinin büyük çapraz aks şeması, 2. Dünya Savaşı sonrasında kayda değer bir gelişim göstermiştir. Geniş ağaçlıklı bulvarları, bakanlıklara ev sahipliği yapan önemli binaları, bir kongre merkezi, kalabalık müzeleri ve kurumlarıyla EUR, İtalyan başkentindeki siyasi gücün bir diğer önemli sembolik merkezi konumundadır. Mussolini'nin favori mimarı Marcello Piacentini'nin emperyal hedeflere açık referansıya, Palazzo della Civiltà Italiana -daha sonra İşçi Sarayı olarak anılan ve çoğunlukla Colosseum Meydanı olarak bilinen- gibi yapılar erken Roma binalarını hatırlatmaktadır. Buna karşılık, 1960'dan bu yana, EUR'un ana aksı ünlü Palazzo dello Sport'ta sonlanmaktadır. İtalya başkentinin geri kalanında olduğu üzere, EUR da daimi sembolik yenilenme ve dönüşüme maruz kalmaktadır.

3.3.1.2.b. Moskova

Şekil 3. 26. Moskova Kent Planı / Yönetim Merkezi ve Eski Kent Merkezi'ne uzanan akslar. Işınsal düzensiz yapı. Orijinal plan: (Tharkanov, Kavtaradze, 1992, (Analiz: Murat Polat)

Şehrin yönetim merkezi Kremlin'in gelişiminde, sadece Çarlık yönetimi değil; aynı zamanda çarlığın reddi ve rejimin yıkılması da etkili olmuştur. Büyük Peter'in 1712'de, imparatorluğunun bataklık kuzeybatı sınırında bulunan St. Petersburg'u kurmak için Moskova'dan başlayan göçü, bir kralın ve onun kraliyetinin yer değiştirmesidir. İki yüz yıl sonra, başkent tekrar Moskova'ya taşındığında, bu hareket tamamıyla farklı bir düzende gerçekleşmiştir. Bu düzende Devrimci hükümetin ve ona hizmet eden bürokrasinin, Petrograd'ın saldırısı karşısında güçsüz olduğu düşünüldüğü -ve sonrasında öyle olduğu bilindiği- bir zamanda tarihi stratejik merkezi yeniden oluşturma talebi doğrultusunda meydana gelmiştir. Erken on sekizinci yüzyıl Moskova'sı, Rusya'nın tartışmasız başkenti ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin merkezidir; devrim sonrası Moskova'nın SSCB'nin başkenti olması beklenmektedir. Kremlin'e ("Kale" veya "yüksek şehir" anlamına gelen Kreml kelimesinden türemiş bir terimdir) dönüşü; öncelikle Bolşevik kontrolünü pekiştirme açısından yararlı ve akabinde uzak ve birbirinden tamamen farklı Sovyet Rusya'ya dahil olmayan devletler üzerindeki Komünist parti hükmünün bir simgesi olacak biçimde, siyasi otoritenin mimari kanıtını temsil etmektedir.

Kremlin'in çevresinde eş merkezli tasarımıyla Moskova, bir başkenti yönetecek yönetim merkezinin gücünü özetlemektedir. Belirgin biçimde, Moskova'nın başkent konumunun en büyük rakibi St. Petersburg'un gelişen kent planı da siyasal olarak merkezileştirilmiş bir tasarım sunmaktadır. "Ortaçağdan kalma karmaşık bina yığınları, dar sokaklar, kirlilik ve umursamazlık içindeki Moskova'nın aksine bilim ve kesinliğin şehri", rasyonel tasarım ürünü yeni kentte bile; eski, emniyetli bir merkeze özel mekânsal önem gösterme gerekliliği yadsınmamaktadır. Bu yüzden; St. Petersburg'un üç ana caddesi, Peter ve Paul Kaleleri'nin karşısında ve Kış Sarayı'na bitişik bulunan, otokrasinin merkezi Amirallik Bloku üzerinde birleşmektedir. Bu üç aynı çizgi askeri kışlaların dışına, talim sahası ve Aleksandro-Nevskiy Manastırı'na yönelmekte ve bu sayede güç merkezini, yaptırımının ve manevi kökenlerinin vasıtalarıyla birleştirmektedir (Vale, 1992).

Hitler Berlin'inde olduğu üzere, Stalin döneminin kentsel dönüşüm açısından en muazzam tasarıları da gerçekleştirilmemiştir (Şekil 3.22). Endüstri ve Sovyetler Sarayları tasarımları, Kremlin'i yandan kuşatan ve sembolik baskınlık açısından onu zorlayan büyük binaları taahhüt etmektedir. Yüz on bin metre karelik, iki kiliseden arındırılmış bir alanda Kremlin'den akıntı yönünde yükselmeyi amaçlayan Sovyetler

Sarayı projesi, dünyanın en geniş yapısına eş olabilecek bir büyüklüğe sahiptir. Tasarının Sovyet bürokrasisinin geciktirilmiş bir tasarım yarışmasına kademeli müdahalelerinden sonraki 1937 tarihli final sunumunda, iki çok büyük hol (Yirmi ve sekiz bin kişiyi ağırlayacak genişlikte), ofisler ve restoranları kapsayan; kol hareketiyle merak uyandıracak biçimde Özgürlük Heykeli'ni hatırlatan 75 metre yüksekliğinde bir Lenin Heykeli'nin üzerinde bulunduğu geniş, kademeli bir kaide yer almaktadır. Bu yönetim kulesinin yüksekliği, kapitalizmin o dönemdeki en muazzam işçiliği Empire State Binası'nı bile geride bırakmayı başarmıştır. Her koşulda, ne bu yapı ne de Kızıl Meydan'dan Moskova Irmağı'na kadar yayılmayı planlayan Endüstri Sarayı asla bitirilememiştir. Nehir yatağının zemini Sovyet Sarayı'nın temelleri için dayanıksız bulunmuş ve büyük çelik strüktür 1940'larda savaşta kullanılmak üzere parçalanmıştır. Son olarak 1960 yılında, temeller ulusal bir yüzme havuzunun yapımında yeniden kullanılmış ve daha küçük ölçekli bir Kongreler Sarayı Kremlin kompleksinin içinde tamamlanmıştır.

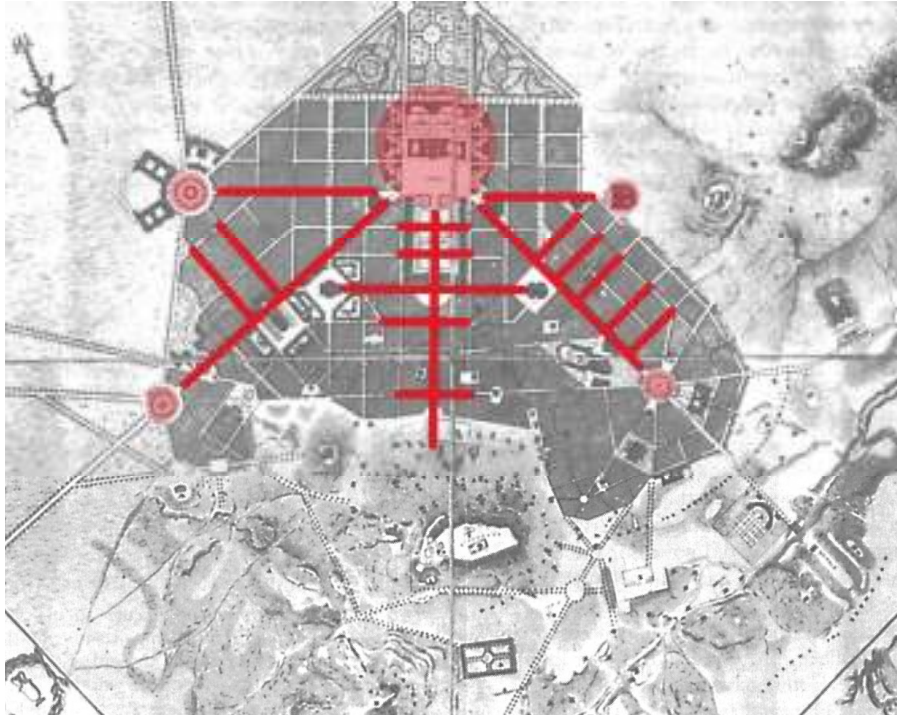
Şekil 3.27 Sovyetler Sarayı (The Palace of Soviets) Proje Yarışması Önerisi planı ve perspektifi, 1936, Mimarlar Boris Iofan, Vladimir Gelfreich. Kaynak (Tharkanov, Kavtaradze, 1992)

Yönetimin duvarlarla çevrili önemli karar alma merkezleriyle birlikte; bu kale, Sovyet otoritesinin hem sembolü hem de isminin eş anlamlısı olarak kalmıştır. Ancak bariz biçimde, bu durum bile Stalin'i mutlu etmeye yetmemiştir. Stalin başlangıçta, 30'larda; Kremlin'in altında, Moskova Metrosu'nun gizli bir istasyonuna açılan ve teoride Politbüro'nun tüm Moskova'yı gizlice on beş dakika içinde tahliye ettirmesini sağlayacak saklı bir geçidi içeren derin tüneller inşa edilmesine izin verilmiştir. Bu durum gücün ve paranoyanın yoğunlaşması olarak yorumlanabilir. Bakanlıklar ve diğer yönetim binaları şehrin iç kısımlarına doğru

yayılmışlarsa da; Kremlin'in tamamıyla merkezileşmiş kumandasının gücünün baskınlığı, uzun süre değişmeden kalmıştır (Vale, 1992)..

Yönetimin Kremlin'in zapt edilemezliğine dönüşünden neredeyse üç çeyrek asır sonra, bu yönetim merkezinin simgeselliği tekrar yön değiştiriyor gibi görünmektedir. 1991 yılında, ulusal liderler dağınık ve üye devletler üzerinde kontrol sağlamak için mücadele ederken; Moskova'daki kamuya açık yerler parti destekçilerinin toplanma alanlarından protesto ve ulusal Rus hareketinin sahalarına dönüşmüştür. Ağustos 1991'deki başarısız darbeye direncin merkezinde; Özgür Rusya Meydanı'nda yer alan Rusya Federasyonu Parlamento Binası, Kremlin ve Kızıl Meydan'a simgesel üstünlük bakımından meydan okumaktadır. Mimari, güç ve ulusal kimlik birleştirilmiştir.

3.3.1.2.c. Atina

Şekil 3. 28. Atina şehir planı Merkezi yönetim bölgesinin ışımsal düzenli yapısı (Analiz: Murat Polat)

En az Moskova kadar birçok zafer yaşamış Atina, Pericles dönemindeki görkemli günlerine rağmen, akabinde savaş, saldırı ve işgallerle dolu iki asır geçirmiştir. Roma ve Moskova gibi Atina da; mazisinin yakın geçmişe yansımalarının sonucunda, bir ulus devlet başkenti olmuştur. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazandığı dönemde, 1833'te Atina Krallığın başkenti ilan edilirken,

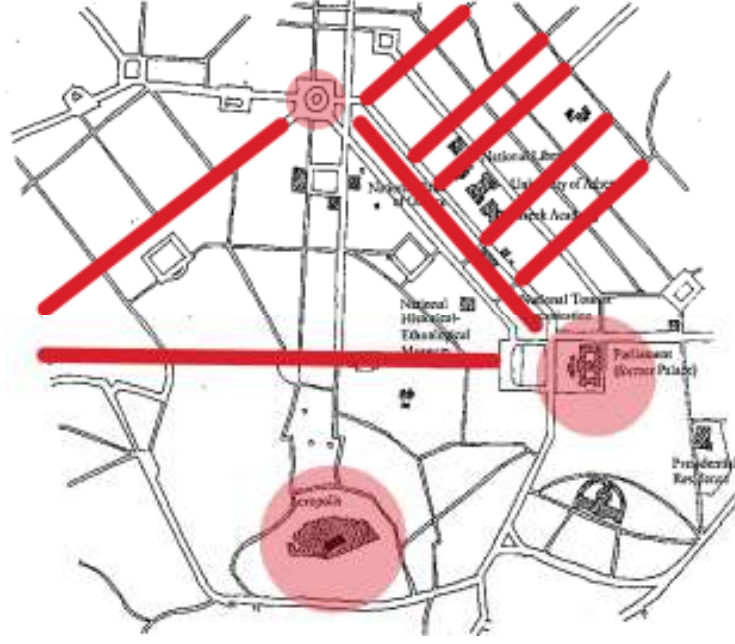
geride onu tasarlayacak bir Atinalı kalmamıştır. 1827 yılında, şehir sakinlerinin %90'ını oluşturan Rum nüfus, yakınlardaki Salamis Adası'na sığınmak zorunda kalmıştır. 1831 yılı itibariyle Atina'nın fiziksel dökümüne göre "150 zarar görmüş ev, 125 kilise ve çok az kamu binası" kayıtlara geçmiştir. Bir gözlemci 1835 yılında bu durumu; "Atina, bağımsızlık mücadelesinden önce 3000 haneye sahipken, şimdi bu rakam 300 bile değil. Geri kalanı biçimsiz yapı malzemesi yığınlarına dönüştüler. Pek çoğu hala bu durumdadır." şeklinde nakletmektedir (Vale, 1992).

Bu şartlar altında, Atina'nın başkent olarak seçilmesi neredeyse kaçınılmazdır. Önceki elli yıl içerisinde şehir, Osmanlı Devleti içinde sahip olduğu bölgesel önemi tamamıyla kaybetmiş; nüfusunda bir azalma yaşamış ve idari ve eğitimsel kurumları kaldırılmıştır. Yolları bozuldukça, tenhaliği artmıştır. 1821'deki Yunan Devrimi'nin başında, tüm büyük toplantı ve geçici yönetimler başka yerde toplanmış ve savaşta ayakta kalmayı başarmış; krallık, onun maiyeti ve ordusuna geçici olarak hizmet edebilecek yapılara sahip Nafplio şehri; modern Yunanistan'ın ilk başkenti olarak belirlenmiştir. Nafplio, yine de, devrim sırasında bu yok edici anlaşmazlığın merkezi konumundadır ve bağımsızlığın kazanılmasından sonra da öyle kalmıştır. Yunanistan'ın pek çok bölgesinden liderler; sonrasında, alternatif başkent alanları için baskı yapmışlardır. Bağımsızlık mücadelesine öncülük eden Peloponezyalılar, devrimci lider Kolokotrinis ya da Korinth'in memleketi olan ve yeni devletin merkezinde bulunan Argos, Tripoli'yi önermişlerdir. Diğerleri Attica'daki Megara ve o zamanın önemli limanlarından Ege adası Siros için çalışmalar yapmışlardır. Diğer bir grup, Yunanistan için tek uygun başkentini Konstantinopolis olabileceğini, bunun dışındaki diğer başkentlerin geçici olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Sonunda, Atina'nın seçilmesi; en iyi biçimde, Bavyera Kralı 1. Ludwig ve onun oğlu, bağımsız Yunanistan'ın ilk kralı Otho'nun romantik ve neoklasik düşü olarak açıklanabilmektedir (Vale, 1992).

Kendinden önceki pek çok hükümdar gibi Kral Otho da, yeni başkent seçilmesini naipliğiyle işbirliği içinde alınmış idari bir karar olarak değerlendirmektedir. Kral ve danışmanları yeni devlete zarar verecek iç anlaşmazlıkları önlemek amacıyla, sunulan yeni başkent önerilerini bozulmuş olarak nitelendirmişlerdir. Avrupa kraliyetinin "Yöneticiler olarak kişisel vatandaşlıklarının işlevlerinden tamamıyla ilgisiz, birbiriyle ilişkili aileler dizisinden oluştuğu" bir çağda, Bavyera'dan getirilmiş bir kral olarak Otho, yalnızca çağdaş Yunan erken milliyetçiliğinin

sorunlarıyla değil; aynı zamanda Alman asıllı yurttaşları gibi, daha geniş anlamda klasik antik uygarlığının yeniden canlandırılmasıyla da ilgilenmiştir. Bu ilginin bir yönü, mimari alanda bir dizi arkeolojik sefer ve yayımla desteklenen, uluslararası Yunan Uyanışı'dır. Naipliğin bir üyesi L.V.Maurer'in 1835 tarihli beyanını göz önünde bulunduran Otho, Korinth'i ticari, askeri ve stratejik avantajlarından dolayı değil; yalnızca antik kalıntıları ve tarihi görünümü açısından değerlendirmeye istekli olmuştur. Yalnızca bu son özelliklerin öncelikli kriter olarak alınması, Atina'nın nihai seçimini anlaşılır hale getirmektedir. Atina'nın klasik uygarlıkla ilgili "hatıralar" ayinini yüceltir biçimde, Maurer retorik bir soruyla beyanını tamamlamaktadır: "Hangi kral yönetim merkezi olarak başka bir şehri seçebilirdi? Şu anda kral, ellerinde dünyanın entelektüel baharını tutmaktadır."

Otho'nun elinde Atina'nın gelişimi için tasarlanan bir nazım planı olması yararlı olacağından; Atina'ya ait bir nazım plan 1832'de hazırlanmıştır. Nazım planının her ikisi de Berlin'de, Schinkel'in altında eğitim görmüş mimarları Stamatios Kleanthes ve Edvard Schaubert; Nafplio'daki yönetim merkezine gönderilen bildiride, tasarımlarının mantığını şu şekilde açıklamışlardır: "Tüm uygar dünyanın bu işi şevkle kabul edeceğini ön görmekteyiz... Bu görev için tayin edilmemiş olmamıza rağmen; Yunan kamuoyunu ve genel isteklerini dikkate alarak, Atina'nın gelecekteki başkent ve krallığın yönetim merkezi olmasına karar verdik." Anlaşılacağı üzere; kamuoyunun fikri ne olursa olsun, mimarlar devletin düşüncesini tahmin etmeyi başarmışlardır: Atina 1833 yılında başkent olarak ilan edilmesine eş zamanlı olarak, nazım planı da onaylanmıştır (Vale, 1992).

Şekil 3.29 Atina Kentinin Yönetim Bölgesi ve kentle olan ilişkisi
(Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

3.3.2. Politik Erkin Bir İfadesi Olarak Tasarlanmış/Planlanmış Başkentler

3.3.2.1. Emperyal, Bağımsızlık ve Birleşiklik İçin Tasarlanan Başkentler

3.3.2.1.a. Washington D.C.

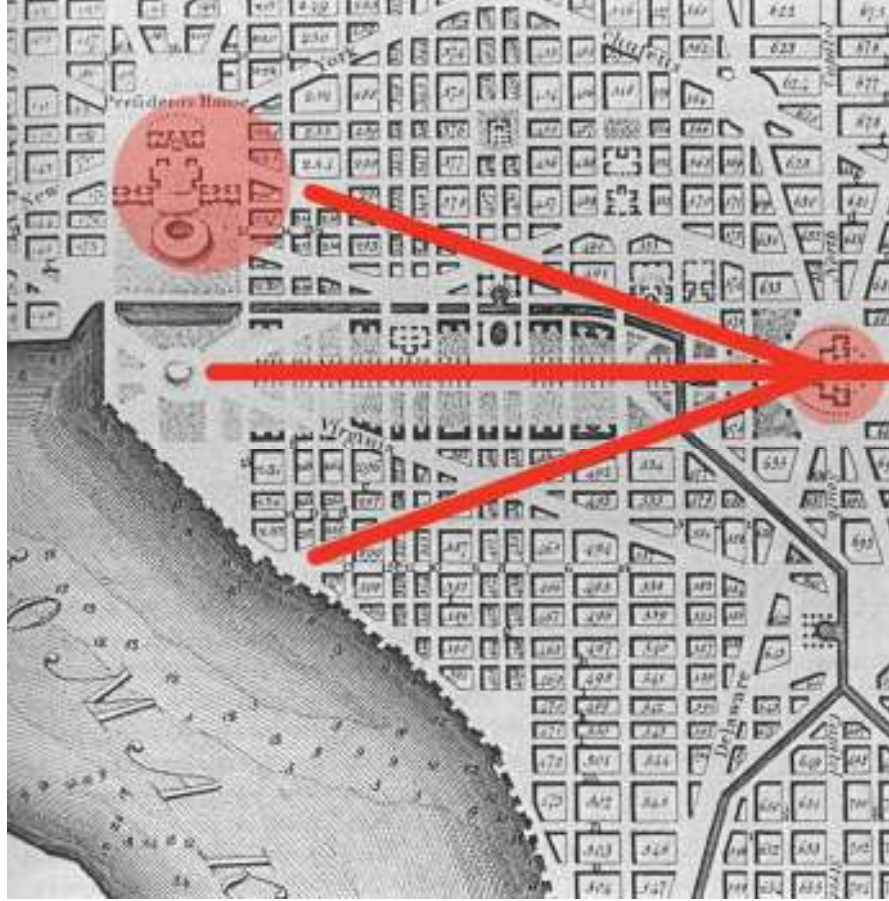
Şekil 3.30. Washington kent planında yönetim bölgesinin yeri. Işımsal düzenli yapı.
(Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlığının ve federal kurumların onayı sonrasında kurulan Washington **tarihteki ilk tasarlanmış** postkolonyal başkenttir. Avrupa Monarşisi tarafından idare edilen bir kolonyal temsilcilikten, kurumsal demokraside büyük bir denemenin gerçekleştiği kentin fiziksel tasarımı ileridir.

Tasarımın ilerici yapısına rağmen planda Pierre Charles L'Enfant'ın "standart barok ilkeleri" ile benzerlikler ve devamlılıklar söz konusudur. Eski kent planlarında ve emperyal Avrupa kentlerinde bulunan diyagonaller ve akslar Washington'da da yer almasına rağmen Mumford bunların özünde demokratik bir biçime sahip olduğunu belirtir (Mumford'dan aktaran Vale). İnşa edildiği alanın seçiminden yan yana duran anıtsal binalarına kadar, Washington otokratik kontrolden uzak özgür bir başkent tasarımı girişimidir.

St. Petersburg'da olduğu gibi Washington da bataklık bir alanda ve mevcut bir iktidar merkezinden uzakta kurulmuştur. Washington'un bilinen ilk plancısı L'enfant General Washington'un arkadaşıdır ve 1788-89 yıllarında New York Şehir Senatosu'nu başkanın açılış konuşması için yeniden planlamak için görevlendirilmiştir. Bir yıl sonra L'enfant Washington D.C.'yi tasarlamak üzere seçilmiştir (Vale,1992).

L'Enfant tasarıma başlarken öncelikle bir konsept belirlemiştir. Bu konsepte göre öncelikle alanın en önemli topografik özelliklerini ve odak noktalarını belirlemiştir. Bunların belirlenmesinden sonra büyük meydanların ve büyük binaların nerelere gelebileceği kararını vererek buna göre ızgara planı ve diyagonalleri oluşturmuştur; bu diyagonaller yönetimle yönetenler arasındaki bağlantılardır. Bu akslar yönetim binalarının hem toplumla olan iletişimini belirlemekte hem de alanın korunmasını sağlamaktadır. Bu yöntemde, Kongre Binası Capitol Tepesi olarak adlandırılan tepede ve en yüksek noktada yer almaktadır. Binanın yeri diğer binalarla karşılaştırıldığında en önemli noktadadır. Başkanın ikamet ettiği bina ise batı tarafında ev oldukça uzun bir cepheye sahiptir. L'Enfant eski saraylardan etkilenmiş olsa da yine de yönetimle ilgili diğer binaları alanın başka bölümlerinde tasarlamayı başaramamıştır.

Şekil 3.31. Washington kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi/detay. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

L'Enfant'ın tasarımı yeni kurulan devletteki “güçler ayrımı”na yöneliktir ve sonuçta bir ideogram olarak ne yenilikçidir ne de titizlikle yapılmıştır. L'Enfant'ın tasarımına benzer öğeler çağı on sekizinci yüzyıl planında da açıklıkla görülebilmektedir. Fakat L'Enfant planında güç dengeleri gözetilse de otorite merkezde yer alan yönetim binası ile “taçlandırılmaktadır”.

L'Enfant planında antik formlar demokratik ve özgür bir cumhuriyetin dış dünyaya yansıtılması için kullanılmıştır. Maalesef, sonradan gelen liderler – Napolyon'dan Hitler'e kadar- klasisizmin birçok farklı politik sonuçla manipüle edilebileceğini göstermişlerdir.

L'Enfant planında, sadece binaların isimleri ve işlevleri farklıdır, bunun dışında planlama ilkeleri tamamen aynı kalmıştır. Bu sosyal hiyerarşinin yüceltilmesi ile ilgili bir önermedir. Hükümet binaları ile toplum arasında görsel bir bağ söz konusu olduğunda bile L'Enfant planında bu binalara yaklaşmak ve girmek söz konusu değildir; sadece binalara girmeden ve yakın bir ilişki kurmadan toplumun gözünde görsel bir imaj oluşturulmuştur. John Repp'in yorumunda bu durumun çok ironik

olduğu belirtilerek, özgün olarak planın despotik kralların zaferlerini güçlendirmek için tasarlanmış bir düzene sahip olduğu fakat bu durumun felsefi altyapısı demokratik eşitlik ilkesine dayanan bir ülkenin sembolü olduğunu aktarmaktadır (Repp'den aktaran Vale, 1992).

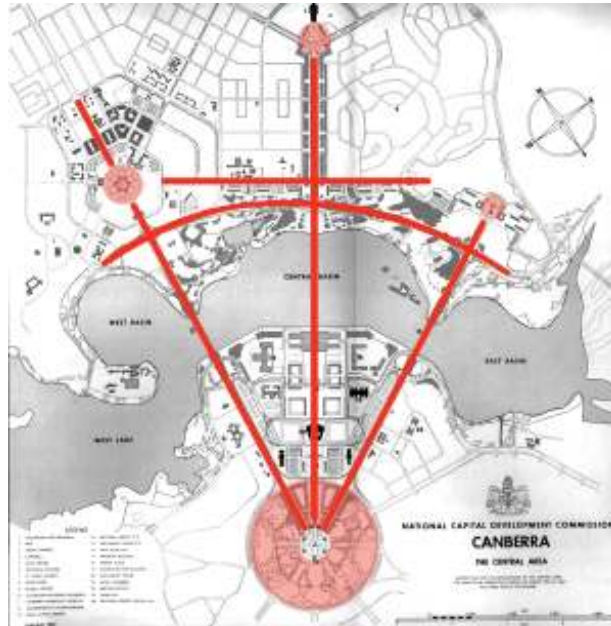
Bünyesinde Greko-Roman motifler barındırmasına rağmen demokrasi alanındaki bu tür bir deneme planlama ve mimariyle bir paralellik taşımaz, yine de Yönetim Merkezi'ni en merkezi noktaya yerleştiren Washington'un tasarımcıları gelecekte kurulacak başkentler için önemli bir model oluşturmuşlardır.

3.3.2.1.b. Canberra

Yeni birleşen Avusturya Devleti'ne ev sahipliği yapmak üzere tasarlanan Canberra; gerilimlerden nadir olarak uzak kalmayı başarabilen bir kent olsa da, görelî bir sosyal homojenlik ve siyasal süreklilik durumunda kurulmuştur.

Canberra'nın federal başkent seçilebilmesi için, Avustralya Parlamentosu'nun onayı yanında denizaşırı ülkelerin rızası da gerekmiştir.

“Avustralya'nın Washington'u” olarak nitelendirilen Canberra, Amerikalı yanının izlerini pek çok farklı şekilde göstermiştir. Sydney ve Melbourne gibi yüksek nüfus merkezlerini dengeleyen bu bölgenin seçilmesi; on yıldan fazla süren parlamento görüşmelerinin sonucundadır.

Şekil 3.32. Canberra Kent Planı / Yönetim Bölgesi'nin kentle ilişkisi (Orijinal Harita: NCDC Master Plan, Analiz: Murat Polat)

Bölgenin seçilmesinin ardından bile, başkent in adı yanıt sız bir soru olarak kalmıştır. İsim önerileri için kamuoyu yoklaması yapılmış ve bu durumun Avustralya halkının başkent ve seç ilme süreci hakkındaki duygularını belirten bir döküm oluşturması sağ lanmıştır.

12 Mart 1913'te valinin eşi Lady Denmon seç ilen ismi açıklanmıştır: "Avustralya'nın başkentini vurgusu Can-'da olmak üzere Canberra olarak isimlendiriyorum."

Yeni başkent in nazım planı, ulusal bir yarış ma sonucunda seç ilen Amerikalı Walter Burley Griffin tarafından tasarlanmış ve bazı ertelemelerden sonra, bir kısmı uygulamaya konmuştur. Griffin Planı, Avustralya'nın en güzel otlak bölgesi olduğu düşünölen eğimli topografyadan en yüksek yararlanmanın nasıl gerçekleşebileceğini göstermiştir. Mimar, şehrin ana seremoni aksını görsel olarak, uzak dağ zirveleriyle hizalamış, su ögesini kullanarak buna karşıt bir aks oluşturmuştur. Ulusal merkezi sembolize etmesi planlanan en önemli devlet binaları; arazi ekseninde simetrik, araziler ve su aksı tarafından oluşturulan bir üçgen içinde yer alacak ve caddeleri köprü görevi üstlenecek biçimde tasarlanmıştır. Griffin, bu durumun yönetim fonksiyonlarının ulaşılabilir; ancak sessiz bir alanda gerçekleştirilmesine olanak tanıyacağını düşünmüştür. Avustralya'nın imparatorluk değerlerini hatırlatmak üzere tasarlanan ve ulaşımı sağlayan büyük diyagonal yollar sonradan Common Wealth ve Kings olarak isimlendirilmiştir. Ancak daha demokratik düşöncelere sahip olan Griffin, ikinci yolu kendince Federal olarak adlandırmayı tercih etmektedir.

Griffin'in 1913 tarihli resmi planında ana caddeler, devlet varlığının bir göstergesi olmasının yanında aynı zamanda üç aşamalı büyük bir işlev üçgeni oluşturmaktadır: Yönetim Merkezi'nde yer alan Devlet Merkezi, ana tren istasyonunda konumlanmış alışveriş/ticaret merkezi ve kuzey batıya doğru yeterli bir uzaklıkta, bahçe şehir fikrini destekler doğrultuda oluşturulan İmalat Bölgesi ile beraber Belediye Binası'nda yer alan Belediye Merkezi.

Griffin su aksının kuzeyinde, kamuya açık bahçeler ve sivil kurumlar önermiştir. Bu yapı ve bahçelere bitişik, Common Wealth ve Kings caddelerini bağlayan bulvar Constitution Caddesidir. Griffin ilk önce bu caddeyi, sonrasında Capitol Hill halini alan arazi eksenine bakışa olan inancını ifade eder biçimde Capitol Terrace olarak isimlendirmiştir.

Planlamacıların asıl amaçladıkları, gelir ve kamusal hizmet seviyesine göre düzenli biçimde derecelendirilmiş yerleşim bölgeleri içeren ideal bir orta sınıf banliyösü yaratmaktır. Hedefleri, beklenen sosyal hiyerarşileri uzamsal hiyerarşilere çevirmeyi ön gören Viktorya tarzı bir düşünce biçimi ile çerçevelenmiş bir süreçtir. Planlamacılar bu durumun farkında olsun ya da olmasın; devletin içinde bulunduğu sosyal düzendeki mevcut hiyerarşilerle olan sıkı ilişkisi düşünüldüğünde, tasarımcılar alt yerleşim birimleri düzenleme biçimleriyle İngiliz kolonilerinin yönetim başkentlerini düzenleme geleneğini sürdürmektedirler.

Fischer “Canberra’lıların başkentini her sokağındaki sosyal statüyü neredeyse gülünç/saçma bir doğrulukla tahmin edebileceğini” belirtmektedir. Gelir ve mesleklere göre ayırım, 1927’nin ilk aylarında Parlamento’da eleştirilmiş olsa da, bu sistem sadece Canberra ‘da değil, aynı zamanda diğer “demokratik” planlanmış şehirlerde de varlığını sürdürmüştür.

Griffin’in Yönetim Merkezi tamamıyla, yönetim binaları ve “ Her ne kadar yönetim veya devletin işletim mekanizması bu yönde değilse de; manevi ve ruhsal başı temsil eden ulusal tapınak” olarak nitelenen kamusal alan için ayrılmıştır. Parlamento Binası ise, Capital Hill’in önünden geçen aks üzerinde, kabul edilen zemin kotunun aşağısında ve daha az bilinen ismiyle Camp Hill olarak nitelenen bölgede konumlandırılmıştır (Vale, 1992).

Washington örneğinde olduğu gibi, Canberra’nın yasama binasının tamamlanması pek çok nedenden ötürü gecikmeye uğramış, Amerika’da tamamlanması 65 yıl alan sürecin Avustralya’da 75 yılda sonuna gelinebilmiştir. Griffin, Parlamento Binası için detaylı sunum yapmamış, binayı görsel olarak daha çok dikkat çeken; ancak daha az işlev yerine getiren Şehir Yönetim Binası’nın yan birimi olarak görmüştür. Tasarımcı bu yaklaşımın, birçok antik uygarlık için bir son söz niteliği taşıdığını belirterek “Kaçınılmaz kubbe yerine, kademelendirilmiş süsleme” tabirini kullanmıştır. Ancak çizimler, bu fikrin Parlamento Binası’nda değil, Şehir Yönetim Binası’nda kullanıldığını göstermektedir (Vale, 1992)

Resmi olarak 1927’de hizmete açılan Parlamento Binası, birçok devlet yapısının 2. Dünya Savaşı’na kadar Melbourne’da kalmasına rağmen, Parlamento’nun Melbourne’dan Canberra’ya taşınacağını ilk işaretlerini vermiştir.

1950’lerde, İngiliz mimar şehir plancısı Lord Holford’un tavsiyeleri doğrultusunda; mevcut geçici binanın önünde, su sınırına yakın arazide yer alan binaya yerleşilmesine karar verilmiştir. Holford, tepe üzerindeki Parlamento Binası

yerleşiminin baskın görüneceğini ve bu durumun, Parlamento'nun son karar yetkisi bulunmadığı bir demokrasi açısından uygunsuz olacağını düşünerek bu alanın Avustralya Kraliçesi için ayrılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir.

Yeni Parlamento Binası'nın tamamlanması, Geçici Parlamento Binası'nın 50. Yıldönümünde; 1977'de, 1975'te güçlenmiş muhafazakâr lider Malcolm Fraser yönetiminde gerçekleşmiş ve Canberra'nın yenilenmiş yönetim kesiminin hükmünün fiziksel ve faydacı kanıtı olarak nitelendirilmiştir. Tasarımın son seçimi, Amerikan ağırlıklı uluslararası bir tasarım ekibinden oluşan ve Amerikan modeli bir şehir planı üzerinde, Avustralya'nın 1988'deki iki yüzüncü Kuruluş Yıldönümü'nde Avustralya demokrasisine olan güveni canlandırmak amacıyla çalışan Mitchell/Guirgola & Thorp firmasının yaptığı sunum ile gerçekleşmiştir.

Canberra, en önemli fonksiyonlarının zemin görüntüsünün aşağısında konumlanması açısından, alışılmış başkent ikonografisinin dışında yer alan sıra dışı bir örnektir.

Capital Hill, şehir sakinlerinin rahatça ulaşabileceği bir çatı seyir terasına sahip bir yapı tasarlanmasına elverişlidir. Griffin, bu sayede, insan faktörünün en üst noktaya ulaşabilmesine olanak tanıırken diğer yandan da Parlamento'nun mesafeli ve baskın pozisyonunun yarattığı baskıyı hafifletmeyi amaçlamaktadır. Parlamento ve diğer işlevleri kapsayan kompleksin, bu seyir platformunun aşağısında gruplanabilmesi mümkün olabilmektedir.

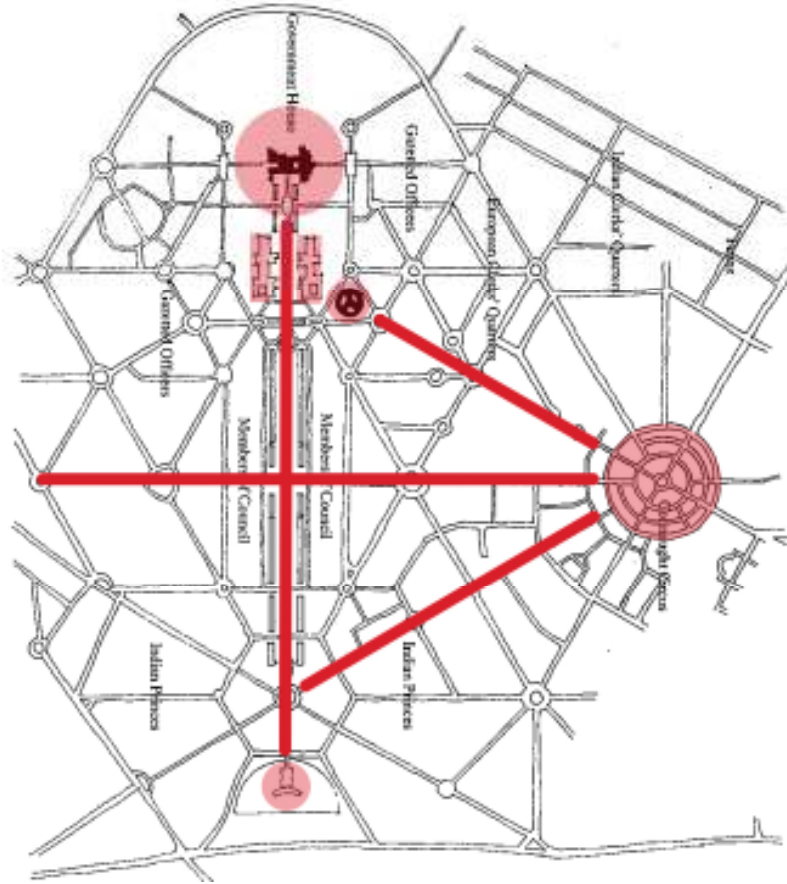
Gösterişli açıklığı ve kapsayıcılığının yanında bu binanın tasarımı, dışarıda bırakan ve uzaklaştırıcı müdahalenin gerçek ve sembolik formlarını içermektedir. Avustralya Hükümeti'nin resmi sponsorluğunda yayımlanan "Avustralya Parlamento Binası: Ulusal Buluşma Noktası" adı kitapçığın yazarlarının; "Yapıda kullanılan malzeme ve ürünlerin %90'ı Avustralya malı" olduğunu ve yapının "Avustralyalılar tarafından Avustralyalılar için", "her eyalet ve bölgeden kişilerin" yardımıyla "ülkenin etnik çeşitliliğini" yansıtan bir üslupla inşa edildiğini vurgulayarak ithal tasarımcıların süre giden etkileşimlerine karşı duyarlı davranmış oldukları düşünülebilir. Yine de Avustralyalı Aborjinler'in bu çeşitlilikteki yeri sınırlı kalmıştır (Vale, 1992).

Binanın ayrıntılı iççiliğiyle dikkat çeken giriş bölümü, bir Aborjin tablosundan türetilen geniş bir mozağe yerleştirilmiş çöl kırmızısı çakıllarla bezeli bir saha ile başlasa da; yönetim binasının bu sembolik Aborjin görünümü bu alanla sınırlı kalmıştır. Bu geniş mozaik teması, tören seremonilerini gerçekleştirecek geniş kitlelere yönelik tasarlanmasına rağmen; bu alan "Ulusal Buluşma Noktası" olarak tanımlanan binanın dışında yer almaktadır.

Sayırsız değişiklikler ve yavaş ilerleyen uygulama s¼reci, Griffin'in Canberra için tasarladığı çelişkili; ama canlandırıcı g¼c¼ azaltamamıştır. Fisher'ın belirttiği gibi; “Demokratik bir ¼slup oluşturmaya çalışmasına rağmen; Griffin'in planı aristokrat ve emperyal bir dilde konuşmaktadır” (Vale, 1992).

3.3.2.1.c. Yeni Delhi

İmparator 5. George, 1911'de İmparatorluk Delhisi'ni İngiliz y¼netimindeki Hindistan'ın başkenti olarak ilan ettiğinde, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması uzak bir ihtimal olarak g¼r¼lm¼řt¼r. Yerli ve s¼m¼rgeci n¼fuslar sosyal ve resmi olarak birbirinden ayrı tutulduğundan başkent; İngiliz hegemonyasının açık bir g¼stergesi, Batı uygarlığının ¼st¼nl¼ę¼n¼n mimari tasdiki olma niteliği taşımaktadır. Devlet yapıları Hint motifleriyle adapte edilebilir olsa da, şehrin geneli imparatorluğun ¼nemli bir kalesi olarak kalmıştır.

şekil 3.33 Yeni Delhi kent planında y¼netim b¼lgesi ve h¼k¼met yapıları başkanlık ilişkisi/detay. Işınsal d¼zenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Delhi'nin başkent olarak seçilmesi, demiryolu ağının merkezinde yer alması ve İngiliz yönetimindeki Hindistan'ın pek çok liman şehrine eşit uzaklıkta bulunması açısından elverişli bulunmuştur. Bunun yanında, Simla'da bulunan tepe istasyonunun yakınlığı, İngilizler için yaz sıcaklarından korunma imkânı sunmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerle eşit ölçüde önemli bir başka neden ise, Delhi'ye bitişik bir başkent kurmanın Bengal'deki dengelere birebir bağlı, karmaşık bir siyasi hareket olmasıdır.

İngiliz yönetimindeki Hindistan için yeni bir başkent kurulmasına karşın; bu durum Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya için, sadece bölgesel ekonomik ilgiler değil; aynı zamanda karşıt etnik grupların savları arasında arabuluculuk yapmak üzere verilecek aktif ve bilinçli bir karar niteliği taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sömürge sonrası düzenlemelerle işlevlendirilmiş yeni başkent ve şehir merkezleri oluşturmanın temelinde yatan karmaşık sorunları tahmin etmek mümkündür.

Bütün bunlara rağmen, 1911'de İngiltere, Delhi'nin seçilmesini sadece bir ödün verme olarak değil; aynı zamanda üstünlüğünün hatırlatılması olarak değerlendirmiştir. Kraliyet hükmüyle İngiliz yönetimindeki Hindistan'ın mevkisini değiştirebilme kapasitesi, imparatorluğun devam eden hâkimiyetinin bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

Delhi'de görünür bir mimari mirası olan İngiliz Hükümdarı da diğer krallarla beraber yeni başkentte yerini almalı ve Delhi Şehir Planlama Komisyonu Başkanı George Swinton'a göre sessizce diğerlerine hükmetmelidir. Komitenin sonuçlanan son raporu ile birlikte, devlet binaları yeni şehrin tam merkezinde yer almakla kalmamış; aynı zamanda Hükümet Binası ve yanında bulunan Sekretaryaları "Hindistan İmparatorluğunu yöneten kilit taşı" nı meydana getirmişlerdir.

Raisina Tepesi, bu sessiz hükümdarlığın tasarımı için merkez olarak seçilmiş, Hindistan'ta işe başlamadan önce Atina Akropolü ve Roma Şehri'ni ziyaret etmeleri için ödeme yapılan ve bu tarihi merkezlerden esin kaynakları olarak övgüyle söz eden Edwin Lutyens ve Herbert Baker en göze çarpan binaların tasarımcısı olarak hizmet vermişlerdir. Sekretaryaları tasarlayan Baker, Büyük Darius'un Persepolisteki muazzam terasını emsal göstererek, bu binaların Lutyen'in tasarımı valinin evi ile aynı akropol yüksekliğinde olması konusunda ısrarcı olmuştur. Resmi ziyaretçi, Anglikan Katedrali doğrultusundaki yeni tren istasyonundan güneye doğru giden Queen's Way çapraz aksı boyunca yer alan yükseltilmiş devlet yapıları üçlemesine

ulaşacaktır. Queen's Way ve King's Way'in bağlantı noktası, Doğu Enstitüsü, Ulusal Müze, Ulusal Kütüphane ve İmparatorluk Arşiv Ofisi'ni içeren dört büyük bina ile işaretlenmiş; ziyaretçi burada batıya dönüp King's Way'in Merkezi Görünümü boyunca ilerlemekte, Büyük Saray olarak bilinen plazayı geçerek tırmanmakta, Büyük Sekretaryaların arasından geçmekte ve sonunda, Versailles Sarayı'ndan iki yüz bin kare daha geniş olan Hükümet Binası'nın geniş merdivenleri, sundurması ve kubbesine ulaşmaktadır. Mimarlara göre, bu mekânsal devamlılık kasti suretle semboliktir: "İmgelem, mekanik düzeneklerden asıl yönetici kuvvetlere doğru yönlendirilmektedir." Maalesef, Raisina Akropolü'nün abartılı yükselişini getiren bu mekânsal devamlılık; durumu eğimin değiştirilmesi için çok geç olduğu kesin olarak anlaşıldıktan sonra öğrenecek olan Lutyens'in tasarladığı Hükümet Binası'nın görünümde kademeli olarak kayboluşuyla ciddi biçimde zayıflamıştır. Tasarımcı bu durumdan şikâyetini "Bir mimari görünüm ve caddeyi kaybolan bir hedefle bitirmek kötü bir tasarımdır." şeklinde dile getirmiştir. Hala İngiltere İmparatorluğu'nun üzerinde güneş batmayan bir yer olduğu söylenilebilen bir zamana ait bir tasarım olmasına rağmen, batı ufkunda alçalan kubbenin bu düşüşü imparatorluğun geleceği açısından iyiye yorulacak bir işaret olmamıştır.

Hindistan'ın diğer bölgelerde olduğu gibi Delhi'de de, ikili bir sınıfsal katmanlaşma oluşmuş; hiyerarşik İngiliz sömürgeci örgütlenmesi, kendini tüzük ve krallığın buyruklarıyla otoriter biçimde tanımlanmış yerli halka kabul ettirmiştir. Anthony King, sömürgeci kentsel gelişim analizinde; ırk, mesleki konum ve sosyoekonomik statü gibi kıstasları esas alan bir arazi bölüşüm sisteminin asıl altında yatan sosyal ayrımcılıkları açıkça fiziksel ve mekânsal bir tutum olarak ortaya koyduğunu, imparatorluk Delhi'si örneği üzerinden açıklamaktadır.

Planın altıgenleri içerisinde, beş temel tipte alan yaratılmıştır: İlki yoğunlukla; ancak tamamıyla Avrupalı olmayan "resmi (gazetede yayımlanmış) görevliler", ikincisi Avrupalı "müdürler", üçüncüsü yerli "müdürler" ve alt kademedeki görevliler, dördüncüsü yerel devletin asaletini temsil eden, yerli elit kesime mensup kişiler için. Beşinci alan ise, şehir içinde herhangi bir konum için yeterli kademe veya statüsü olmayan kişiler için ayrılmış gayri resmi bir alandır. Dikkat çeker bir biçimde, bu gruplar sadece birbirlerinden ayrılmakla kalmamış, aynı zamanda ırk, mesleki konum ve sosyoekonomik statü kıstaslarıyla bağlantılı şekilde sistematik olarak politik güç merkezinden uzaklaştırılmışlardır. Bu Yeni Delhi ile eskisi arasındaki karşıtlığın bir göstergesi olarak, 1940'ta altı yüz kırk ailenin ikame etmesi için gerekli olan alanın,

iki yüz elli bin kişiye ev sahipliği yapan eski şehrin toplam alanının iki katına eşit olması örnek verilebilir. Grupların bu mekânsal dağılımının, yatay olduğu kadar dikey bir boyutu da vardır. Güç içeren yüksekliğin antik akropol birliği, aynı L’Enfant Washington’u ve Griffin Canberra’sının topografya yaklaşımı örneklerinde olduğu gibi İngiliz yönetimindeki Delhi’de de yeniden tasdik edilmiştir. (Vale, 1992) İngiliz öncülüğündeki isimlerden bazıları için, yeni başkent sadece İngiliz yönetimindeki bir bölge değil; aynı zamanda Hintlilerin zamanla kendi kendilerini yönetmeyi öğrenebilecekleri bir yerdir. Calcutta’nın aksine Yeni Delhi, “nihai Anglo-Hint birleşimi yönetim” varsayımı üzerinden tasarlanmıştır. Yine de bu sonucun ana mimari hazırlığı, şehrin inşasına başlanana kadar yapılmamıştır. Sonuç olarak, Meclis Binası (o zaman bilinen şekliyle mevcut Parlamento Binası), ilk yönetim merkezi kompleksi tasarımına dâhil edilmemiş ve sonrasında ana devlet aksının dışında bir bölgede konumlandırılmıştır.

İmparatorluk Delhi’si aynı zamanda, durumdan yararlanma isteğinde olan az sayıda insanın otomobil sahipliği varsayılarak tasarlanmış ilk başkent olarak görülmektedir. Binalarla sınırlanmış caddeler tasavvur eden L’Enfant’ın Washington ve Griffin’in Canberra planlarına karşıt olarak, gelecekte artacak olan yapılaşma yoğunluğuna ya da şehrin çok sayıda metropol işlevi içermesine az önem verdiklerini açıkça göstermişlerdir.

1947’de Hindistan’ın özgürlüğünü kazanmasıyla birlikte, Yeni Delhi çok farklı bir yerin başkenti olmuştur. Özgürlük sadece yeni sembolik bir statü ve pek çok farklı ulusal kurum binası getirmekle kalmamış, aynı zamanda Hindistan ve Pakistan’ın ayrılmasından kaynaklanan bir mülteci akışına, (hem Hintli görevlileri hem de yabancı diplomatları ilgilendiren) devlet bürokrasisinde hızlı bir artışa ve artan bir ticari aktiviteye neden olmuştur.

3.3.2.1.d. Ankara

Bu çalışma kapsamında Ankara ele alınan dünya başkentleri arasında burada yer almaktadır fakat 4. ve 5. Bölümlerde detaylı olarak ele alındığından burada sadece harita ve 3.3.3. sentez bölümünde analizi yer almaktadır.

Şekil3. 34 Şekil Ankara İmar Planı / Kuzey-Güney, Doğu-Batı Aksı, Cordo Maximus / Decumanus Maximus. Orijinal Harita :Hermann Jansen Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22598

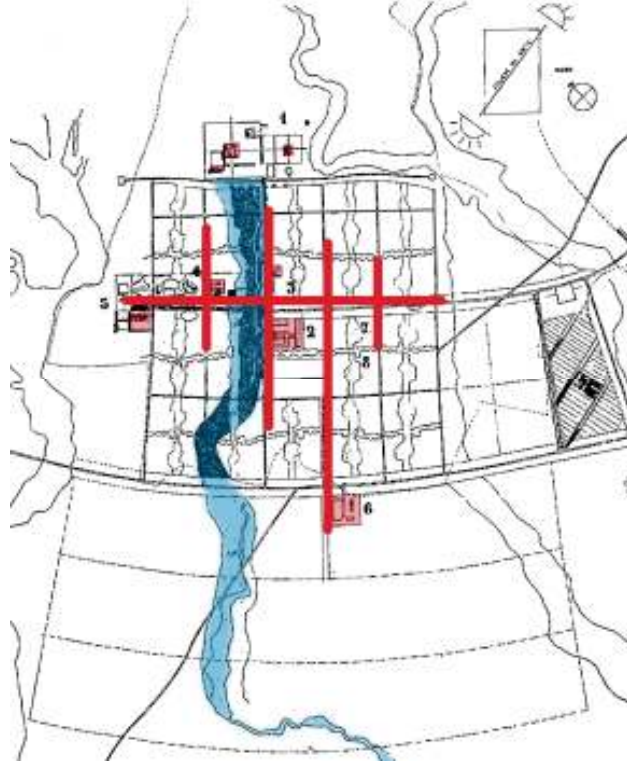
3.3.2.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Tasarlanan Başkentler

Birçok mimar ve şehir plancısına göre; modern tasarımlarıyla Chandigarh ve Brasilia, diğer tasarım başkentlerine kıyasla aynı fikri konumda yer almaktadırlar. Her koşulda, çağdaş tasarım başkentlerin doğuşu, Yunanlılara kadar uzanan eski bir sürece dayanmaktadır. İki şehrin de yönetim merkezinin yapısı akropol kökenlerin yeniden oluşturulmasından meydana gelmektedir.

3.3.2.2.a. Chandigarh

Chandigarh, özgür Hindistan'ın bir sembolü olarak tasarlanmıştır. Pakistan'ın yarattığı parçalanmanın ardından, Pencap kendisi bölünmüş ve onun devletsel, ticari ve manevi başkenti Lahor Hindistan'dan ayrılmıştır. Antik Lahor'un kaybedilmesinin ardından Chandigarh, Hindistan Devleti tarafından Pencaplılara telafi mahiyetinde önerilmiştir.

Chandigarh bölgesi sadece doğal güzelliğinden ve ulaşım güzergâhı açısından elverişli olmasından ötürü değil, aynı zamanda düşman/muhalif Pakistan sınırına olan stratejik uzaklığından dolayı tercih edilmiştir.

Şekil 3.29 Chandigarh kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Chandigarh Pandit Nehru tarafından “Yeni Hindistan’ın tapınağı” olarak tanımlanmış olmasına rağmen inananlar arasındaki anlaşmazlıklar sabit kalmıştır.

Nehru’nun yeni başkentin Hintli güç tanrıçası Chandi’nin adını taşıyan bir bölgede konumlandırılmasını önermesi tesadüf değildir. İlk ziyaretinin ardından, bölgeyi “eski kasaba ve geleneklerin sorumluluklarından muaf” olarak tanımlamış ve bölgenin potansiyelini “yeni kazanılmış özgürlüğümüzde çiçek açan yaratıcı zekâmızın ilk kapsamlı dışavurumu” sözleriyle övmüştür (Vale, 1992)

Ayrıca tasarım aşamasında Chandigarh’ın sembolik öneminin üzerinde durulmuştur. Mayer bunu “Hintlilerin kendilerine ve ülkelerine duydukları güven ve gururu onarmak veya yaratmak üzere semboller aramaktayız.” sözleriyle açıkça belirtmiştir. Patronuna yazdığı Nisan 1950 tarihli bir mektupta, Mayer tasarım ajandasının genişliğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Tüm bu resmiyet içerisinde; Chandigarh’ın Hindistan’daki şehir inşası ve yeniden yapılanma konusunda büyük bir uyarıcı olacağını hissediyorum. Ancak aynı zamanda; son otuz yıldır planlamacılık üzerine konuşulan ve öğrenilen; fakat henüz tam anlamıyla uygulanma şansı bulunamamış her şeyin tam bir sentezi (ve birleşimi) olacağını da hissediyorum. Yine de şehri hissiyatta ve işlevde son derece Hintli ve modern tasarlamayı başarabileceğimiz kanısındayım” (Vale, 1992).

Le Corbusier'in Chandigarh'ın planının son halini açıklarkenki retoriği; yerleşim alanlarının mekânsal paylaşımları, sömürgeci başkentlerin mevcut sosyoekonomik eşitsizlikler içeren sisteminde olduğu gibi İngiliz İdari Teşkilatı'na bırakılmış olmasına rağmen; özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi kavramlara ve tüm Hint halkı için kaydedilen ilerlemeye göndermeler içermektedir. Madhu Sarin'in Chandigarh'ın planlama ve gelişimiyle ilgili analizi, durumu “Zenginden fakire doğru azalan hiyerarşik bir düzen” olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda Sarin, en düşük gelirli işçi sınıfı için işyerlerinden çok uzakta bir yerleşim bölgesi uygun görülürken, “geniş evlerde yaşayan en yüksek gelirli devlet yetkilileri için yönetim merkezi yakınında, kuzeyde yer alan düşük yoğunluklu bölge tahsis edildiğini” gözlemlemiştir. Plandaki birçok diğer büyük çalışma merkezi düşük gelirli yerleşim merkezlerinden eşit uzaklıktadır. Sarin düşüncelerini; “Yönetim Merkezi yerinin belirlenmesinde, vatandaşların çoğunluğu için elverişli olması önemli bir kıstas olarak kabul edilmemiştir. Bu durum daha çok, yeni yönetim otoritesinin kurumları için güçlü ve etkileyici görseller yaratılmasıyla ilintilidir. Bu anlamda Chandigarh, Lutyen'in İmparatorluk Delhi'si için yaptığı tasarımdan farklılık gösterir.” şeklinde sonlandırmaktadır (Vale,1992).

Mayer'in mimari asistanı olarak işe alınan Matthew Nowicki, bir yandan Sekretarya fonksiyonlarının büyük mekânsal ihtiyaçlarını gözetirken diğer yandan da meclis üstünlüğünün görünürlüğe yansımaları sağlayacak uygun/şiiirsel bir dil sunmuştur.

Nowicki'nin bir uçak kazasında ölümünden sonra; Hint Hükümeti Maxwell Fry, Jane Drew, Le Corbusier ve Pierre Jeanneret'in, Mayer'in planındaki mimari düzenlemeleri devralmasını kararlaştırmıştır. Le Corbusier'in yönetim merkezinin tasarımında görevlendirilmesi ve her durumda kendi etkisini belli etmeye çalışması nedeniyle, Mayer'in tasarımdaki rolü geri planda kalmıştır.

Le Corbusier yönetim merkezi yerini; kendi binalarının maksimum görünürlüğünü sağlamak amacıyla, “la tete (baş)” şeklinde ısrarla değindiği düşüncesine sadık kalarak değiştirmiş; ancak bu fikirle çelişir biçimde, kompleksi şehrin kuzeydoğusuna doğru yükseltilmiş bir alanda konumlandırmıştır. Su gerdanlığı fikrini işlevsiz bulduğu için reddetmiş ve devlet merkezi civarındaki tüm konut yerleşimlerini de ortadan kaldırmıştır. Bunları yaparak, en yakın yerleşim merkezinden bir kanal ve bulvarla ayrılmış, yönetim merkezi gücünü miller boyunca yansıtılabileceği geniş bir giriş yoluyla ulaşılabilen 220 aklıık “anıtların oluşturduğu bir akropol” elde etmiştir. Ağaçlar, havuzlar, batık yollar ve daha küçük doku ve

aktiviteleri engellemek amacıyla bir araya getirilmiş insan yapımı tepelerden oluşan yapay bir görüş ekseni; Corbusier tarzı bir devlet yapılaşmasının kaçınılmaz varlığını beyan etmektedir.

Chandigarh hakkında yorum yapan eleştirilenler, Vali Sarayı'nın diğer yapılar üzerindeki öncelikli haline dikkat çekmektedirler, ancak büyük bir olasılıkla bu; Le Corbusier'in amaçladığı bir durum değildir. Devlet merkezindeki en yüksek ve aktif silüetin Vali Sarayı'na ait olduğu doğru olmakla beraber; mimar aynı zamanda yapının merkeziyetini azaltmak için pek çok farklı mimari düzenek kullanmıştır. Von Moos'la hemfikir olan Alexander Gorlin; Vali Sarayı'nın detaylı analizinde, bu binayı "başkent'in doruk noktası" olarak tanımlamakta ve "başkent'in tacı" unvanının yapının önemini vurguladığı ve Le Corbusier'in kendi buluşu olduğunu eklemektedir.

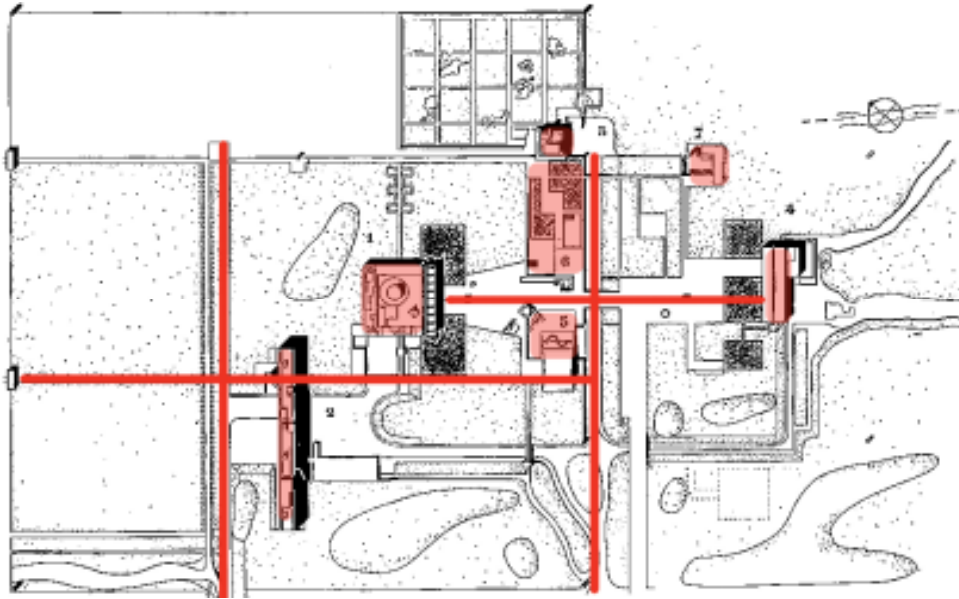
Corbusier, sarayı bir müze ile değiştirmenin yollarını araştırmıştır. Sarayın konumu politik ilişkileri sembolize etmekten daha fazlasını sunmaktadır. Corbusier'e göre yapı aynı zamanda; programlanmış işlevleri yerine getiren, zengin bir kompozisyondaki kaçınılmaz resmi unsur olma niteliği taşımaktadır.

Kompozisyonun bazı yönleri, demokratik bir devlet için uygun bir hiyerarşi oluşturmakta; ancak bir bütün olarak yönetim merkezi rahatsız edici bir politik ideogram olarak kalmaktadır. Meclis Binası ve Yüksek Mahkeme onların arkasında ve aralarında uyum sağlamak için bir vali Sarayı'na ihtiyaç duyduğundan, yapılar birbirlerinin yaya kullanımına açık boşluklarına bakmaktadırlar. Son alan sadece kompozisyonel olarak tamamlanmamış değil; aynı zamanda işlevsel olarak gereksizdir. İnsan dolaşımına açık bir alanın teorisi, siyasi kurumsal gücün tam merkezinde vatandaşlara ve misafirlere açık, sosyal eşitlik imasının ve özgürlük fikrinin kanıtının reddedilmez, demokratik görünümünü sunan bir açık alan yaratmaktır. Ancak plaza açısından, araçsız ulaşım için bir transit veya Le Corbusier meraklılarının fotoğraf çekmesi için uygun bir alan olması dışında bir işlevi yoktur. İki yapının da dikkatini çeken büyük, plazaya bakan girişi de sadece törensel efekt için tasarlanmıştır. Yüksek Mahkeme'nin cephesindeki gösterişli açıklık, mahkeme salonlarına dışarıdan direkt ulaşımının başka bir yerde bulunduğu gerçeğini belirsizleştirmektedir. Plazanın karşısındaki Meclis Binası'nda, törensel kutlamalar için kullanılması amaçlanan büyük bir döner kapı bulunmaktadır.

Ne olursa olsun, Le Corbusier'in şeması bürokrasiye egemen bir konum vermeyi reddetmektedir. Sekreteryanın uzatılmış döşeme plağını Meclis Binası veya Yüksek

Mahkeme merkezinin dışına yerleştirerek, onun ikinci sembolik konumu kabul ve tasdik etmektedir. Bunlara ek olarak, onu kuzey-güney giriş yoluna paralel konumlandırarak hacmini küçültmektedir.

Kentsel planlama ve tasarım ölçeğindeki başarısızlığına rağmen; Le Corbusier'in binaları, gerek mimarın önceki çalışmalarıyla kurduğu ilişki gerekse hem modern hem de Hint iklim ve gelenekleriyle uyumlu, devlet için yeni bir sembol niteliği taşımayı amaçlayan tasarımları açısından önemli bir başarı olarak nitelendirilebilirler. Her ne kadar, sonrasında yapılacak olan tasarımlar için yol gösterici nitelik taşıyan ve dengeli bir görsel zenginlik sunan bir mimari tasarım olmasa da; pek çok tasarımcı, mimarın ayrılmış bir şehirde bağımsız kapitül oluşturma fikrini taklit etmiştir. Bu, ilkçağda doğan ve yeni başkentler tasarlanırken yeniden ortaya çıkan fikir; ilk modernist uygulamasını şehir planı ölçeğinde Chandigarh'da gerçekleştirmiştir.

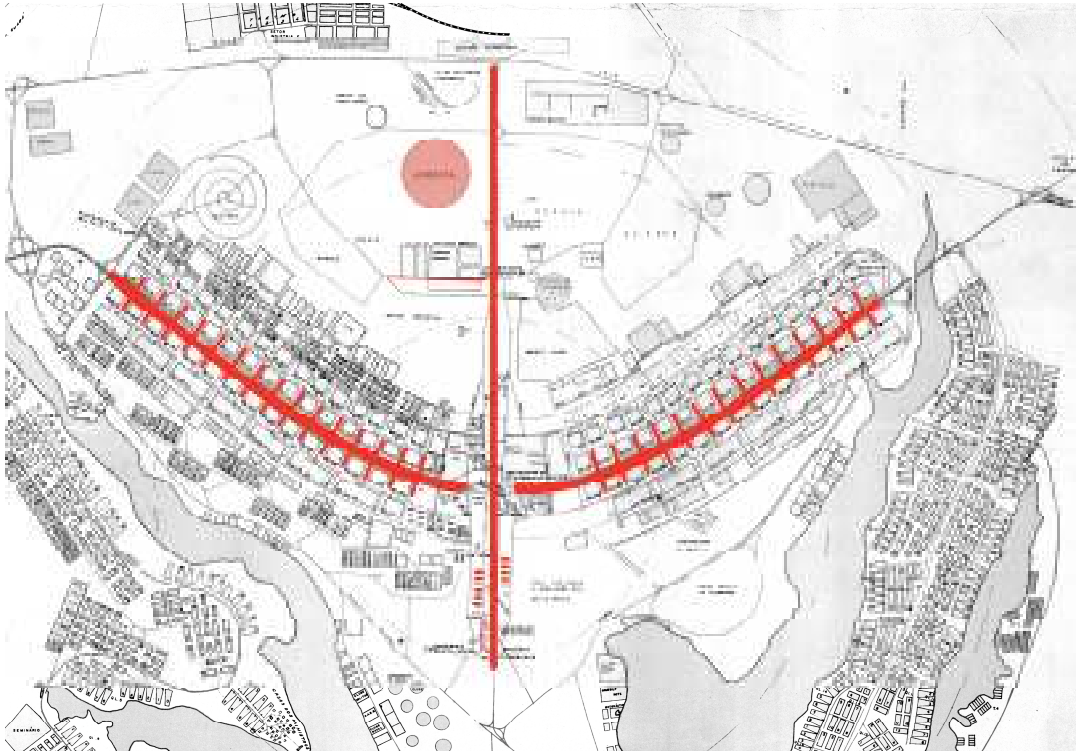
Şekil 3.35 Brasilia kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi/detay. İşınsal düzenli yapı. (Orijinal Harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

3.3.2.2.b. Brasilia

Brezilya Portekiz'den resmi olarak 1822'de ayrılmasına rağmen, Brasilia hala bir post sömürgeci başkent görünümündedir. Sömürge altındaki kentsel dokular, bağımsızlığın ardından uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdir. Brezilya dünyanın en büyük beşinci toprak alanına sahip olmasına rağmen, nüfusunun yüzde sekseni uzun

sahil şeridinde yaşayan ve şehirlerin Avrupa'ya hammadde ithali için liman sağlaması amacıyla konumlandırıldığı sömürge devrinin varisi olma niteliği taşıyan bir ülkedir. Başkent her zaman Atlantik Okyanusu'na bağlı kalacak şekilde; onaltı ve onsekizinci yüzyıllar arasında Salvador'da, sonrasında Rio de Janeiro'da konumlanmıştır.

Uzun bir zaman zarfı boyunca, yine de, ülke sınırları içinde bir başkent ulaşılmaz bir hedef olarak kalmıştır. 1823'te, özgürlüğün atası olarak kabul edilen Jose Bonifacio de Andrada e Silva kurucu meclise; ülke sınırları içinde yer alan ve Brasilia (Bağımsız Brezilya'nın ilk imparatoru 1. Pedro'dan sonra önerilen alternatifleriyle Petropole) olarak isimlendirilecek bir başkent önergesi sunmuştur. Silva, Rio'nun askeri savunmasızlığından korktuğu için daha güvenli bir alternatif istemektedir (Holston, 1989).

Şekil 3.36 Brasilia kent planında yönetim bölgesi ve kent ilişkisi. Işınsal düzenli yapı. (Orijinal Harita: Mete Göktuğ arşivi, Analiz: Murat Polat)

On dokuzuncu yüzyılda bu fikri etkileyecek hiçbir gelişme olmamış; ancak 1889'da Brezilya Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, 1891'teki geçici anayasa bu soruyu tekrar gündeme getirmiştir. 1892'de yapılan bir keşif seferi, önerilen şehir için bir bölge belirlemiş ve 1922'de bağımsızlığın yüzüncü yılı anısına bir temel taşı

atılmıştır. Daha sonra 1955'te, Juscelino Kubitschek, anayasayla sıkı muvafakat içindeki bir asayiş ve düzen platformunda başkanlık seçimi kampanyasını yürütürken Brasilia'nın inşasını taahhüt etmiştir.

Başarısız bir savunmayla geçen bir yüzyılın ardından, ülke sınırları içindeki başkentten taraftarları böyle bir hareketi haklı çıkaracak pek çok neden ileri sürmeyi başarmış; Kubitschek'in kararlı yönetimi sayesinde bütün bu etkenler sıraya konmuştur. Geri kalanlar Birleşmiş Brezilya'nın ülke sınırları dışındaki uzak ve kopuk bir meclis tarafından şekillendirilmemesi gerekliliğinin üzerinde dururken; bazıları da Portekiz hâkimiyeti altındaki şehirlerden yönetimin sembolik bitişini işaret etme vasıtasıyla beraber hareket etmeyi talep etmişti (Vale, 1992).

Rio'yu fazlasıyla kalabalık, Avrupa'ya yönelik, politik tahammüle eğilimli ve uyuşuk bir bürokrasiyle yüklenmiş bulan Kubitschek, yeni kurulan başkentlerin pek çok diğer savunucusu gibi, fiziksel bir hareketliliğin aynı zamanda zihinsel bir değişime de sebep olacağını ummaktadır¹³.

Costa'nın şehir için hazırladığı Plano Piloto'su (kuşbakışı planı), 1957'de ulusal bir yarışma sonucunda seçilerek Kubitschek'in hızlandırılmış gelişmeyi başlatması için gerekli adımı atmasını sağlamıştır. Bir şema (Costa'nın sunumu gerçekten bir şemadan fazlası değildir) olarak, şehir planı pek çok farklı noktadan kuş bakışı görüntüler nakletmektedir. Plan, hırslı başkanın sloganlarına hizmet eden bir hızlı çekim hissiyatı taşımaktadır.

Brasilia eleştirisinde James Holston, Costa'nın şehrin başlangıçtaki kökenlerine atıfta bulunmasını sunumunun daha radikal taraflarını gizleme gayreti olduğunu öne sürmektedir. Temel bir miti yeniden üretme çabası içinde olan mevcut Brezilya toplumunun modernist bir eleştirisini beyan eden Costa, Brasilia için "mitolojik bir soyağacı" yaratarak "Brezilya'nın ve planın belirlenmiş fikrinden doğan modern

---

¹³ Kendi biyografisi "Neden Brasilia'yı İnşa Ettim" de Kubitschek, "Keşiften kendi rejimime kadar olan bütün tarihimizde, ilk tarihçimiz Salvadorlu Friar Vincent'in gözlemiyle ifade etmem gerekirse; 'Yengeçler gibi kıyı kumunu kazarcasına' yaşadık." Şeklinde görüşlerini ifade etmektedir. Brasilia'nın kent plancısı Lucio Costa, bu durumu "Brasilia gerçekten Kubitschek'in tasarımıydı. Ülkeyi modernize etmek için pek çok yeni kanun çıkardı, pek çok yeni demir madeni açtı, orduya takviyelerde bulundu, başta otomotiv olmak üzere dış endüstriyle ilgilendi. Brasilia'nın diğerlerini yerinde tutan kilit taşı olduğu bir anıt inşa etti" sözleriyle açıklar.

mimarinin tarihini bertaraf etmek” suretiyle ilgiyi modern hareketin sosyal gündeminden başka bir yöne doğru kaydırmıştır. Görünürlük ve sosyal amaç bakımından; ülkenin mevcut sorun ve dokularına karşı bir çözüm niteliği taşımasından çok, farklı olması umut edilen Brasilia, “yeni baştan bir alternatif” olarak tasarlanmıştır.

Merkezin dışında, uyuşmazlığı görmezden gelircesine; plancılar Plano Pilato’da devlet çalışanları için ayrılmış yerleşim bölgelerindeki katmanlaşma sorununu önleyebileceklerine inanmakta ve bu noktada, gerçek olmayacağı muhtemel olan “eşitlik ilkesinden” bahsetmektedirler. İlk planları, sınıf ayrılığı ve kapitölün öncelikli konumlarından başlayarak önem sırasıyla doğru orantılı biçimde değişkenlik gösteren yerleşim dokuları ile hiyerarşileri pekiştirilmiş Canberra, Yeni Delhi ve Chandigarh’ın planlamacılarının aksine, Brasilia’nın planlamasında tüm gelir gruplarının her yerleşim bölgesinde bir arada bulunmaları amaçlanmıştır. Buna ek olarak; devletin çalışma alanları uzak ve ayrı bir aksta gruplanacak şekilde tasarlanan planda, hiçbir yerleşim bölgesi devlet ofisleri için kolaylık sağlayacak biçimde konumlanmadığından, yüksek statü ve çalışma alanlarının yakınında düşük yoğunluklu yerleşim bölgesi ayrıcalığına sahip yüksek gelirli yetkililer yadsınmaktadır. Bu tutumla amaçlanan sosyal idealizm ve tasarım kararlılığı, Brasilia’yı tasarlayan, inşa eden ve yöneten hükümet şirketi NOVACAP’ın 1963 tarihli resmi bülteninde açıkça ifade edilmiştir: “Bir ‘superquadra’nın (şehrin temel yerleşim birimi) tüm apartman blokları eşittir: Aynı cephe, aynı yükseklik, aynı olanaklara sahip olmakla beraber binaların tümü kolonlar üzerinde taşınmakta, hepsinin kendi içinde garajları bulunmakta ve hepsinin yapımında aynı malzeme kullanılmaktadır. Ki bu durum; üst, orta ve alt kademedeki devlet görevlileri, yani tüm aileler aynı sosyal hayatı paylaştığından, sosyal sınıfların nefret dolu ayrımcılığını önlemektedir”. Yine de 1963 yılı itibariyle; Brezilyalı toplumcu mimar Oscar Niemeyer’in tasarım önderliğinde uygulamaya konan ve yerleşim alanlarının standartlaşmasını içeren eşitlikçi düşünceler çoktan çökmüştür. Brasilia’nın mimar ve planlamacılarının radikal mekânsal politikası, içinde yaşayan toplumla uyuşmamıştır. Uygulanan yerleşim sisteminin ilk başlarda amaçlanan sınıf birlikteliğini yaratmayı başardığı doğrusu da, geleneksel kutuplaşmalar durumu hızla etkisi altına almıştır (Hulston, 1998).

Superquardalar hakkındaki retoriğin zenginliğine bakılmaksızın, Costa'nın planı kendinden önceki bütün tasarım başkentleri gibi, ana aksın kesişim noktasında değil zirve noktasında konumlanan yönetim merkezinde odaklanmıştır. Bu merkez Brasilia'da, ulusal yönetimin Meclis (Yasama binaları ve sekreteryası), Plato Sarayı (İdari Ofisler) ve Yüksek Mahkeme olmak üzere üç şubesini içeren Three Powers Plaza (Üç Kuvvet Meydanı- Praça dos Tres Poderes) ve Brasilia'nın tarihi müzesini kapsayacak biçimde tasarlanmıştır. Müze düz cephesi Juscelino Kubitschek'in ve duvarları Kubitschek'in konuşma metinlerine ev sahipliği yapan ve bu metinlerin ilginç kısımlarının duvarlara büyük harflerle kazındığı, penceresiz bir yapıdır. 1987'de, bir Özgürlük ve Demokrasi Anıtı plazanın doğu sınırına eklenmiştir. Uçuşa hazırlanan güvercinleri temsil eden bu beyaz panteon, 1985'te görevi devralmasından sadece birkaç hafta sonra hayatını kaybeden Brezilyalı lider Tancredo Neves'e adanmıştır. Plazadaki bütün bu binalar, Kubitschek'le 1940'tan beri beraber çalışan Niemeyer tarafından tasarlanmış ve Costa'nın planını seçen jüriye sunulmuştur. Costa gibi Niemeyer de, Le Corbusier'in taraftarıdır ve Chandigarh'dan hiçbir direkt esinlenme bulunamamasına rağmen, Brasilia yönetim merkezi Niemeyer ve Le Corbusier'in üzerinde beraber çalıştıkları Birleşmiş Milletler Binası'ndan önemli izler taşımaktadır.

New York için tasarlanan Birleşmiş Milletler binasında olduğu gibi, Brasilia yönetim merkezinin baskın ögesi, B.M. kulesine oldukça benzer biçimde tasarlanan Sekreteryası gökdelenidir. Bürokrasinin meclis üzerindeki sembolik hâkimiyeti, (Birleşmiş Milletlere riayet eden Lewis Mumford tarafından şiddetle ve yinelenerek kötülener) Brezilya Platosu'nda tekrarlanarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Binası'nda yer almayan dikkat çekici kubbe ve kâse formları Brasilia'daki Meclis Binası'nda yer aldığından; ikiz kulelerin baskınlığına rağmen, yapı şehir yönetimin merkezi ve belirgin bir biçimde hatırlanabilir görüntüsünü oluşturmaktadır.

Şekil 3.37 Brasilia Ulusal Kongre Binası, Oscar Niemeyer

Niemeyer'in yönetim merkezi yeni bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Özenli yeniden derecelendirmeye rağmen, yönetim binalarının yanında yer alan Anıtsal Aks; aksın sonunda çaprazlamasına yönlendirilen yönetim merkezinin, üzerinde aniden yükselmesine olanak sağlayacak biçimde düzleştirilmiştir. Hükümet Binası'na ulaşmak isteyen bir yaya, beton bir rampayla geçilen cam bir akropol ile karşılaştırılmıştır. Rampanın tepesinde, çiftli Sekretaryanın girişi bulunmaktadır. Yine bir başka düzeye inerek yaya buradan Three Powers Plaza'ya ulaşmaktadır. Washington, Canberra ve Yeni Delhi örneklerinin aksine Brasilia'da, aksın sonu yönetim merkezinin sonunda değildir. Bunun yerine Chandigarh'da olduğu gibi, nihai hedef bir bina değil bir arkasında panoramik bir manzara yer alan bir plazadır. Ayrıca Le Corbusier'in yönetim merkezinde olduğu gibi; plaza ve arkasında yer alan uzak manzara ile sunulduğundan, Brasilia şehrinin geri kalanının büyük çoğunluğu görüşten çıkarılmıştır. Three Powers Plaza şehir silüetini geri planda bırakacak biçimde, bulutları ve Paranoa Gölü'nü kucaklamaya tamamen açıktır. Kubitschek'in başı sadece ilham verdiği şehre değil, aynı zamanda manzaraya ve Başkanlık Sarayı'na doğru bakmaktadır.

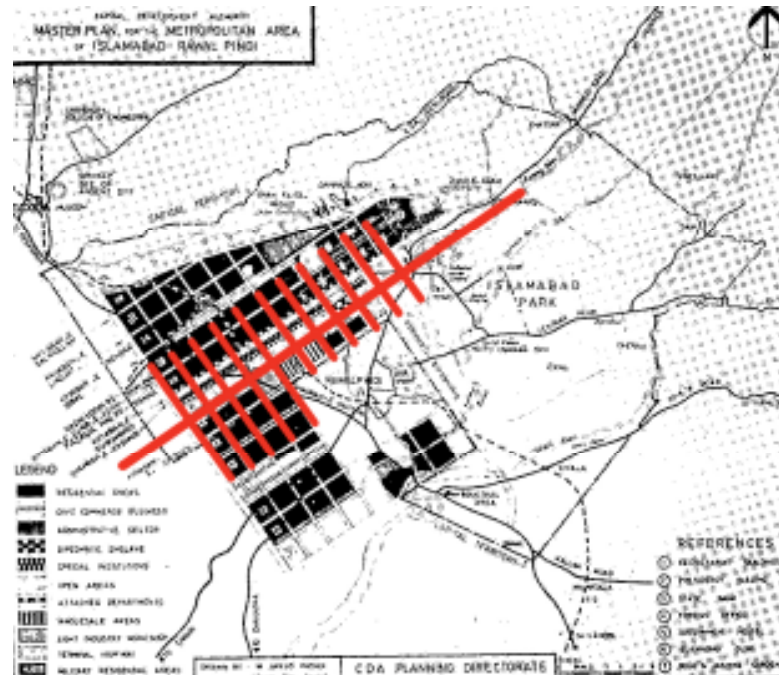
Anıtsal Aks ismi bile, Costa'nın yönetimin varlığını vurgulayan mimari hiyerarşiye duyduğu isteğin açık bir kanıtıdır. Kesişen akslı Plano Pilato, yetmiş sekiz katlı Sekretarya ve televizyon kulesinin de içinde yer aldığı Anıtsal Aks'ın en yüksek yapıları için maksimum görünürlük sağlayacak biçimde tasarlanmıştır.

Niemeyer'in çalışması uluslararası üsluba Brezilya katkısı açısından örnek verilebilecek nitelikte olmasının yanında, eğrisel formlarından kaynaklanan bir hafiflik içerisinde yer almaktadır. Three Powers Plaza'sı Brezilyalı hiçbir öğeye açık referans vermemekle beraber, Niemeyer tasarımın "Sadece o günlerde kullanılan elemanların açıkça kullanılmasıyla değil; aynı zamanda aynı plastik etkiyi, kıvrımlara duyulan aynı aşkı taşıması ve sömürge tarzının karakteristiğini içeren zarif ve zengin formlar yaratması bakımından sömürge Brezilyasının eski mimarisiyle bağ kurduğunu" iddia etmektedir (Vale, 1992).

3.3.2.3. 1960'dan Sonra İnşa Edilen Başkentler

3.3.2.3.a. Islamabad

Pakistan'ın yeni bir başkente ihtiyaç duymasının pek çok sebebi vardır. Devletin ilk zamanlarında Karaçi'nin gerek büyük bir şehir gerekse deniz ve hava ulaşımına elverişli bir merkez olması dolayısıyla, başkent olarak seçilmesi normal karşılanmaktadır. Ancak bu durum; şehir iklim, gelenekler ve başkent olmanın gerektirdiği yeterli standart veya sayıda yapılaşmaya sahip olmadığından tatmin edici bir çözüm olmamıştır. Mevcut liman şehrinin plan ve dokusu, modern bir başkent fonksiyonlarının yerine getirilmesine olanak tanımamıştır. Öte yandan, şehre mülteci akışı mevcut sorunları güçlendirmiş ve yenilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Şekil 3. 38 Islamabad kent planında yönetim bölgesi ve hükümet yapıları başkanlık ilişkisi. İşınsal düzenli yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Pakistan Devleti, sorunları yeni bir başkent oluşturarak çözümlenmeye çalışmış ve bu düşünceyi sonuna kadar sistematik bir şekilde ilerletmiştir. Pakistan Devlet Başkanı Field Marshal Mohammed Ayub Khan'ın kararıyla, genel yürütmeden sorumlu Binbaşı General Yahya Khan başkanlığında bir komisyon, bu sorunu görüşmek üzere toplanmıştır. Bu komisyon ilk görüşmesini Şubat 1959'da, General Yahya başkanlığında gerçekleştirmiş ve bu görüşme sonucunda dokuz alt komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir (Doxiadis, 2003)

Şubat 1959'da, Pakistan Devlet Başkanı, Dr. C. A. Doxiadis'i yeni başkentini yerini tayin etmek üzere oluşturulan özel komisyonun danışmanlığına getirmiştir. Başkanın ve komisyon başkanının talimatları doğrultusunda, komisyon üyelerinin bilgi ve deneyimlerini birleştirmek ve her komisyonun tek bir bütün halinde çalışmasını sağlamak amacıyla, Dr. Doxiadis tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor sonucunda, biri Karaçi'nin dışında diğeri ise Ravalpindi'nin kuzeyinde bulunan iki bölge yeni başkent olmak üzere önerilmiştir.

Eylül 1959'da, Pakistan Devleti, yeni başkentini nazım planı ve programının hazırlanmasını sağlamak amacıyla Federal Başkent Komisyonu'nun kurulmasına karar vermiştir. Buna eş zamanlı olarak, Doxiadis Associates komisyon danışmanı olarak belirlenmiştir. Başkentini mevcut koşullarıyla ilgili anketlerle ilişkili olarak sayısız rapor hazırlayan Federal Başkent Komisyonu'nun ilk toplantısında, sonradan komisyon olarak adlandırılacak olan 14 alt komisyon oluşturulmuştur.

Pakistan Devleti'nin Doxiadis Associates'i yeni başkentini tasarımcısı olarak belirlemesinin ardından, Kasım 1959'da ilk uzman takım Ravalpindi'ye gönderilmiş ve Federal Başkent Komisyonu ve Pakistanlı uzmanlarla sıkı işbirliği içinde yürütülen metodik bilgi toplama işlemlerine başlanmıştır. Ayrıca, Dr.C.A. Doxiadis'in liderliğindeki bir başka uzman takım, Atina'da, toplanan ve erişilebilir tüm verilerin sınıflandırılması üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Başkentini tarihindeki en önemli kararlardan biri, 24 Şubat 1960'ta başkan ve kabinesi tarafından alınmış ve Pakistan'ın yeni başkentine İslam Şehri anlamına gelen İslamabat adı verilmiştir. Pakistan'ın yeni başkentini bugün doğduğu düşünülebilir.

Doxiadis grubu tarafından, yeni başkentini oluşturulması sırasında karşılaşılabilecek tüm sorunları içeren pek çok rapor hazırlanmıştır. Bu raporlarda, şehrin büyüklüğü, projenin maliyeti, gereken olanaklar, karayolları, genel olarak ulaşım gibi pek çok konu ele alınmıştır. 24 Mayıs 1960'ta, ön nazım planı ve "Geleceğin Şehri"ni

yaratacak olan ana tasarım ilkeleri kabineye sunulmuş ve Pakistan Devlet Başkanı tarafından kabul edilmiştir.

Federal Başkent Komisyonu'nun görevlendirdiği Başkent Geliştirme Yetkilisi, Pakistan'a yerleşmiş ve yeni başkent in oluşturulmasıyla ilgili bütün gelişmelerden sorumlu olmuştur. Başkent'in metropoliten alanı, iki nesli içeren iki milyar beş yüz bin kişilik bir gelecek nüfusu göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır.

İslamabat'ın Metropolit Nazım Planı'nın ana hatları, İslamabat ve Murree Karayolları temel alınarak, yani doğal coğrafi koşulların dayattığı sonuçlar ve mevcut insan yapımı engeller eşit ölçüde değerlendirilmesiyle ortaya çıkarılmıştır.

Kuzey doğudan güney batıya uzanan vadiler ve aynı doğrultudaki sıradağlar coğrafi dokunun ana karakteristiğini oluşturur.

Murree Karayolu, bu doğrultuyu iki tepe arasında kalan bir vadi boyunca takip etmek zorundadır: İslamabat Karayolu ise mevcut havaalanı ile Shakarparian (Karakurum) Dağları arasında kalan Munree Karayolu'nu dik kesecek şekilde hizalanmıştır. Mevcut Ravalpindi ulaşımını aktaran iki karayolu daha tasarlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen bu fikirler doğrultusunda, dört ana yollu bir sistem metropoliten alan düzenlemesinin temel adımı olmuştur. Bu akslar aynı zamanda, geleceğin ulaşım sistemlerini betimleyen ve tüm ana fonksiyonları yerine getiren büyük bir meydan oluşturmaktadır.

Metropoliten alan akslarının ilkesel düzeni, üç ayırt edici bölge belirlemektedir:

- İslamabat'a ait alan
- Ravalpindi'ye ait olan ve Ravalpindi Şehir Merkezi'ni oluşturan alan
- Çeşitli kültürel aktivitelere hizmet edecek ve içinde spor merkezi, üniversite ve araştırma enstitüsü gibi yapılar bulunduracak olan Milli Park Alanı
- Milli Park alanı çevre dağlarla ve güney doğudaki Soan Irmağı ile sınırlanmışken İslamabat'a ve Ravalpindi' ye ait olan iki bölge de güney batı doğrultusunda genişlemeye olanak tanımaktadır.

İslamabat ve Ravalpindi şehirleri birbirlerine tamamlayıcı yönde hizmet eden ikiz şehirler olarak gelişeceklerdir.

İslamabat devletin başkenti olacak, yönetsel ve kültürel anlamda görev yapacaktır. Öte yandan, Ravalpindi ise endüstriyel ve ticari anlamda hizmet veren bir merkez olarak kalacaktır.

İki şehrin nazım planları da gelecek eklentilere karşı esnek özellik göstermektedirler. Bu anlamda, geleceğin ideal şehri olma, dinamik- metropol oluşturma fikrinden yola çıkılarak tasarlanmışlardır. Her biri kendi içinde, güney doğu doğrultusunda genişleyebilmekte ve buna bağlı olarak şehir merkezleri gelişebilmektedir.

Bütün metropoliten alan 5. Sınıf Belediyeler adı verilen, her biri gelir grubuna göre hizmet veren 20.000-40.000 kişilik bölgelere ayrılmıştır. Bu durum, iki yönde ayrılan model yol ilkelerinin adaptasyonundan kaynaklanmıştır.

Bu doku, şehir içinde bir modül oluşturarak ana kentin birleştirilmiş büyüklüklerde tanımlanmasına olanak tanımaktadır. Bunun yanında, birçok farklı biçimde kullanımı amaçlanan alanları aynı düzende organize etmekte ve trafik akışını düzenli hale getirmektedir.

Yolların uzunlamasına bölmeleri de aynı sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Ana yollar yalnızca yüksek hızda araç trafiğine hizmet verecek biçimde tasarlanmıştır. Diğer yol kategorilerinde, coğrafi dokuya daha fazla saygı gösterilmiş, hatta yaya kaldırımlarının eğimli kısımlarında dokuya düzleştirici müdahale etmek yerine kaldırıma basamaklar konmuştur. İnsan ve makine ölçeği birbirinden açık biçimde ayrılarak, yol elemanları bu ayrılığın gerekliliklerini katı biçimde gözeterek tasarlanmıştır.

İslamabat'ın birçok bölgesi gelecek genişlemelere imkân tanıyacak biçimde tasarlanmıştır. Yönetim bölgesi, şehrin tam merkezine yerleştirilerek ilk önce tepelere doğru, sonrasında ise tepeler boyunca dağılmıştır.

Şehir merkezi şehrin büyümesi muhtemel güneybatı doğrultusunda bir şerit biçiminde yer almaktadır. İkametgâh bölgeleri ve hafif endüstriyel alanlar da aynı fikir temel alınarak tasarlanmıştır.

Mevcut Ravalpindi şehri, yeni başkenti tasarlarken karşılaşılan en önemli engellerden biridir. Yeni başkent ile mevcut şehir arasındaki ilişkinin neden olacağı olası sonuçlar iyice değerlendirildikten sonra İslamabat yerleşiminin şu koşulların sağlanabileceği bir uzaklıkta kurulması uygun bulunmuştur:

- a. Ravalpindi¹⁴ şehrinin mevcut planının zorunlu tutabileceği birtakım kısıtlamalardan uzak, yeni özgün ve bağımsız fonksiyonları bir arada bulundurabilecek bir nazım planı tasarımına olanak tanınması

---

¹⁴ Ravalpindi, iki şehrin birbirine uyumlu ve dengeli biçimde büyüme ve gelişme gösterebilmesi yönünde özel olarak irdelenmiştir. Şehir için bir nazım planı

- b. Proje giderlerinde en üst seviyede tasarruf edilmesi için yeni şehri oluştururken Ravalpindi şehrinin sağlayabileceği kaynaklar ve yapılardan yararlanmanın mümkün olması

Metropolitan alanın üçüncü kısmı hem Ravalpindi hem de İslamabat'a hizmet vermek üzere konumlandırılmış Milli Parktır. Bu alan aşağıdaki birimlerin oluşturulmasına olanak sağlamak için tasarlanmıştır:

- a. Üniversite, Atomik Enerji Merkezi, Araştırma Merkezi, Sağlık Merkezi gibi ulusal önem taşıyan eğitim yapıları ve bilimsel merkezler
- b. Spor merkezleri, Sergi alanları, Hayvanat Bahçesi, Botanik Bahçeleri gibi aktif ve pasif eğlence amaçlı kullanıma açık alanlar
- c. İki şehrin de tarımsal ihtiyacını karşılayacak ekime uygun alanlar

Milli park aynı zamanda 1961 yılında, Ravalpindi'ye sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla inşa edilen Raval Baraj Gölü'nü de içinde bulundurmaktadır. İlerleyen yıllarda ise, akan suyun daha fazla göl oluşturma olasılığı bulunmaktadır.

İslamabat'ın tasarlanması sırasında, nazım planının ölçek birliği içinde olması bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu durum, şehri bir araya getiren birbirinden farklı elemanların bir arada uyumlu bir bütün oluşturabilmesi açısından son derece önemlidir. Şehir, birbirinden ayrı, münferit ve bağlantısız birimler yığını olarak değil, birbiriyle ilintili farklı birimler bütünü olarak tasarlanmıştır.

Bu ölçeklendirme sistemi, parseller, sokaklar, açık alanlar, meydanlar, yollar gibi şehri oluşturan farklı elemanların yönetilmesini sağlamak amacıyla kararlaştırılmıştır.

Akslardan oluşan sistemin seçilmesi veya genel konumlandırma ifade birliğinin sağlanması açısından eşit derecede önemlidir.

Ana danışman tarafından gerçekleştirilen şehir ölçeği çalışması esas alınarak; yapıların hacim, yükseklik, yoğunluk ve zemin göstergeleri her ferdi birim için

---

hazırlanarak, bölgelere ayırma ve geçici büyüme kontrolü düzenlemeleri planlanmıştır. İlerleyen yıllarda ise; *“Ravalpindi, çocuğu büyüüp kendi ayakları üzerinde durana kadar onunla ilgilenen anne görevini üstlenecektir.”*

özelleştirilmiştir. Bu çalışma, yönetim binalarının bulunduğu alanda betonarme yapılaşmaya olanak tanırken aynı zamanda, bu alanın karşısında bulunan kamusal alan binalarıyla uyumlu bir bütün oluşturmasını amaçlayan bir yerleşim planına olanak tanımıştır.

Ana akslarla hizalanan üç bölümün her biri kendi içinde bölgelere ayrılmıştır. Metropolen alanın onaylanmış Nazım Planı İslamabat, Ravalpindi ve Milli Park'ın bütününe kapsamaktadır.

İslamabat'ın Yönetim Bölgesi

Bir başkent'in öncelikli görevi, ülke için bir yönetim merkezi hizmeti vermesidir. Bu görevi yerine getirmesi için tasarlanan yeni başkent İslamabat bölgesi özellikleri şunlardır:

- Ulusal bazda yönetim merkezi olmak
- Ulusal Müze ya da Ulusal Kütüphane gibi devlet yönetimiyle fiziksel ya da sembolik bağı olan kültürel hizmet binaları içermek
- Bankalar ve sosyal yardım kuruluşları gibi ulusal önem taşıyan kamu binaları içermek
- Diğer ülkelerin diplomatik vekâletine imkân vermek

Pakistan Devleti'nin Başkent Geliştirme Komisyonu danışmanı olarak, Doxiadis'in sunduğu bu düzeni, ülke yönetimi tarafından onaylanmıştır.

Tasarımın ilk aşamalarında, şehir yönetiminin iki tip merkezi fonksiyonu kapsaması fikri kaçınılmaz olmuştur: İlki, kamusal alanlar ile çalışma ve eğlence alanları gibi yerel sakinlere yönelik bölgesel merkez olma ve ikincisi başkent fonksiyonlarını tamamiyle yerine getirecek ulusal nitelik. Aynı zamanda, bu başkent işlevini yerine getirecek bölgenin dağ eteklerindeki alanda konumlandırılması uygun görülmüştür. Tasarım alanını ilgilendiren detaylı hesaplamalar o günün ve geleceğin gereksinimleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu gereksinimler, devlet memuru sayısı, beklenen trafik yoğunluğu, olası göçmen sayısı ve diğer verilere dayandırılarak oluşturulmuştur.

Birinci grup, Belediye Sarayı, Adliye Sarayı ve parlamento, ulusal ve uluslararası etkinlikler için amfi tiyatro, Güzel Sanatlar Akademisi, bir cami, bir Tarih Müzesi ve bir Konukevini kapsamaktadır. Bakanlıklar ve Savunma Karargâhı, özel bina

grupları içerisinde. Yabancı ülke büyük elçilikleri ve diğer diplomatik teşkilatları kapsayan diplomatik bölge, özel bir bölgenin, dışında konumlandırılmıştır. Bütün tasarım, yaya ve trafik akışına uygun olarak yapılmıştır. Yönetim bölgesi, uzatılmış bir birleşim içinde oluşturulmuştur. Bu sayede, gerek yönetim birimleri arasındaki iletişim akılcı bir biçimde kurulabilmesi gerekse dinamik metropol gerekliliklerine uygun olarak, şehrin gelecekteki olası genişlemesi için ihtiyaç duyulan alanın var edilmesi mümkün kılınmıştır.

İslamabat Bünyesindeki Yönetim Bölgesi

İslamabat'ın yönetim bölgesinde ana aks, şehir merkezinin içinden geçmektedir. Şehre hâkim olacak biçimde bir tepenin üzerinde konumlanmış Belediye Sarayı'na yönelen bu aks Başkent Caddesi olarak adlandırılmıştır. Bu belirlenmiş yol ve daha yüksek kotta konumlandırılmış yönetim merkezinden dolayı; şehrin bu bölgesi (beyni ve atan kalbi), tam büyüme ve olası genişlemelerden sonra bile şehir üzerinde egemenlik kurabilecektir.

Pakistan için yeni bir başkent oluşturulmasının en önemli sebeplerinden biri, ülkenin yönetim fonksiyonlarını gerçekleştirebilmesi için uygun bir alan yaratmaktır. Raval Gölü'nün kuzeybatısında yer alan tepeler, İslamabat Şehir Merkezi'nde ve ana aksın sonunda bulunan yönetim bölgesi için ideal bir dekor oluşturmuştur. Bu nedenle ve dinamik metropol teorisi ve ilkeleri doğrultusunda, yönetimin ve merkezi yapılanmanın şehir merkezinden başlaması uygun bulunmuştur. Yönetim Merkezi Kompleksi bu birleşimin merkezinde bulunur. Bu nedenle, yönetim bölgesinin Margala Tepeleri'ni takip eden doğrultuda genişlemesi ve yayılması gerekmektedir.

3.3.2.3.b. Abuja

1975'te Nijerya Hükümeti'nin başkenti Lagos'tan Abuja'ya taşımak için sunduğu teklif, bir milyon altı yüz bin insanı barındıracak bir şehrin sadece yirmi yıl içinde inşa edilmesi gibi yirminci yüzyılın en büyük inşaat girişimini kapsamaktadır. Bu planın uygulanması takviminin gerisinde kalmışsa da; projesi hala devam etmektedir.

Şekil 3. 39 Abuja kent planı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Abuja'nın 1979'da yayımlanan nazım planını hazırlayan uluslararası danışman grubu, sömürge sonrası başkent tasarımının önceki uygulamalarının tamamıyla bilincindedir. Brasilia ve Chandigarh gibi başkentlerin ve özellikle İngiltere'deki yeni kasabaların planlama ve geliştirilme sürecini incelemiştir. Grup aynı zamanda, Washington D.C., Paris ve Londra gibi erken Batı başkent örneklerini olası biçim kaynakları olmaları açısından değerlendirmiştir. İki Avrupalı öncüye rağmen; Abuja gibi yeni Afrikalı başkentler, sömürge sonrası bağımsızlığın hem ürünleri hem de kıtayı temsil etmek üzere tasarlanmıştır. Abuja'nın varlığı Avrupa'nın sömürgeci tarihinden ayrı değerlendirilemez. Bu tasarım başkentinin kurucuları, ulusal kimliğin üretilmesi konusuna, en azından planın retoriğinde büyük önem vermişlerdir. Abuja, Chandigarh ve Brasilia arasında hızlı modernleşme açısından bir bağ bulunmakla birlikte, Abuja örneğinde bu durum ülkedeki derin etnik ayrılıklarla şiddetlendirilmiştir. Chandigarh'ın tasarımcıları katmanlara ve alt katmanlara bölünmüş Pencap sorunuyla karşı karşıya kalırken, Abuja'nın planlamacıları tüm ülkenin çoklu bölünmesiyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Erken dönem başkentleri için önemli nokta ilerlemeyse; Abuja için bu, sadece ilerleme değil; aynı

zamanda ulusal kimlik kavramıyla sıkı ilişkiler içerisinde olan birlik anlamına gelmektedir.

Abuja planı sadece ulusal başkenti başka bir şehre taşıma kararını ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda mevcut başkent Lagos'un varlığını reddeder. 1976'da Nijerya başkenti için yeni bir alan önermek amacıyla toplanan bir panelde Lagos, "dünyanın en kirli başkentlerinden bir tanesi" olarak tanımlanmış; 1982'de yapılan bir değerlendirme "Daimi trafik ışıkları, dayanılmaz kalabalık, kaotik bir sağlık durumu, yetersiz sosyal imkânlar ve genişleme için uygun alan azlığı, şehri yönetim merkezi olma konusunda etkisiz kılmaktadır." ifadesiyle neticelenmiştir. Yönetimin düzenlediği bu panelde, Lagos'un sorunlarının çok çeşitli olduğu, bu yüzden tamamıyla yeni bir başkent inşa etmenin daha az maliyetli olacağı sonucuna varılmıştır (Vale, 1992).

Lagos'un yetersizlikleri ne olursa olsun; Nijerya yönetiminin başkenti başka bir şehre taşıma kararı, sömürgeci bir liman şehrini terk ederek merkezi konumlanmış bir platoya yerleşme isteğine örnek teşkil etmektedir. Abuja'nın Nijerya'nın coğrafi merkezine yakın olması önem taşımaktadır. Bu değişiklik bir ölçüde iklim koşullarıyla açıklanabilir; yüksek platonun sahilin tropik sıcağından daha uygun bir ortam sağlayacağı açıktır. Ancak merkeze doğru yapılan bu hareketin asıl nedeni, ulusal sınırların tanınmasını ifade etmektir.

Haritada belirtilmiş çizgiler, nazım planında tanımlanan ve kapsayıcılığı anlatan siyasi kontrol vektörleri ve mekânsal birlik vaatlerini ifade etmektedir. Nijerya başkentini daha iç bir bölgeye taşıma kararı, Brasilia'nın Amazon sınırına dayandırılması kadar dramatik değildir. Aksine her koşulda, başkentin merkezliliği ülkenin iç bölgelerini geliştirme ve modern bir ulaşım ağı yaratma açısından etkili olacaktır.

En azından teoride, Abuja'nın merkezi konumu kuzeyle güney arasında arabuluculuk etmekte ve başkenti bölge seçim komisyonunun ifadesiyle "etnik tarafsızlık" sahibi bir alanda yapılandırmaktadır. Nazım planında yer alan komisyon raporu, "Lagos'un baskın bir etnik grup kimliği taşıırken, Abuja'nın merkezi konumuyla ülkenin kültürel gruplarının oluşturduğu muazzam çeşitliliğe eşit mesafede durduğunu" belirtmektedir.

Nijerya'nın demokratik yoldan seçilmiş sivil bir devlet olma yolundaki dönüşümüne yardımcı olmak amacıyla, Ocak 1986'ta başkan Babangida Ulusal Siyasi Büro'yu kurmuş ve onu "ülkeyi tahmin edilebilir ve istikrarlı bir politik kültüre kavuşturacak

önerilerle gelmek üzere” görevlendirmiştir. 1990’ın sonlarında bir güneyli Hıristiyan yetkili tarafından yapılan vakitsiz askeri darbeye rağmen, 1992 Ekimi itibariyle Babangida ve onun Konseyi Yöneten Askeri Güçleri hala demokratik bir yönetim vaat etmektedirler (Vale, 1992).

Abuja’nın kentsel tasarım ve planlaması, süregiden bu ulusal kimlik arayışı açısından önemli bir etkidir. Şehir gelişirken, aynı zamanda siyasi merkezi değiştirilerek güç dengesinin yeniden sağlanması potansiyelini daha açıkça belli etmektedir. Bu anlamda Abuja, iktidar rejiminin ulusal çapta kontrolün en gerekli olduğu noktada kendi gücünü pekiştirme girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu yeni bölgeye taşınırken yönetim, mevcut siyasi hiyerarşilerin gücünü kendiliğinden sağlamlaştırmış olacaktır. 1984’te yapılan bir analize göre, Abuja birlikten çok bölünmüşlüğe katkıda bulunmaktadır. Abuja günümüze bir Nijeryalı başkent olarak değil kuzeyli bir başkent olarak ulaşmıştır. Ülkeyi iyileştirmek yerine, Kuzey-Güney uyumsuzluğunun bir sembolü haline gelme tehlikesi taşımakta ve bu durum birleşik Nijerya’nın gelişimi ve istikrarı açısından risk teşkil etmektedir.

Abuja nazım planı, bir belirsizlikten çok siyasi idealizm belgesi olma niteliği taşımaktadır. Abuja bir siyasi sistem arayışı sürecinde değil; Amerikan Konseyi temel alınarak bulunmuş bir sisteme duyulan güven sürecinde tasarlanmış ve planlanmıştır. Geniş bir açıdan değerlendirildiğinde, yeni Nijerya başkenti Amerikan stili bir demokrasinin biçim ve forumunu ortaya koymaktadır. Abuja nazım planı, tüm elemanların dikkati önemli yönetim binalarının üzerinde toplamak amacıyla bir araya geldiği tek merkezli bir şehir sunmaktadır. “Yeni yönetim merkezi planı” tartışılırken, yazarları “Yeni Konsey, ülkenin yeni başkentinin ulusal meclis, yasama ofisleri, idari ofisler, mahkeme ve başkan ile başkan yardımcılarının ofisleri gibi ana elemanları içermesi gerektiğini belirtmektedir. Diğer yönetim hizmetleri bakanlıklar, çeşitli komisyonlar ve kamu kuruluşlarıdır. Kentsel planlama doğrultusunda, Ulusal Hükümet imgesi oluşturulurken bu fonksiyonların herhangi bir birleşiminden yararlanılabilir.” ifadesini kullanmaktadırlar. Merkezi bölgenin kent planı, bu birleşimi yüksek bakanlıklarla çevrilmiş geniş bir alan yaratmayı ve aks zirvesi olarak ulusal meclise odaklanmayı tercih etmişlerdir. Bu alan, form ve ölçek olarak Washington D.C.’den uyarlanmış ve Aso Hill’in çıkıntısına doğru ulaşmıştır. 1978’deki ilk konsept plan bile, bu tepe ile hizalanmış Brasiliavari bir yerleşim ve anıtsal aks ayrımını göstermektedir. Yönetim binalarının aks üzerindeki yerleşimi, Halk Sigortası Şirketi’nin Gibraltar Dağı’ndaki imgesinin aksine, tepeyle olan ilişkisi

sayesinde güç kazanmıştır. Nijerya Tepesi Washington, Canberra ve Yeni Delhi örneklerinde olduğu gibi yönetim binalarını konumlandırmak için çok sarp olduğundan, temel yönetim binaları daha alçak eğimlere yerleştirilmiştir. Burada binalar, Costa'nın Brasilia'daki Three Powers Plaza'sının daha askeri ifadeleri çağrıştıran sunumu ile Three Arms Zone ismiyle gruplandırılmıştır.

Yine de, plaza ve bölge arasındaki farklılık daha derindir. Brasilia'daki plazanın aksine, Abuja'nın Üç Kollu Bölge'si manzaranın seyredilebileceği, kamusal kullanıma açık bir alan değildir. Daha ziyade; nazım planındaki anıtsal merkezde açıklığa kavuştuğu üzere, şehrin geri kalanından uzaklık ve topoğrafya ile bölünmüş, ayrı bir bölgedir.

Mimar Omar Take'e göre; Abuja'da merkezi alanın ıslahından sorumlu Kenzo Tange&URTEC firmasının prensibi doğrultusunda, öne çıkan bu mimari üçleme Amerikan yönetim kurumları konseptinin mekânsal çevirisidir: "Üç kuvvetli kompleksin yerleşimi göz önünde bulundurulduğunda, Nijerya teşkilatlanması, ABD teşkilatlanmasının demokrasiyi ilan eden başkan Chagari tarafından adapte edilmiş bir kopyasıdır. Bu, yönetimin idare, yasama ve yargıdan oluşan üç kolu; ABD ile aynı sembolik anlama sahiptir ve beraber gösterilmelidir (Vale,1992).

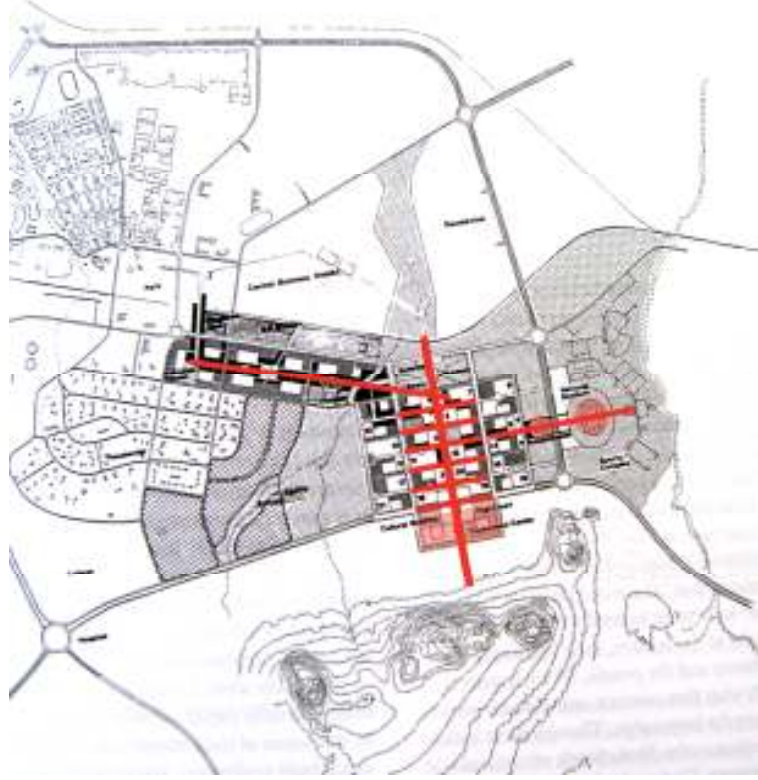
Nijerya'nın retoriği doğrultusunda Washington ve Brasilia imgeleri savunulurken, nazım planının yazarları sürekli olarak güçlü bir kararsızlık sergilemişlerdir. Bu durum, belki de yoğunlukla kırsal nüfusa sahip bir ülkenin sembolü olacak modern bir başkent tasarlanmanın çözümsüzlüğünden ileri gelmektedir. Kent-kırsal uyumsuzluğu, aşiret rekabeti ve Müslüman/Hıristiyan ayrımıyla birleştiğinden; ulusal kimlik, özellikle de iktidar rejimi halkın tüm kesimlerine eşit şekilde yaklaşmazken, talep edilmesi kolay gerçekleştirilmesi güç bir hal almaktadır. Modernitenin kendisi bir sembol haline gelmiştir ve Kenzo Tange'nin firması bunu gerçekleştirmek için donatılmıştır. Arzulanan sadece büyük alanın (Grand Mall) değil; aynı zamanda onu çevreleyen yüksek ofis binalarının ve Ulusal Meydan'ın diğer tarafında kalan Merkezi Çalışma Bölgesi'nde daha da yüksek binaların yaratılmasıdır. Abuja'nın imgeselliğinin altında yatan fikir budur. Nazım planında ortaya konan diğer iki kategori; verimlilik ve esneklik, bu modern imgenin hizmetine sunulmuştur. Petrol fiyatları yüksek olduğu sürece, Abuja'nın sponsorları her şeyin en büyük ve en iyisinin hızlıca gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Tüm büyük otoban birleşimindeki seviye ayrımları, çok teknik olarak çözülmüş ve gelişen özel otomobil sevdasını ifade eder biçimde tasarlanmıştır.

3.3.2.3.c. Dodoma

Tanzanya'nın yeni başkenti Dodoma'nın nazım planı 1976'da yayımlanmış ve Toronto kaynaklı Proje Planlama Ortaklığı'nın Başkent Geliştirme Kurumu için; 2000 yılı itibariyle dört yüz bin, 2020 yılı itibariyle ise bir milyon üç yüz bin kişi barındıracağı varsayılarak hazırlanmıştır.

Dodoma nazım planında, "gelişme sorunları" detaylandırılarak, şehrin "rahatsızlık verici ikliminin" kuvvetlendireceği "ekonomik büyüme için sınırlı alan, trafik yoğunluğu olanakları, gerçek/değerli sanayi gelişmesi ve nüfus dalgalanmaları" belirtilmiştir. Dodoma Planı'nın yazarlarına göre, Dar es Salaam'ın en belirgin olumsuzluğu- ya da en azından en belirgin ideolojik olumsuzluğu- Alman Sömürgecilerle işbirliği içinde olmasıdır. Politik tarafsızlığını güçlkle koruyan bir belge olma niteliği taşıyan nazım planı, Dodoma ve ülke sınırları dâhilindeki diğer şehirlerin 1915 gibi erken bir tarihte başkent olarak değerlendirildiğini; ancak "İmparatorluk stratejileri sağlıklı ve cazip yaşam koşullarından daha önemli olduğundan Dar es Salaam'ın başkent olarak kaldığını" bildirmektedir.

Dodoma'da yeni bir başkent yaratma sürecinde, tasarımcılar Tanzanya'nın birliğini ifade edecek bir sembol oluşturmak ile görevlendirilmişlerdir. Başkent inşasının bir yönü olan bu yükümlülük, burada Abuja'da olduğundan daha az zorlu bir durum teşkil etmektedir. Eşdeğer seviyede önem arz eden bir başka konu ise, Tanzanya'da politik kontrolün Nijerya gibi ülkelerde olduğundan daha merkezileşmiş olması ve Tanzanya yönetiminin Tanganyika African National Union (TANU-Tanzanyalı Afrikalı Ulusal Birliği) adı verilen tek bir parti tarafından idare edilmesidir. 1977'de Zanzibar'ın partisiyle birleşmesinin ardından Chama Cha Mapinduzi (CCM) olarak bilinen bu parti, bağımsızlığın ilanından bu yana iktidardadır. Yönetimin bu devamlılığı göz önünde bulundurulduğunda, başkent'in Dodoma'ya taşınması kararını partinin sosyalist amaçlarıyla ilişkili olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Ulusal partinin desteklediği ve %70lik bir katılımı ile gerçekleştirilen referandum çözümünün yer değiştirmede olduğunu doğrulamıştır (Vale, 1992).

Şekil 3.40 Dodoma kent planı.İşınsal düzensiz yapı. (Orijinal harita: Vale, 1992, Analiz: Murat Polat)

Başkenti Tanzania'nın kırsal stratejik merkezine taşıma kararı, yönetimin ideal sosyalizm isteğiyle yakından bağlantılıdır. Kalabalık ve hızla sanayileşen Dar es Salaam şehrinden taşınmak ve seyrek yerleşimli merkez platoya yerleşmek; başkan Julius Nyerere'in de 1967'deki Arusha Bildirisi'nde belirttiği üzere, iktidar partisinin hedefleriyle birebir örtüşen bir harekettir.

Bu hedeflerini açıkça belirten bir yönetim için, Dar es Salaam yanlış bir imge teşkil etmektedir. Nazım planının ortaya koyduğu üzere; eski başkent baskın bir gelişme odağı olarak, Tanzania için hedeflenin antitezidir ve gelişme hızı denetlenmediği sürece, hümanist bir yaşam alanı olan şehre ve eşitlikçi sosyalist Tanzania'ya zarar verecektir. Buna karşılık; danışmanların küresel kaynaşması gerçekleşse bile, Dodoma doğru politik mesajı göndererek en azından kısa vadede özgüveni sağlama yolunda örnek olacaktır. Her durumda, altı büyük rotanın birleşiminde bulunan Dodoma'nın konumu "Kırsal nüfusla yakın ve doğrudan ilişkilenenin yönetim politikası olduğu yaygın bir köy ve kırsal gelişim arazisinde yerleşime... yüksek öncelik" ilkesine uyum sağlamaktadır. Tanzania yönetimi ve Dodoma'nın planlamacılarına göre yeni başkent, "şehir sakinlerinin araziyle olan yakın ilişkisinin nasıl sağlanması gerektiğini" açıklayan ideal bir sosyalist şehir örneği olmalıdır. Bu

açıdan; eğer Abuja'nın konumu, etnik gruplar arasında uzlaşmayı sağlayacak çare olarak nitelendirildiyse, Dodoma'nın seçilmesi de, başkente kentli ve kırsal nüfuslar arasındaki uzlaşmayı sağlama görevini yüklemektedir.

Nyrere nazım planını “Tanzanya Halkı'na” tamamlamadan önce, planın Tanzanya Sosyalizm'i ile olan ilişkisini nasıl algıladığını ettiğini Arusha Bildirgesi'nde şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bu planın, yol gösterdiği üzere, Tanzanya İdeolojisi'yle uyumlu olduğuna inanıyorum. Bizim felsefemizi yansıtmaya biçimini göstermek amacıyla iki çok önemli örnek verilebilir. İlk olarak, plan Dodoma'nın her biri yirmi sekiz bin civarında insan nüfusuna sahip, bağlantılı belediyeler dizisi olarak inşa edileceğidir... Bu nazım planıyla ilgili ikinci temel nokta ise, etkili bir toplu taşıma sistemi oluşturulması ve insanların yaya veya bisikletli olarak fiziksel hareket halinde olmalarına öncelik tanınmasıdır.”

Gelişen ülkelere ait pek çok yeni başkent planı, ağırlı olarak kırsal nüfusa sahip yerleşimlerin hızlı şehirleşme sorununu doğru saptayamamış ya da bu durumla mücadelede zorlanmıştır. Ancak Dodoma'nın planlamacıları için bu sorun temel bir hareket noktasıdır. Nazım Planı, 1975'te nüfusun %95'i olmak üzere çoğu Tanzanyalının şehir yaşamına alışık olmadığını göstermektedir.

Nazım planının yazarları, “Arusha Bildirgesi'nin ulusal başkentin nasıl tasarlanması ve inşa edilmesi gerektiğinin anlaşılması bakımından elzem olduğunu” iddia ederek tasarımlarını bildirmede bahsi geçen ulusal gelişim politikasının dört farklı yönüne dayandırmışlardır: 1. Toprak ve Ziraat 2. Halk 3. Sosyalizm ve Özgüven Politikası 4. İyi Yönetim

Hem Proje Planlama Ortaklığı'nın nazım planı hem de Conklin Rossant'ın başkent şehir merkezinin bunu izleyen gelişiminde, parti ve parlamento yönetimine ait büyük binalar yaya şehir merkezinin dışında konumlandırılmıştır. Gerçekte, bağımsız bir Çinli danışman grubu Parliament Hill'deki binaları tasarlamak üzere görevlendirilmiştir. Nazım planında yüksek mahkeme, şehir merkezi ana meydanının bir mil uzağında ve ağaçlandırılmış Tören Yolu boyunca yer almaktadır. Ayrıca, Parlamento ve parti binaları bu Tören Yolu'nun sonunda, daha ötede şehrin geri kalanına bakan bir tepenin üzerinde konumlandırılmıştır. Dodoma nazım planı, ulusal yönetim için hayati önem taşıyan, şehir merkezindeki hiçbir yönetim binası

için bir ön hazırlık teşkil etmemektedir. Şüphesiz, plan Tanzania'nın tek partili yönetimi için en merkezi kurumları ortadan kaldırmaktadır. Ulusal Tiyatro, Ulusal Kütüphane ve yerel ve uluslararası ziyaretçilerin ilgisini çekecek bir otel ile çevrelenen Halk Meydanı'nı göstermektedir.

3.3. 3.Vale-Hole Sentezi

Bu bölümde daha önce başkentlerin sınıflandırılması yönünde çalışmalar yapmış olan Vale ve Hall'ün bir sentezi yapılarak başkentler, kuruluşlarına, planlama dillerine, mimari dillerine, işlevlerine ve yönetim bölgesi / yönetim bölgesi yapılarına göre karşılaştırılmıştır.

Kuruluşlarına göre tasarlanmış ve tasarlanmamış / kendiliğinden oluşmuş iki gruba ayrılan başkentler, tasarlanmış başkentler başlığı altında tarihsel arka planı olan ve tarihsel arka planı olan fakat başkent olma durumu kesintiye uğramış olarak ikiye ayrılmıştır. Tasarlanmış olanlar ise zamana ve kavramlara bağlı olarak, Emperyal, Bağımsızlık, Birleşme ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve 1960'dan sonra kurulanlar olarak beş alt başlık altında değerlendirilmiştir.

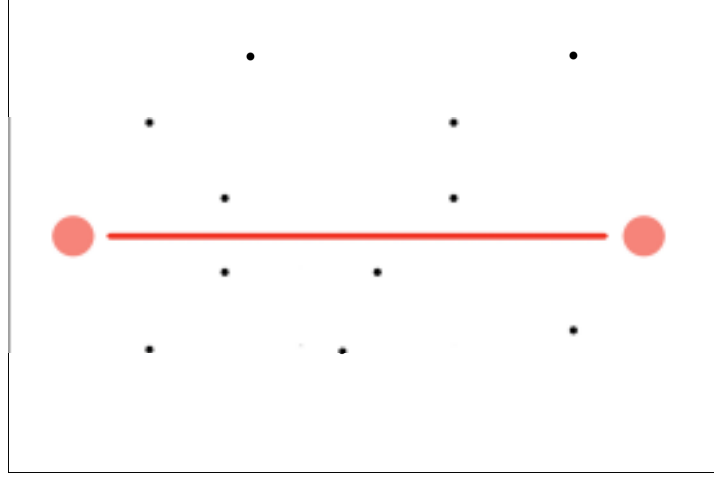
Planlama Diline göre kentler, Yerel Tasarım Planlaması, İdeal Kent ve Izgara Plan olarak üç başlık altında incelenmiştir.

Başkentlerin Mimari Dili başlığı altında incelenmesi, esas olarak zamana bağlı gibi gözükse de, özellikle tasarlanmış başkentlerde bilinçli olarak tercih edilen bir öge olduğu düşünülmektedir. Bunlar; Barok, Neo-Klasik, (Uluslararası) Modern, Postmodern, Eklektik başlıkları altında incelenmiştir.

İşlevlerine göre başkentler Eski, Politik, Küresel, Çok İşlevli olarak sınıflandırılmıştır.

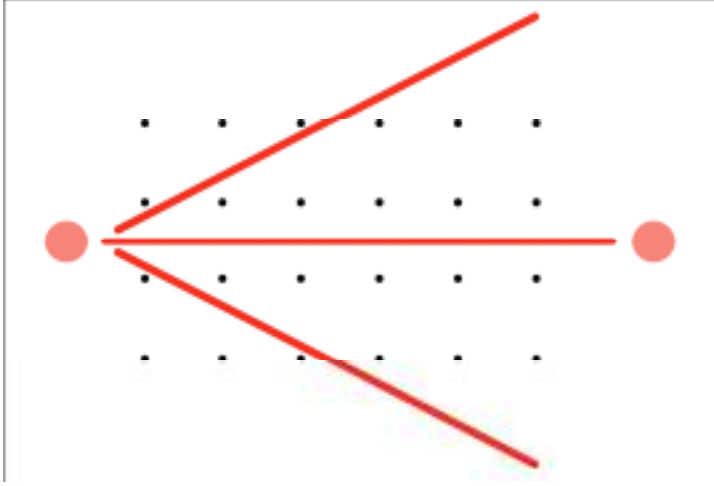
Yönetim Bölgesi / Yönetim Yapıları düzeni ise aşağıdaki şekilde Işınsal düzensiz, ışınsal düzenli, noktasal düzenli olarak ele alınmıştır.

- **Işınsal Düzensiz**

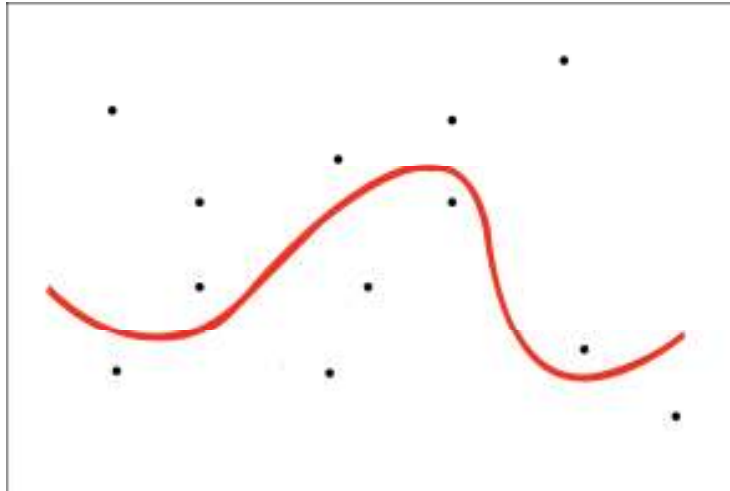
Şekil 3.41 Işınsal Düzensiz Yapı (Analiz: Murat Polat)

- **Işınsal Düzenli**

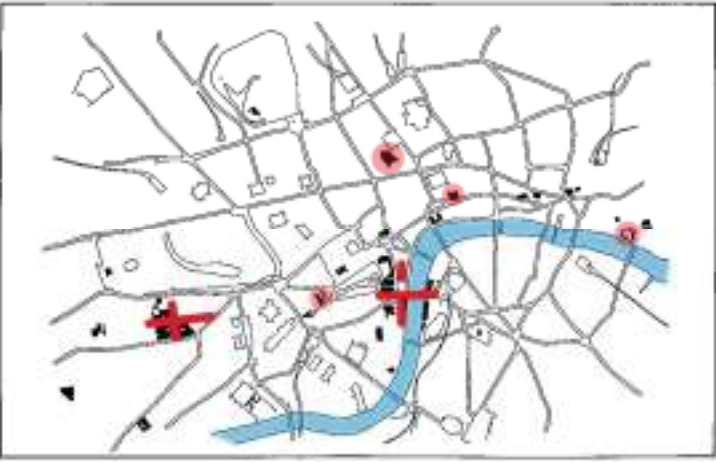

Şekil 3. 42 Işınsal Düzenli Yapı (Analiz: Murat Polat)

- **Noktasal Düzensiz**

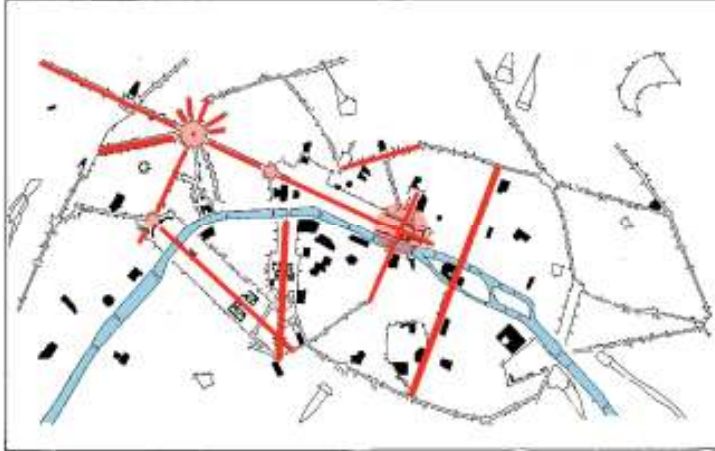

Şekil 3.43 Noktasal Düzensiz Yapı (Analiz: Murat Polat)

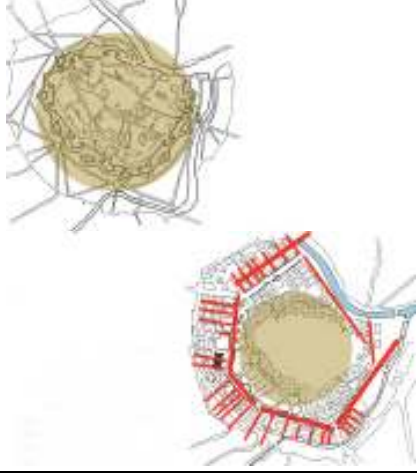

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	İşinsal Düzensiz			
	İşinsal Düzenli			
	Noktasal Düzensiz			
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski			
	Politik			
	Küresel			
	Çok İşlevli			
MİMARİ DİL	Eklektik			
	Postmodern			
	(Uluslararası) Modern			
	Neo-Klasik			
	Barok			
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması			
	İdeal Kent			
	Izgara Plan			
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası		
		II. Dünya Savaşından Sonra		
		Birleşme		
		Bağımsızlık		
		Emperyal		
	TASARLANMAMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)		
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)		
KENT PLANLARI				
HALL-VALE SENTEZİ				
KENTLER	LONDRA			

Tablo 3.1. Londra Analiz Tablosu (Murat Polat)

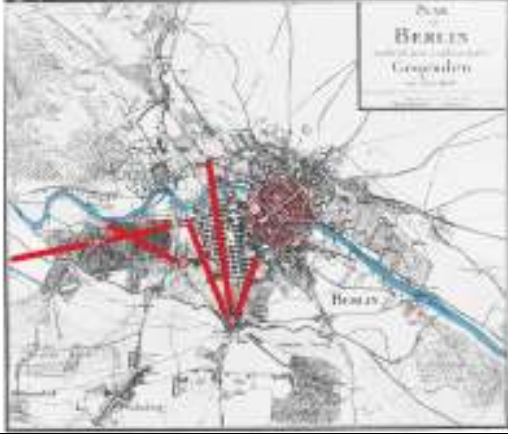

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
		Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
	Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)		
KENT PLANLARI			
	PARİS		
HALL-VALE SENTEZİ			
KENTLER			

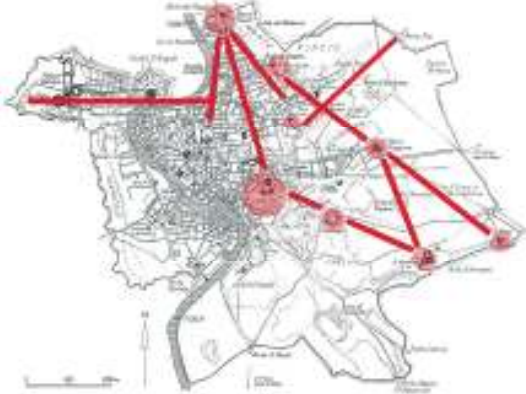
Tablo 3.2. Paris Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMAMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
			
HALL-VALE SENTEZİ			
KENTLER			

Tablo 3.3. Viyana Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMAMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
	<p style="text-align: right;">BERLİN</p>		
HALL-VALE SENTEZİ			
KENTLER			

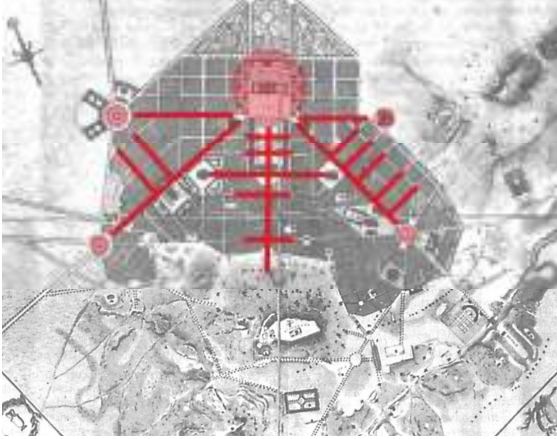
Tablo 3.4. Berlin Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	KENTLER	ROMA	

Tablo 3.5. Roma Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	KENTLER	MOSKOVA	

Tablo 3.6. Moskova Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMAMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	KENTLER	<h1>ATİNA</h1>	

Tablo 3.7. Atina Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	<h1>WASHINGTON</h1>		
KENTLER			

Tablo 3.8. Washington Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	<h1 style="text-align: center;">CANBERRA</h1>		
KENTLER			

Tablo 3.9. Canberra Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	KENTLER	ANKARA	

Tablo 3.10. Ankara Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMAMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)			
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	<h1>YENİ DELHİ</h1>		
KENTLER			

Tablo 3.11. Yeni Delhi Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
		TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)
	Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)		
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	<h1>CHANDIGARH</h1>		
KENTLER			

Tablo 3.12. Chandigarh Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
		TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)
	Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)		
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	<h1>BRASILIA</h1>		
KENTLER			

Tablo 3.13. Brasilia Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMAMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	İSLAMABAD		
KENTLER			

Tablo 3.14. İslamabad Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
		Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
	Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)		
KENT PLANLARI			
	<h1>ABUJA</h1>		
HALL-VALE SENTEZİ			
KENTLER			

Tablo 3.15. Abuja Analiz Tablosu (Murat Polat)

YÖNETİM BÖLGESİ/ YAPILAR DÜZENİ	Işınsal Düzensiz		
	Işınsal Düzenli		
	Noktasal Düzensiz		
İŞLEVLERİNE GÖRE	Eski		
	Politik		
	Küresel		
	Çok İşlevli		
MİMARİ DİL	Eklektik		
	Postmodern		
	(Uluslararası) Modern		
	Neo-Klasik		
	Barok		
PLANLAMA DİLİ	Yerel Tasarım Planlaması		
	İdeal Kent		
	Izgara Plan		
KURULUŞLARINA GÖRE	TASARLANMIŞ	1960 Sonrası	
		II. Dünya Savaşından Sonra	
		Birleşme	
		Bağımsızlık	
		Emperyal	
	TASARLANMIŞ	Tarihsel Arka Plan (Kesintili Başkent)	
		Tarihsel Arka Plan (Kendi iç Dinamikleriyle Gelişmiş)	
KENT PLANLARI			
HALL-VALE SENTEZİ	<h1 style="text-align: center;">DODOMA</h1>		
KENTLER			

Tablo 3.16. Dodoma Analiz Tablosu (Murat Polat)

IV. BÖLÜM BAŞKENT ANKARA’NIN İNŞASI

“Genç şairler, parmak hesabıyla mani düzmeye başlayalı, bazı yenilik taraftarları, Türk sazını değnekle idare etmeye kalkışalı, mimarlarımız arasında da ne isimle yâd edeceğimizi bilmediğimiz mahur medrese mimarisi yayılmağa başladı. Softanın başından çıkardığı sarığı andıran taş kubbeler, tıpkı mantarlar gibi, Türk seması altında yer yer bitmeye başladı. Okul, banka, mektep, iskele, şimdi dışarıdan minaresi ve içeriden minberi eksik birer cami karikatürüdür... Bu tarzda maziye dönüş, bir soysuzlaştırma, bir irticadır. (Ahmet Haşim’den aktaran Bozdoğan, 2002)

Ankara doğulu bir dünyadan çıkıp, akılcı bir dünyaya yönelmek isteyenlerin yönetim merkezidir. Ankara’dan beklenen sadece bir simge olmak değil, yeni dünya anlayışının tüm işlevlerini yerine getirebilecek ve ona uygun yaşam biçimini yansıtacak bir başkent olmaktır. Bu nedenle mevcut tarihsel ve organik gelişmeyi bünyesinde taşıyan eski Ankara’dan bağımsız olarak kurulması zorunludur (Tankut, 1993).

Şekil 4.44. İçişleri Bakanlığı Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından üç ayrı dilde yayınlanan La Turquie Kemalist dergisi Türkiye Cumhuriyeti’nin bir propaganda aracı olarak kullanılmasına bir örnek. “Ankara inşa ediyor” cümlesi hem yeni başkentin inşasına, hem de ülkenin dört bir tarafına devlet eliyle yapılan anıtsal ve endüstriyel inşaatlara işaret etmektedir (Bertaux, 2006).

Ankara'nın başkent seçilmesi siyasi bir karardır. Yeni bir devlet yeni bir yurttaş, yeni bir ideal yaratma ülküsündeki Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti de Bizans ve Osmanlı'nın onaltı yüzyılı aşkın başkentliğini yapmış eski bir kent olan İstanbul yerine, planlanarak kurulacak olan Ankara'dır. Ankara yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin politik, ekonomik gücünü temsil eden bir başkent olacaktır. Bu aynı zamanda Türk ulusal kimliğini temsil etmesi açısından yeni bir başlangıçtır (Vale,1992). Ankara'nın başkent olarak kurulması daha cumhuriyet ilan edilmeden gündeme gelmiştir. Bu konudaki girişimlere bakmak faydalı olacaktır.

- **İsmail Ziya Girişimi**

Cengizkan Lörcher Planı adlı çalışmasında Ankara'nın başkent olarak düşünülmesinde İzmit eski milletvekili İsmail Ziya'nın Başvekalet'e yazdığı mektubun önemli olduğunu belirtmektedir. Söz konusu mektupta “çok az bir süre içinde, örneğin beş yıl içinde, Türkiye'nin ikinci hükümet merkezi olarak, geniş caddeleri, parkları, boş alanları ve gerekli olan dini ve resmi yapıları ve gelecekteki özel mekanları ile, ayrıca telefon, elektrikli tramvay, aydınlatma hizmetleri ile tam bir örnek şehir” kurmak istediğini belirtmektedir. Roma'da oturmakta olan İsmail Ziya Bey, elli milyon Osmanlı lirası bir sermaye ile kuracağı “Osmanlı Anonim Şirketi” adlı şirketle gerçekleştireceği bu şehirle “hükümetin siyasi ve askeri ve idari, şirketin ise iktisadi ve ekonomik kalkınma” gayretlerinin çakışmış olacağını belirtmektedir. Ortaya konulan sermayenin elli yıl içinde, yeni şehir arsalarının satılması ve bayındırlık hizmetlerinin alınacak işletme haklarıyla geri kazanılacağını, hükümetin de bu konuda masraf etmeksizin bütün kamu yapılarına ve şehre sahip olacağını belirtmektedir. İsmail Ziya konunun kabul edilmesi halinde bu konuda hemen çalışmaya başlanacağını belirtmektedir. Söz konusu mektup Başvekalet'te görüşülüp Nafia Vekaleti'ne iletilmiş, Nafia Vekaleti'nin olumlu görüşü üzerine de Hariciye Vekaleti'ne başvurularak Müdafa-İ Milliye Vekili'nin imzasıyla gereğinin yapılması istenmiştir (Cengizkan, 2004)

- **Chester Girişimi**

İsmail Ziya'nın girişimlerinin dışında bir diğer başkent kurma fikri de Osmanlı-Amerikan Developman Şirketi (Ottoman-American Development Company) adlı bir şirketin Haziran 1923 tarihinde, İstanbul Boğaziçi Bebek

bölgesinden “baraka evler” taşıyarak Ankara’daki konut sorununu çözmeye önerisinde bulunmakta olduğu bilinmektedir. Şirketin Chester, Colt ve Woodhouse ortaklığından oluştuğunu ve İstanbul-Bağdat Demiryolu inşaatının yanı sıra, Anadolu’daki maden yatakları ve maden işletim ruhsatı ayrıcalıkları ile de ilgilenmektedir. Chester ve arkadaşları Ankara’nın kurulması aşamasında bu yeni oluşum içerisinde yer alarak kendilerini kabul ettirmeye çalışan bir gruptur. Musul Bölgesi petroleri ve Anadolu maden yatakları konusunda söz sahibi olmak istemişlerdi. Lörcher’in anlattıklarına göre Chester grubu bir plan önerisi yapmıştır. Chester tarafından bir eskiz yapılmış fakat Lörcher’in görmediği bu eskizde eski Ankara bırakılıp şehrin dışında yepyeni bir kuruluş planlanmaktadır. Yine Lörcher’in anlattıklarına göre Chester tren yolu inşaatı ruhsatını eline geçirdikten sonra da bu yeni plandan artık söz edilmemiştir. Eski belgelerden anlaşıldığına göre Chester grubu tarım aletlerinden diğer birçok sektörde Türkiye’deki eksiklikleri ticaret yaparak gidermeye çalışmaktadır. Fakat basından alınan haberlere göre, Temmuz 1923 tarihi itibarıyla Chester planı gündemden düşmüştür. (Cengizkan, 2004).

Cengizkan’ın konuyla ilgili çalışmasında İsmail Ziya ve Chester girişimleri için sonuç olarak şu değerlendirmeler yer almaktadır.

- *1921’de İsmail Ziya girişimi “Osmanlı Anonim Şirketi” adlı ve ellim milyon Osmanlı lirası sermaye ile örtülü olsa bile kamulaştırmaya dayalı olduğu duyumsanan bir yeni “örnek (model) şehir kurmayı amaçlamaktadır. 1923 yılı başında İsmail Ziya girişimi için arayışlar sürmektedir, yalnız “Osmanlı Anonim Şirketi” adı “Türkiye Yurdu Şirket-i İnşa-ıyesi’nde dönüşmüştür. Sermaye aynıdır.*
- *Musul ve bölge demiryolu yapımını üstlenen Chester girişimi, 1923 yılı başında örnek bir Ankara kurmayı da proje kapsamı içine alır. Daha önce “Ottoman-American Exploration Company” olan şirket adı, “Ottoman American Development Company” olacaktır. Bu bütüncül kalkınma projesi kapsamı kazanan çabayla, modern Amerikan kentlerine benzer bir Ankara kurmayı amaçlayan şirket, yerleşim alanlarını arttırmak için Eski Şehri iyileştirmek yerine yeni bir alan seçer.*

4.1.Ankara'nın Kısa Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyet'inin başkenti olan Ankara kenti topraklarına, çok eski tarihlerde yerleşilmiştir. Bunda en büyük etken, bu topografya koşullarının ve Anadolu yolları üstündeki konumunun, merkez rolü oynayabilecek bir kentin kurulmasına elverişli olmasıdır. Orta Anadolu'da aşağı yukarı bütün kentler bir ova çevresinde, daha doğrusu, bu ovaları çevreleyen dağların yakınında kurulmuştur. Ankara da, ortasından Ankara çayının geçtiği bir ova kenarında yer alır. Bent deresi, İncesu ve Çubuk suyu bu ovada, kente yakın bir noktada birleşirler. Söz konusu ova, öbür Anadolu kentlerinin kurulduğu ovalardan küçük olmakla birlikte, korunmaya elverişli bir yerde olduğu için, çok erken tarihlerde yerleşmeye açılmıştır. Ankara'nın yüzey şekillerinde, yükseltileri bin – bin iki yüz metre arasında değişen ve vadilerle derin bir biçimde yarılmış yaylalar ile üstlerindeki birkaç yüz metre yükseklikte sırtlar ve tepeler ağır basar. Bent deresinin dar vadisi, günümüzde Ankara kalesinin bulunduğu tepeyi, yaylanın ovaya egemen dik kenarından ayırarak, korunmaya elverişli bir yer hazırlamış, Hititler, Frigyalılar ve Galatlar döneminde hep aynı yerde olan kent, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de yerini değiştirmemiştir. Geçmiş dönemlerde hep bir kale kenti rolü oynayan Ankara'nın günümüzdeki görünümünde de, ova zemininde yükselen kale hemen dikkati çekmektedir. Kentin adı, eski dönemlerden günümüze kadar çok az değişiklik geçirmiştir. Hititler döneminde kentin hangi adla kurulduğu bilinmemektedir. Buna karşılık Frigyalılar döneminde adının Ankyra olduğu bilinmektedir. Bu adın “gemi çapası” anlamına gelen “anker” den türediği, Frigya kralı Midas'ın bir gemi çapası bulduğu yerde kenti kurarak bu adı verdiği ileri sürülmektedir. Ama bazı tarihçilerde kenti Galatların kurduğunu ve Mısırlılarla yaptıkları savaşta, ellerine geçirdikleri Mısır gemilerinin çapalarını zafer ganimeti olarak yanlarına aldıklarını, bundan esinlenerek kentlerine de Ankyra adını verdiklerini ileri sürmektedirler. Romalılar döneminde gemi çapası Ankara kentinin arması olarak kullanılmış ve sikkelerin, madalyaların üstüne çapa simgesi basılmıştır. Daha yakın dönemlere ilişkin bazı Türk-İslam kaynaklarındaysa kentin adının Engürü olduğu, bunun da farsça engür (üzüm) sözcüğünden geldiği belirtilmektedir.

Ankara ve çevresinde yapılan arkeoloji kazıları sonucunda Yontmataş devrinden kalma araç-gereçlerin ortaya çıkarılmış olması, kentin geçmişinin yazılı tarihten çok

öncelere uzandığını gösterir. Yöredeki ilk yerleşme merkezinin Anadolu'da ilk siyasal birliği sağlayan Hititler döneminde kurulduğu sanılmaktadır. İ.Ö. VIII. yy'da Ankara ve çevresi Frigyalıların eline geçmiş, İ.Ö. VIII. yy'da Frigyalılar Lidyalılara bağımlı hale gelmişler, İ.Ö.547'de Lidya kralının Perslere yenilmesinden sonra da Pers egemenliği başlamıştır. Batı Anadolu'daki Sardeis (Sardes) ile İran'daki Susa kentleri arasında uzanan Kral yolu üstünde yer alan Ankara, Persler döneminde önemli bir konaklama ve ticaret merkezi haline gelmiş, Anadolu'da Perslerin egemenliğine son veren İskender, büyük Doğu Seferi'ne giderken, Ankara'da konaklamıştır. İ.Ö.III.yy'dan başlayarak Galatların merkezi olan Ankara, İ.Ö.II.yy'da Roma İmparatorluğu'na katılmış ve önemli bir askeri merkez haline gelmiş, Galatlar zamanında tepeden ovaya doğru yayılmaya başlayan gelişmesi Romalılar döneminde surların onarılan, tapınaklar, hamamlar ve hipodrom yapılan (günümüze bu yapıtlardan Augustus tapınağı ile Roma hamamının bir bölümü kalmıştır) kent, Bizans döneminde, (395-1073) etekten kaleye doğru çekilerek, kalın bir dış surla çevrilmiş ve tam bir Ortaçağ kenti görünümü almıştır. 1071'de Selçukluların Malazgirt zaferini kazanarak Anadolu'ya girmelerinden sonraki yıllarda Ankara, Bizanslılar ve Selçuklular arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Selçuklular döneminde Ankara kenti, kalın surlarla çevriliydi ve askeri önemini korumaktaydı; ama ana ulaşım yollarına göre sapa kaldığından ticari önemini yitirmiştir.

Ankara Osmanlılara ilk olarak Orhan Bey zamanında geçmiştir. 1402'de Çubuk ovasında Yıldırım Beyazıt ve Timur arasında yapılan savaş, Osmanlıların yenilmesiyle sonuçlanınca Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht kavgaları arasında Ankara da bir süre şehzadeler arasında el değiştirmiştir; sonuçta Çelebi Mehmet'in Osmanlı tahtına çıkmasıyla (1413) Ankara, Anadolu eyaletlerinin bir sancağı haline gelmiştir. XVIII.yy'daki Celali isyanları sırasında İstanbul üstüne yürüyen bütün isyancılar önce Ankara kalesini almak istedikleri için, sınırdan uzakta bulunmasına karşın, Ankara kalesi sürekli sağlam tutulmuştur. XVII ve XVIII.yy'larda Ankara, çevresindeki ovalarda iyi cins tahıl ve meyve yetiştirilen, otlaklarında iyi cins hayvan (koyun, keçi, at) beslenen, yerel sanayisi gelişmiş bir kenttir. Ankara keçilerinin tüyünün Ankara'da ve çevre kasabalarda işlenerek tiftik haline getirilmesiyle yapılan dokumalar, İstanbul ve İzmir üstünde Mısır'a, Avrupa'ya satılırdı. Ama XIX.yy'ın başlarında Avrupa'da sanayinin gelişmesi yüzünden Ankara'da tiftik sanayisi gerilemeye başlamış; el tezgahları azalmıştır; tiftik keçileri bakımsızlık yüzünden

eski değerini yitirmiştir. İktisadında tiftik sanayisinin önemli rol oynadığı Ankara XIX.yy'da bir yandan gerilemelerden ötürü, bir yandan da sıtma hastalığının yaygınlaşması ve yangınlar yüzünden iyice gerileyip bir kasabaya dönuşmüştür. Balkan savaşından sonra Rumeli ölkelerinin yitirilmesiyle ölkenin batı sınırlarının İstanbul'a iyice yaklaşması üstüne, devlet merkezinin Orta Anadolu'ya taşınması söz konusu edildiye de, bu konuda Ankara kenti düşünölmedi. Buna karşılık Kurtuluş savaşını Ankara'dan yöneten Atatürk, savaşın en kötü günlerinde kendisine destek olan kenti, 13 Ekim 1923'te başkent haline getirmiştir.

4.2. Ankara'nın Başkent Olarak Seçilmesi

T.M.M.M'nin 5 Şubat 1937 tarihli oturumunda yapılan değişiklik 1924 Anayasası'nın ikinci maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin varolma ve varlığını sürdürme koşullarını açıklayan temel bir madde haline sokmuştur. Yeni biçimi ile ikinci madde üç ana bileşenden oluşmaktadır. Birincisi, Kemalist ilkeleri içerep Türk Devleti'nin ideolojisini Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Laik ve devrimci olarak tanımlamakta ve bu ilkelerin tüm yasama ve yürütmeyi yönlendireceğini kabul etmektedir. İkinci bileşen, Türk Devleti'nin kültürel çevresini, resmi dilin Türkçe olduğunu belirtmektedir. Üçüncü bileşen ise Türk Devleti'nin mekansal siyasasını, yeni siyasal modelin yönetim anlayışını ifade etmekte ve başkent in Ankara olduğunu belirtmektedir (Tankut, 1993) Buna göre Kemalist ilkelerin, özellikle Ulusçuluk ilkesinin kültürel altyapısı Türkçe'dir. İlkelerin gerçekleşmesi için yaratılacak örnek platform- mekan ise Ankara'dır.

Kemalist prensiplerin Devrimcilik ilkesi, Türk Uluşu'nun çağdaşlaşma, ilerleme, yükselme isteğinin bir göstergesi olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında modern başkent Ankara'nın kuruluşu kendi başına bir devrim, hem de Ulusçuluk ilkesinin örnek olarak gerçekleşeceği bir devrimdir. Uluslaşma ve çağdaşlaşma yeni başkente ilişkin tüm beklentilerin çerçevesidir (Tankut, 1993).

4.2.1. Siyasi İrade'nin Kararı

İstanbul'un yabancı işgalinden kurtarılmasından sonra, yeni devletin yani başkenti konusundan kamuoyu oluşturmak isteyen Mustafa Kemal, 1923 yıl Ocak ayında İstanbul gazetelerini yazarları ile bir basın toplantısı düzenlemiştir. (Akgün'den aktaran Tankut, 1993) Bu toplantıda “yeni başkent” sorunu çok boyutlu olarak tartışılmış ve Mustafa Kemal konuyla ilgili sorulara şu özet cümle ile cevap vermiştir: Bir hükümet merkezi her türlü hücum ve saldırıdan kolayca etkilenmeyecek kadar güvenli bir yerde, örneğin ülkenin merkezinde bir yerde olmalıdır. Bir geminin topundan telaşa düşülecek bir konumda hükümet merkezi olamaz (Arar ve Akgün'den aktaran Tankut, 1993).

Malatya vekili İsmet İnönü ve on dört arkadaşı 9 Ekim 1923 günü devletin yönetim merkezini yeni bir biçimde kurulmasına ve gelişmesine başlanabilmesi için “Türkiye devletinin idari merkezi Ankara şehridir” diyen bir kanun maddesi önermişler ve öneriyi Anayasa Komisyonu'na sunmuşlardır. Amaç bu maddeyi hazırlanmakta olan Anayasa'nın maddeleri arasına sokmaktır. Bu önerinin ilginç yönü Ankara'nın başkent olmasının yanısıra İstanbul'un Hilafet'in merkezliğini sonsuza dek sürdüreceği cümlesidir. Tankut'a göre öneride yer alan bu cümle, Hilafet'in kaldırılacağına Meclisten henüz saklanması diğeri ise Meclis'in olası muhalefetini, İstanbul'a prim vererek yumuşatma çabasıdır. Fakat Halifelik 1924 yılında kaldırılana kadar Türkiye birisi İslamın, diğeri de devletin merkezi olan iki başkentli bir ülke olmuştur (Yavuz'dan aktaran Tankut, 1993).

Lord Kinross'a göre Yeni Türkiye'nin kuruluş aşaması 1927 yılında Meclis'in üçüncü döneminin açılması ile son bulmakta ve bundan sonra gelişme dönemi başlamaktadır. 1923-27 yılları arasında başkent Ankara'ya ilişkin en önemli tartışma başkent kararının ne derece doğru olduğudur. 1927'den sonra imar dönemi başlayacak ve esas olarak bu dönemin sorunları tartışılacaktır. Nitekim, 1927 yılına kadar Meclis'teki muhalefet “İstanbul'a dönme” kampanyasını sürdürmüş ve Ankara'nın az gelişmiş, kentsel değerlerden yoksun, kültürel tabanı cılız bir kent olmasından da yararlanarak destek bulmuştur (Atay ve Lord Kinross'tan aktaran Tankut, 1993).

4.2.2. Ankara İçin Plan Gereksinimi

Cumhuriyet'in Başkenti 1923 yılında kurulduğu zaman küçük bir kasaba görüntüsündedir. İlk yıllara ait istatistiki veriler olmamakla beraber 1926 yılındaki verilere göre ilk imar faaliyetleri dört yüz beş konut yapımıyla başlar (Tankut, 1993).

Tankut, eksik bilgilere rağmen, 1923-27 yılları arasında Ankara'nın yoğun bir yapılaşmaya sahne olduğunu belirtmektedir. Yapılaşma çoğunlukla eski kentin boş arsalarında, ya da dış kenarlarında yer almaktadır. Ancak Şehremaneti'nin yeni şehrin yerleşeceği yer olarak kamulaştırdığı alan üzerinde de konut yapımı sürmektedir. Kamu yapıları ise gerek demiryolunun kuzeyindeki yerleşik alanda serpilmiş olarak gerek demiryolunun güneyinde yeni gelişme alanlarında inşa edilmişlerdir. Bu dönemde yeni ve eski yerleşmeyi bütünleştirecek, geleceğin Ankara'sının büyümesini belirleyecek bir genel çerçeve yoktur. Mevcut altyapı ise yetersizdir.

Kentin büyümesi 1927 yılının sonuna kadar rastgele ve endişe verici olmuştur. Endişenin nedeni ise yeni gelişmelerin bir kent bütününe tamamlanamayacağı korkusundan öte, başkentin işlevselliği ve görüntüsü ile modern bir kente dönüşemeyeceği korkusudur. Başkentin kentsel anlamadaki başarısızlığı olasılığı aynı zamanda genç cumhuriyetin de bir anlamda başarısızlığı olacaktır.

Cengizkan tarafından yapılan araştırmada 1924-25 Lörcher Planı'nın sıradan bir haritacılık çalışması ve ön altlık hazırlığı değil Ankara'nın "ilk planı" olduğu belirtilmektedir (Cengizkan, 2004). Bilinen bu ilk plandan sonra ikinci plan ise 1929 düzenlenen yarışma ile edilen Jansen'in planıdır.

4.2.3. Şehremaneti'nin Kurulması

Ankara başkent ilan edildiğinde kentsel çevre standartları oldukça düşüktür, kentsel hizmetler yetersizdir. Ankaralılar o günkü kötü koşullar içinde yaşamak istememektedirler. Kentin iyi bir şekilde imar edilmesi aynı zamanda rejimin başarısı ile özdeşleşecektir görüşü hakimdir. Bunun için öncelikle mevcut Belediye Ankara Şehremaneti'ne çevrilmiştir (Ergin, 1936). Başkente 16.2.1924 gün ve 417 sayılı yasa ile İstanbul Şehremaneti modeli transfer edilecek, yetki ve görevleri aynen

alınacak, yasa ve yönetmelik ve kararlarından ise, sadece Ankara özel durumuna uygun olanlarını izleyecek bir daireden oluşan Şehremaneti kurulacaktır (Tankut, 1993).

Bu yeni modelin yönetimi İçişleri Bakanlığı'nın vesayeti altındadır. Hem Şehremini hem de ona bağlı müdürler Hükümetçe atanmaktadır. Yirmidört kişilik Şehremaneti Meclisi, yasanın kendisine vermeyi öngördüğü yetkileri aşması halinde İçişleri'nin önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile dağıtılabilecektir. Yönetimin bütçesi İçişleri'nin onayına bağlıdır (Yavuz, 1952). *Bu karardan anlaşılan aslen sivil bir kurum olması gereken Şehremanti'nin bile devlet tarafından bizzat başkent Ankara'nın imarı için bizzat denetçi olması ve devlet eliyle bir başkent imar edilme iradesidir.*

Bu noktada İstanbul'dan transfer edilen Şehremaneti modeli için Ankara ve İstanbul arasında bir karşılaştırma yapmak yerine olacaktır. İki kent arasında önemli farklar vardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul büyük bir nüfus kaybına uğramış aynı dönemde Ankara'nın nüfusu hızla artmıştır. İstanbul'un eski bir kentsel dokusu ve iskeleti ve ondokuzuncu yüzyıldan kalan bir planlama deneyimi vardır. İleriye dönük olarak planlama beklentileri vardır fakat bu daha çok eskiyi onarma ve kısmen yenileme olarak gerçekleşmektedir. Ankara'da ise eski kent dokusu çok küçük kaldığından bu doku yaratılması düşünülen ulusal burjuvazinin yeni kültür ve yaşamına ters düşmektedir. Bu baskılardan dolayı başkent planlamadan önce kendisini uygulamanın içinde bulacaktır. Yöneticilerin endişesi de kapsamlı bir plan yapmak değil bir uygulama örgütü kurmaktır (Tekeli, 1980).

Ankara Şehremaneti'nin statüsünde İstanbul'a kıyasla farklar vardır. İstanbul örneğinde, üyelerin ve üyeleri seçecek seçmenlerin mülk sahibi ve vergi mükellefi olması koşulu kabul edilmiştir. Kentin gelişmesinde varlıklı taşınmaz sahiplerine söz hakkı tanınmıştır. Eğer bu koşul Ankara'ya uygulansaydı, yeni başkent imarını henüz taşınmaz sahibi olmayan ve vergi ödemeyen devrimci kadro yerine, eski Ankara'lılar yönlendirecek ve yeni imar rantını da onlar paylaşacaktır. Bu durum yeni Ankara'lı devrimci Cumhuriyet yöneticilerinin planına uymamış ve söz konusu koşul kaldırılmıştır. Böylece, başkent eski çekirdek üzerinden gelişmesi yerine yeni şehri alanında büyümesini yolu açılmış, yeni topraklarda yaratılacak rant Cumhuriyet bürokratlarına aktarılabilmıştır. Bu süreç için iki gerekçe gösterilmiştir. Birincisi

Şehremaneti'nin üzerindeki güçlü bir merkeziyetçi denetimin varlığı, ikincisi ise Ankara'nın başarısının Cumhuriyet'in başarısı olduğudur (Tekeli, 1978).

Meclisteki yoğun muhalefete rağmen Şehremaneti kurulur. Şehremaneti'nin altı yıllık hizmet süreci boyunca yaptığı en önemli hizmetler arasında bataklıkları kurutmak ve yeni şehrin kurulabilmesi için arazi sağlamak amaçlı yapılan büyük kamulaştırmalardır. Haydar Bey döneminde kurulan yapı malzemesi fabrikaları, fabrikalarda çalışan işçiler için konut, şehir hizmetleri cinsinden, elektrik fabrikası, gaz deposu, un fabrikası ve örnek fırın Şehremaneti'nin başarıları arasındadır (Tekeli'den aktaran Tankut, 1993).

Şehremaneti'nin başarısızlıkları ise şöyle sıralanabilir. Büyük kamulaştırma ile ele geçirilen yaklaşık üç yüz hektarlık kent toprağına sahip çıkılamamıştır. Kamu elindeki bu kadar büyük bir alanın toplu bir imara sokulamamış olması merkezi yönetimin kaçırdığı büyük bir fırsattır. Şehremaneti yasanın kendisine verdiği görevlere ancak parçacıl kararlarla yaklaşabilmiş böyle olunca da ne elindeki arsa potansiyelinden yararlanabilmiş ne kurduğu inşaat malzemesi imalathaneleri ile yapı maliyetlerini düşürebilmiş ne de dar gelirli halka ucuz konut üretebilmiştir. Şehremaneti alt yapı sorunlarında üst yapıdan daha başarısızdır. 1925 yılında kurduğu küçük elektrik santrali ile ancak kentin bir kısmını aydınlatabilmiş, 1926'da yapılan şebeke genişletmesi ise artan elektrik ihtiyacını karşılayamamıştır (Tekeli'den aktaran, Tankut, 1993). Şehremaneti tüm çabalarına rağmen diğer kent hizmetlerinden su getirmeyi sağlayamayacak, havagazı ve elektrik ağı tamamlama işini yabancı firmalara bırakacak, kanalizasyon konusunda fikir bile yürütemeyecektir. Bir Alman firması aracılığı ile çözümlenen elektrik ve havagazı hizmetinden sonra, 1930 yılında su getirme işini de bayındırlık Bakanlığı üstlenmiştir.

Şehremaneti'nin planlama konusundaki olumlu yarışma girişiminden bir yıl sonra, 28 Mayıs 1928 yılında 1351 sayılı yasa ile Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Henüz yarışma hazırlıkları sürerken, Şehremaneti'nin teknik kadrosu ve örgütlenme biçimi ile Ankara'nın imarını yönetemeyeceği anlaşılacak daha güçlü bir örgütlenmeye gidilmiştir. Bundan böyle hali hazır haritaların hazırlanması, plancı ile işbirliği içindeki imar planının hazırlanması ve daha sonra da uygulanması görevleri, kurulan yeni imar kurumu tarafından üstlenilecek ve Şehremaneti'nin görevleri büyük ölçüde hafifleyecektir.

4.3. Ankara Şehir Planlarının Gelişimi

Ankara Cumhuriyet'in ilk yıllarında çok hızlı bir şekilde gelişmiştir. Taşhan önünden Saman Pazarı'na, Saman Pazarı'ndan Cebeci'ye, Cebeci'den Yenışehir'e, oradan Kavaklıdere'ye uzanan alan üzerinde apartmanlar, evler, resmi binalar yükselmektedir. Bu binaların her birisi farklı biçimlere sahip olmakla beraber hemen hepsinde "eklektik" bir mimari tarz hakimdir (Karasomanoğlu'ndan aktaran Tankut, 1993).

Bu dönemdeki kamu yapıları ile konutlarında iki önemli nitelik aranmaktadır. Bu da yapılacak yeni binaların yaratılmak istenen ulusal burjuvazinin kalıplarına uygunluğudur. Yapılaşma genellikle birbirinden kopuk ve bağımsız olarak gerçekleştirildiğinden toplu olarak algılanmamaktadır. Kamu yapıları bulunduğu semtlerde tek tek yükselmektedir. Bununla beraber referans noktalarına göre Yenışehir'de, Eski Ankara'da, İstasyon'da, Ulus'ta ya da Bulvar üstünde olduğu gibi görsel bir anlatım söz konusudur. Fakat bu tüm kent için ortak bir mimari dil yaratmaya yetmemektedir çünkü bunu nedenlerinden birisi de kullanılan malzeme ve süslemedeki çeşitliliktir. Konut çevresi de aynı abartılmış süslemelerle donatılı olup, konutlar kule, sütun, kemer ve geniş saçakları ile adeta birer şatoyu andırmaktadır (Karaosmanoğlu'ndan aktaran Tankut, 1993).

1927 yılında nüfusu yetmiş dört bin olan Ankara'da üç tür konut gözlemlenmektedir. İlk tür Kale ve çevresindeki geleneksel Osmanlı dokusudur. Bu dokuya Cumhuriyet döneminde yeni eklemeler yapılmıştır, bu eklemeler sonucunda ise kiralık oda sayısı artmasına rağmen nüfusun yoğunlaşmasından dolayı çevre standartları düşmüştür. İkinci türü oluşturan bu yapılar dört beş katlı olup Ankara'nın ilk rant amaçlı apartman örnekleridir. Ankara'nın ilk yıllarında uygulanan üçüncü konut türü bahçeli ev tipindeki ayırık düzendeki memur konutlarıdır. Devlet eliyle yapılan bu konutların ilk örneklerinde 1925 yılında Sağlık Bakanlığı'nın arkasındaki alanda rastlanır. "Bahçeli ev" modeli, yaratılmak istenen ulusal burjuvazi için öngörülen yaşam çevresidir. Bir başka girişim ise Gençlik Parkı'nın kuzeyinde inşa edilen yedi küçük bahçeli memur evleridir. Bu binalar da ikinci tür konut tipinde olduğu gibi "Ulusal Mimari" stiline tasarlanmıştır.

Bahçeli evler modeli özel sektörece de benimsenmiş, orta ve üst gelir grupları için Sıhhiye ve Kızılay arasında, Bulvar'ın doğu ve batısında bir iki katlı bahçeli evler, daha güneyde üst gelir grupları için Bulvarı'nın doğu yakasında lüks villalar yapılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarının yapılaşma çabalarının dağınıklığı, yeni gelişmenin odaklaşmaması, mimari ifadedeki stil ve form karmaşası yabancı basın bile ilgisini çekmiş ve sertçe eleştirilmiştir. Benois Mechin fiziksel çevrenin görsel kalitesindeki denetimsizliği, acelecilik ve sabırsızlık, zoraki yenilik meraklısı bir şehir üretiyor diye yorumlamıştır. Daha acımasız olan yerli basın ise mimar ve belediyecileri başarısızlıkla suçlamaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki plansız imar deneyiminden alınacak ders, kentsel gelişmeyi yönlendirip denetleyecek bir imar planı gereğidir.

4.3.1. Lörcher¹⁵ Planı

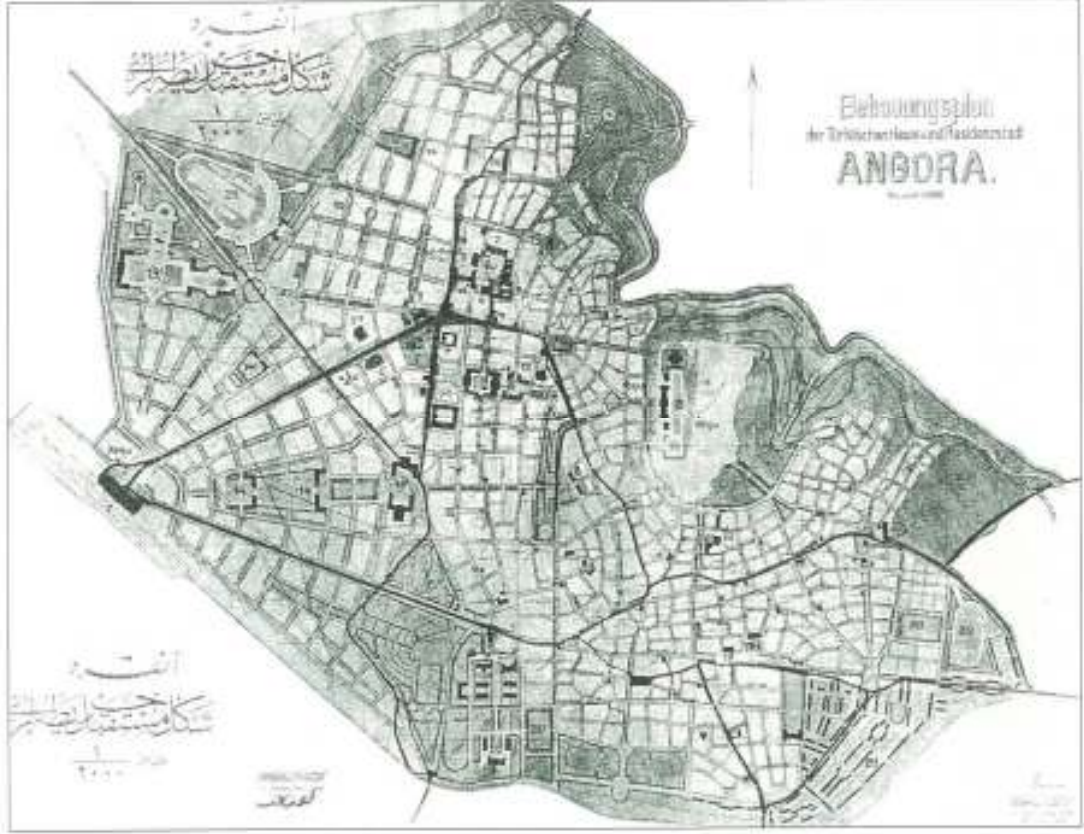
Tankut “Bir Başkentin İnşası” adlı kitabında kaleme aldığı Lörcher planları ile ilgili elde derinlemesine bir çalışma yoktur. Hatta planın hangi tarihte yaptırıldığı dahi kesin olarak bilinmemektedir. Konuyla ilgili bilgiler tahminlere ve 1928 yılından sonra İmar Müdürlüğü tarafından tutulmaya başlanan arşivlerdeki belgelere dayanmaktadır. Lörcher Planı esas olarak Jansen planının öncüsüdür.

Cengizkan tarafından yapılan Lörcher Planı ile ilgili çalışma ise bu konudaki şu ana kadar yapılmış en açıklayıcı ve detaylı çalışmadır. Söz konusu araştırmada 1924-25 Lörcher Planı'nın sıradan bir haritacılık çalışması ve ön altlık hazırlığı değil Ankara'nın “ilk planı” olduğu belirtilmektedir (Cengizkan,2004).

---

¹⁵ Dr. Christop Lörcher, eski İstanbul İmar Komisyonu üyesidir. Türkiye'de kaldığı süre içinde Lörcher'den, İstanbul yangın yerlerinin kapsamında Pera-Galata ve Üsküdar-Kadıköy'ün tasarlanmasının yanı sıra, Ankara ve Bursa'nın planlaması işi de istenmiştir. Lörcher 1933 yılından 1936 yılına kadar Deutsche Werkbund'a başkanlık yapmıştır; ancak bu başkanlık sırasında Martin Wagner, Wilhelm Wagenfeld ve Walter Gropius gibi ilerici mimarları istifa ederek susturulmaları dikkat çekicidir. Bu arada Lörcher, Deutsche Werkbund üyeliğinden Alman Mimarlar Birliği (BDA: Bunds Deutsche Architekten) başkanlığına yükseltilmiş, bu süreçte “Hans Poelzig, Theodor Heuss ve Ernst Jackh gibi isimler de onun “BDA Führer”i olmasını kolaylaştırmışlardır. Kaynaklardan Lörcher'in ömrünün 1930'dan sonraki yıllarını, bilinçli ve etkin bir siyasi teorisyen olarak Nazi düşüncesi yolunda hizmete adanmış anlaşılmaktadır. Hayatı ile ilgili bilgiler 1960'lardan sonra yayınlanan “Das Deutsche Führerlexikon 1934-35” adlı kaynakta mevcuttur (Cengizkan, 2004).

Ankara'nın başkentlik ilanından önce de yeni bir merkez olarak askerler, memur adayları ve iş arayanların akınına uğradığı ve nüfusunun hızla arttığı bilinen bir olgudur (Tekeli, 1980). Meclisin Ankara'ya yerleşmesi ve cephede başarıların elde edilmesi sırasında bile Ankara kalabalıklaşmış ve Ankara'nın kentsel koşullarını iyileştirerek bir kent planlaması yapması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Şekil4.45 1924 Lörcher Eski Şehir Planı 'Bebaungsplan der Türkischen Haupt und Residenztadt Angora' 1/2000 (Kaynak: Cengizkan, 2004)

4.3.1.1. Ankara'nın İlk Haritası

Ankara'nın bilinen ilk haritası Osmanlı Devleti'nin hizmetindeki Prusyalı Mareşal H. Von Moltke'nin kurmaylarından biri olan Binbaşı Baron von Vincke'nin yaptığı 1838 tarihli haritadır. (Eyice'den aktaran Cengizkan, 2004). Yirminci yüzyıldaki ilk planına öncülük eden 1/4000 ölçekli Ankara haritasının 1924 yılında şehre gelmiş olan yine askeri haritacılar tarafından ele alındığı bilinmektedir. Bu haritada su yollarından içme suyu şebekesine, yapılaşma adalarından anıtsal yapıların gösterilmesine kadar bir çok bilgi elde etmek mümkündür. Cengizkan'ın Tekeli'den

aktardığına göre bu harita aracılığıyla Taşhan'dan İstasyon'a kadar uzanan kesimde, yol istikamet planı anlayışı içinde bazı planlama kararlarının alındığı fakat bu kararların yeni inşaat alanları açmakta yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

4.3.1.2. Belgelerde Lörcher Planı

Ankara'nın ilk planının Jansen tarafından yapıldığı görüşü genel olarak benimsense de Cengizkan'ın çalışması Ankara'ya ait ilk planın Lörcher tarafından yapıldığını göstermektedir. Aslanoğlu ise bilinen ilk planın 1924 yılında alman Heussler tarafından yapıldığını belirterek, bu planların birisinin eski Ankara, diğeri de Yenişehir'de tasarlanan yüz elli hektarlık araziye uygulanan planlar olduğunu ifade etmektedir. Aslanoğlu yine 1924 yılında bir Macar şehirlik uzmanına yaptırılan plana göre Yenişehir kesimindeki arazinin halktan satın alınarak parsellendiğini ve konut yapımına başlandığını belirtmektedir. Fakat bu planlar Lörcher planı gibi kapsamlı değil, kısmi planlardır (Aslanoğlu, 2001).

İlk plan bilinenin aksine İstanbul Şehremini Haydar Bey'in Ankara'ya atanmasından sonra değil, ilk Şehremini (Mehmet) Ali Bey zamanında, Eski Şehir (Kale ve çevresi) ve bir yıl sonra da, Yeni şehre ait olmak üzere Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne yaptırılmıştır. Planın kamulaştırma kararından önce, kamulaştırmaya yön vermesi amacı ile yaptırıldığı düşünülmektedir. T.C. Ankara Şehremaneti (1929) Ankara Şehri'nin Profesör M. Jausseley... kitabının¹⁶ “Başlangıç” bölümünde ve bu kitabın “Sunu”sunda yer alan Mösyö Höyisler

¹⁶“ Ankara Şehrinin Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından yapılan plan ve projelerine ait izahnameler” adlı, 1929 tarihinde Hakimiyeti Milliye Matbaası'nda T.C. Ankara Şehremaneti tarafından bastırılan kitabın “Başlangıç” bölümü şöyledir:

“Ankara şehrinin Cumhuriyet merkezi itti hazı üzerine, şehrin bir plan dairesinde inkişaf ve imarı için 927 senesinde Şehremaneti tarafından eski ve yeni şehir için müteahhit Mösyö Höyislere iki plan yaptırılmıştı. Löhler planı tesmiye edilen bu planlar hususi bir komisyon tarafından tetkik edilerek eskışehir planının tatbik kabiliyeti görülemediğinden red ve yeni şehir planı ise mesken buhranı sebebiyle, derhal binalar inşası zaruretine binaen, kabul olunmuş ve malum şekilde tatbik edilmiştir.

Bir ve iki katlı binaları havi ve bahçeli olmasına rağmen fazla geniş yolları ve pek küçük adaları ihtiva eden bu plan (150) hektar üzerinde küçük bir plandan ibaret olduğundan eski şehir dahil olmak üzere 50 senelik atıye ve 250-300 bin nüfusa göre bir inkişaf ve tevessü planının yeniden tanzimi zaruri bulunuyordu. Bunun için 1927 mayısı içinde Emanetçe Avrupa'ya gönderilen hey'et Berlin'e vaki seyahatinde Berlin Şehremaneti'nin ve Berlin Büyük Elçiliğimizin delaletiyle meşhur mimar profesör Hofman'la temas etmiştir. Bu ihtiyar alim 75 yaşında olması dolayısıyla Ankara'ya kadar seyahat imkanı göremediğinden Ankara şehri planının tanzimi için Berlin güzel san'atlar alademisi azasından ve yüksek mühendis mektebi şehir inşaat profesörü M. Jansen, Berlin yüksek mühendis profesörlerinden M. Brixı tavsiye etmiştir.

En iyi plan elde edilmek fikir ve arzusuyla bu iki mimar ile Fransa hükümeti baş mimarı ve Barcolone şehri tevsi planları Nimarı mösyö Jausseley taraflarından yapılacak üç plandan en münasibinin bir jüri heyeti tarafından seçilmesi daha muvafık görülmüş ve mezkur müteahhassıslarla bu esas dairesinde mutabık kalınarak, işbu eserin nihayetinde aynen neşredilen mukavelename akdolunmuştur.

(Heussler)” ve Löhler Planı ismi verilmesinden kaynaklanmış ve Heussler’in bir haritacılık şirketi, Lörcher’in de orada çalışan bir Alman mimar olduğu söylenmiştir. Sonuç olarak bilinenin aksine Ankara’nın ilk planı Heussler haritacılık şirketi tarafından Lörcher’e yaptırılmıştır (Cengizkan, 1924).

4.3.1.3. Keşfiyat Kumpanyasına Keşif

Belediye için hazırlanan ‘keşif raporu ve planı’nın hangi firmaya yaptırıldığını araştıran Cengizkan, İstanbul’da kurulu bulunan ‘Keşfiyat ve İnşa’at Türk Anonim Şirketi’ne (Societe Anonyme Turque d’Etudes et d’Enterprises Urbaines) 30 Aralık 1923 tarihine bir rapor ısmarlanmış ve rapor, 30 Mayıs 1924 tarihinde Şehremaneti’ne teslim edilmiştir. Raporun yazarı “Mühassıs Mi’mar: G. Karl Lorhar (Carl Christoph Lörcher), sunan ise yüklenici firmanın müdürü “Heussler” (Heussler) olarak geçmektedir (Cengizkan, 2004).

Keşfiyat ve İnşa’at Türk Anonim Şirketi, 1924 yılında Bursa’nın ilk çağdaş kent planının da gerçekleştirmiştir. Planın müellifi yine Lörcher’dir. Bu şirket daha sonra Ankara Vakıf Otelı İnşaatını üstlenmişse de bu iş ödeme anlaşmazlığı yüzünden sürdürülememiştir.

4.3.1.4. Lörcher Planı’nın Fiziksel Özellikleri ve Değerleri

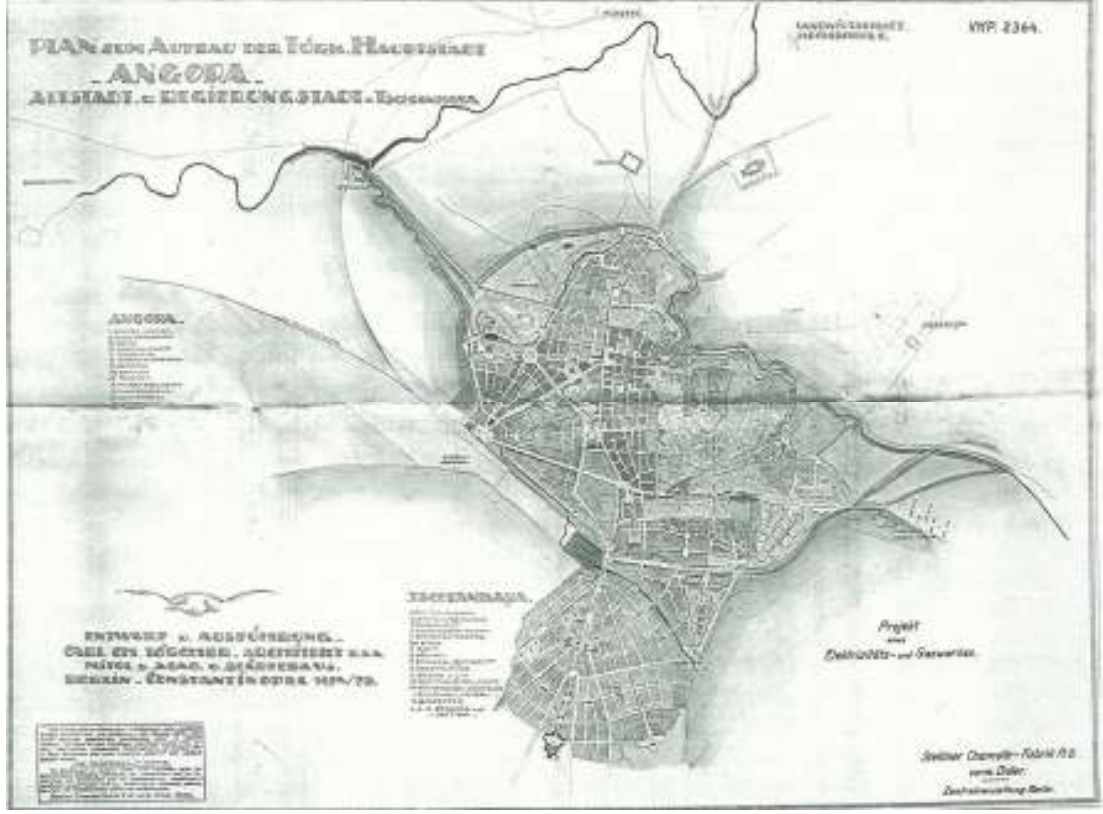
Lörcher’in ilki 1924 yılında eski Ankara (1/2000) (Şekil 4.2) ikincisi de 1925 yılında Yeni Şehir için yaptığı (1/1000) iki plan sonraki beş yıl boyunca Ankara’nın yeni yerleşimlerinin gelişmesini belirlemiştir. 1924 yılının sonuna tarihlenebilecek ve ‘çerçeve planı’ denilebilecek 1/10000 ölçekli Lörcher Planı¹⁷ ise, her iki planı da bağlayan bir yapıya sahiptir. Plan “Plan zum Afubau der Türk.(ische)

---

¹⁷ Lörcher Planı belgeleri şöyle sıralanabilir:

1. 30 Mayıs 1924, Ankara Şehrini İ’mar ve İnşa Planına Aid İzahname, 51 sayfalık rapor, Dersa’adet “Metanet” Matbaası
2. 1924 Ankara Şehremaneti Haritası (altlık): 1/4000 ölçekli
3. 1924 Lörcher Eski Şehir Planı, Türklerin Başkenti ve Konut Yerleşimi Ankara için Plan: 1/2000 ölçekli
4. 1925 Lörcher Yeni Şehir Planı, “Yönetim Şehri: Plan ve Yapılaşma Planı: 1/1000 ölçekli
5. 1924-25 Lörcher “Türklerin Başkenti Ankara’nın İmar ve Yapılaşma Planı/Eski İehir ve Yönetim Şehri=Çankaya”: 1/1000 ölçekli

Hauptstadt-Angora-Altstadt u.(und) Regierungstadt=Tschankaya (Türklerin Başkenti Ankara'nın Yapılaşma Planı/ Eski Şehir ve Yönetim Şehri=Çankaya) başlığını taşımaktadır.

Şekil 4. 46 1924-25 Lörcher Planı , 'Plan zum Aufbau der Türk,(ische) Hauptstadt-Angora-Altstadt u.(nd) Regierungstadt=Tschankaya' (Türklerin Başkenti Ankara'nın Yapılaşma Planı/Eski Şehir ve Yönetim Şehri, 1/10000)(kaynak:Cengizkan)

Ankara'nın ilk planına eşlik eden bu rapor 13 Ekim 1923 tarihinde başkent ilan edilen kentin, modern bir başkent olarak planlanması doğrultusunda alınacak temel kararlara zemin oluşturmuştur. 14 adet raporla ilerlemesi ve geliştirilmesi düşünülen şehirle ilgili alınan kararlar şöyledir:

- Kentin yeni kent kurma düşüncesinin kentin yakın ve uzak geçmişi ile olan ilgisi (Rapor no 1)
- Kentin su kaynaklarına olan mesafesi ve su sağlama olanakları (Rapor no 2)
- Kentin ulaşım ve çağdaş ulaşım olan tren yolu olanakları (Rapor no 3)
- Kentin endüstrisi ve endüstri kurma olanakları (Rapor no 4)
- Kentin kendi içinde ulaşım niteliğini belirleyecek olan yol ağı (Rapor no 5)

- Kentin kendi içindeki yapısal ve işlevsel bölünmesinin sağlık ve çağdaş kent estetiği açısından düşünülmesi (Rapor no 6)
- Kentin açık alanlarının düzenlenmesi (Rapor no 7)
- Kentte pazar yerlerinin, et için hayvan kesiminin, sağlık işlerinin, ölü defin mekanlarının, tutukevlerinin, kentsel ziraat olanağı veren yeşil alanların ve kentsel estetiğin irdelenmesi ve sağlanması (Rapor 8 -14) (Cengizkan, 2004)

“Yol Şebekesi” ile kentsel simgeselliğin nasıl oluşturulması gerektiği üzerinde duran çalışma, Türkiye kentleri için bir ilki gerçekleştirmekte ve ‘kentsel mekanın kurulmasındaki anlamı’ özellikle de yeniden kurulmadaki anlamı yolların genişliği ile yapıların kütlesi ve işlevleri arasındaki bir denge ile kurmaya çalışmaktadır. Böylece kentlerin, tıpkı resim, heykel ve öteki plastik sanatlardaki gibi kompozisyonel bir yaratı olduğu olgusunun, Rönesans’tan günümüze geldiği gibi önemsendiği anlaşılmaktadır (Cengizkan, 2004).

Aksiyel planlama kurgusunda Ankara’da aksın bir ucu kaleye çıkmaktadır, diğer ucunda ise meclis, bakanlıklar ve Çankaya Köşkü yer almaktadır. Bu şaşılacak bir durum değildir çünkü Lörcherin planlama anlayışındaki zonlama Almanya gibi Avrupa ülkelerinde uygulanmaktadır, kaldı ki Lörcher de bir Alman vatandaşı ve plancısıdır.

Lörcher Plan Raporu’nun diğer önemli bir özelliği de Avrupa’da kent planlama alanında gelişmekte olan bölgeleme (zoning) kavramının bu planla modern ve ilerici bir şekilde Ankara’ya girmesidir. Kentin bir çok farklı işlevlerdeki mekanları; hastaneler, mezarlıklar, Pazar yerleri, konut alanları gibi alanlarının eşgüdüm içinde olması gerektiği ve bu alanların ayrımı ve yakınlığı üzerine de bir örnek oluşturmaktadır bu plan. Bu çerçevede Bahçe Şehir (Garden City) planlama anlayışı ve uygulaması da ilk kez bu raporun ikinci bölümüyle Türkiye’ye girmiş ve daha sonra Hermann Jansen tarafından hem kent planının hazırlanmasında hem de Bahçeli Evler banliyo yerleşiminin proje ve uygulamasında kullanılmıştır.

Yirminci yüzyılın başında insan ve toplum sağlığına verilmeye başlanan önem ve bunun yeni şehircilik anlayışına yansımaları raporda (Rapor no 7) “Serbest Meydanlar” bölümünde net olarak görülmektedir. Tabii ki çağdaş bir kentte bulunması gereken kamusal meydanlar, yeşil alanlar, mezarlıkların oluşturduğu boşluklar ve yeşil alanlar, yaşlılar için parklar, gençler için spor alanları bu düşüncenin uzantısı olarak önerilmektedir. Sıkışık ve dar sokak dokusu ile eski

İstanbul’da yeterli yeşil alan ve meydan bulunmamasına karşılık yeni başkent Ankara’da bu konu en başından düşünülerek, başkentin akar suları ile açık ve yeşil alan kurma konusunda vaat edici olduğu savunulmaktadır.

Sonuçta Lörcher Planı Raporu şu ilkelerle anılabilir

- Bu rapor ilk kez “örnek şehir”ler kurma konusunda somut bir girişimdir
- İlk kez kapsamlı bir “Ankara Kent Tarihi” hazırlanmıştır
- Ulusal bir düzeyde bir fikirbirliği sağlanması isteğinin yanı sıra, “planlama yöntem ve süreçleri” konusunda da ulusal önermeye dönüşecek olan bir adımdır
- Kentin kurulmasındaki “mekansal anlam” ve “kent mekanının simgeselliği”, ilk kez bu raporun gerekçeleri ve planları ile kapsamlı biçimde gündeme gelmiştir
- Plan raporu, ekli planlar ve belgeleriyle, “planlama ve düşünce ölçeği” konusundaki önermeleri Cumhuriyet’in sonraki yıllardaki uygulamalarını da belirlemiştir
- Plan ve raporu, “modern ve avangard öğeleri içeren çağdaş şehir plancılığı”nın ülkemizdeki ilk örneği olmuştur
- Çağın gerektirdiği beden sağlığı, açık alan ve yeşil alan tanımı bu plan raporu ile planlama ve mimarlık kültürümüze kazandırılmıştır
- Ankara’nın modern bir kente dönüşmesindeki “ilk tasarım ve düşünce belgesi”dir (Cengizkan, 2004).

Carl Christoph Lörcher’in planlama anlayışında, Camillo Sitte ekolünün¹⁸ etkileri fazladır. Kentsel mekanların insan sağlığını geliştirici olması gerektiği düşüncesi ile de çağdaş olan Camillo Sitte ekolünün özelliklerinin tümü 1924-25 Ankara Planı’nda uygulanmıştır. Plan aynı zamanda 1928 yarışması birincisi ve 1932 Ankara Planı’nın uygulayıcısı Hermann Jansen’i çok etkilemiştir. Bunun sebebi yalnızca Jansen’in de Sitte’nin bir öğrencisi olmasından değil aynı zamanda yarışma alanı olarak verilen

---

¹⁸ Sitte’nin kentleri özellikle estetik ve sağlık yönlerinden düşünmeyi öne çıkaran çalışmaları bilinmektedir. Kentsel alan olarak meydanların merkezlerinin boş bırakılmasının gerekliliği, kentsel meydanların büyüklük ve biçimlerinin gözetilmesi gerekliliği, eski meydanların kapalı ve tanımlı olmalarının zorunluluğu, bu meydanların büyüklük ve biçimlerinin gözetilmesi gerekliliği, eski meydanların düzen dışı görünmelerinin nasıl ortadan kaldırılacağı, ardışık (slisilevi) meydanlar kavramının önemsenmesi ve sokaklarla ilgili geliştirilen kaygı ve kurallar, Sitte’nin pek çok Avrupa kentini inceleyerek çıkardığı sonuçlarla öğretici bir biçimde kent tasarımına girmiştir (Cengizkan, 2004)

Yeni Şehir Planı'nın altlık olarak Lörcher tarafından hazırlanmış olmasıdır. Yarışmacılar bu bölgenin yol ve doku karakterini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Hem alanın yapılaşmış oluşu ve hem Jansen'in Lörcher'le fikir birliği içinde olması bu uygulamanın korunmasını getirmiştir.

Lörcher Planı Kararları

- **Yollar**
  - Anafartalar (Karaoğlan) Caddesi – Samanpazarı
  - Kazım Karabekir Caddesi- Hamam Önü
  - Çankırı Caddesi – Dış Kapı
  - Denizciler Caddesi
  - Egemenlik Caddesi
  - Erzurum Caddesi
  - Bankalar Caddesi
  - İstasyon Caddesi
- **Bölgeler**
  - Kale Önü Mahallesi
  - İstasyon Caddesi İş Bölgesi
  - Soğuk Kuyu
  - Hamam Önü
  - Şehir Parkı ve Sergi Bahçesi, Spor Alanları
  - Asri Mezarlık
  - Pazar Yerleri
- **Meydanlar**
  - Millet Meydanı
  - Hükümet Meydanı
  - İtfaiye (Tiyatro) Meydanı
  - Gazi Meydanı
  - Yıldız Meydanı
  - İstasyon Meydanı
  - Hacı Bayram Meydanı

Bir yarışma sonuncunda seçilerek uygulamaya konulan Jansen Planı'nını daha iyi kavramak için o dönemde Ankara'da imar faaliyetini yönlendiren Şehremanti'nin durumna bakmak yerinde olacaktır. Tankut'un aktardığına göre Şehremaneti'nin kurduğu yapı malzemesi fabrikaları, büyük kamulaştırmanın sağladığı arsa stoku ve Emlak ve Kredi Bankası'nın işlettiği kredi mekanziması beklenenin aksine ne büyüme hızına ayak uydurabilmiş ne de düzenli bir kentsel çevre oluşturabilmiştir. Lörcher planı Yeni Şehrin bir kısmını değişmeyecek şekilde belirlemiştir. Orman Çiftliği gibi şehir dışında bir çekim noktası yaratılmıştır. Ayrıca, daha gelecekteki kentin iç düzenlemesi bilinmeden, ana yol bağlantı aksarlı olan kuzey-güney, doğu-batı eksenleri de kesinleşmiştir.

Bu endişe verici durumu fark eden Fransız ve Alman kültürleriyle tanışık ve mevzi imar plan yapma deneyimi olan iki üst düzey bürokrat Şükrü Kaya ve Asaf beyler yapılacak yeni planın ihale yolu ile değil de yarışma ile elde edilmesinin daha uygun olacağını düşünmüşlerdir (Tankut, 1993).

Ankara kent planı yarışmasına sadece üç yarışmacı katılmıştır. Katılma çağrısı alan üç yabancı mimarı seçimindeki kriterlerin ne olduğu sorusu bugüne kadar yanıt beklemektedir. Bilinen, Ankara Şehremaneti'nin Almanya'ya seçici bir heyet gönderdiği ve davet edilen ilk isim olan Prof. Ludwig Hoffmann'ın yaşlılığını ileri sürerek kendisi yerine J. Brix¹⁹ ve H. Jansen²⁰'in önermesidir. İki adayla konuşan Ankara yönetimi Ankara dönüşünde de üçüncü bir isim olan Fransız L. Jausseley²¹'i de yarışmaya davet eder (Tankut, 1993).

4.3.2.2. Projenin Seçimi

---

¹⁹ Tankut, Brix'in seçiminde eğitimlik dışında hangi mesleki deneyim ve yeteneğe sahip olduğunun bilinmediğini belirterek arşivlerde de sunduğu projenin bulunamadığını ifade etmektedir.

²⁰ Hermann Jansen, Berlin'de hem eğitim hem uygulama yapan bir mimardır. Kendisi, 19. yüzyıl sonunda Orta Avrupa'da mimarlık kuramcısı olarak ün yapmış Camillo Sitte'nin öğrencisidir. Bu işe kent planlamasında sanatsal yöne ağırlık vermek anlamına gelir. Jansen'in 20. Yüzyıl kentinde Barok düzenlemelere yer olmadığı inancı onu Fransız-Hausmann ekolünden ve giderek L. Jausseley'den ayırdığı gibi, kentlerin yol ve meydanlardan değil de mahallelerden oluştuğu görüşü de diğer bir 19. Yüzyıl sonu şehircilik akımı olan iki boyutlu "yol planlaması" alışkanlığından da farklı kılar (Tankut, 1993).

²¹ L. Jausseley Fransız hükümetinin baş mimarıdır. "Ecole des Beaux – Arts" çevresinde yetişmiş "Barcelona" plan yarışmasını kazanarak kentin planlarını hazırlamış, 1919'daki Paris planlama yarışmasında da birinci ödülü almıştır. Jausseley, 1920'li yıllarda Fransa'da hala geçerli olan "Hausmann" şehircilik akımının kararlı bir sözcüsüdür (Tankut, 1993).

Ankara kent planı yarışmasına davet edilen mimarlar Avrupa'da egemen planlama yaklaşımlarının sözcüleridir ama Ankara gibi yeni bir başkent için, yeni fikirleri de yoktur. L.Jausseley, on dokuzuncu yüzyıla uzanabileceğine inanmakta, H. Jansen ise yirminci yüzyıla olabirir dar sınırları içinde kalarak bakmaktadır. Yarışmacıların hiçbirisi yirminci yüzyılın modern şehircilik akımları ve onları savunduğu yeni düşüncelerle ilgili değildir. Yine de Jansen 1927 yılında yüzden fazla büyük, küçük, yerli, yabancı kent planına imza atmış, hem eğitimci, hem de uygulamacı olarak ülkesinde tanınmış bir mimardır (Loy'dan aktaran Tankut, 1993).

1927 yılı Temmuz ayı içinde Ankara'ya gelen üç yarışmacı yerinde incelemeler yapmış ve sözleşmeleri imzalayarak kentten ayrılmışlardır. Yarışma projesinin teslim tarihi Aralık 1928'dir (Yarışma Raporu, 1929). Kendilerine üç yüz bin kişilik bir başkent için yeterli bilgi içermeyen bir yarışma programı verilmiş olan yarışmacılar Ankara'da geçirdikleri kısa süre içinde de yeterli bilgi toplayamamışlardır. Şehremenati'nin elindeki halihazır haritalar yetersizdir ve kadastral haritalar yoktur. Ayrıca her gün yeni bir yapıya başlanmakta ve yeni bir sokak açılmaktadır (Jansen'dan aktaran Tankut, 1993). Başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte yarışmacılara eksik ve yetersiz bilgi verilmesi günümüzde de halen geçerliliğini korumaktadır. İlginç olan o günkü teknik imkansızlıklardan kaynaklanan bu eksikliklerin günümüzdeki teknik imkanların en yüksek seviyede olmasına rağmen devam etmesidir. O günkü koşullar düşünüldüğünde bu eksikliklerin olması normal bir durum olarak değerlendirilebilir. Sonuçta yarışmacılardan talep edilen bir uygulama planı değil, bir başkent kurulması için bir avan projedir.

Yarışma süresince bu eksik bilgilerle projelerin hazırlamak zorunda kalan yarışmacılardan Jansen bu durumu kabullenmeyerek o dönemde Ankara'da Sağlık Bakanlığı İnşaat bürosunda çalışan Robert Oerley'den kent hakkında pek çok eksik bilgiyi temin etmiştir. Düzenli olarak meslektaşı ile yazışan Jansen birini olmaya kararlıdır. Tankut'a göre bunun nedeni Almanya'nın 1928 yılında ekonomik durumudur. O tarihte yapı sektöründeki pek çok mühendis, mimar ve müteahhit firma Almanya dışında uzun dönemli iş aramaktadır. Ankara imar planı böyle bir potansiyel vaad etmektedir.

Sadece üç yarışmacının katıldığı bir yarışmada en iyi projenin seçilmesi bir bakıma kolay ve bir bakıma da zordur. Kolaydır, çünkü jüri üyeleri günlerce çalışıp çok sayıda projeyi karşılaştırmak zorunda kalmayacaklardır. Seçim tek aşamada

yapılabilecektir. Zordur, çünkü az sayıda katılım ile gerçekten iyi bir değerlendirme yapmak da mümkün değildir. Jürinin kurduğu teknik alt komisyon ki, bu komisyon esas seçimi yapmıştır, bu eksiklikleri gidermek için on beş maddeden oluşan bir ölçütler listesi geliştirmiştir. Komisyon üç projeyi de bu kriterlere göre sınavarak Jansen'ın projesini birinci ödüle değer görmüştür.

4.3.2.3. Jansen Planı'nın Özellikleri

Jansen Planı için başvurulacak temel kaynak 1928 yılında yarışma için hazırlanan avan-proje ve buna ilişkin açıklama notudur. Bu rapor da en az yarışmacılara verilen program kadar dağınık ve sistematikten uzaktır. Teknik olarak değerlendirmek gerekirse rapor, kentsel estetik, ekonomi ve sağlık, kentsel arazi kullanımı ve ulaşımı kentin büyümesi için rezerv alanlar ve yoğunlukları şu temel ilkelerle açıklar;

- Kentsel estetik plancının birincil endişesidir. Ankara Kalesi bu estetiğin kaynağı olan bir şehir tacıdır (Stadtkrone).
- Kentsel ekonomide Jansen'a göre ağır basan, yol yapımında sağlanacak tasarruflardır. Yolları kısa, düz, dar ve topografyaya uygun geçirecek ekonomi sağlanacaktır.
- Kentsel sağlık, yeşil alan, spor alanları, çocuk bahçeleri, parklar ve boş alanlarla sağlanacaktır. Sağlık için önerilen yönler, konut kat sayısının ve yoğunlukların düşük tutulması, konutların güneşe göre yönlendirilmesi gibi yönlerdir.
- Şehir mekanlarının gruplaştırılması başlığı altında çeşitli arazi kullanımlarının yer seçim nedenleri ve işlevleri açıklanmaktadır. Örneğin konut alanları on sekiz bölgeye bölünmekte, her biri için ayrı bir imar düzeni öngörülmektedir. Genelde Jansen, Ankara için en çok üç kat öngörmekte ve konutları bitişik ve ayrık düzende tasarlamaktadır. Jansen'ın konutlarının ister blok, ister tek yapı olsun, ön ve arka bahçeleri olacaktır. Yapılaşma biçimi açık sitemdir. Bu sistemin en belirgin örnekleri de geniş bahçe içindeki büyük villalarla, küçük parseller üzerindeki tek ya da dizi biçimindeki işçi evleridir.
- Endüstri alanlarının seçiminde iki kriter göz önünde bulundurulmuştur. Ulaşım kolaylığı ve egemen rüzgarların yönü kentin batısındaki istasyon civarının bu kullanıma ayrılmasına sebep olmuştur.
- Arazi kullanımı açıklamasının en cılız bilgisi ticaret alanları için verilmiştir.

Her şeyden önce, Jansen'in yarışma açıklama notunda "ticaret merkezi" diye bir kavram yoktur. Jansen şehrin merkezini Ankara Kalesi olarak görmekte, görsel bir merkezle yetinerek, işlevsel bir kent merkezini dışlamaktadır. 1928 yılındaki yarışma projesinde Bulvar ve İstasyon Caddesi arasındaki büyük bir alan ticarete ayrılmıştır. Bu düzenleme 1932 imar planında değişecek, bu ticaret bölgesinin yerini Gençlik Parkı alacaktır.

- Jansen ulaşım başlığı altında çok fazla ilkesel karar almamıştır. Ankara'nın, zaten kuzey-güney ve doğu-batı bağlantıları yarışmacılara tarihsel veri olarak verilmiştir. Bunun dışında Lörcher'in açtığı ikinci derece yollar da mevcuttur. Jansen'in trafik konusunda tek bir temel kuraldan hareket etmiştir. O da motorlu taşıt yollarının sayısını en az indirgeyip üzerlerinde süratli ve kesintisiz trafik akımını sağlamak, diğer yolları ikinci derece sayıp, kısa, düz ve dar tutmak ve kent içi ulaşımında yaya yollarına büyük önem vermek. Ulaşım ağındaki kısıtlamalarla hem trafiği denetlemek hem de ekonomi sağlamak amacındadır (Tankut, 1993)

Jansen planı bir bahçeşehir²² planıdır. Kuruluşunda büyük idealler ve fikirler bulunan genç ve yeni Cumhuriyet'in iddiasının Jansen planında da bulunduğu söylemek zordur. Oldukça mütevazı ve basit tasarım ilkeleri ile hazırlanan plan yeni bir başkent planı olmaktan çok Jansen'in o dönem planlarını hazırlamakta olduğu herhangi bir Doğu Avrupa²³ kentinden farklı değildir.

Jansen Ankara İmar Planı'nı Yeni Şehirciliğin esasları olarak gördüğü dört ana başlık altında toplamıştır: "Seyrüsefer", "Serbest Sahalar", "Teşekküller Kısmı" ve "Oturma Mahalleleri". Sitte'nin öğrencisi olan Jansen'in planlarında Sitte'nin etkisi Teşekküller Kısmı olarak adlandırılan kamu binalarına ayrılan bölgelerin projelerinde açıkça görülmektedir. Burada Hükümet Mahallesi ve Yüksek Okullar Mahallesi olarak iki farklı alan tanımlayan Jansen, basit bir bölgeleme planının ötesine geçerek, bu çevrelerdeki dokuyu, kütle ilişkilerini, binaların birbiriyle ilişkilerini, kat sayılarını üç boyutlu çizimlerle desteklemiştir. Fakat bu çizimler oldukça basit ve detaydan yoksundur. Yine de bu çizimler bakanlıklar ve yüksek

---

²² Dünya üzerinde Gartenstadt, Cite Jardin, Gardencity, Cuidad Jardin gibi isimlerle kullanılmaktadır.

²³ Jansen Plovdiv, Riga, Prag gibi Doğu Avrupa kentlerinin planlamasında yapmıştır.

okullar bölgelerini, mimarın estetik tercihlerine göre sonuna kadar biçimlenmiş, uyumlu ve bütünleşmiş çevreler olarak resmetmektedir. Jansen tasarlamış olduğu planın içerisinde inşa edilecek binaların Ernst Egli, Holzmeister, Bruno Taut gibi mimarları ile de yoğun iletişim içerisinde ve mimarlardan plana uymalarını²⁴ beklemektedir (Akcan, 2009).

Yeşil alanlar ve konut mahalleleri söz konusu olduğunda ise bahçeşehir Jansen için pratik bir modeldir. Ancak Jansen'in bu konuda dönemin gelişmelerini takip etmektense modelin eski değerlerini tekrar ettiği söylenebilir. İlginç olan nokta bahçeşehir kuramının²⁵ endüstrileşmiş ülkelerde metropolden kaçışı simgelemesi iken, Ankara'da bu kuram endüstrileşmenin büyük metropole verdiği zararları giderme isteği değil, Cumhuriyet'in yönetim ve sembolik merkezini Osmanlı başkentinden uzağa taşıma kararıdır. Finansal açıdan bahçeşehir kuramında olduğu gibi bir kooperatif çatısı altında birleşen kent sakinlerinin desteğiyle değil, tek partili ulus devlet tarafından kurulacak kent için yine de, yeni, sağlıklı ve modern bir kenti tanımladığı ve on dokuzuncu yüzyıl kentinden istekli bir kopuşu simgelediği için bahçeşehir kuramı Ankara'nın plancıları ve siyasetçileri için uygun bir model oluşturmaktadır (Akcan, 2009).

Jansen'in planı incelendiğinde şehrin farklı işlevsel bölgelerini ve konut mahallelerini ayıran yeşil bantlar kullandığı görülür. Plana göre Hükümet Binaları eski kentin güneyine, Yüksek Mektepler güneydoğusuna, Endüstri bölgesi güney batısına yerleştirilmiştir. Konut mahallelerini ise sosyal sınıflara göre ayıran Jansen, işçi mahallesini kuzeybatıda, müstakil evlerden oluşan bölgeyi ise güney tepelerinde kurmayı önermiştir (Şekil 4.49). Akcan'a göre, tüm bu bölgeleri ayıran geniş yeşil bantlar mimarın modern kentini, Avrupa kentlerindeki sıkışık kentsel dokudan ayıran en temel elemandır. Jansen bu yeşil bantların içinde tarım değil, eğlence ve spor alanlarını yerleştirmiştir. Başlangıçta planda olmayan Gençlik Parkı da daha sonra bu

---

²⁴ Akcan'ın aktardığına göre Jansen ve Bruno Taut Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (1936-38) konusunda hararetle bir tartışmaya girmişler, Taut'un bina yüksekliği ve arsa üzerinde binayı yerleştirme kararlarına Jansen kendi imar planına uymadığı için karşı çıkmış, belediye sonunda Taut'un lehine karar vermişti. (Akcan, 2009).

²⁵ Ankara örneğinde bahçeşehir kuramı esasından farklıydı. Büyük şehirden kaçma nedeni plansız şehirleşme ve endüstrileşmenin sonucunda oluşan aşırı kalabalıklaşma ve sağlıksız yaşam koşulları değil, yeni ulus devletinin yeni bir şehirde somutlaştırma kararı, İstanbul'un kozmopolit ve geleneksel çağrışımlarından kasten uzaklaşma politikasıydı.

bantlara ilave edilmiş ve en merkezi rekreasyon alanı haline gelmiştir.

4.3.2.4. Planın Olumlu ve Olumsuz Yanları

Olumlu Yönleri

- Jansen planı İmparatorluk'u yıkıp Cumhuriyet'i kuran bütçesi sınırlı bir devlet için ekonomik koşullar gözetilerek tasarlanmıştır.
- Plan, uygulanmasında pahalı kamulaştırma gerektirmeyen bir plandır ve mülkiyet çizgilerine duyarlıdır.
- Plan planlama ilkelerinde güçlü, arazi kullanımında başarılı ve gerçekçidir.
- Kentsel estetik plancının birincil endişesidir. Ankara Kalesi bu estetiğin kaynağı olan bir şehir tacıdır (Stadtkrone) ve korunmuştur.
- Kenti bölgelemede başarılıdır.

Olumsuz Yönleri

- Jansen planı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinin planı olma iddiasından uzaktır.
- Jansen planı nüfus üst sınırı olarak üç yüz bin kişi için tasarlanmıştır. 1950'lerde aşılacak bu sınır planın gelecek ön görüşünün zayıf olduğunu işaret etmektedir. Ankara'yı kapalı ve kontrollü bir kent olarak hayal eden Jansen kentin yaşanabilirliğini korumak adına daha fazla büyümesini önlemek amacıyla radikal önlemler alınmasını talep etmiştir.
- Bundan dolayı Jansen'in önerdiği iki katlı müstakil evler zaman içinde yıkılarak yerine aynı parsel sınırları içerisinde apartmanlar yapılmıştır.
- Jansen'in önerdiği yeşil bantlar tamamen ihmal edilerek imara açılmış ve yapılarla doldurulmuştur.
- Jansen planında Türkiye'deki ekonomik ve toplumsal koşullar düşünülmeden hazırlanmış Batı'dan direkt ithal tasarım detayları da bulunmaktadır.. Örneğin İşçi Mahallesi'ndeki konut birimleri için Jansen, içeriden değil bahçeden ulaşılan evin tek tuvaletini de barındıran bir kiler düşünmüştür. Bu savaş öncesi Almanya'da uygulanan bir yaklaşımdır ve Ankara'da kabul görmeyerek, tasarladığı kiler mekanları başka amaçlarla kullanılmıştır. (Akcan, 2009).

- Kale'nin altındaki eski şehirde Hacıbayram, İsmetpaşa, Hacıdoğan gibi yangınlarla yıkılmış mahalleler için hazırladığı detaylı onarım planlarında kesintisiz yollar boyunca bitişik nizam bloklar önermiştir. Yoğunluğun bu denli azaltılması gelişen bir ülkenin başkenti için dar görüşlü bir karardır. Akcan'ın belirttiğine göre kentsel blokların doğa ile bağını arttırmak için seçilen bu strateji, Jansen'in on dokuzuncu yüzyıl Alman kentlerinin sıkışık kentsel dokusunu rahatlatmayı amaçlayan Berlin Planı için aldığı kararın aynısıdır.

4.4. İdeoloji ve Erk Kavramlarının Kentsel Elemanlar Açısından Başkent

Ankara Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi

4.4.1. Akslar / Sokaklar

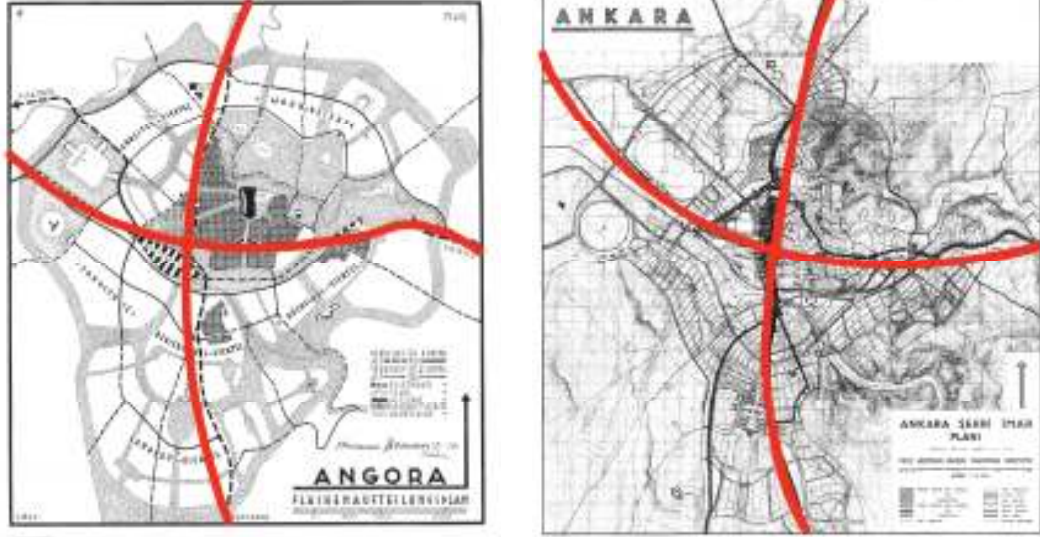
4.4.1.1. Genel Plan

Üçüncü bölümde irdelenen diğer başkentlerle kıyaslandığında cumhuriyetin başkenti Ankara'nın imar planı oldukça mütevazı bir plandır. Cumhuriyetin kuruluşundaki diğer alanlarda yapılan yenilik ve reform hareketleri arasında iddiasız olduğu söylenebilir. Fakat bunun nedeni yeni cumhuriyet ideolojisinin etkisinin zayıflığı değil, ekonomik koşulların ve o zamanki kent ve devlet yönetiminin tecrübesizlikleridir.

Ankara planı diğer başkentler bir arada düşünüldüğünde olumsuz koşullara rağmen yine de yeni bir başkent yaratarak, yeni bir dünya yaratma ideolojisine sahip cumhuriyetin beklentilerini karşılayabilmiştir.

İmparatorluğun izlerini tamamen silmek için başkenti Ankara'ya taşıyan cumhuriyet yönetimi, eski kentsel dokuyu kale içinde muhafaza ederek kentin diğer alanlarının yeniden planlanmasını sağlayarak yeni rejimin, yeni başkentini yaratmıştır.

Genel plan incelendiğinde Ankara diğer dünya başkentlerinde de görülebileceği gibi –kökeni Antik Roma'ya kadar uzanan- Doğu-Batı, Kuzey-Güney aksları arasında kurulmuştur. Bu akslar Ankara planında topografyadan dolayı kullanılmış olsa da ana konsept özünde aynıdır.

Şekil 4.50. Ankara İmar Planı / Kuzey-Güney, Doğu-Batı Aksı, Cordo Maximus / Decumanus Maximus

Orijinal Harita: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22598

Şekil 4.51. Kuzey-Güney, Doğu-Batı Aksı

Orijinal Harita: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22698

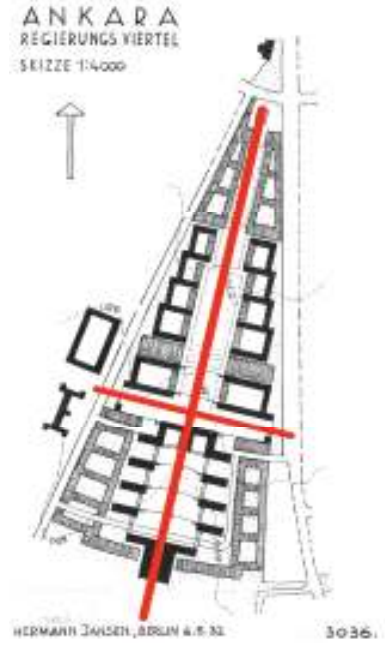
4.4.1.2. Yönetim Bölgesi

Jansen Planı'nda yönetim bölgesi (Regierungs-Viertel) olarak adlandırılan bölge Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetileceği alandır. Bu bölgenin dışında yer alan ve devleti temsil eden en üst makam olan Cumhurbaşkanlığı Köşkü topografyaya göre daha üst / en üst noktada kalan Çankaya Tepesi'ne yerleştirilmiştir. İdeolojik açıdan değerlendirildiğinde devleti temsil eden en üst makam olan cumhurbaşkanı kentsel mekanın en üst noktasındadır.

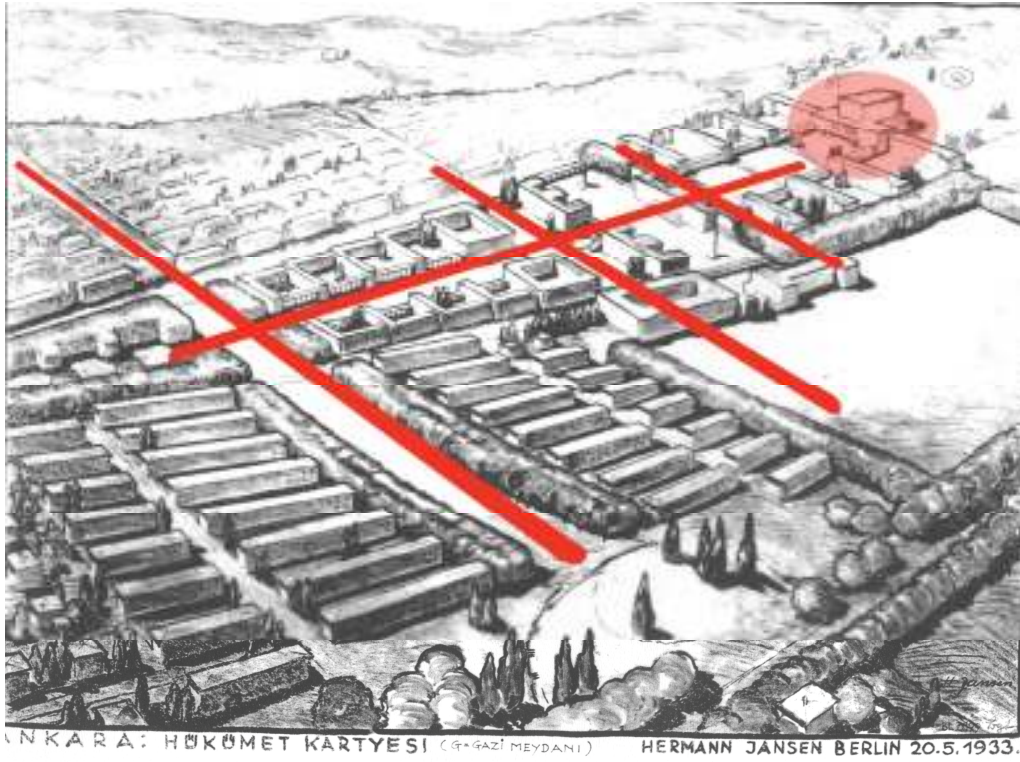
Yönetim Bölgesi ise güneyde en üst noktada Meclis Binası ile başlayan bakanlıklarla devam ederek Kızılay Meydanı'ndaki Güven Parkı Anıtı ile sonlanmaktadır.

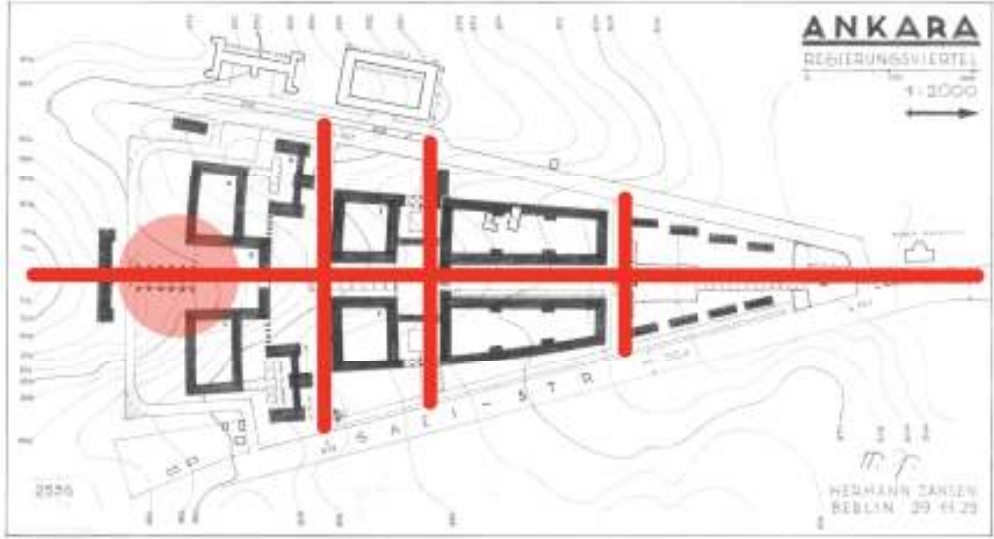
Şekil 4.52. Yönetim Bölgesi, Politik Başkentlerin Kurulmasında da Akslar Antik Dönemdeki Gibi Sıklıkla Kullanılmıştır. Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22585

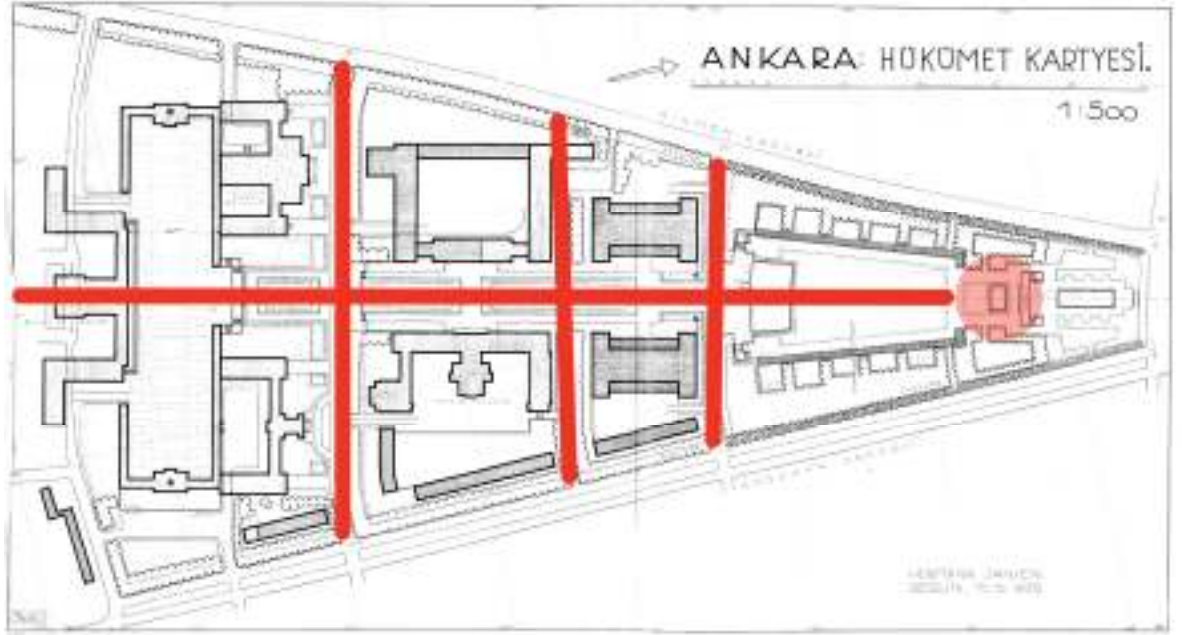
Şekil 4.53. Hermann Jansen'in Yönetim Bölgesi İçin Plan Önerisi
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22861

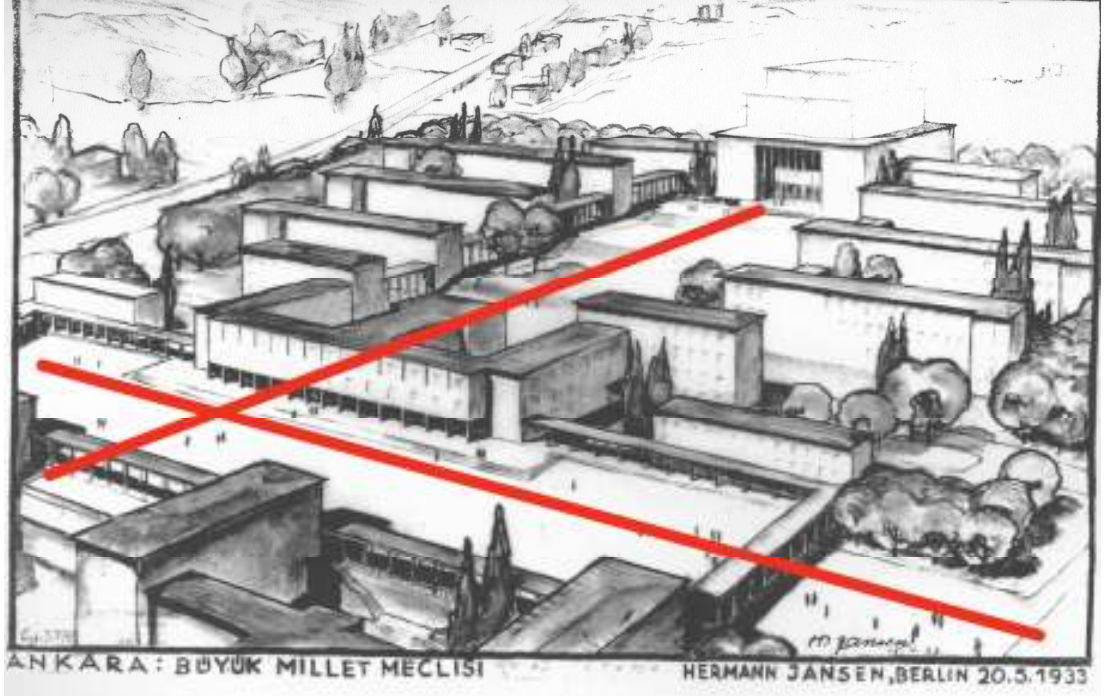
Şekil 4.54. Hükümet Kartiyesi
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22867

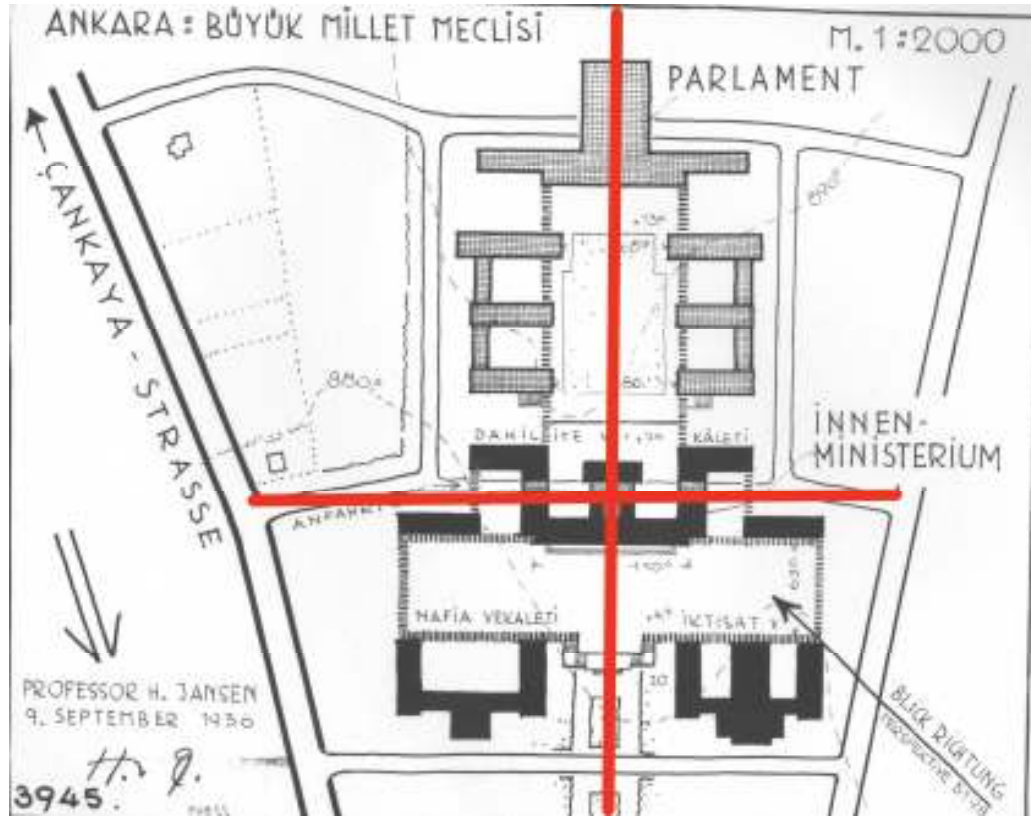
Şekil 4.55. Jansen'in Önerisinde Önceleri Farklı Açılar ve Eğrilerle Tasarlanan Yönetim Bölgesinin Aksa Getirilme Çabası
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22862

Şekil 4.56. Politik Başkentlerin Kurulmasında Aksın Kullanılması, Planlamada Eski Kenti Anımsatıyor.
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22866

Şekil 4.57. Yönetim Bölgesi Yükseklik/Kütle İlişkilerini Gösteren Basit Perspektif
 Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22870

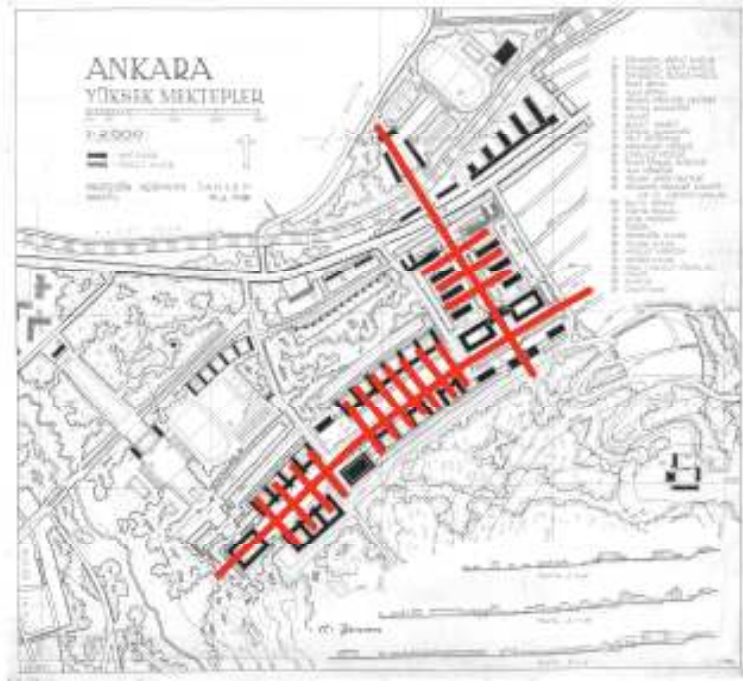

Şekil 4.58. İçişleri Bakanlığı-Millet Meclisi Binaları İlişkisi (Bu Alternatif
 Kullanılmamıştır.)
 Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22869

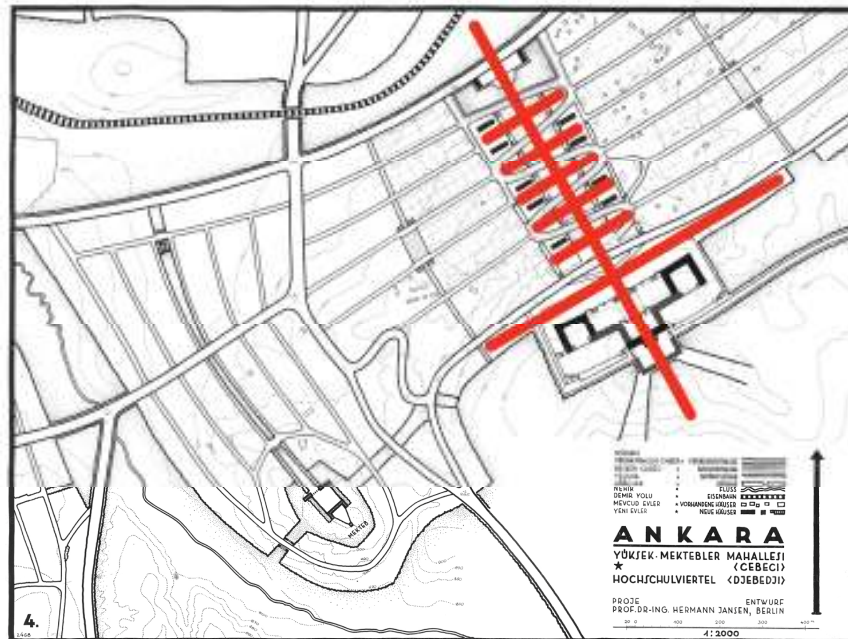
4.4.1.3. Üniversiteler

Eğitim alanında eskinin geleneklerini reddeden Cumhuriyet Yönetimi çağdaş eğitim kurumlarını oluşturarak, bunların gerçekleştirilebileceği eğitim yapıları yapmak zorundaydı. Jansen Planı'nda görülen şemadan Yönetim Bölgesi'nde olduğu gibi bir ana aksın sonunda yer alan üniversite binası görülmektedir.

Eğitim yapılarının planlanmasında da anıtsallık göze çarpmaktadır. Bu yapıların birçoğunun mimari projesi Ernst Egli tarafından hazırlanarak inşa edilmiştir.

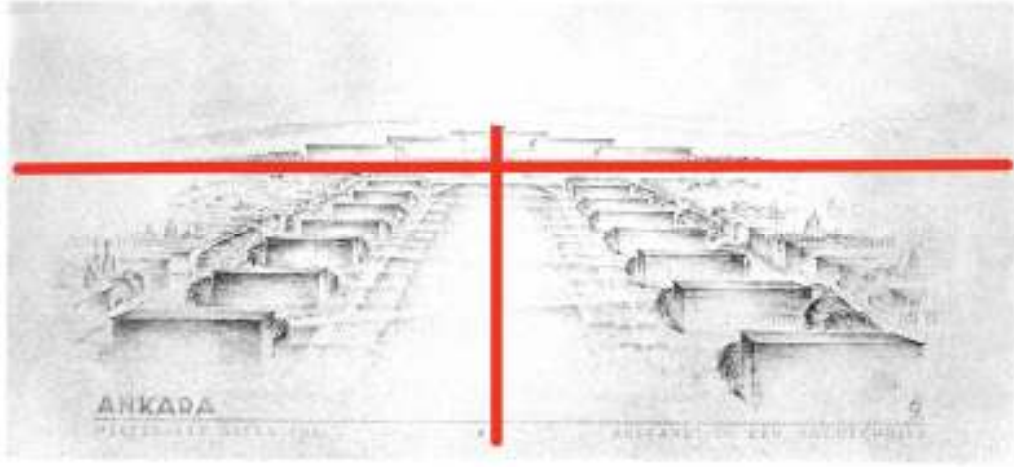

Şekil 4.59. Eğitim Yapılarında Aksiyel Düzenleme
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22940

Şekil 4.60. Eğitim Yapılarının Planlanması

Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22586

Şekil 4.61 Şekil Eğitim Yapılarında da Anıtsal Aksiyel Düzenleme

Orijinal Şekil: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22590

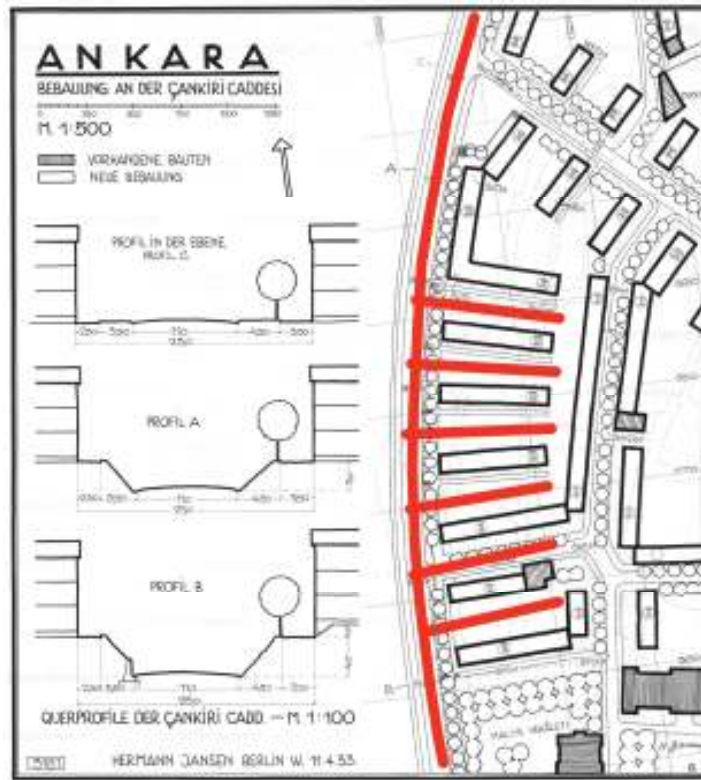
4.4.1.4 Konut Bölgesi

Yeni bir devlet, yeni bir yurttaş, yeni bir ulus inşa eden Cumhuriyet Yönetimi başkenti Ankara'da konut planlaması ve üretimi ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Eski mimari terk edilip yerine modern konut bölgeleri, modern binalar yapılması gerekmektedir. Tezin girişinde bahsedilen yeni rejimlerin inşasında sıkça kullanılan, sanayi devrimine ait motiflerin Jansen Planı'nda modern konut blokları, geniş cadde kesitleri ve etrafındaki yeşil alanlarla yer aldığı söylenebilir. Ne var ki Jansen kafasındaki doğulu imajını düşüncelerinden atamamıştır. 1934 tarihindeki eskizinde (Şekil 4.20) Çankırı Caddesi'nde bir otomobil ve karşı yönden gelen binek hayvanlı Ankaralılar modern Türkiye Cumhuriyeti'nin modern başkentinde ilerlemenin mantığına ters düşecek şekilde yer almaktadır.

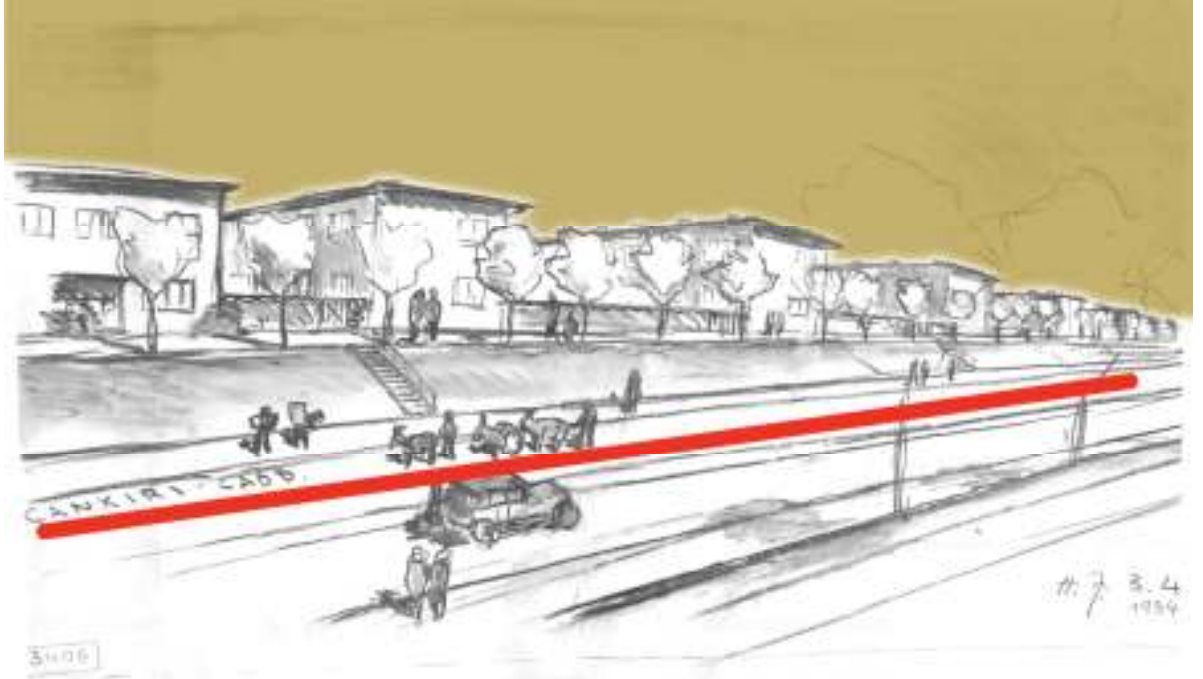

Şekil 4.62.Çankırı Caddesi Civarı
 Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22761

Şekil 4. 63. Çankırı Caddesi Civarı
 Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22764

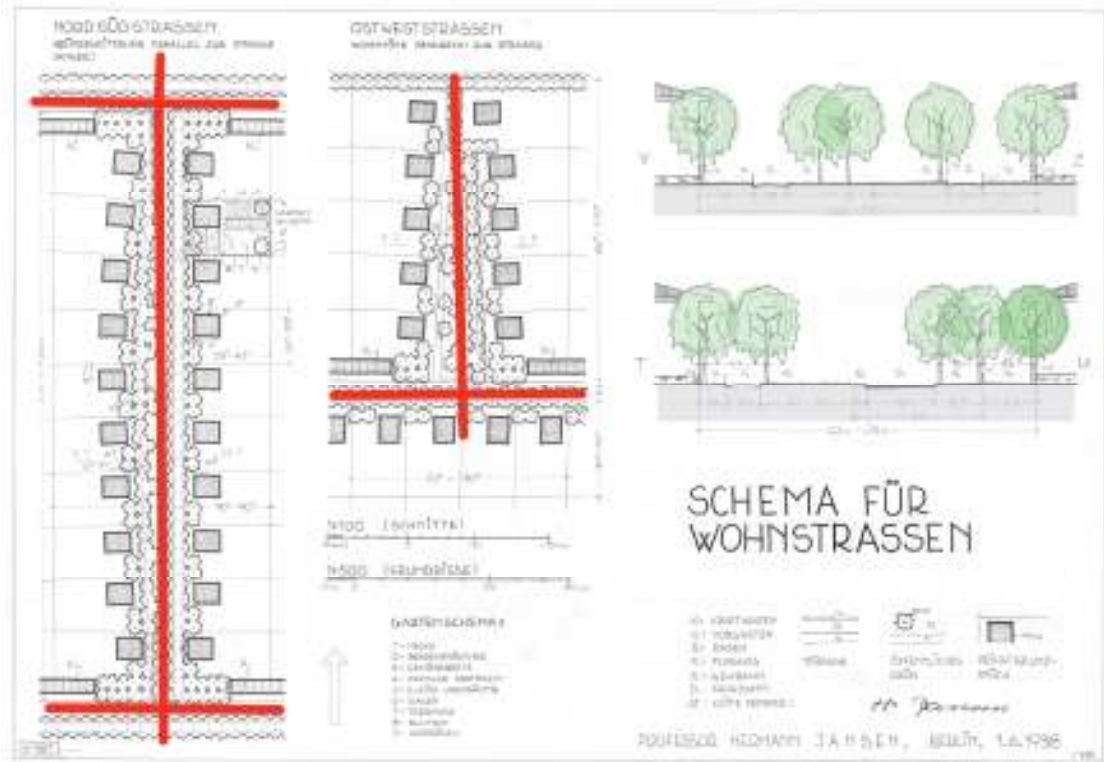
Şekil 4.64. Az katlı bir kent görünüşü öneriliyor.
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22769

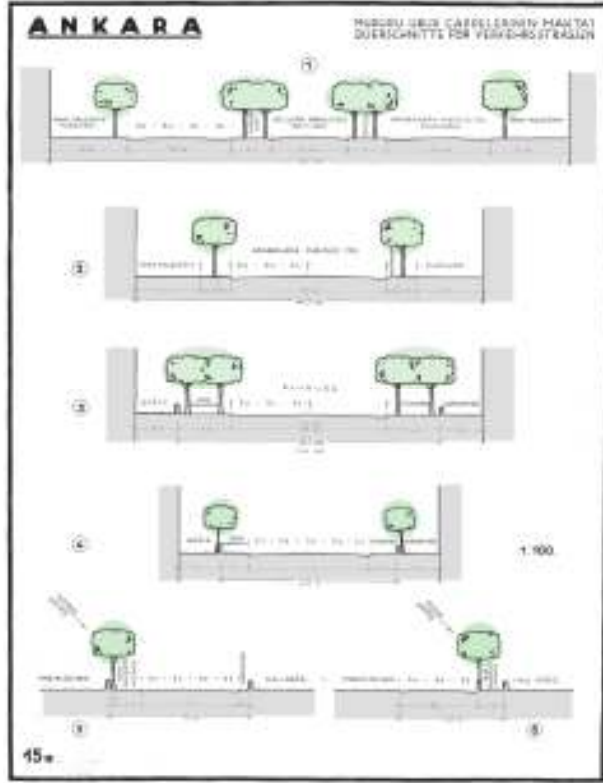
Şekil 4.19. İşçi Konutları Önerisi / Bahçeşehir Görüntüsü
Orijinal Plan : Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 23092

4.4.1.5. Sokak Detayı

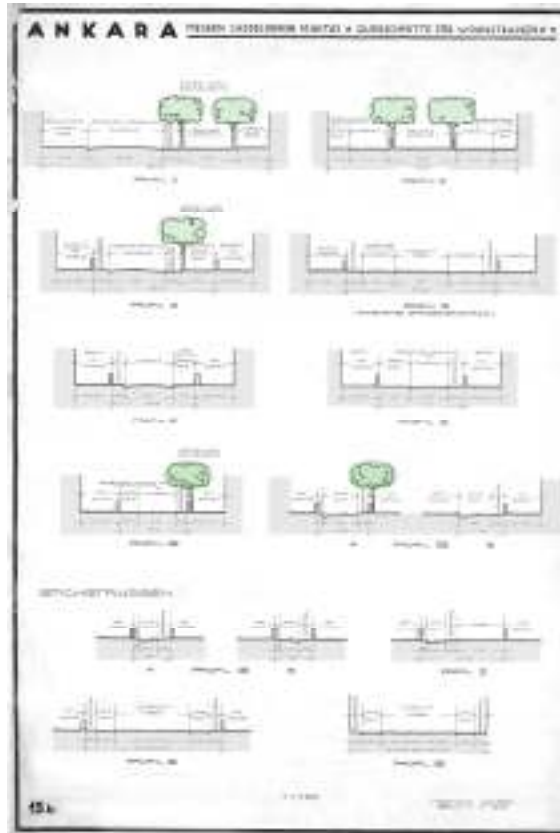
İdeoloji bir kentin sokaklarını nasıl şekillendirir? Cumhuriyetin ideolojisi sokakların biçimlenmesinde nasıl bir rol oynamıştır? Eskiye terk eden rejimin, yeni başkentinin sokakları kendiliğinden oluşmuş bir kent dokusundan farklıdır. Çağdaş planlamada kullanılan –Ankara özelinde bahçeşehir planı– yöntemlere göre ana caddeler, bulvarlar, bunları kesen ara sokaklar ayırık-bitişik nizam konut grupları az katlı, çok katlı apartmanlar, bloklar cumhuriyetin ideolojisini, devleti temsil eden yönetim yapılarında anıtsallık vb. kavramlarda gözlemlenebilirken, sokak planlarında ve kesitlerinde insan ölçeğine uygun bir şekilde ele alınmıştır. İdeoloji yerel anlamıyla baskın bir etken olarak sokak kesitlerinin şekillenmesinde görülmesi bile, en azından yeni / yapay bir konut dokusunun oluşmasını sağlamıştır.

Şekil 4.65 Konut bölgesi kuzey-güney doğu-batı aksları sokak yerleşim detayı
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No:22981

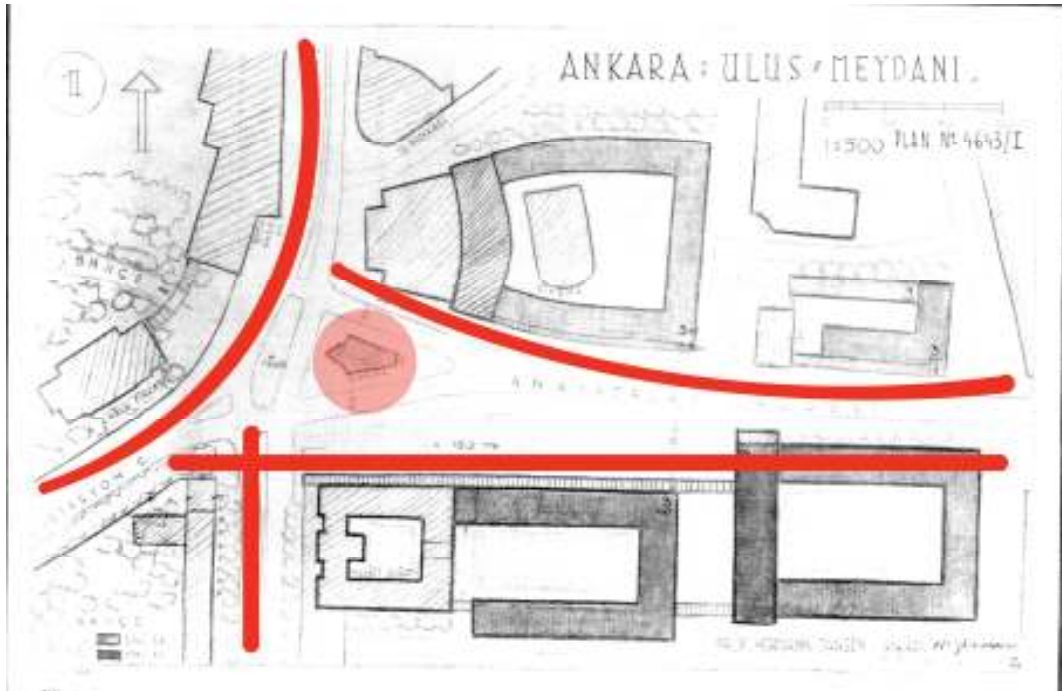
Şekil 4.66 Konut bölgesi genel sokak konsepti
 Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No:22594

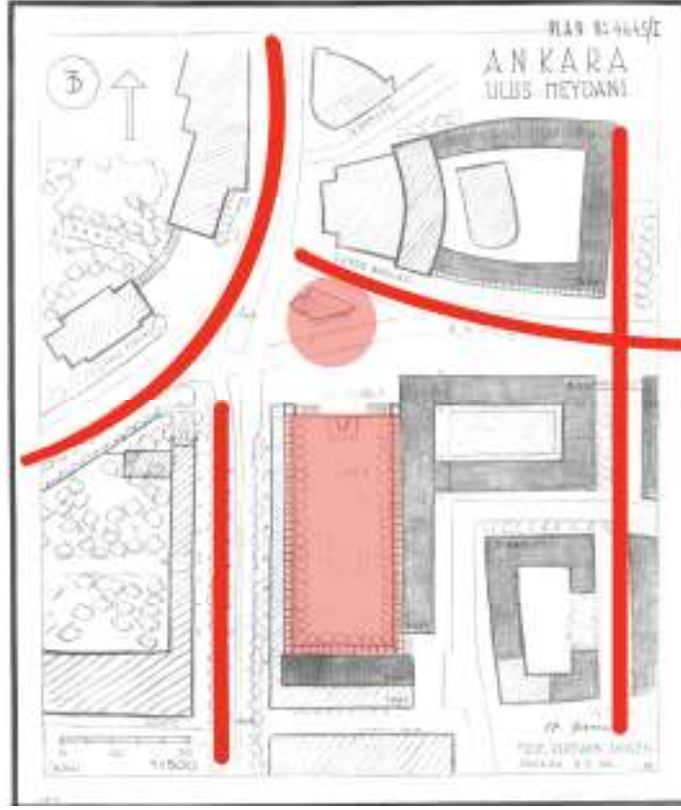
Şekil 4. 67. Konut bölgesi genel sokak konsepti
 Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22595

4.4.2. Meydan

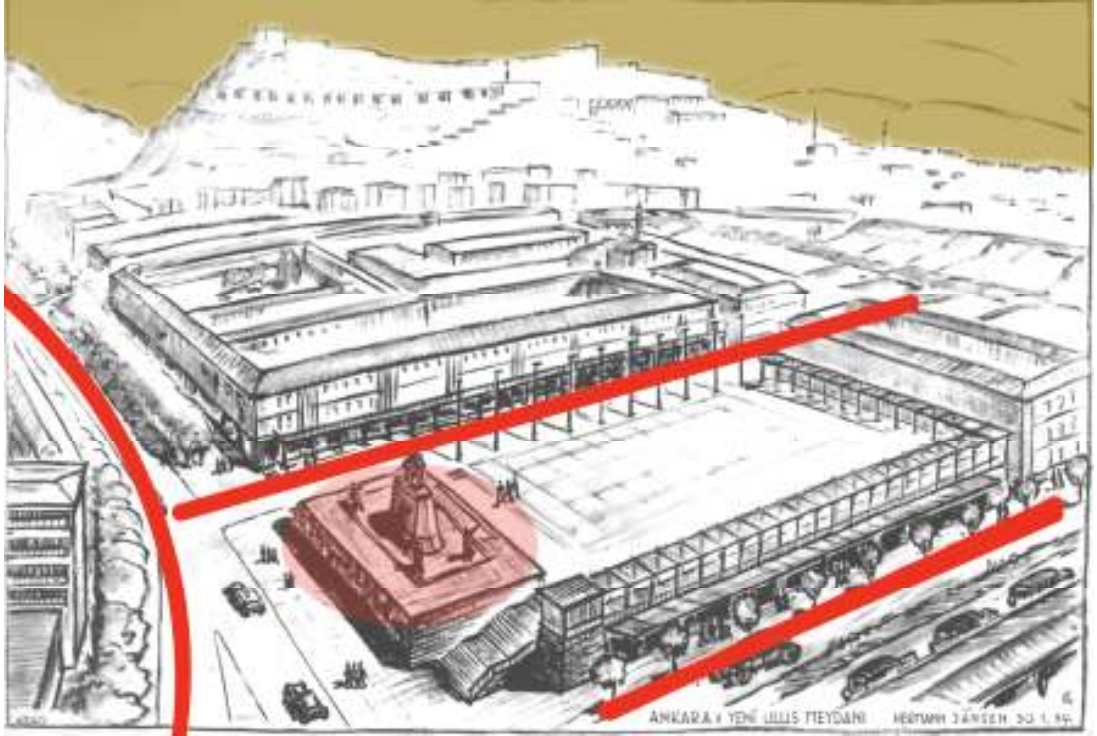
Meydan kavramı Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra kurulan cumhuriyetin kent planlamasında da yeni bir kavramdır. Osmanlı kentlerinde, Avrupa kentlerindeki meydan elamanına karşılık olabilecek cami ve kışla avluları gibi mekanlar dışında bir kentsel eleman yoktur. Yeni cumhuriyetin başkentinde ise diğer çağdaşları gibi toplanma, bir arada olma ve törenler için meydanlara ihtiyaç vardır. Cumhuriyetin kentlerinde yer alan Hükümet Meydanları bunlara örnek olarak verilebilir. Ankara için en önemli meydanlardan birisi Ulus Meydanı'dır. Yeni baştan tümüyle tasarlanmamış olmasına rağmen Jansen'in meydan için önerilerinde Atatürk Heykeli ve etrafındaki binaların plan ve üç boyuttaki bir araya gelişleri, meydana ismini veren "Ulus"un hem kavramsal hem mekansal "yeniden oluşturma"sına hizmet etmektedir. Şekillerde yer alan eskizler (Şekil 4.25, Şekil 4.26, Şekil 4.27) Ulus Meydanı'nın düzenlenmesine ait önerileri göstermektedir. Ulus Meydanı ne Kızıl Meydan kadar heybetli ne de Roma'daki piazzalar kadar kentsel dokunun korunduğu bir meydandır. Özellikle günümüzde, arkasında yer alan yüksek katlı binalar, önünden akan trafik ve yeni yapılaşma ile yalnızca Atatürk Heykeli'nin Ankara Garı aksına bakan silüetiyle, cumhuriyetin ideolojik etkisinin kaybolduğu bir dönemi selamlamaktadır.

Şekil 4.68. Ulus Meydanının Düzenlenmesi İçin Bir Öneri
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22782

Şekil 4.69. Ulus Meydanının Düzenlenmesi İçin Başka Bir Öneri
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22784

Şekil 4.70. Ulus Meydanı'nı Anlatan Perspektif. Arkada Şehir Tacı (stadtkrone).
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22787

4.4.3. Eski Doku / Yeni Doku İlişkisi

4.4.3.1 . Genel Plan

Ankara tasarlanmış bir başkent olarak kendinden önce var olan eski kent dokusunu kendi içinde kapalı bir alan olarak kabul etmiş ve onun etrafında ondan bağımsız olarak kurulmuştur. Bunda eski dokunun kalenin Ankara coğrafyasına bakan hakim bir topografyaya sahip olması da etkindir.²⁶

Şekil 4.71. Eski Kent Dokusu / Yeni Kent İlişkisi

Orijinal Plan : Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22732

4.4.3.2. Hacı Bayram

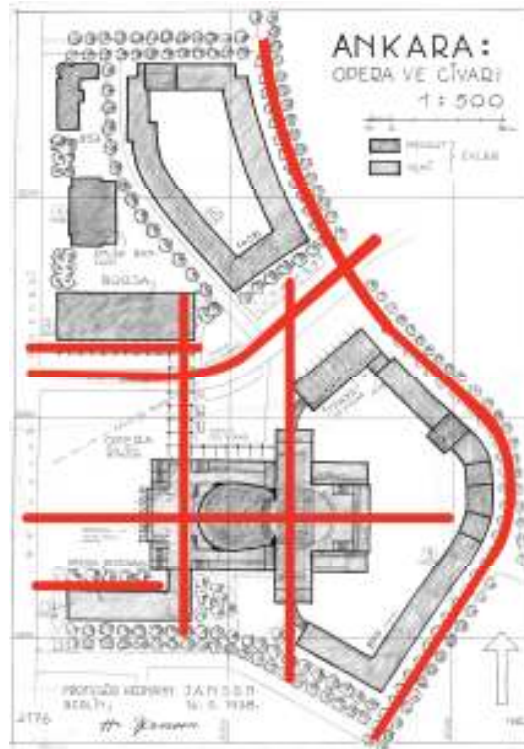
Jansen Planı'nda kaleiçi eski kent dokusu korunmuş olmasına rağmen Hacı Bayram bölgesinde doku tamamen göz ardı edilerek (eski anıtlar hariç) yeni yapı adaları boyunca devam eden büyük yapı blokları önerilmiştir. Bu durum Jansen'ın Almanya'daki planlama ilkelerinin Ankara'ya uyarlanmış olması ihtimalini göstermektedir. Yapı bloklarının arkasında kalan avlular / arka bahçeler bunun bir göstergesi olarak düşünülebilir.

²⁶ Acaba kentin en hakim tepesinde yer alan Ankara Kalesi yönetsel faaliyetler için ele alınabilir miydi? Londra'daki Buckingham Sarayı'nın eski kent dokusunda olması gibi Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün burada yer alması düşünülebilir miydi?

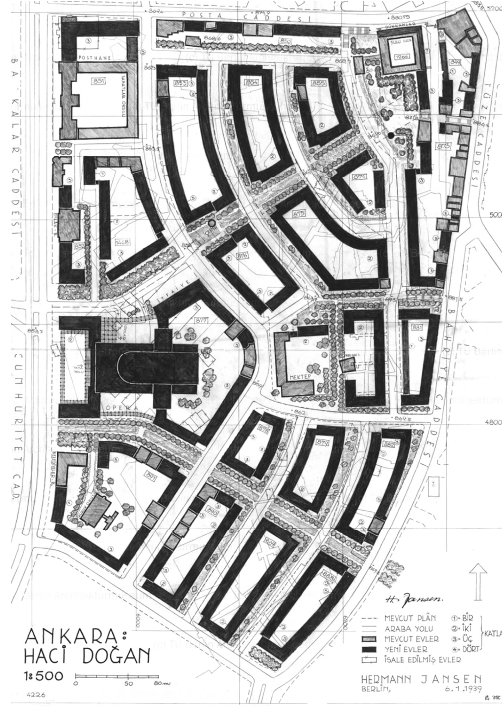
Şekil 4. 72. Eski Kent Dokusu Yeni Plan Önerisi
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22810

4.4.3.3. Opera Meydanı

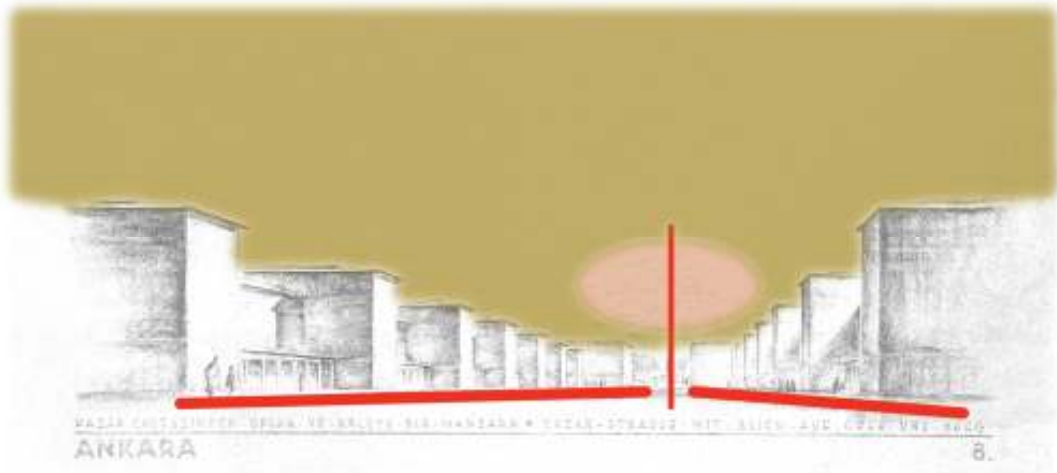
Şekil 4. 73. Eski Doku-Yeni Doku İlişkisi, Opera ve Civarı
Orijinal Harita: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22820

Şekil 4.74. Eski Doku/Yeni Doku İlişkisi, Avlulu Büyük Bloklar Tercih Edilmiş / Eski Dokunun Reddi
 Orijinal Harita: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22771

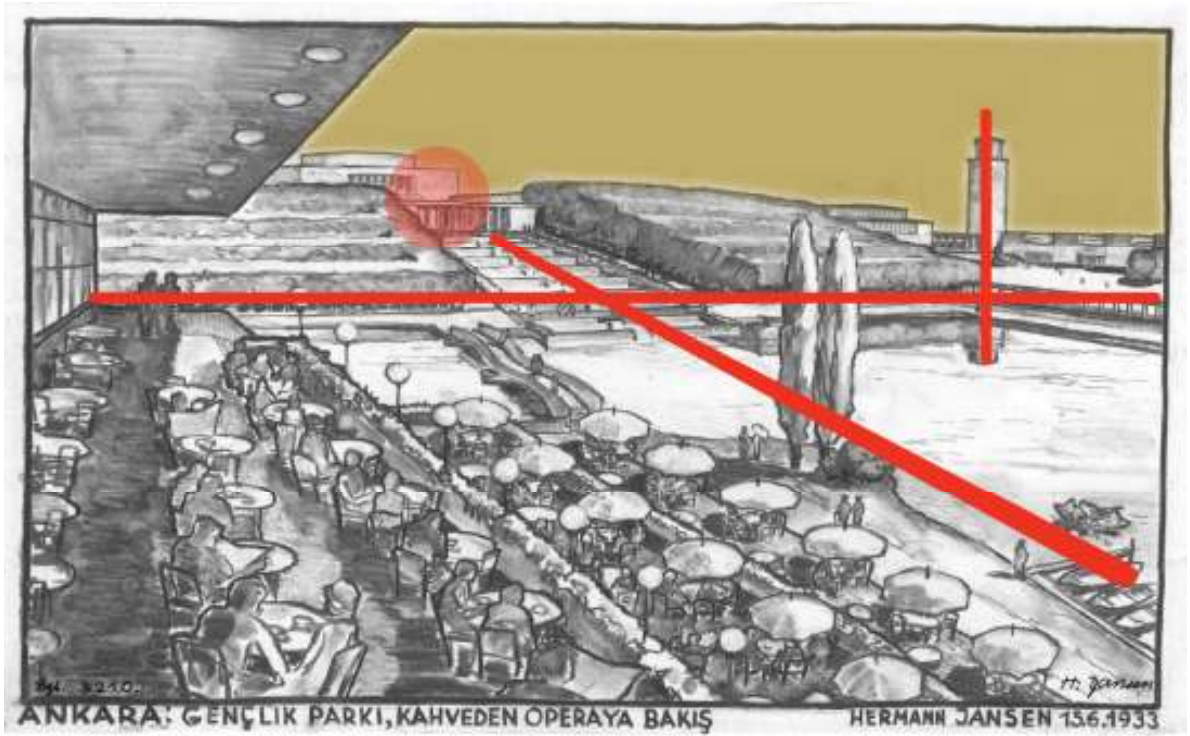
Jansen Planı'nda kaleiçi eski kent dokusu korunmuş olmasına rağmen Hacı Bayram bölgesinde olduğu gibi Opera Meydanı'nda da doku tamamen göz ardı edilerek (eski anıtlar hariç) yeni yapı adaları boyunca devam eden büyük yapı blokları önerilmiştir. Bu durum Jansen'ın Almanya'daki planlama ilkelerinin Ankara'ya uyarlanmış olması ihtimalini göstermektedir. Yapı bloklarının arkasında kalan avlular / arka bahçeler bunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Opera Meydanı'nda bu durum yapı adası boyunca tamamen dışa kapalı yapı blokları halinde görünmektedir.

Şekil 4.75. Pazar Caddesinden Opera ve Kaleye Bir Bakış
 Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22559

Şekil 4.76. Opera Meydanından Kaleye Bakış
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22558

Şekil 4.77. Gençlik Parkı Kahveden Operaya Bakış
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22909

4.4.4. Spor ve Rekreasyon Alanları

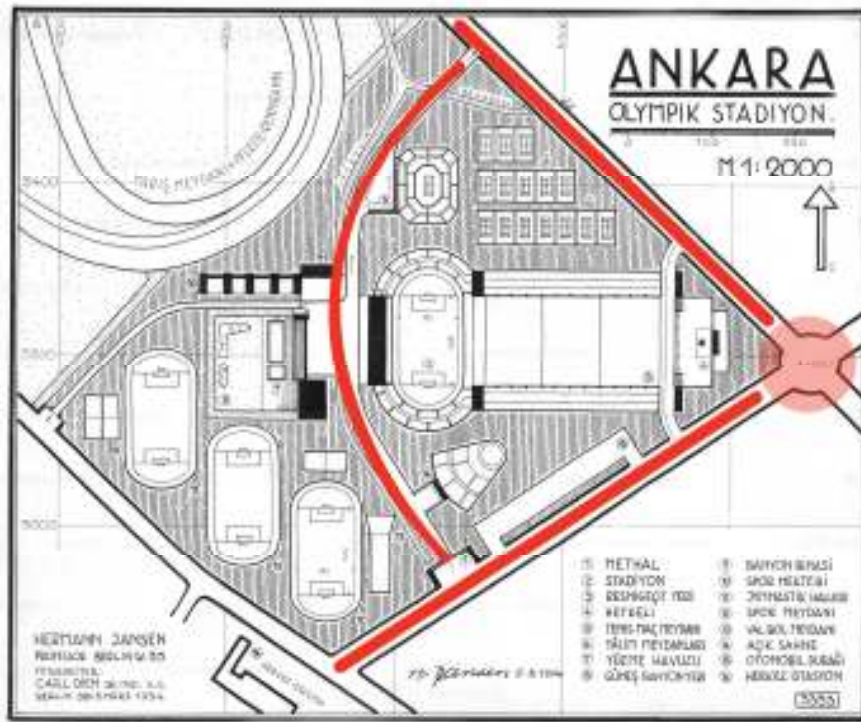
4.4.4.1. Stadyum

“Ben sporcunun, zeki, çevik ve ayı zamanda ahlaklısını severim.”

M. Kemal Atatürk

Ulus devletler inşa edilirken sistemin yeni ulus, yeni toplum, yeni insan yaratma ütopyası, estetik boyutta ideal ve mükemmel olana ulaşma güdüsüyle beslenir. Hitler Almanya’sından, Stalin Rusya’sına kadar birçok ulus devlet ideal ulusun bireylerinin de fiziksel ve ruhsal olarak ideal insanlar olmasını amaçlamaktadır²⁷.

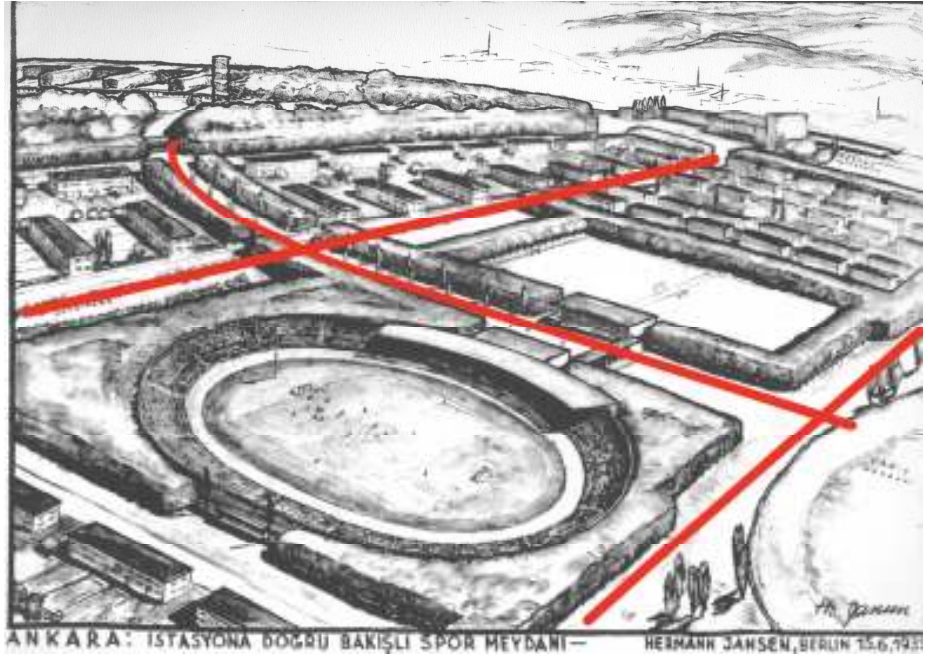
Ankara örneğinde de yeni kurulan ulusun bireylerinin toplumsal hayatta spor yapmaları ve ideal kentin mükemmel olması gibi kendilerinin de sağlıklı ve mutlu bireyler olması beklenmektedir. Mustafa Kemal’in yukarıdaki sözleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Resmi geçit törenleri, gençlik bayramlarının gerçekleştirilmesi için projelendirilmiş olan stadyum ve hipodrom Ankara’nın kentsel dokusunda yerini almıştır.

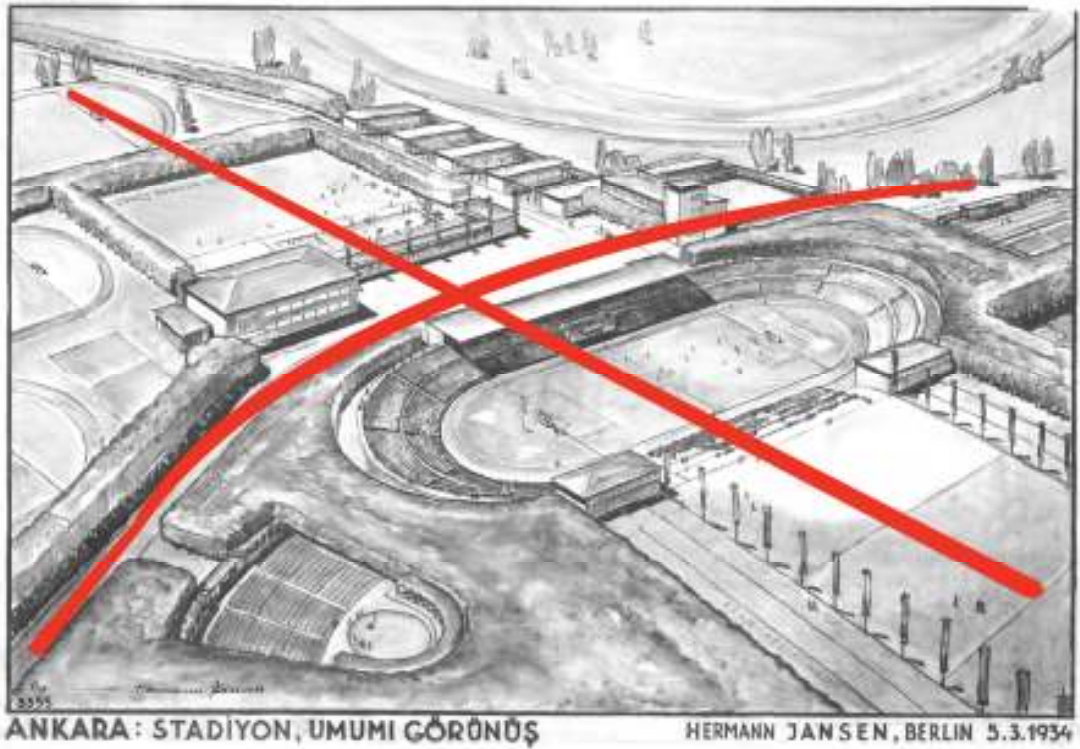
Şekil 4.78. Stadyum Çevresinin Aksiyel Düzenlemesi

Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22887

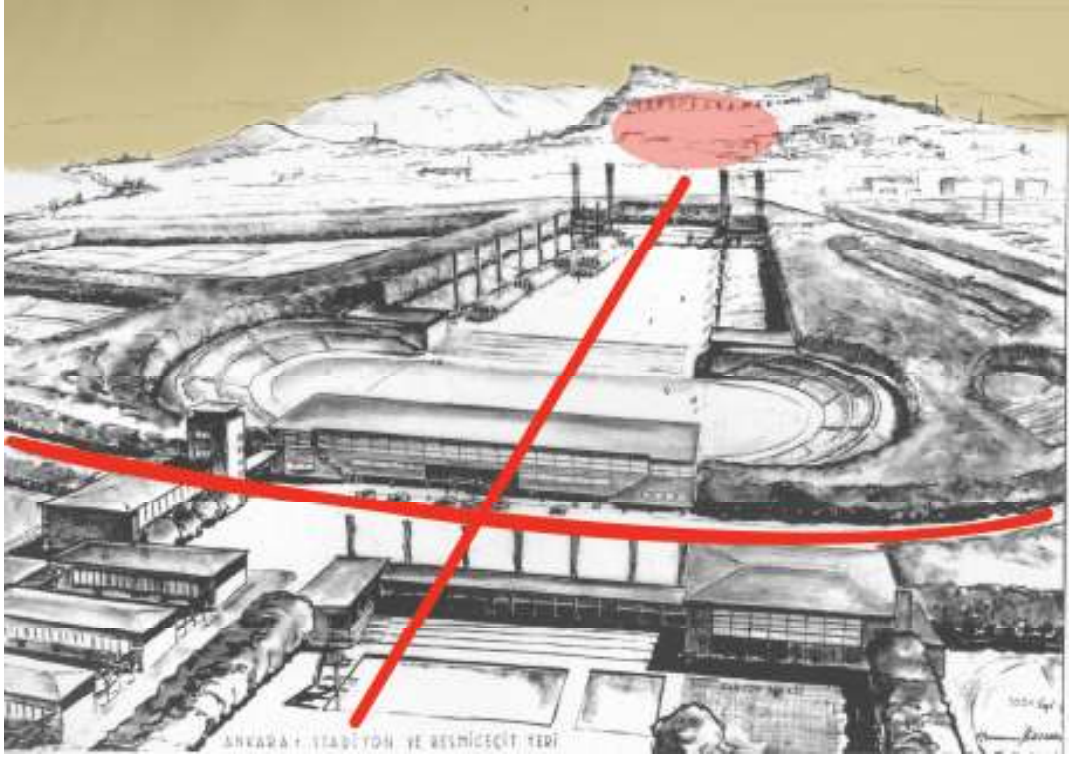
²⁷ Bu totaliter rejimlere ait bir düşünce biçimidir. Kökei Antik Yunan estetiğine dayanmaktadır.

Şekil 4.79. Stadyum Aksında Yer Alan Ankara Kalesi'nin Şehir Tacı (stadkrone) Olarak Kabulünü Anlatan Perspektifte, Stadyum ve Çevresi Görülmektedir. Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22878

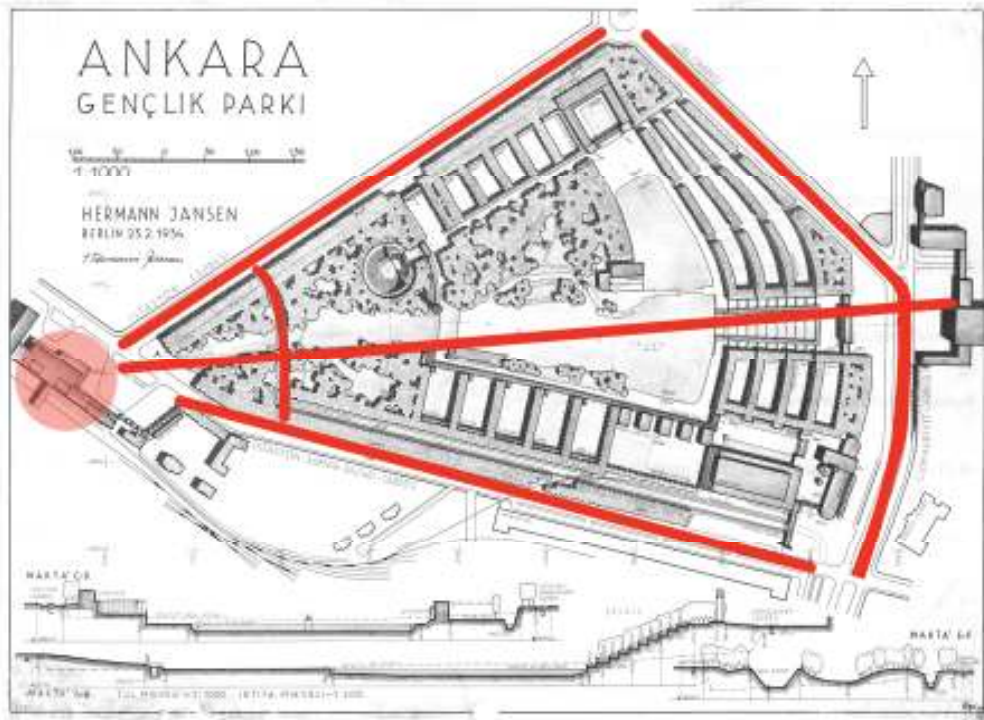

Şekil 4.80. Stadyum Genel Görünüş Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22879

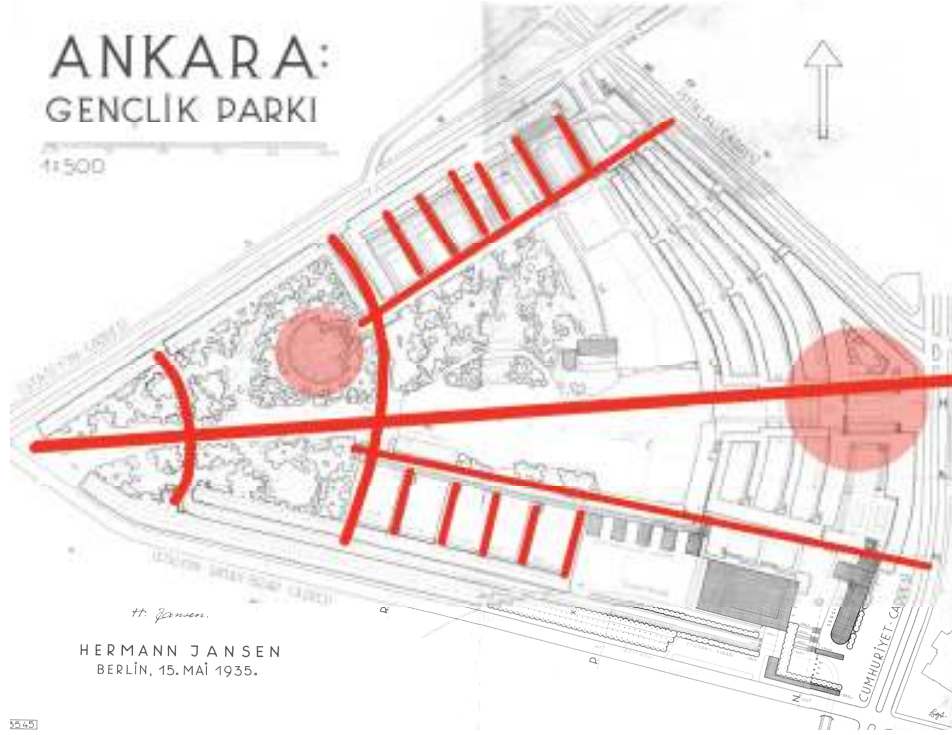

Şekil 4.81. Stadyum Aksında Yer Alan Ankara Kalesi'nin Şehir Tacı (stadkrone) Olarak Kabulünü Anlatan Perspektifte, Stadyum ve Çevresi Görülmektedir. Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22878

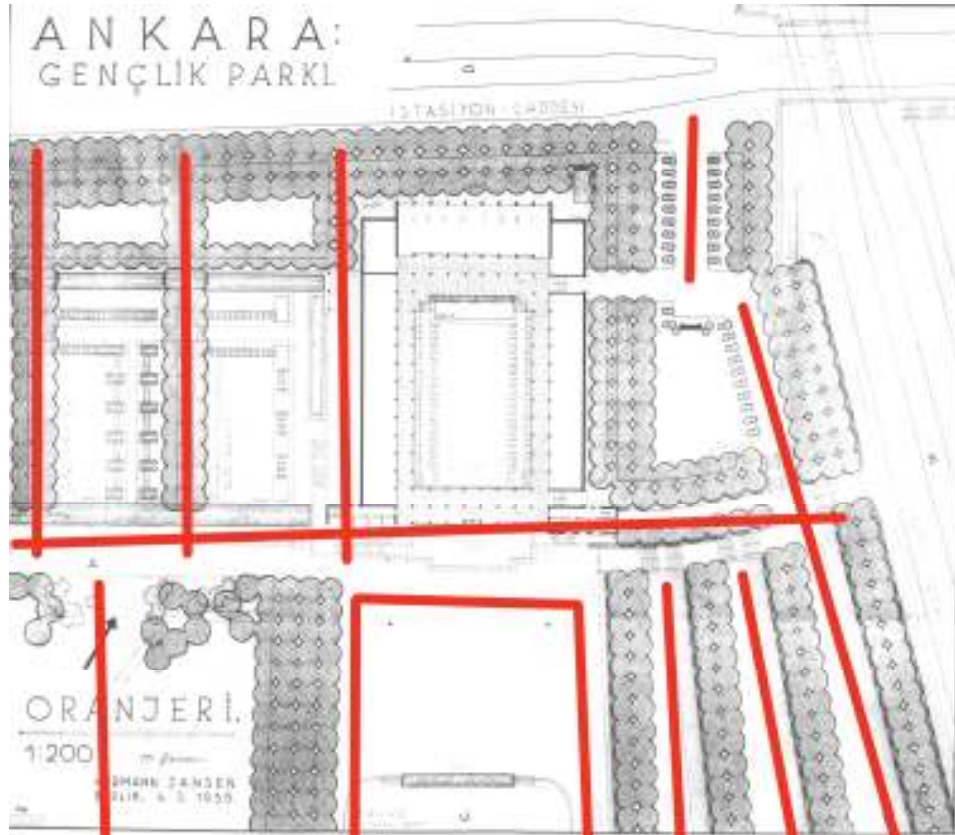
4.4.4.2. Gençlik Parkı

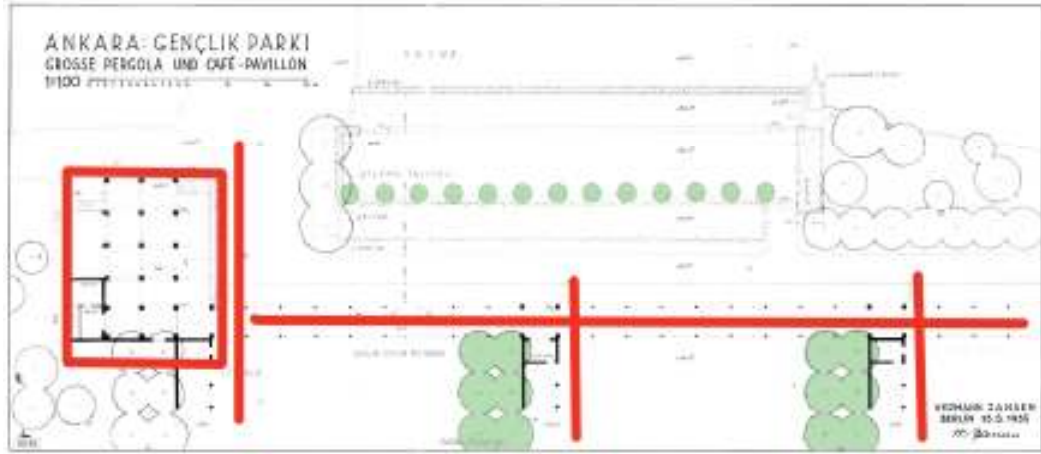
Şekil 4.82. Gençlik Parkı İçin Geliştirilen Plan ve Kesit
Orijinal Harita: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22884

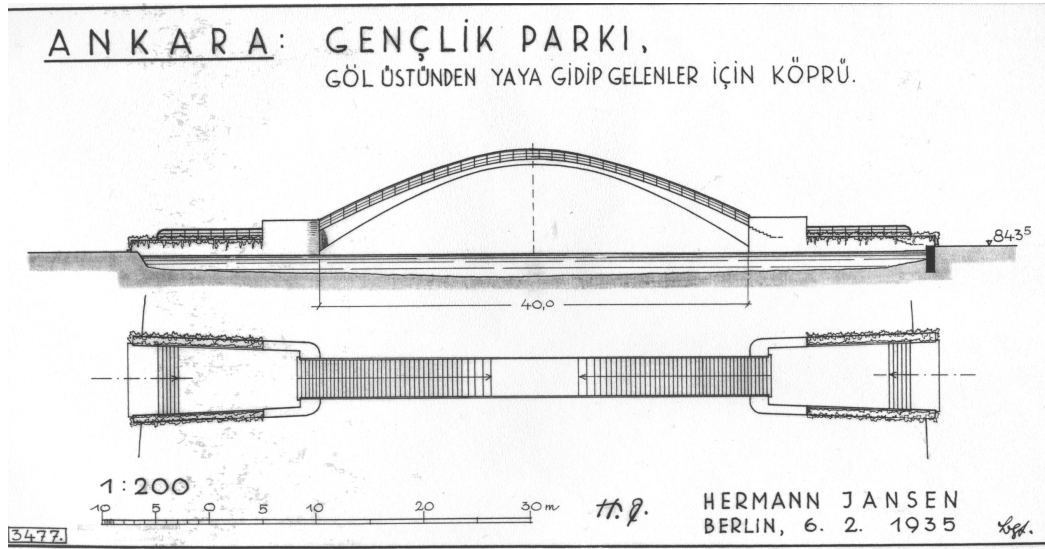
Şekil 4.83. 1/1000 Ölçekli Plandan 1/500 Detay
Orijinal Harita: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22883

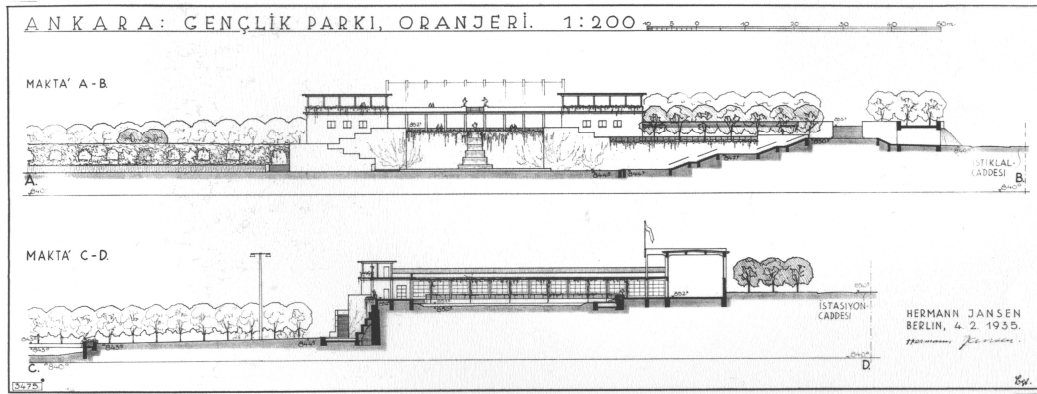
Şekil 4.84. 1/200 Yeşil Alan Düzenlemesi Planı
Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22888

Şekil 4. 85. Sosyal Donatı/Kafeterya Detayı 1/100
 Orijinal Çizim : Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22891

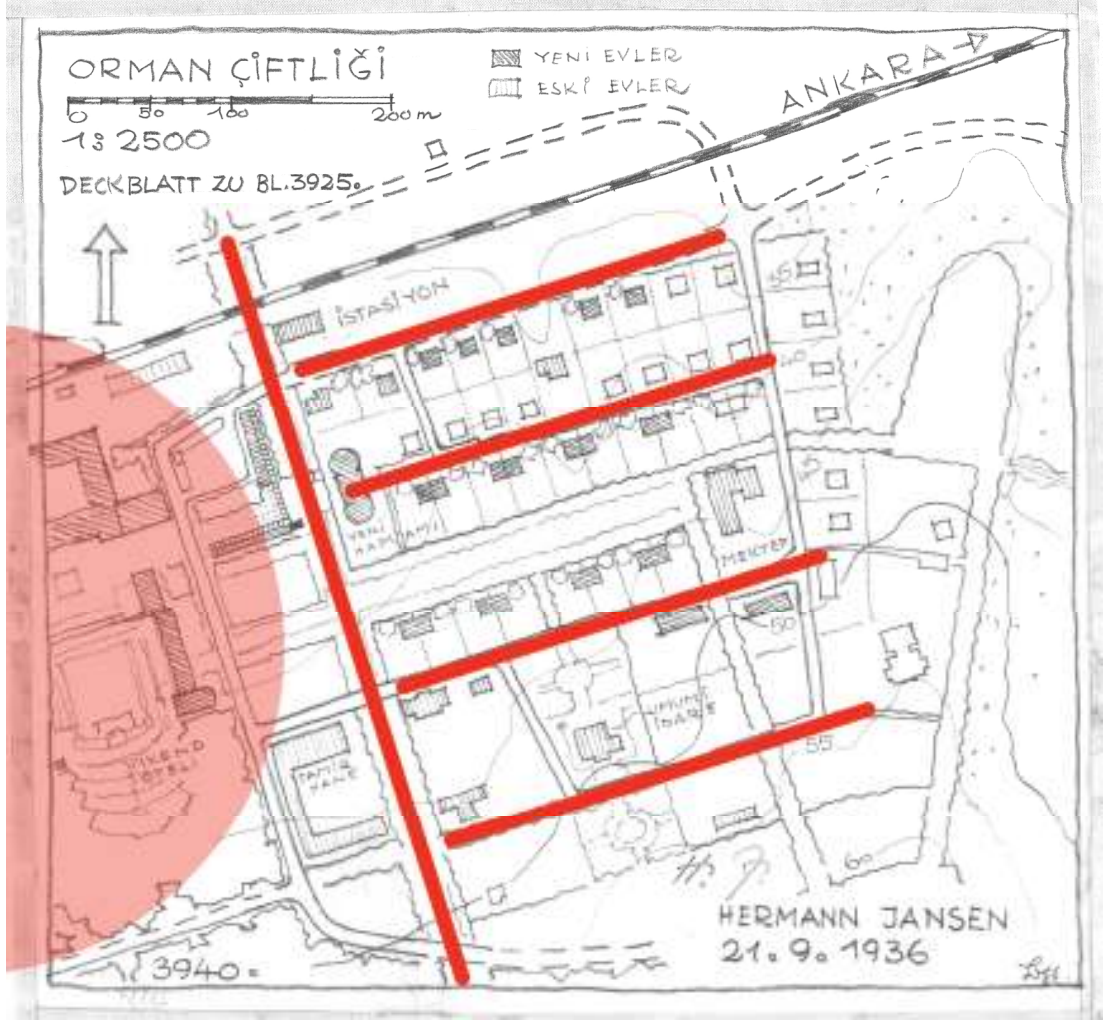
Şekil 4.86. Bir tasarım Nesnesi Olarak Köprü
 Orijinal Şekil : Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22890

Şekil 4.87.1/200 Yeşil Alan Düzenlemesi Kesit, Cepheler
 Orijinal Çizim: Berlin Teknik Üniversitesi , Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22889

Şekil 4.90. Atatürk Orman Çiftliği Plan Detayı
Orijinal Plan: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşivi No: 23339

V. ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME

5.1. Kamu Binaları, Parlamento ve Bakanlık Binaları Örnekleri

İdeolojik mimarlığın temsili ve temsilin mimarisi kavramlarını başkentler üzerinden değerlendirirken, alan çalışması olarak yönetim bölgesi ve yönetim bölgesi içerisinde yer alan kamu yapıları, parlamento ve bakanlık binaları örnekleri bu okumaların yapılması açısından somut örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Binaların arkasında yatan fikirlerin neler olduğunu irdelemek için binaları projelendiren mimarların tavırlarına, konuyu ele alış biçimlerine ve birikimlerine bakmak yerinde olacaktır.

“Cumhuriyet’in kuruluşu ve Ankara’nın temsili açısından güçlü bir başkent haline getirilmesi çabalarının yanı sıra sosyo-kültürel alanlardaki modernleşme ve buna bağlı olarak Batılılaşma sürecine paralel şekilde mimarlığın teori ve pratikte çağdaştırılması amacıyla Türkiye’ye çağırılan yabancı mimarlar arasındaki en önemli isimlerden birisi Clemens Holzmeister’dir” (Erkmen, 2003)

Tezin “temsil etme”, “sembol olma” kriterleri açısından önceki bölümlerde irdelenen kavramların örneklenmesi için seçilen binaların mimarları arasında en önemlisi Erkmen’in de ifade ettiği gibi Holzmeister’dir. 30’lu yıllarda Almanya, Fransa, İspanya ve Sovyetler Birliği’ndeki farklı geleneklerin, mimari hareketlerin dışında yeni bir temsili anıtsal mimarinin uygulandığı dönemde mimar farklı türden toplam sekiz adet devlet binası projelendirilmiştir. Bu anıtsal devlet yapıları ile bir devlet ve devlet forumu yaratılmış; bu imaj Avrupa’da yeni Türkiye’nin gücünün önemli bir göstergesi olmuştur (Nicolai, 1998). Mimar devlet binaları dışında yine farklı türden binaların da projelerini yapmıştır. Holzmeister 1927’de Türkiye’ye gelerek sırasıyla Milli Savunma Bakanlığı (1927-30), Genel Kurmay Başkanlığı (1928-30), Bayındırlık Bakanlığı (1929-34), Harp Okulu (1930-35), Ordu Evi (1930-35), Cumhurbaşkanlığı Köşkü (1931-32), Ulus Merkez Bankası (1931-33), İçişleri Bakanlığı (1932-34), Ankara Emlak Bankası (1933-34), Yargıtay (1933-34), Avustuya Sefareti (1933-34), Ticaret Bakanlığı (1933-35), TBMM (1938-63) binalarını yapmıştır (Erkmen, 2003). Mimar özellikle devletin otoritesinin temsil edileceği prestij yapılarının projelendirmesinde çalışmış, yeni kurulmuş genç bir devletin önemli yönetim yapılarında görevlendirilmek onu o günün Türkiye’sinde

söz sahibi mimarlardan birisi konumuna getirmiştir. Nicoali bu yapıların İtalya, Almanya, İspanya ve Fransa’da planlanıp gerçekleştirilmesinden önce yapıldığını belirtmektedir.

Özer, Holzmeister’in mimarisini diğer yabancı mimarlarla birlikte Milli ve Monümental Mimari (II. Milli Mimari) hareketinin bir antitez şeklinde çıkışında ortaya çıkışında etkili olduğunu belirtir (Özer, 1954).

Holzmeister’in Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil edecek yönetim yapılarında kullandığı dilin altında yatan düşüncenin ne olduğunu değerlendirmek için onun kendi ülkesindeki çalışmalarında bakmak gerekir. Mimar, Avusturya’da köprü, elektrik santrali, tren istasyonu, oteller, kiliseler, tedavi yapıları ve okullardan, konut ve çeşitli idari yapılara kadar geniş bir yelpazede ürünler vermiştir ve Hans Hollein gibi bir çok önemli mimarın da hocası olmuştur. Erkmen’e göre Holzmeister’in tasarımları son derece güçlü bir özneliği temsil etmektedir. Erkmen, mimarın biyografisinde “romantik bir zihniyete” sahip olduğunu ifade ettiğini belirterek bu zihniyetin toplumsal sorunların mimarının desteğine en çok ihtiyaç duyduğunda bile kendi kişisel ve öznel anlayışından vazgeçmemesine neden olduğunu söyler.

Ülkesinde Modern Mimari konusundaki tartışmalara girmemeye sanki özel bir gayret sarfetmiş, çağına özgü konstrüktif yöntemleri ve yeni malzemeleri ancak yapısal kütleli strüktürel ya da estetik açıdan destekledikleri durumlarda şimdiki zamandan almıştır (Holzmeister’den aktaran Erkmen).

Holzmeister’in özellikle ülkesindeki gerçekleştirdiği bazı tasarımlarında Avusturya Okulu’nun rasyonalist evrensel anlayışının etkisiyle küp ya da prizma biçiminde yapı parçaları belirli ritimde serpiştirilerek ayrıntılardan arındırılmış yalın, tektonik bir anıtsallık elde edilmiştir. Sağır ve güçlü cephelere sahip bu tasarımların önemi yapının hacimsel olarak basite indirgenmiş kütesinde tasarım açısından adeta bir başlangıca dönüşün söz konusu olmasıdır. Mimari biçimleri minimize etmeye yönelik bu spontane eğilim onun Ankara’daki binalarına tam anlamıyla yansımadyısa da, formların serpiştirilmesiyle elde edilen kademelenme özellikle Orduevi’ndeki cephe biçimlenişinde izlenebilmektedir (Erkmen, 2003).

Siyasal rejimlerin ideolojilerinin yaygınlaştırılmasında başvurdukları yollardan biri de mimarlık sanatından yararlanmak olmuştur. Türk devletinin Holzmeister’den beklentisi de başkent Ankara’da kendi politik mimarlığının geliştirilmesidir. Romantik, bireysel ve öznel mimari anlayışını sergileyebileceği temsili binalar tasarlama fikri, özellikle de kendi anıtsal mimarlık anlayışını sergileme fırsatı

vereceği için mimara cazip gelmiştir. Dönemin Türkiye'si'nin aktüel beklentileri çok farklı, imkanları kısıtlıdır. Ancak çözüm bekleyen esas konular bir kenara itilerek mimardan yeni kurulmuş bir devlet için belki de haklı olarak büyük önemi taşıyan temsili binalar istenmiştir. Ankara'yı Batılı bir başkent görünümüne kavuşturabilmek için bütün olanaklar teşvik edilmiş ve mimar kendi ülkesinde bile gerçekleştiremediği eğilimlerini artık serbest bırakmıştır. Genç Cumhuriyet'in imajından ve felsefesinden etkilenmiş, çevresinin ön yargılarından ve meslektaşlarıyla rekabet ortamından uzakta daha verimli, elverişli bir çalışma ortamı bulmuş olarak, kendine verilen yetkilerin rahatlığıyla Ankara'da biçimsel açıdan çok daha etkileyici çözümler üretmiştir.

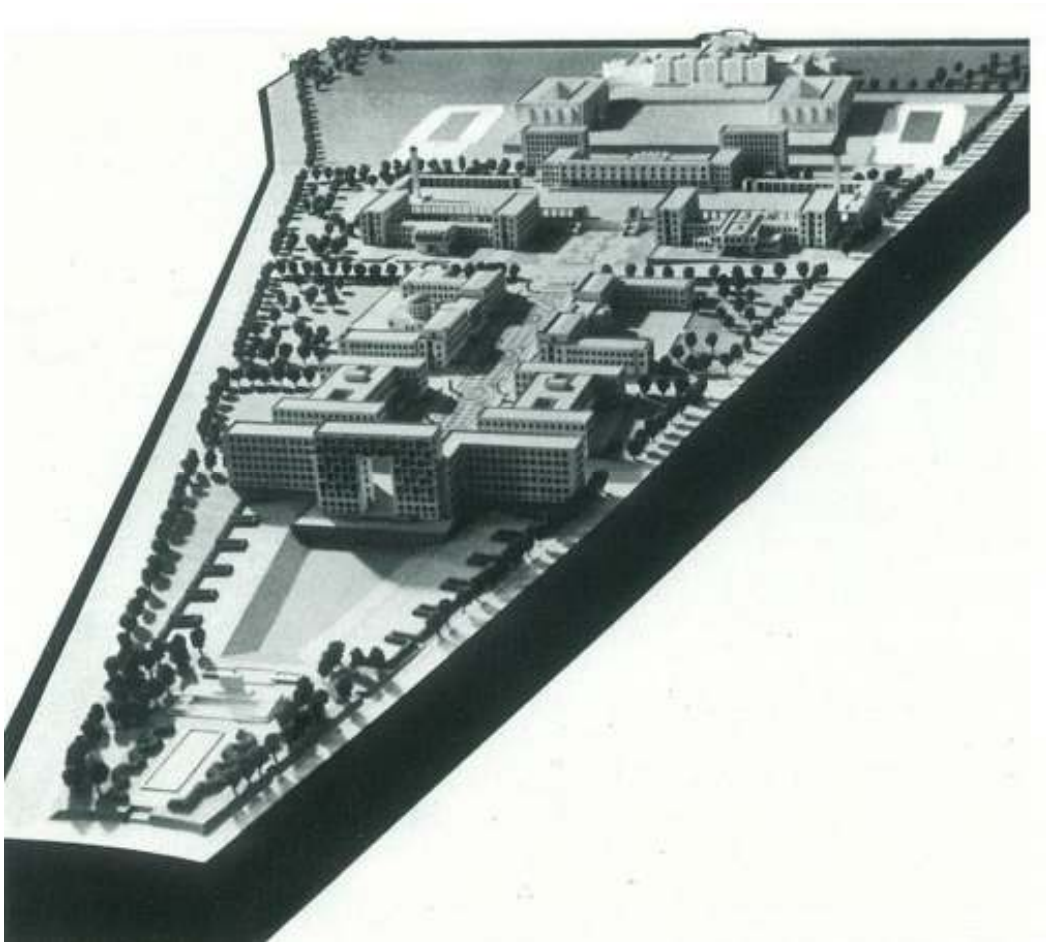
Holzmeister'in Ankara'nın yönetim merkezi Bakanlıklar'daki genel tasarım ilkelerine bakıldığında, mimarın devletin otoritesini yansıtacak şekilde tümenden gelen simetrik prizmatik kütleler, ya da kütle kompozisyonları ortaya koyduğu görülür. Erkmen'e göre mimarın Avusturya'daki benzer yapılarında da izlediği bu tutum, mutlak simetrinin genellikle her iki aks üzerinde de belli belirsiz kütle hareketleriyle yumuşatılması ve cephelerde Avusturya Erken Moderni geleneğine ait rasyonalist çıkmalara yer vermesidir. Yönetim yapılarının biçimleri genellikle dikdörtgen bir iç avluyu çeviren prizmatik bileşmeler ve U ya da H plan şemalı eksensel simetrik kütle kompozisyonlarından oluşmaktadır. Bunlar yalın, rasyonel, genellikle uzun koridorlar boyunca yerleştirilmiş odalardan oluşan üç ya da dört katlı prizmatik bloklardır. Holzmeister'in binalarında çatılar ya çok az eğimli tasarlanmış, ya da yüksek parapet duvarları arkasına gizlenmiştir. Bu durum binalarındaki yataylığı etkili kılmaktadır. Neo-klasik biçimlerle desteklenen anıtsal ve temsili bir mimari dil söz konusudur. Millet Meclisi, Yargıtay ve Emlak Kredi Bankası binalarında neo-klasik anlatımdan yararlanırken, üsluba ait alışkanlıkların dışına çıkmış ve insan ölçeğinde bir anıtsallık elde etmiştir.

Holzmeister'in bölgeselci modernist bir tutum sergilediği diğer bir binası Cumhurbaşkanlığı Köşkü'dür. Tasarım bir yandan modern mimariye, diğer yandan geleneksel Türk Evi'ne ait çizgiler taşımaktadır.

Birinci katın köşesinde yapılan çıkma hareketi, özellikle gizli eğimli çatının görülebildiği noktalarda, yerel taşın kullanıldığı sokl ile de ilişki kurulduğunda, bölgeselci bir etki sağlarken, yine aynı noktadan bakıldığında ince ve sık yuvarlak kesitli ayaklar üzerinde taşınan birinci kat balkonuna yönelmiş çıkmalı bölüm uluslar arası mimarlık anlayışının yalın evrenselci dilini çağrıştırmaktadır (Erkmen, 2003).

Holzmeister'in Ankara'daki binalarında ilk başlarda kullandığı dil evrensel iken, sonraları Türkiye'deki kültürü ve mimari mirası yakından tanıdıkça bölgeselci bir tutuma doğru kaydığı gözlenmektedir. Holzmeister'in Ankara'daki yönetim binalarında bir yandan Modern Mimari doğrultusunda yalın cepheler aranırken, diğer yandan da geleneksel Türk Evi'nde gerçek bir fonksiyona hizmet eden çıkma, mimarın bazı binalarında özellikle giriş bölümlerinde biçimci bir yaklaşımla bölgesel bir ifade kullanmak amacıyla kullanılmıştır.

Mimarın ülkesinde de önem verdiği yerel malzeme kullanımı ve iklim şartlarına uyma çabası Ankara'daki mimari faaliyetlerinde de ön plandadır. Böylece Holzmeister hem yöresel malzeme kullanarak, hem de mahalli geleneksel biçimleri yeniden yorumlayarak, yeni ve çağdaş bir rejyonalizme ulaşmaya çalışmıştır (Erkmen, 2003).

Şekil 5. 91 Holzmeister'in Yönetim Bölgesi için Proje Önerisi, Üstte Parlamento ve Altındaki Bakanlıklarla olan ilişkisi, 1934 (Nicolai, 1998).

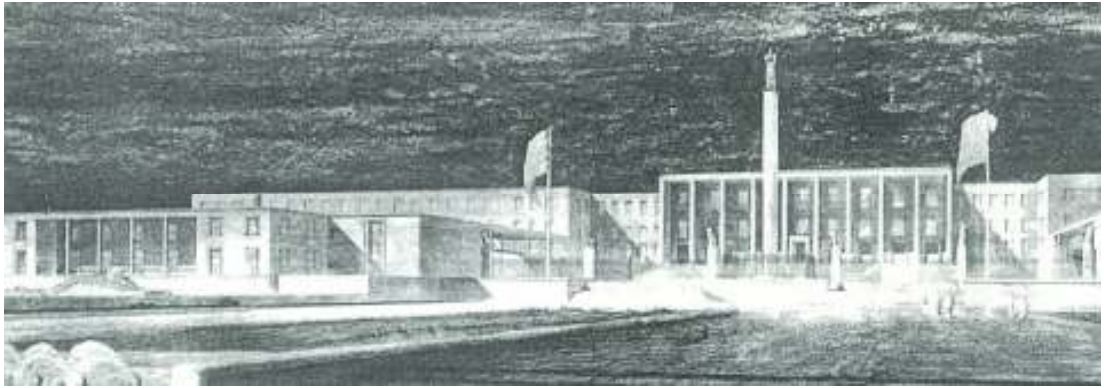
5.1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası

Yapım Yılı: 1938-60

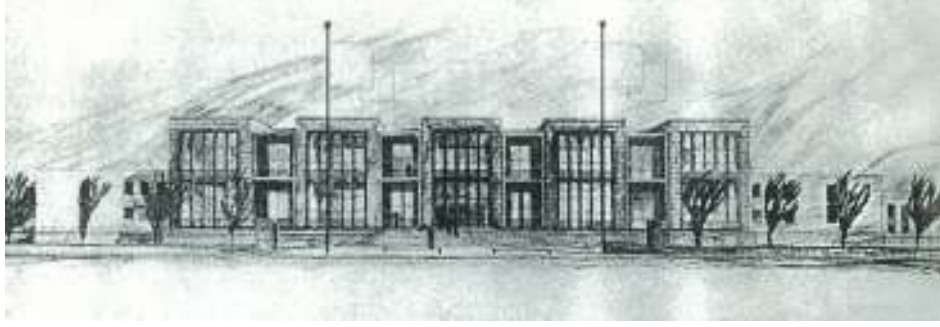
Mimarı: Clemens Holzmeister

Şekil 5.92 Holzmeister'in Meclis Binası için geliştirdiği cephe önerisi. Uluslararası yarışma 1937 (Nicolai, 1998)

Şekil 5.93 Holzmeister'in Meclis Binası için geliştirdiği ikinci önerinin kütle perspektifi. 1938. (Nicolai, 1998)

Şekil 5. 94 Holzmeister'in Meclis Binası için getirdiği öneri.(Nicolai, 1988)

TBMM 11 Ocak 1937 tarihinde Ankara'da yeni bir meclis binası yapımına karar vermiş ve proje yarışmaya çıkarılmıştır²⁸. On dört projenin katıldığı yarışma 28 Ocak 1938 günü sonuçlanmış, jüri birinciliğe değer verdiği üç tasarımı seçmiştir. Atatürk bunlar arasında Holzmesiter'e ait olan projenin²⁹ uygulanmasını istemiştir. Tüm yarışmacılar anıtsal düzenlemelerinde neo-klasik üslubu tercih etmişlerdir. Projelerin hepsinde simetri, yüksek revaklı giriş ve taş kullanımı ortak yanlardır (Aslanoğlu, 2001).

Aslanoğlu binanın “devletin otoritesini simgelemek” olan esas amacına ulaşmış olduğunu belirterek, yüksekçe bir arazi üzerindeki konumu, modernleştirilmiş bir neo-klasik üslupla biçimlendirilen kütlelerin simetrik düzenlemesi, katlar boyu yükselen sütunlarıyla anıtsal girişi, dışta ölçeğin, içte malzemelerin zenginliğinin yarattığı etkinin bu amacın gerçekleşmesindeki öğeler olduğunu ifade etmektedir. Aslanoğlu'nun ifadesinden binanın Cumhuriyetin İdeolojisini ve devletin otoritesini temsil etmek gibi bir amaçla inşa edilmiş olduğu ve tezde ele alınan “İdeolojinin Mimarlıkta temsili” konusunun somut bir örneğinin Meclis binası örneğine görülebildiği anlaşılmaktadır.

²⁸ “Yeni Büyük Millet Meclisi Binası”, Mimarlık, n.6, s.38

²⁹ Meclis binaları yapılar grubunun simetrik düzenlemesinde ortada, büyük toplantı salonlarını içeren merdivenli ve sütunlu girişi ile ana kütle, birbirine paralel iki sıra halinde yanlara uzanan kanatlar ve bunları birleştiren köprüler yer almaktadır. Önünde mermer merdivenli ve yüksek sütunlu görkemli girişi ile ana kütlede Onur Holü'ne beş bronz kapıdan girilir. Buradan iç bahçelerin bulunduğu büyük mermer hole ve iki yanındaki sütunlu galerilere geçilir. Bu galerilerden, ortada beş yüz yirmi sekiz kişilik, ayrıca dinleyicilere ait balkonlarıyla Millet Meclisi toplantı salonuna, sağda yarım daire biçimli anfi şeklinde düzenlenen üç yüz yirmi sekiz kişilik Senato toplantı salonuna ve solda iki ayrı salona ulaşılır. Cumhurbaşkanlığı kabul ve tören salonu sağ öndeki üç katlı kütlede içindedir. Tepeden ışık alan galerili bir iç düzenlemesi vardır. Üst katını büyük binaya ayaklar üzerinde yükselen köprü birleştirmektedir. Benzer köprülü uzantı simetri aksının soluna da uzanmaktadır. Bu iki kütlede devlet Mahallesi'ne dönük cephesinin önlerine iki kat boyunca yükselen sütunlar düzeni bulunmaktadır (Aslanoğlu, 2001).

5.1.2. Başbakanlık Binası (İnhisarlar Umum Müdürlük Binası)

Yapım Yılı: 1937-38

Mimarı: Sedad Hakkı Eldem

1934 yılında Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti için düzenlenen uluslararası yarışmada birinci seçilen bu yapının projesinin bir yıl sonra isim değiştirilerek İnhisarlar Umum Müdürlüğü olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Bina, üç dikey ve bunları birleştiren iki yatay bloktan oluşmak üzere tasarlanmış, ancak sonradan değiştirilmiştir. Merdivenli ana girişin bulunduğu önden iki, arkadan üç katlı dikey orta blok daha kısaltılmış, buna paralel uzanan beşer katlı yan blokların ön cephede yatay uzantıları kaldırılmıştır. Giriş kütesine paralel arka blok yapılmamış, buraya sonradan ikinci bir giriş kütesi inşa edilmiştir.

Aynı dönemin kamu yapılarında yeğlenen neo-klasik tutum simetrik olmasına karşın bu yapı için söz konusu değildir. Farklı yükseklikte olan bloklar arasındaki uyum, özellikle ön cephede kütlelerin taşıyıcılar üzerinde yükseltilmeleri, ya da çıkma yapıları, değişik pencere boyutları, yapının kütle ve cephelerini aynı yılların kamu yapılarında rastlanan biteviyelikten kurtarmıştır. Yapının ana cephesinde görülen çıkma ve pencere oranlarında mimarın geleneksel Türk evinden esinlenmesi sonrasında eleştiriye uğramıştır. Kütlelerdeki renk ve malzeme birliği, özellikle çevredeki gri serpmeli sıvalı bakanlık binaları arasında olumlu etki yapan pembemsi rengeyle taş kaplama yüzeyler, iyi cephe oranları ve ayrıntıları ile dönemin tutarlı kamu yapıları arasındadır. Bakanlıklar bölgesinde yer alacağı için Ankara İmar Raporu'nda bu bina için, "Prof. Jansen'in tetkik ve tasvibinden sonra yapılmıştır" denmektedir.

5.1.3. İçişleri Bakanlığı

Yapım Yılı: 1932-34

Mimarı: Clemens Holzmeister

Bina, Clemens Holzmeister'la birlikte İl Bayındırlık Başmühendisliği'ne verilmiş, inşaat, müteahhit-mühendis Abrurrahman Naci Bey tarafından taahhüt edilmiştir.

İnşaatı sürdüren Mühendis Galip Bey'dir.

Şekil 5.5. Holzmeister'in İçişleri Bakanlığı Binası 1931-33. Foto 1995. (Nicolai, 1998)

Binada, İç İşleri Bakanlığı yanı sıra, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü yer almaktadır. Üç yatay ve dikey bloğun aralarında önleri açık, revakla çevrili iki avlu oluşturacak şekilde birleşmelerinden oluşmuştur. Merdivenle ulaşılan ana giriş, ayaklar üzerinde bir kat yükseltilen ortadaki dik yöndeki kütedendir. Arkada uzun kütlelerin ortadaki on beş çıkmalı aksı ayaklar tarafından taşınır. Bu ayakların oluşturduğu revak yoluyla binanın büyük tören alanına bağlantısı sağlanmıştır.

İçeride mekanlar uzun koridorlar boyunca dizilmişlerdir. Bloklarda eş büyüklükteki pencereler tekdüze bir biçimde gri serpmeli sıvalı cephelere yerleştirilmiştir. Bu sıralama binaya biteviyelik vermekle beraber mimarın yer yer uyguladığı yüzey çıkmaları cephelere üç boyutluluk kazandırmıştır. Girinti ve çıkmalarıyla daha hareketli bir cephe düzenlemesinin görüldüğü avlu içindeki uzantının yüzeyi Ankara taşıyla kaplıdır. Taşlar yatay etki verecek biçimde paralel sıralar oluşturmaktadır.

5.1.4. Yargıtay Binası

Yapım Yılı: 1933-35

Mimarı: Clemens Holzmeister

Şekil 5. 6. Holzmeister 'in Yargıtay Binası 1934-35 (Nicolai, 1998)

Bina, bodrum kat üzerine üçer katlı kütlelerin U biçimi yapacak şekilde birleşmelerinden oluşmuştur. U'nun güney yönündeki ayağına dik olarak bir kütle saplanmaktadır. Önceleri kubbeli olması düşünülen silindirik yükseltisi ve üç yönündeki taşmalarıyla büyük avluyu ikiye bölen bir uzantı kütle yer almaktadır. Uzun bloklarda mekanlar, uçlardaki balkonlu açıklıklardan aydınlanan koridorlara boyunca dizilmiştir.

Girişte merdivenle ulaşılan ve kirişlerle üstten bağlanan taş kaplama yüksek ayaklar düzeni binayı mimarın diğer bakanlık girişlerinden ayırıp Alman Neo-klasisizmine yaklaştırmaktadır. Bu ana cephenin yan kanatlarında ortadaki dokuzar akslık bölümler birinci katın üzerine çıkma yapmaktadır. Çıkmalar üzerindeki pencereler, dikey yönde yivler arasına alınmışlardır. Pencere aralarının yivli düzeni binanın diğer kütlelerinde de hakimdir. Holzmeister'in Hükümet Mahallesi'ndeki bu son binasının cephe ve kütleleri önceki bakanlık binalarına kıyasla girintileri, çıkmaları ve yivleriyle daha hareketlidir (Aslanoğlu, 2001).

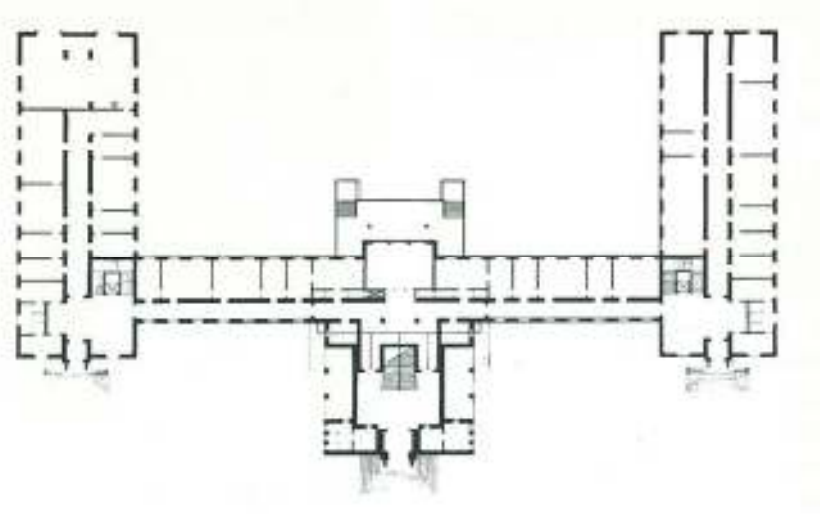
Binada malzeme kullanılışı mekanların önemine göre değişmektedir. İki katlı girişin zemini, tavana dek duvarları ve merdivenlerinin kapalı korkulukları beyaz mermerle kaplanmıştır. Mermerin bu denli fazla kullanımı soğuk bir etki yapmaktadır. Buna karşın yan kanatların koridorlarında karo, balkonlarda döşeme malzemesi olarak mozaik kullanılmıştır. Cephelede pencere ve kapı çerçeveleri, girişteki ayaklar, subasman ve kütlelerin üst katının yaptığı çıkmalar Ankara taşındandır. Diğer

yüzeylerde serpme sıva kullanılmıştır. Kıırma çatı, kütlelerin yükseltlen parapet duvarları arasına gizlenmiştir. Bodrum pencerelerinde kullanılan kare demir parmaklıklar mimarın Emlak Bankası binasında da görölmektedir.

5.1.5. Genelkurmay Başkanlığı Binası

Yapım Yılı: 1929-30

Mimarı: Clemens Holzmeister

Şekil 5.7. Genel Kurmay Binası plan şeması. Wasmuths Monatshefte Baukunts and Staedtebau Sayı:6, Haziran 1930

Şekil 5.8. Genel Kurmay Binası perspektifi. Wasmuths Monatshefte Baukunst and Staedtebau Sayı:6, Haziran 1930

Şekil 5.9. Genel Kurmay Binası. Fotoğrafın tarihi 1935 civarı (Nicolai, 1998)

Yanındaki Milli Savunma Bakanlığı'ndan sonra Devlet Mahallesi'nin ilk yapılarından olan bina, dörder katlı üç uzun kütlelerin H biçiminde birleşmesinden oluşmuştur. Yarım silindirik biçimli ikişer katlı uzantılar, birbirine paralel uzanan iki uzun bloğun uçlarına dik olarak eklenmişlerdir; bina daha sonra Milli Savunma Bakanlığı ile birleştirildiği için bunlardan kuzeye bakan ikisi sonradan kaldırılmıştır. Bu uzantılar ve girişteki yarım daire kesitli, yanlarında çıkmalı kanatların uzandığı bölüm, binanın dik açılı katı geometrisini yuvarlatılmış çizgileriyle hafifletmektedir. Bu özellik o dönem hem batı ülkelerinde hem de Türkiye'de sıklıkla kullanılmaktadır. Mimarın Türkiye'deki binalarında uyguladığı yüzey çıkmaları burada tek pencereci kübik hücreler şeklinde köşe blokların ön cephelerinde ve birinci kat hizasında görülmektedir. Cephelerde eş büyüklükteki pencereler eşit aralıklarla dizilerek sıralar oluşturmuşlardır. Cephede giriş Ankara taşıyla kaplanmıştır. Taşla kaplı zeminin üstündeki katlar sıvalıdır. (Aslanoğlu, 2001).

Şekil 5. 10. Genel Kurmay Binası'nın anıtsal girişi. (Nicolai, 1998)

5.1.6. Cumhurbaşkanlığı Köşkü

Yapım Yılı: 1930-32

Mimarı: Clemens Holzmeister

Şekil 5.11. Holzmeister, Atatürk-Palais, Ankara; 1930-31, Gartenfront, Foto 1995 (Nicolai, 1998)

Binayla ilgili olarak Norbert von Bischoff şu yorumları yapmaktadır: “Bugün kuleli evin biraz ötesinde, Türk milletinin Gazi'ye yaptırdığı ve tepenin bir taç gibi

giydirdiği ev bulunuyor. Aşağı doğru salınan merdivenlerin ve bahçe taraçalarının üzerinde, tek katlı ve geniş cepheli binanın düz bir damın altında beliren manzarası sade, asil, vakur ve tesirlidir. Evin şeklinde, batının en modern yapı tekniği ile Bozkırlar Asyası'nın kübik tradisyonu kusursuz birleştirilmiştir. Evin ortasında, avlu yerini tutmak ve Anadolu'nun sıcak günlerinde serinlik vermek üzere yapılan dört köşe havuzun etrafında geniş koridorlar ve gölgeli pergolalar vardır. Odaları süsleyen mobilyalar sadedir. Fakat Avrupa'nın en mükemmel atölyelerinde en iyi malzemelerden yapılmıştır.”

Rustik taşla kaplı bir podyum üzerinde yükseltelen iki katlı binanın kareye yakın kütlesi arkadaki açık avlu ile hafifletilmiştir. Bu avlunun zemin katında etrafı yarı açık kolonadların çevrelediği bir yüzme havuzu vardır. Üst katında pergolaların hafif bir gölge sağladığı yarı açık galeriler havuz bakmaktadır. Planda ana mekanlar giriş aksına göre oldukça simetrik olarak yerleştirilmişlerdir. İkinci katta ortadaki akslar dışarıya çıkma yapmış ve eski Türk evindeki hayat'ı anımsatan üstte ve yanlarda kaplı bir balkon sağlanmıştır. Tasarımcının, bina konut olduğu için Türk sivil mimarlığından etkilendiği düşünülebilir. Aynı katta balkonun yanlarına tek pencere çıkımları vardır. Batı cephesinde Merkez Bankası'nın yan cephelerindeki çıkımları anımsatan bir çıkma göze çarpmaktadır. Bu cephede verandanın zarif kolonları üstte bir açık terası taşımaktadır. Holzmeister'in mimarlığının özelliklerinden olan yüzey çıkımları, eş büyüklükte yalın pencere dizileri, dairesel pencereler, geometrik hatların korunması için uygulanan düz çatı, mobilya ve avize tasarımları dahil tümde yalınlık ve malzeme seçiminde titizlik bu yapıda da izlenmektedir.

Şekil 5.95. Holzmeister, Atatürk-Palais, Kolonadlı Avlu, Foto 1995 (Nicolai, 1998)

5.2. Spor ve Rekreasyon Alanları

1930’larda Ankara’da eğitim kurumlarının yanında, cumhuriyet modernliğinin kentsel ve mimari ikonları haline gelen park, spor tesisi ve rekreasyon alanları inşa edilmiştir. İtalya ve Almanya’da olduğu gibi, Erken Cumhuriyet kültürüne de güçlü bir gençlik ve sağlık fikri hakimdi. İdealize edilen “gençlik” ve “sağlık” kavramları hasta ve yaşlı imparatorluktan kopan genç ve yeni cumhuriyeti simgeliyordu. Ankara’da bu nitelikler mekansal ifadelerini, beden ve milletin yeniden canlandırılacağı rekreasyon alanlarında ve takım sporlarında buluyordu. Bunlar arasında burada incelenen Gençlik Parkı, Çubuk Barajı, Atatürk Orman Çiftliği ve Stadyum bulunmaktadır (Bozdoğan,2001).

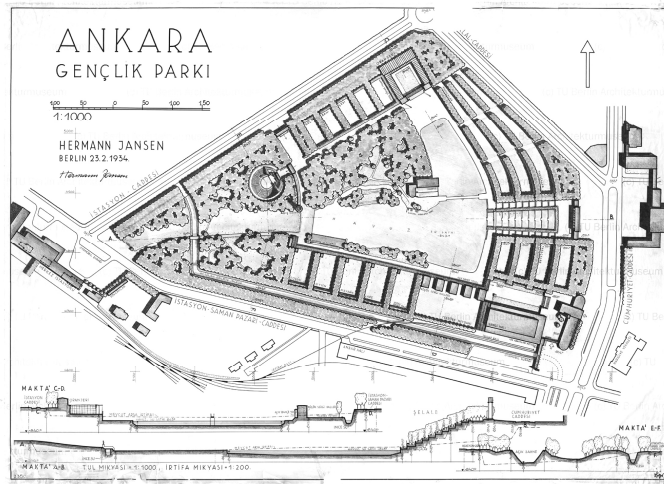
Bozdoğan bu mekanların spor yapma ya da doğaya açılma imkanı sunmalarının ötesinde önemli bir ritüel işlevi gördüğünü belirterek örneğin stadyumun erkek ve kız öğrencilerin şortlarıyla geçit resmi yapıp milli bayramları kutladığı önemli bir sahne olduğunu aktarmaktadır.

Gençlik Parkı ise halkı sosyalleştirerek modern yurttaşlar haline getirecek önemli bir kentsel rekreatif alandır. Ankaralı aileler hafta sonu gezilerinde burada çeşitli faaliyetlerle kentsel yaşama katılabilmektedirler. Gençlik Parkı bugün de cumhuriyetin uygulamalarının en popüler miraslarından birisidir.

5.2.1.Gençlik Parkı

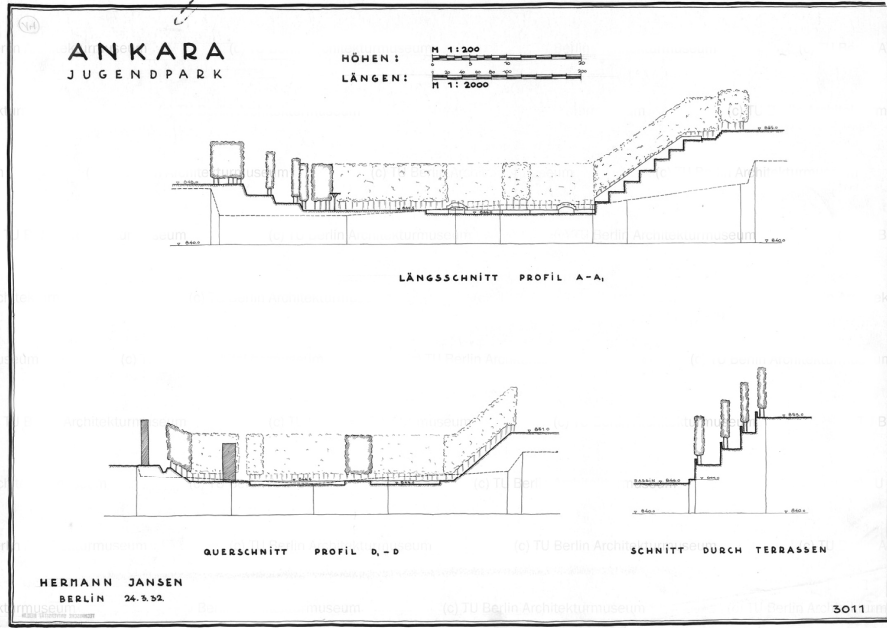
Yapım Yılı: 1934

Mimarı: Theo Leveau

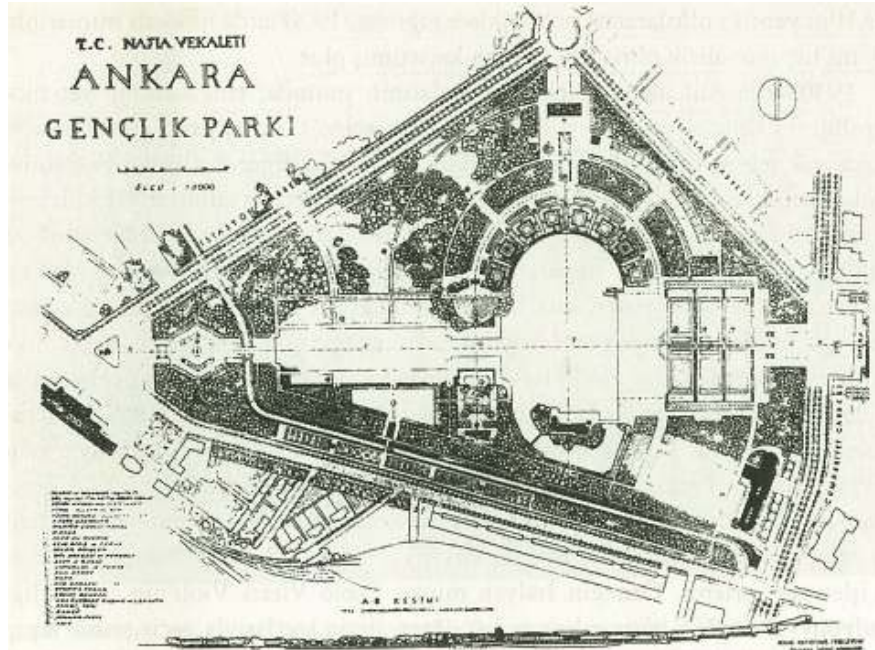

Şekil 5.13 Gençlik Parkı İçin Geliştirilen Plan ve Kesit

Orijinal Harita : Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22884

Şekil 5.964. Gençlik Parkı için teras kesitleri
 Orijinal Harita : Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 22881

Şekil 5.97 Park ilk olarak Herman Jansen'in Ankara için yaptığı 1934 tarihli master plan şeklinde tasarlanmış, plan daha sonra Nafia Vekalei için çalışan peyzaj mimarı ve planlamacı Theo Leveau tarafından değiştirilmiştir. (Bozdoğan, 2002)

Gençlik Parkı, Cumhuriyet'in ideolojisinin kentli yurttaşlar tarafından özümsemesi için tasarlanmış kent için rekreasyon alanıdır. Park, başkent Ankara'nın ve planlama tarihi bağlamında önemli bir örnektir. Park, Cumhuriyet ideolojisinin sosyal yaşamda yansıma bulduğu bir mekan olarak, geçmişin geleneksel mesire yerlerine

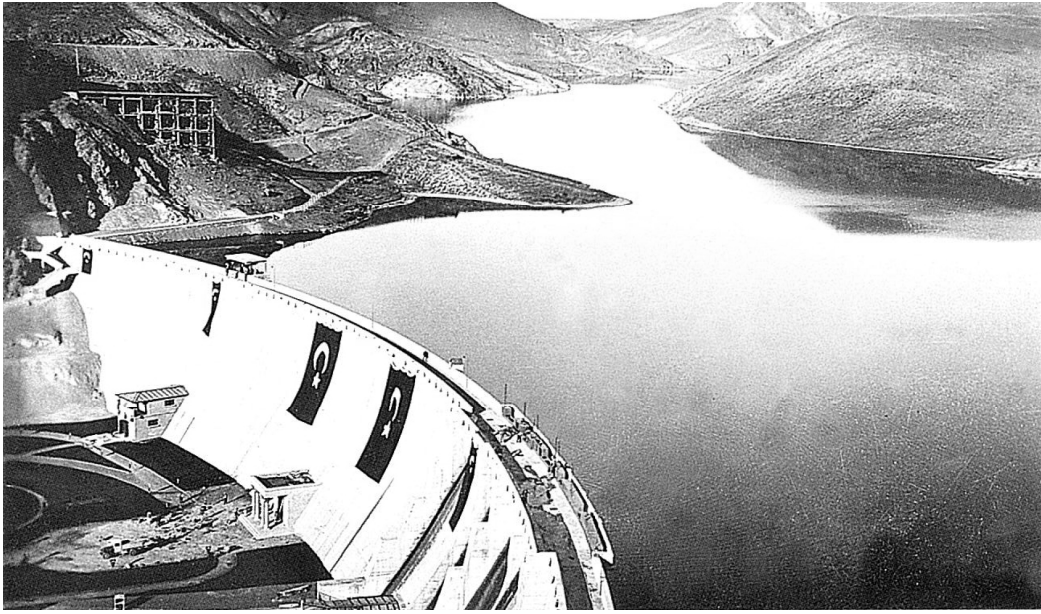

veya kullanımı yaygınlaşmamış Batılı parklara bir alternatif olarak tasarlanmıştır (Uludağ, 1998). Kuruluşundaki temel fikir parkın kullanımında gerçekleşmiş, çok sayıda farklı sosyal aktivite (tiyatro, spor, konser gibi) ile yeni kurulan başkentin sakinleri ideolojinin modern günlük yaşam için benimsediği değerleri ve değişiklikleri tecrübe etme ve uygulama fırsatı bulmuştur.

5.2.2. Baraj Gazinosu (Çubuk Barajı)

Yapım Yılı: 1937-38

Mimarı: Theo Leveau'- Nafia Vekaleti Yapı İşleri U.M. Projeler Bürosu

Şekil 5 .98 Çubuk Barajı (Evren, 1998)

Lokanta ve gazinonun birlikte olduğu bina, vadinin on beş hektarlık alanı üzerinde gerçekleştirilen ve aynı mimarın tasarımı olan park alanı içinde yer almaktadır. Barajın önündeki havuzun geniş olduğu kıyıda kuzeye ve dolayısıyla manzaraya yönlendirilmiştir.

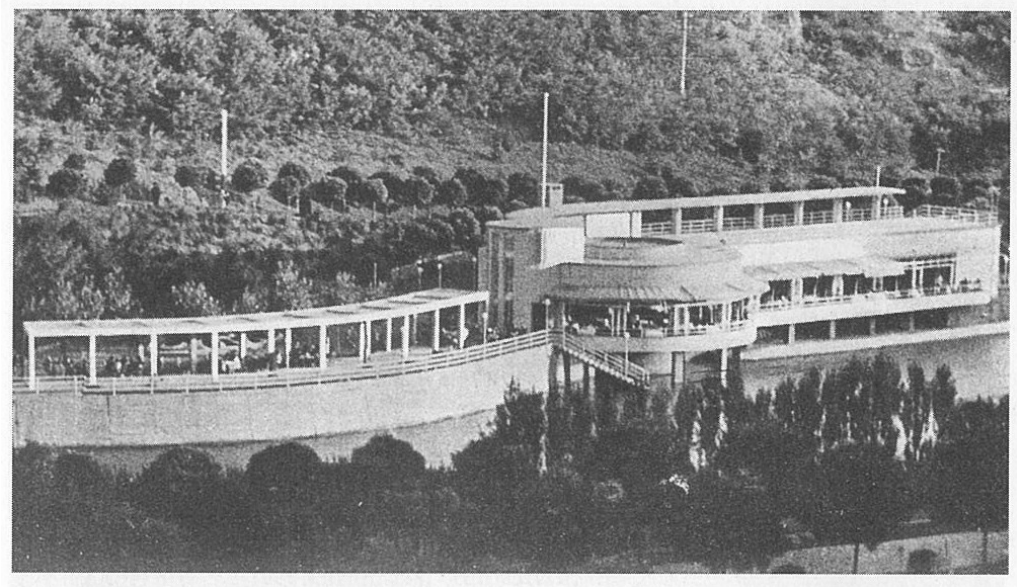
Ulus dergisinin o yıllara ait bir sayısında gazino binası için şunlar yazılmıştır: “Bozkırın hasreti su ve ağaç dekoru içinde yükselen zarif gazino binası Baraj muhitine bir Avrupa sayfiyesi manzarası vermiştir. Ankara Palas’ın zevkli ve itinalı idaresi burada temiz hava ve su ile birlikte temiz bir servise hasret çekenleri tatmin edecek tesisatı vücuda getirmiştir.”

Binanın alt katında mutfak ve servis alanları, birinci katında ise üzerine taşan sütunlar üzerinde duran daire biçimli gazino, ona bitişen dikdörtgen biçimli lokanta

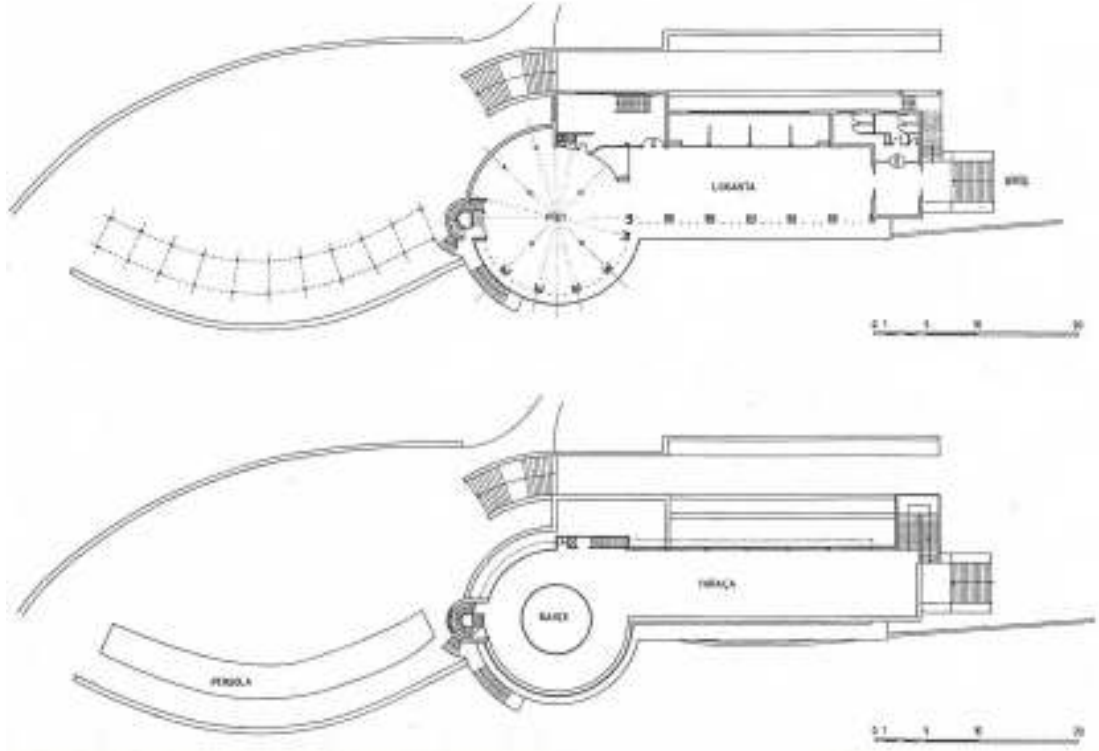
ve her ikisinin servisleri bulunmaktadır. Önceleri kayıklar, altı boşaltılan gazinoya bitişik, dairesel formuyla pergolalı teras-rihtım, barajın önünde havuzun her iki yakasını birleştiren köprüye dek uzanarak binayı çevresiyle bütünleştirmiştir. Binanın yatay gelişen geniş boşlukları ve beyaza boyalı cepheleri modern akımın sade hatlarını sergilemektedir. Betonarme iskelet sistemin uygulandığı binada malzeme olarak Ankara taşı, mermer sıva ve yapay taş kullanılmıştır. Havuza bakan cephesinin pencere çerçeveleri demirdendir ve açılabilir olarak detaylandırılmıştır (Aslanoğlu, 2001).

Şekil 5.997. Çubuk Barajı'nın rekreatif amaçla kullanılmasına bir örnek. Solda lokanta, gazino. (Evren, 1998)

Şekil 5.18. Modernist formuyla Çubuk Barajı'nın lokanta-gazinosu.(Bozdoğan, 2002)

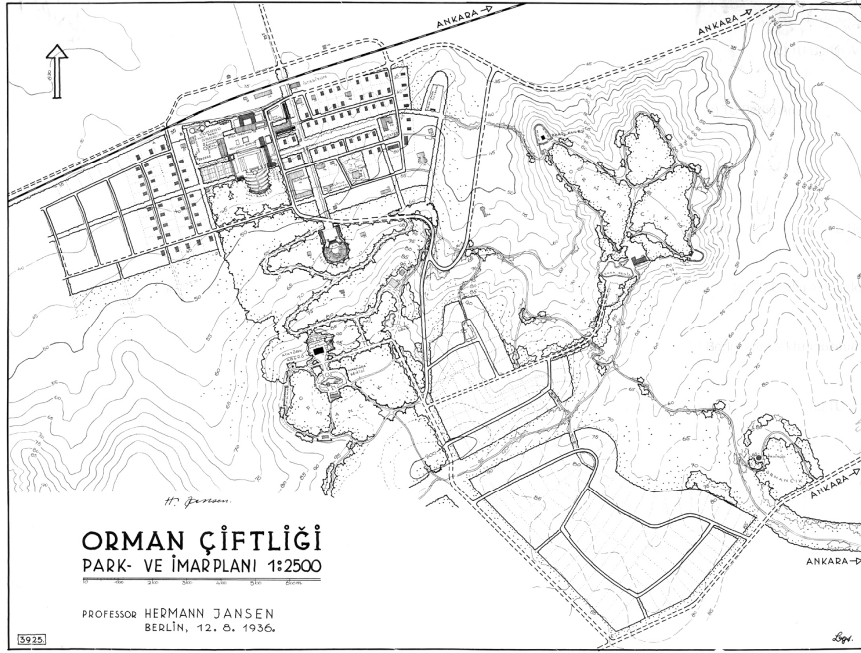

Şekil 5.19. Çubuk Barajı'nın lokanta-gazinosunun planı. (Aslanoğlu, 2001)

5.2.3. Atatürk Orman Çiftliği

Tarım (bağlar, meyve bahçeleri, sebze bahçeleri vb.), sanayi (biracılık, dondurma vb.) ve ticaret yapmak amacıyla örnek bir devlet girişimi olarak kurulan Atatürk Orman Çiftliği, aynı zamanda halka açık bir dinlenme, piknik ve eğlence yeri olarak da düşünülmüştür. Bira fabrikası, fabrika işçilerinin kaldığı konutlar, hamam ve Atatürk'ün kaldığı Marmara Köşkü Ernst Egli tarafından tasarlanmıştır (Bozdoğan, 2001).

Bozdoğan'ın La Turquie Kemalist'ten aktardığına göre Atatürk, ağaçların gölgelediği mesire yerlerinin ve hepsi de çiftlik arazisinde bulunan parkların, restoranların, kafelerin, havuzların ve hayvanat bahçesinin bakımını şahsen denetlemektedir. Bilimsel çiftçilik yöntemleri, kıraç Anadolu platosunun ortasına hep yeşil kalan bir ormanın dikilmesi 1930'larda gurur duyulan temalardır. Yaban doğayı ehlileştirme, doğaya hükmetme ve toprağa milli mülk olarak sahip çıkma gibi idealize edilen edimleri temsil etmektedir.

Şekil 5.100 Atatürk Orman Çiftliği Genel Planı
Orijinal Şekil: Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Müzesi Arşiv No: 23338

5.2.4. Stadyum

Yapım Yılı: 1934-36

Mimarı: Paolo Vietti- Violi ve Ladislas Kovacs

Şekil 5. 101 Ankara Stadyumu'nda 19 Mayıs Bayramı kutlaması. (Evren, 1998)

1933 yılında Ankara'da spor tesisleri tasarımı için uluslararası bir yarışma düzenlendiği, iki katılımcıdan birinin Macar grubu, diğerinin tasarımı kabul edilen İtalyan mimar Paolo Vietti-Violi olduğu, aynı yılın Mimar dergisinde haber olarak yer almaktadır. Bu yazıda belirtildiğine göre ayrıca yerli mimarlar yarışmaya katılma olanağı bulamamışlardır.

Spor tesisi programında tasarımcı tarafından şöyle bir program yapılmıştır: atletik sporlar stadı, askeri törenler ve at yarışları için bir hipodrom, bir bisiklet stadı, ragbi, basketbol gibi ortak sporlar için alanlar, tenis kortları, jimnastik salonu, iki adet yüzme havuzu, vestiyerler, sporcular için binalar, sıhhi yardım kısmı, spor kulüpleri, işaret kulesi, atış poligonu, killi sahanın iyileştirilmesi ve drenajı, pergolalar ve ağaçlıklar.

Üç bin kişilik kapalı ve stadı çevreleyen açık tribünleriyle yirmi beş bin kişilik Balkan olimpiyatları için tasarlanan stadyum spor merkezinin en önemli yapılarından birisidir. Otuz metre yükseklikte bir maraton kulesi, altta halk ve atletler için gerekli servisler stadyumla beraber tasarlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı locasının da bulunduğu yüz metre uzunluktaki birinci mevki tribünü uzun bir betonarme çıkma korumaktadır. Stadyumun tümünün kapanması için iki ve üçüncü sınıf tribünlerinin de inşası düşünülmüş, ancak ilk etapta yalnız birinci sınıf tribünleriyle pistler ele alınmıştır.

Şekil 5. 102 Stadyuma ait bir kartpostal. (Evren, 1998)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

İktidar her zaman sanat ve mimarlıktan yararlanır. Sanat ve mimarlık çağlar boyunca ideolojik bir araç olarak görülmüştür. On sekizinci yüzyıldan sonra her siyaset tartışmasında şehircilik, toplu kullanım, sağlık ve özel olarak mimarlığa yer verilir. İktidarın etkileri böylece hem kent ölçeğinde hem de tek yapı ölçeğinde mekana yansımaktadır. İktidarın varlığı kentin her köşesinde belirli işaret ve şifrelerle insan beynine aktarılır. İktidar, bedenleri mekana yerleştirmede mimarlıktan yararlanır (Foucault, 1984).

Mimarlığı bir propaganda aracı olarak kullanan ulus devletlerin liderleri, mimarların tasarım süreçlerinin bizzat içinde yer alarak iktidarın ideolojisini empoze etmişlerdir.

Liderler ve mimarlar arasındaki ilişkinin boyutu, özellikle yeni baştan inşa edilen başkent örneklerinde okunabilmektedir. Büyük Petro'nun bataklığı kurutarak inşa ettirdiği St. Petersburg'u, Kubitschek'in Lucio Costa'ya planlattığı Brasil'i, Ayub Khan'ın Doxiadis'e planlattığı İslamabad, Atatürk'ün Jansen'a düzenlettiği Ankara'sı ve tezde incelenen diğer birçok başkent gibi, planlama ve mimari dil açısından liderlerin mimarlarla yoğun bir iletişim içinde oldukları kentler olmuşlardır.

Geçen yüzyıl boyunca ulusal özgürlüğünü ilan etmiş birçok hareket mimarlığı, kentsel tasarımı ve planlamayı konularını güçlendirmek için kullanmıştır. İster tamamen tüm bir kenti, ister bir yönetim merkezi tasarlamakla olsun, liderler ulusal kimliği savunmak için yapıları çevreyi kendi ideolojileri çerçevelerinde manipüle etmişlerdir.

Mimarlar ve iktidar sahiplerinin yeni bir başkent veya parlamento binası inşa ederken ulusal kimliği yaratmak için gösterdikleri bilinçli çabalar, birbirini mimari form ve kültürel ürünler açısından çağrıştıran en az üç farklı çerçevede değerlendirilebilir.

- Başkent yönetim bölgesi ve kentin geri kalanı ile mekansal ilişkileri göz ardı etmeden denebilir ki; başkentlerin sembolizmi bir ulusal grubun sadakatinin ve iktidarın tercihlerinin bir ürünüdür.
- Mimarın uzun süreli çalışmasının ürünüdür.

- İktidarın ekonomik gelişime bağlı olarak modern mimarlık ve planlama açısından uluslararası kimliği devam ettirmedeki ilgisiyle açıklanabilir.

Ulus devletleri temsil eden başkentler yönetim ve hükümet merkezi olarak uzun ve güçlü bir merkezilik; ulusal kimlik, statü ve iktidarı sembolize etmek, diğer kentler arasında önde gelmek; türlü alanlarda denetim ve kontrol merkezi olmak gibi ortak işlevleri yerine getirmektedir.

Ulusal kimlik, otorite, statü ve iktidarı sembolize etmek yalnızca başkent ölçeğinde değil bir kamu binasının iç düzenleme tasarımında dahi görülebilmektedir. Bir liderin çalışma ya da toplantı odasının dışarıdaki kamusal alana açık olup olmaması bile, devlete yaklaşabilmenin gerçek ya da sanal bir his olup olmadığını yansıtır.

Örneğin bir meclis salonunda başkanın bulunduğu kürsü, üyelerin oturduğu koltuklarla arasındaki ilişki yüksekte oturan başkanın salondakilere hitap ettiği kürsü, konuşmacıların kürsüsü arasındaki hiyerarşik ilişki iktidar ve erk ilişkisini açıklayan bir göstergedir. Başka bir örnekle açıklamak gerekirse, Berlin'deki parlamento binası Reichstag'da olduğu gibi ziyaretçileri/halkı meclisin üstüne çıkarmak, hiyerarşik ve sembolik olarak gerçek iktidarın yönetenlerde değil yönetenleri seçen yurttaşlarda olduğunu ifade etmektedir.

Başkentlere yönelik bazı sınıflandırmalar doğrultusunda başkentler “gerçek başkentler” ve “yapay (artificial) başkentler” olarak ikili bir ayırımı tabi tutulurlar. “Gerçek başkent” nitelmesi yapılırken, başkentlerin ülkenin ekonomisi, bilim ve kültür yönünden önde gelen kenti olup olmadığı dikkate alınır. Bunun yanı sıra başkent ilan edildiğinde ülkenin önde gelen bir kenti olmayan, hatta çok küçük bir yerleşim yeri iken –başkent Ankara gibi- planlı bir şekilde imar edilen başkentler “yapay başkent” olarak kabul edilmektedir

Çağdaş başkentler ayrıca üç tipe ayrılarak incelemiştir. Bunların arasında ilk iki tipe girenler, evrimlerini kendi içsel dinamikleriyle gerçekleştirmiş olanlardır. Bu tipteki başkentler uzun bir kentsel tarihe sahiptir. Bu başkentler her dönemde ülkenin önde gelen yönetim merkezi olmayı sürdürmüşlerdir. Tarihsel merkezleri Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan Londra, Berlin, Paris ve Viyana gibi başkentler bu grupta yer almaktadır.

Çağdaş başkentlere yönelik sınıflandırmada ikinci grupta yer alan kentler gelişmelerini kendi içsel dinamiklerine göre gerçekleştirmiş bulunan, ancak başkentlik niteliği kesintili olan yerlerdir. Bu kentlere örnek olarak tarihin belirli bir döneminde başkentlik olma durumunu kaybedip sonradan yeniden kazanan Roma, Moskova ve Atina verilebilir.

Diğer grupta ise tasarlanmış/planlanmış başkentler yer almaktadır. Genellikle bir politik erkin yeni bir başkent yaratma isteği/emri sonucu oluşturulmuş başkentlerdir. Bu grubun en önemli örneği Washington'dur. İlk modern başkent olarak tanımlanabilecek Washington üçüncü grup içerisinde emperyal, bağımsızlık ve birleşiklik için tasarlanmış olan başka bir alt gruba aittir. Bu gruba örnek olarak verilebilecek diğer başkentler ise Canberra, Yeni Delhi ve Ankara'dır.

Üçüncü gruba dahil olan fakat dönemselsel olarak farklı bir zaman diliminde inşa edilen Chandigarh ve Brasil kentleri, II. Dünya Savaşı sonrası politik erkin isteğiyle tasarlanmış/planlanmış başkentlerdir. 1960'dan sonra inşa edilen yine bu gruba ait diğer örnekler ise İslamabad, Abuja ve Dodoma kentleridir.

Başkentlerin karşılaştırılmasında okunabilecek en temel farklılık kendiliğinden oluşmuş başkentlerin kendilerini uluslararası alanda ifade etmek için özel bir mimari dil kullanmamış olmalarıdır. Mimarilerinde binaların yapıldığı döneme ait stilleri görülebilir. Örneğin Londra, tezde tanımlanan noktasal düzensiz yönetim yapıları ile bünyesinde herhangi bir anıtsal kompleks barındırmadan kozmopolit yapısıyla varlığın sürdürmektedir. Londra'da ne antik Roma ve Büyük Germany projesindeki gibi kuzey-güney, doğu-batı aksından bahsedilebilir, ne de merkeze yerleştirilmiş bir parlamento binasından. Öyle ki Başbakanlık mütevazî bir yerde 10 Downing Caddesi üzerinde yer almakta ve sadece bu isimle bilinmektedir.

Yapay başkentler diye tanımlanan ve tasarlanmış başkentler başlığı altında incelenen başkentlerin plan tipleri, hangi dönemlerde yapılmış olurlarsa olsunlar ve hangi mimari dilleri kullanmış olurlarsa olsunlar, modern planlamada kullanılan ızgara sistem sayesinde birbirine büyük benzerlikler taşımaktadırlar. Ana aks boyunca yer alan bakanlık ve yönetim binaları ve aksın sonunda bulunan parlamento / başkanlık binaları gibi binalarla sona eren bir planlama, göz ardı edilemeyecek benzerlikler içermektedir. Bunun kökeni Roma askeri kamp organizasyonundan ilham alan Roma

şehrinin bir ögesi *cardo maximus* ve *decumanus maximus* olarak adlandırılan kuzey-güney ve doğu-batı sokak akslarına dayanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'da bu aks sistemi topografyadan kaynaklanan deformasyona rağmen kullanılmıştır. Ankara doğulu bir dünyadan çıkıp, akılcı bir dünyaya yönelmek isteyenlerin yönetim merkezidir. Ankara'dan beklenen sadece bir simge olmak değil, yeni dünya anlayışının tüm işlevlerini yerine getirebilecek ve ona uygun yaşam biçimini yansıtacak bir başkent olmaktır. Bu nedenle mevcut tarihsel ve organik gelişmeyi bünyesinde taşıyan eski Ankara'dan bağımsız olarak kurulan başkent başkent seçilmesi siyasi bir karardır. Ankara yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin politik, ekonomik gücünü temsil eden bir başkent olacaktır. Bu aynı zamanda Türk ulusal kimliğini temsil etmesi açısından yeni bir başlangıçtır.

İlk planı Lörcher tarafından hazırlanan Ankara'da düzenlenen yarışmaya katılan mimar ve plancıların yeni bir ülkenin yeni başkentini planlama düşünceleri iddiasızdır. Ankara kent planı yarışmasına davet edilen mimarlar Avrupa'da egemen planlama yaklaşımlarının sözcüleridir ama Ankara gibi yeni bir başkent için, yeni fikirleri de yoktur. L. Jausseley, on dokuzuncu yüzyıla uzanabileceğine inanmakta, H. Jansen ise yirminci yüzyıla olabirinin dar sınırları içinde kalarak bakmaktadır. Yarışmacıların hiçbirisi yirminci yüzyılın modern şehircilik akımları ve onları savunduğu yeni düşüncelerle ilgili değildir (Tankut, 1993). Yarışmayı kazanan Jansen'ın planı bir bahçeşehir planıdır. Kuruluşunda büyük idealler ve fikirler bulunan genç ve yeni Cumhuriyet'in iddiasının Jansen planında da bulunduğunu söylemek zordur. Oldukça mütevazı ve basit tasarım ilkeleri ile hazırlanan plan yeni bir başkent planı olmaktan çok Jansen'ın o dönem planlarını hazırlamakta olduğu herhangi bir Doğu Avrupa kentinden farklı değildir.

Ankara kentsel elemanlar başlığı altında bölgeler, akslar, sokaklar, meydanlar alt başlıklarıyla irdelenmiştir. İdeoloji bir kentin sokaklarını nasıl şekillendirir? Cumhuriyetin ideolojisi sokakların biçimlenmesinde nasıl bir rol oynamıştır? Eskiye terk eden rejimin, yeni başkentinin sokakları kendiliğinden oluşmuş bir kent dokusundan farklıdır. Çağdaş planlamada kullanılan –Ankara özelinde bahçeşehir planı– yöntemlere göre ana caddeler, bulvarlar, bunları kesen ara sokaklar ayrık-bitişik nizam konut grupları az katlı, çok katlı apartmanlar, bloklar cumhuriyetin ideolojisini, devleti temsil eden yönetim yapılarında anıtsallık vb. kavramlarda

gözlemlenebilirken, sokak planlarında ve kesitlerinde insan ölçeğine uygun bir şekilde ele alınmıştır. İdeoloji yerel anlamıyla baskın bir etken olarak sokak kesitlerinin şekillenmesinde görülmesi bile, en azından yeni / yapay bir konut dokusunun oluşmasını sağlamıştır.

Beşinci bölümde ele alınan örneklerde kamu binaları ve kentsel rekreatif alanlar ideolojinin temsilinde birer sembol olarak ele alınmıştır. Ulusun ideolojisini temsil eden kamu binalarında kullanılan yeni mimariye geçişi teşvik eden sadece zamanın koşulları değildir. Pragmatik nedenler de vardır. Uzun süren savaştan sonra geleneksel taş, mermer ve çini işleme zanaatlarında vasıflı işgücü çok azalmıştı, bu da cumhuriyetin inşa programında ciddi kısıtlamalar getiriyordu. Özellikle 1929 ekonomik krizinin ardından, modern formların süssüz basitliği ve sadeliği, rasyonellik ve ekonomiklik çağrışımlarıyla cazip bir seçenek haline gelmiştir. Buna rağmen modernizmin cumhuriyetin mimari kurumları tarafından benimsenmesinin asıl açıklaması ideolojiktir. Osmanlı formlarının aynı anda hem imparatorluğu hem de milleti işaret etmekten gelen muğlaklığı, yani ideolojik açıdan 1920'lerde ideolojik açıdan cazip görünmelerinin nedeni, kendisini imparatorluk hanedanının mirasından ve onun geleneksel İslami kültüründen radikal biçimde kopmaya kararlı bir devlet için uygun değildir. Modernizm, bu ideolojik gündeme uyan, tarihsel çağrışımlardan yoksun türden bir soyutlama ve biçimsel yenilik önermektedir (Bozdoğan, 2002).

Ankara bitmemiş bir projedir. Özellikle bugün hala algılanabilen kentsel dokudaki boşluklar örneğin bunu hissettirmektedir. Ankara Tren Garı'ndan eskiden sergi sarayı olan bugün Ankara opera ve bale binasında doğru yol aldığınızda Etnografya Müzesi'ne doğru büyük bir boşluk göze çarpmaktadır. Hipodrom ve Gar çevresi kentsel dokunun -yapay da olsa- tamamen kaybolduğu alanlardır. Cumhuriyetin başkenti Ankara yeni çağın “olmayan ideolojisinin” üretimleri arasında “yapay eski”nin izlerinin kaybolduğu bir kent olarak gelişmesine sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A.**, 2006. Kral Devletten Ulus Devlete, çev. Reyda Ergün, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Althusser, L.**, 2006. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, çev. Alp Tümertekin, İtaki Yayınları, İstanbul.
- Anderson, B.**, 2009. Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, İstanbul.
- Arın, C.**, 2003. “Sanayi Devrimi Kenti Berlin I-II”, *Mimarlık Dergisi, Ankara*, **313-314**, , 56-60, 44-49.
- Atay, F. R. ve Soydan, M.**, 1982. Atatürk’ün Anıları, 1. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Atay, F. R.**, 1969. Çankaya, Atatürk’ün doğumundan ölümüne kadar, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul.
- Arendt, H.**, 1998. The Human Condition, Chicago.
- Aslanoğlu, İ.**, 2001. Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, 1923-1938, Ankara.
- Bacon, E.N.**, 1995. Design of Cities, Thames and Hudson, Mexico.
- Balfour, A.**, 1990. Berlin, The Politics of Order, 1737-1989, New York.
- Banfe, E.**, 1917. Die Türken und Wir, :Ein Kleines Mahn und Beileitwort an Sie und uns, Werander Dunder Verlag, Weimar.
- Baudrillard, J.**, 2002. Spirit of Terrorism, Versobooks, New York.
- Beer, H. ve Heyden, T. ve Koch, C. ve Liedtke, G.D. ve Nerdinger, W. ve Schmidt, A.**, 1995. Bauen in Nürnberg 1933-1945, Architektur und Bauformen im Nationalsozialismus, Eine Ausstellung des Stadtarchivs Nürnberg, Nürnberg.
- Bek, K.**, 2005. Achse und Monument: zur Semantik von Sicht- und Blickbeziehungen in fürstlichen Platzkonzeptionen der Frühen Neuzeit, Weimar.
- Bellamy, A.J.**, 2003. The Formation of Croatian National Identity Manchester ve New York.
- Benevolo, L.**, 1968. The Origins of Modern Town Planning, MIT, London.
- Benevolo, L.**, 1995. Avrupa Tarihinde Kentler, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- Berman, M.**, 1999. Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bertaux, S.**, 2006. 1920’ler ve 1930’larda Avrupa Devletleri, Ulusu Tasarlamak, İstanbul.
- Bischoff, N.V.**, 1935. Ankara, Eine Deutung des Neuen Werdens in der Türkei, Adolf Holzhausens Nachfolger, Viyana ve Leipzig.
- Bumin, K.**, 1990. Demokrasi Arayışında Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, N.**, 1998. 20. Yüzyıl Düşünce Akımları, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Boyer, C. M.**, 1994. The City of Collective Memory, MIT Press.

- Cantek, Funda Ş.**, 2003. “Yaban”lar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cengizkan, A.**, 2004. Ankara'nın İlk Planı, 1924-25 Lörcher Planı, Ankara.
- Cooke, C.**, 1995. Russian Avant-Garde: Theories of Art, Architecture and the City, London.
- Cooke, C.**, 1992. Soviet Architectural Competitions, 1920's-1930's, London.
- Colomina, B.**, 1996. Privacy and Publicity; Modern Architecture as Mass Media, MIT Press, Cambridge, MA.
- Coppa, A.C.**, 1987. The Politization of Architecture, A Guide to Albert Speer, Facism, Communism and Architecture, Bibliography 1980-1985, Monticello.
- Cracraf, J., ve Rowland, D.**, 2003. Architectures of Russian Identity, 1500 to the Present, Cornell University Press, Ithaca, London.
- Cros, T.M., ve Leiser, G.**, 2000. A Brief History of Ankara, Indian Ford Press, Vacaville, California.
- Cuda, A.**, 1939. Stadtaufbau in der Türkei, Doktora Tezi, Technischen Hochschule Berlin, Berlin.
- Çaha, Ö.**, 1998, İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü, *Doğu-Batı Dergisi*, Ankara, 5, 73-94.
- Çağlar, N. ve Uludağ, Z. ve Tuna Ultev, Z.**, 2004. Conservation: Re- Building an Urban Consciousness, *Journal of Research in Architecture and Planning*, Karachi.
- Çelik, N. B.**, 2005. İdeolojinin Soykütüğü; Marx ve İdeoloji, Ankara.
- Çınar, T.**, 2004. Dünyada ve Türkiye’de Başkentlik Sorunu, Ankara Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Daum, A. ve Mauch, C.**, 2005. Capital Cities, Cultural Representation and National Identities, Berlin-Washington, 1800-2000, Publications of The German Historical Institute, Washington DC.
- Deane, P.**, 1988. İlk Sanayi İnkılabı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Doxiadis, A.**, 2003. Constantinopol, Islamabad the Capital of Pakistan, Constantinopol and Emma Doxiadis Foundation, Athens.
- Dülffer, J. ve Thies, J. ve Henke, J.**, 1978. Hitlers Staedte, Baupolitik im Dritten Reich, Böhlau Verlag, Köln, Viyana,
- Eagleton, T.**, 2005. İdeoloji, çev. Muttalip Özcan, İstanbul.
- Egli, E.**, 1994. Ernst Egli, 1893-1974, Architekt, Stadtplaner, Staedtebauhistoriker, Kunstgelehrter, Querschnitt Durch Dein Leben, Werk und Denken, Schriftenreihe der ETH Bibliothek, 34, Zürich.
- Eldredge, H. W.**, 1975. World Capitals: Toward Guided Urbanization, New York.
- Elias, N.**, 2000. Uygarlık Süreci, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erözden, O.**, 2006. Ulus Devlet, İstanbul.
- Erkmen, E.**, 2003. Clemens Holzmeister Mimarlığı, *Tasarım ve Kuram*, İstanbul, 3, 56-66.

- Fest, J.**, 1998. *Speer: Eine Biographie*, Berlin.
- Fest, J.**, 2002. *Der Untergang: Hitler und das Ende des Dritten Reiches, Eine Historische Skizze*, Alexander Fest Verlag, 5.Basım, Berlin.
- Flagge, I. ve, Stock, W.J.**, 1992. *Architektur und Demokratie*, Verlag Gerd Hatje, Stuttgart.
- Flierl, B.**, 1998. *Berlin baut um- Wessen Stadt wird die Stadt?*, Berlin.
- Flierl, B.**, 1998. *Gebaute DDR, Über Stadtplaner, Architekten und die Macht*, Verlag für Bauwesen, Berlin.
- Foucault, M.**, 2000. *Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara.
- Fuhrmeister, C.**, 2001. *Beton Klinker Granit, Material Macht Politik, Eine Materialikonographie*, Verlag Bauwesen, Berlin.
- Gencer, M.**, 2003. *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Goodman, N. Ve Elgin, C.**, 1988. *Reconceptions in Philosophy*, Hackett, Indianapolis.
- Gottmann, J.**, 1983. *Capital Cities, Ekistics*, **44**, 240-247
- Gottmann, J.**, 1985. *The Study of Former Capitals, Ekistics*, **50**, 88-93
- Görtemaker, M. ve Bienert, M. Ve Leps, M.**, 2005. *Orte der Demokratie:Ein historisch-politischer Wegweiser durch Berlin*, be.bre Verlag, Berlin-Brandenburg.
- Guerra, M. W.**, 1995. *Bir Berlin Simgesi: Alman Parlamento Binası "Reichstag"ın Kırılma Tarihi, Arredamento Dekorasyon*, **1995/11**, İstanbul, s.94-100.
- Hall, T.**, 1997. *Planning Europe's Capital Cities; Aspects of Nineteenth-Century Urban Development*, Oxford, London.
- Hartmann, R.**, 1928. *Im Neuen Anatolien, Reiseindrücke*, Verlag der J.C. Hinrichs'schen Leipzig.
- Habermas, J.**, 1997. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Harvey, D.**, 1999. *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hildebrandt, R.**, 2000. *Es geschah an der Mauer*, Verlaghaus am Checkpoint Charlie, Berlin.
- Hitler, A.**, 1978. *Kavgam, Yağmur Yayınları*, İstanbul..
- Hobsbawm, E.J.**, 1998. *Sanayi ve İmparatorluk*, (orij. 1969) Ankara.
- Holston, J.**, 1989. *The Modernist City, An Anthropological Critique of Brasilia*, The University of Chicago and London, Chicago.
- Jenkins, D., Norman F**; 2000. *Der Neue Reichstag*, Brockhaus GmbH., Berlin.
- Keskin, F.**, 1998. *Kamusal Alan ve Yalın Yaşam, Doğu-Batı Dergisi*, Ankara, s. 95-100.
- Keskinok, Ç. H.**, 1997. *State and the (Re)production of Urban Space*.
- Kostof, S.**, 1991. *The City Shaped*, Thames and Hudson Ltd., London.
- Köhler, T.**, 1999. *Unser Die Strasse Unser Der Sieg, Die Stalinallee*, Berlin.
- Kruse, C.**, 2002. *Berlin Heute*, Prestel Verlag, Berlin.

- Lampugnani, V. M., Mönninger, M.,** 1991. Berlin Morgen: Ideen für das Herz einer Grosstadt, Verlag Gerd Hatje, Stuttgart.
- Lampugnani, V. M., Mönninger, M.,** 1994. Moderne Architektur in Deutschland 1900 bis 1950, Expressionismus und Neue Sachlichkeit, Verlag Geld Hatje, Stuttgart.
- Ladd, B.,** 1997. The Ghosts Of Berlin, The University of Chicago Press, Chicago.
- Lane, B.M.,** 1986. Architektur und Politik in Deutschland, 1918-1945, Braunschweig.
- Lefebvre, H.,** 1991. The Production of Space, Blackwell Publisihng, Oxford.
- Lefebvre, H.,** 2004. Writing on Cities, Blackwell Publisihng, Oxford.
- Lewis, B.,** 2007. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Dizi, Sa.8/9, Ankara.
- Lynch, K.,** 1977. The Image of the City, MIT Press.
- Lynch, K.,** 2001. Good City Form, MIT Pres, 13. Baskı, Massachussets.
- Maran, J., Juwig C., Schwengel, H., and Thaler, U.,** 2006. Constructing Power,Architecture, Ideology and Social Practice, Konstruktion der Macht, Architektur, Ideologie und Soziales Handeln, LIT Verlag, Hamburg,
- Mardin, Ş.,** 2006. İdeoloji, 11. Baskı, İstanbul.
- Mardin, Ş.,** 2000. Türk Modernleşmesi, 8. Baskı, İstanbul.
- Mengi, A., ed.,** 2007. Kent ve Politika, Antik Kentten Dünya Kentine, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Millas, H.,** 2006. Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim Yayınları.
- Mittig, H.E.,** 1991. NS-Architektur für uns, Beitrage zur politischen Bildung, Nr.10, Paedagogisches Institiut der Stadt Nürnberg, Nürnberg.
- Mumford, L.,** 2007. Tarih Boyunca Kent; Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları,İstanbul.
- Nicolai, B.,** 1998. Moderne und Exil, Deutschsprachige Arcihtekten in der Türkei 1925-1955, Verlag für Bauwesen.
- Özer, B.,** 1954. Rejyonalizm, Üniversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Polat, M., Omay Polat, E.,** 2003. Mimarlık, İdeoloji, Rekonstrüksiyon: İki Sarayın Hikayesi, *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, **2003/12**, İstanbul, s. 92-99.
- Jacobs, J.,** 1992. The Death and Life of Great American Cities, The Failure of Town Planning, London,
- Jaskot, P. B.,** 2000. The Architecture of Oppression, Ths SS, Forced Labor and the Nazi Monumental Building Economy, New York.
- Paul, R.,** 1984. Foucault ile Söyleşi: Mekan, Bilgi ve Erk, Çev. Mehmet Adam, *Mimarlık*, İstanbul, **7-8**,12-17.
- Palmer, R.,** 2002. Hemenötik, Anka Yayınları.

- Prang, H., Kleinschmidt, G. H.**, 1980. Mit Berlin auf du und du, Brockhaus Verlag, Leipzig,
- Raith, B.F.**, 1997. Der Heroische Stil, Studien zur Architektur am Ende der Weimarer Republik, Berlin.
- Rapoport, A.**, 1993. On the Nature of Capitals and Their Physical Expression, *Capital Cities (Ed. J. Taylor, J.G.Lengelle, C. Andrew)*, Ottawa, 212-216.
- Reif, A.**, 1979. Albert Speer, Technik und Macht, Bechtle Verlag, Viyana.
- Rowe, C., Koetter, F.**, 1984, Collage City, MIT Pres, Massachussets.
- Sargin, G. A.**, (der.) 2002. Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıarslan, Ü.**, Cumhuriyetin Mimarları, "Kuruluş Ankarası'nda Üç Mimar; Kemalettin- Ernst Arnold Egli- Bruno Taut", Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Scheer, T., Kleihues J. P., Kahlfeldt, P.**, 2000. City of Architecture of the City, Berlin.
- Schönberger, A.**, 1981. Die Neue Reichskanzlei von Albert Speer:Zum Zusammenhang von nationalsozialistischer Ideologie und Architektur, Gebr.Mann Verlag, Berlin.
- Schwander, E.L, Rheidt, K.**, 2004. Macht der Architektur-Architektur der Macht, Bauforschungskolloquium in Berlin, 30 Oktober bis 2 November 2002, Architektur Referat des DAI, Verlag Philipp von Zabbern, Mainz am Rhein.
- Scobie, A.**, 1990. Hitler's State Architecture, The Impact of Classical Architecture, Pennsylvania.
- Schulze, H.**, 2006. Avrupa'da Ulus ve Devlet, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R.**, 1999. Gözün Vicdanı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R.**, 2002. Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sjoberg, G.**, 1960. The Preindustrial City, New York
- Soja, E. W.**, 2000. Postmetropolis, Critical Studies of Cities and Regions, Massachussets,
- Speer, A.**, 1942.Yeni Alman Mimarisi, Volk und Reich Verlag, Berlin.
- Speer, A.**, 1941. Neue Deutsche Baukunst, Volk und Reich Verlag.
- Speer, A.**, 1978. Architektur, Arbeiten 1933-1942, mit einem vorwort von Albert Speer und Beiträgen von Karl Arndt, Göttingen, Georg Friedrich Koch, Darmstadt, Lars Olof Larsson, Stockholm, Verlag Ullstein GmbH, Frankfurt, Bernli, Viyana.
- Şenyapılı, T.**, 2005. Cumhuriyet'in Ankara'sı, Ankara.
- Tafari, M.**, 1986. Modern Architecture 1-2, New York.
- Tanilli, S.**, 1997.Yaratıcı Aklın Sentezi, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Tankut, G.**, 1993. Bir Başkent'in İmarı, Anahtar Kitaplar, Ankara.
- T.C. Ankara Şehremaneti**, 1929. Ankara Şehrinin Profesör M. Jausseley, Jansen ve Brix taraflarından yapılan plan ve projelerine ait izahnameler (Yarışma Raporu), , Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

- Teut, A.**, 1967. Architektur im Dritten Reich 1933-1945, Berlin.
- Tharkanov, A., Kavtaradze, S.**, 1992. Architecture of The Stalin Era, New York.
- Tietz, J.**, Berliner Verwandlungen, Hauptstadt/ Architektur/ Denkmal, Berlin.
- Timur, T.**, 1971. Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946, Ankara.
- Timur, T.**, 1998. Osmanlı Kimliği, İmge Kitabevi.
- Tümer, G.**, 2008. Cumhuriyet Dönemi'nde Yabancı Mimarlar Sorunu, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları.
- Tümer, G.**, 2009. Atatürk ve Mimarlık Üzerine Değınmeler, *Mimar-İst Dergisi*, **32**, İstanbul.
- Uludağ, Z.S.**, 1998. The Social Construction of Meaning in Landscape Architecture: A Case Study of Gençlik Parkı in Ankara, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, ODTÜ.
- Ulus, M.K.** (der.) 2008, Atatürk'ün Yanbaşında, İstanbul.
- Vale, Lawrence, J.** 1992. Architecture, Power and National Identity, Yale University, Massachusetts.
- Yavuz, A.T.**, 2000. Tarih İçinde Ankara, ODTÜ Ankaralılar Vakfı, Ankara.
- Yavuz, Y.** (der.), 2001. Tarih İçinde Ankara II, ODTÜ Ankaralılar Vakfı, Ankara.
- Yeşilkaya, N.G.**, 2003. Halkevleri; İdeoloji ve Mimarlık, 2. Baskı, İstanbul.
- Wang, W.**, 1998. Moderne Architektur in Deutschland 1900 bis 2000, Macht und Monument, Frankfurt.
- Weber, M.**, 2001. Şehir-Modern Kentin Oluşumu, İstanbul.
- Wise, M. Z.**, 1998. Capital Dilemma, New York.
- Wolf, C.**, 1999. Gauforen Zentren der Macht :Zur Nationalsozialistischen Architektur und Stadtplanung Verlag Bauwesen, Berlin.
- Wolfgang, S., Reichhardt, H. J.**, 2005. Von Berlin nach Germania, Über die Zerstörungen der Reichshauptstadt durch Albert Speers Neugestaltungsplanungen, Berlin.
- Wörner, M.; Mollenschott, D., vd**, 2001. Architekturführer Berlin, Ditrich Reimer Verlag, Berlin.
- Zimmermann G., Wolf, C.**, 1999. Vergegenstaendliche Erinnerung, Über Relikte der NS Architektur, Bauhaus Universitaet Weimar.
- Zürcher, E.J.**, 2000. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- Zwei Deutsche Architekturen 1949-1989**, 2004. Eine Ausstellung des Institus für Auslandbeziehungen e.V. Stuttgart in Kooperation mit der Föderation deutscher Architektursammlungen, Bonn.
- URL-1 www.berliner-zeitung.de

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Murat Polat

Doğum Yeri ve Yılı: İstanbul / 1975

Öğrenim:

Yıldız Teknik Üniversitesi – İSTANBUL –Yüksek Lisans
Fen Bilimleri Enstitüsü, Rölöve Restorasyon Programı 1998-2001

Yıldız Teknik Üniversitesi – İSTANBUL - Lisans
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü 1993-1997

Mesleki ve Akademik Çalışmalar:

Bildiriler:

- 150. Yılında Dolmabahçe Sarayı- Uluslararası Sempozyum, “Dolmabahçe Sarayı’nın 19. Yüzyıl Osmanlı Kültürel Yapısına Etkilerinin Değerlendirilmesi”, Kasım 2006
  - 8. Uluslar arası Kentsel Tarih Konferansı, “The Influence of Theatres Upon the Night-Life of Late Nineteenth-Century İstanbul”, Stockholm-İsveç, Ağustos 2006
  - 3. Uluslararası Kentsel Tasarım Kongresi, 15. Uluslar arası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, “Devletin Kamusal Alanda Demokrasi Arayışı; Bir Halkla Bütünleşme Projesi Olarak Berlin’deki Devlet Binaları ve Çevresine Ait Bir Değerlendirme”, İstanbul, 2004
-

Ödüller

- Balıkesir Çamlık Kentsel ve Mimari Tasarım Proje Yarışması 2006 (2.lik ödülü)
  - “Time in a City”, Uluslar arası Fikir Yarışması, Moskova-Rusya,2005 (Teşvik ödülü)
  - Kayseri Mimarlar Odası Anı Parkı, Kayseri, 2005 (3.lük ödülü)
  - UIA 2005 Kongre Vadisi Mimari Tasarım Yarışması (Satınalma) Bildiriler
-

Atölye Çalışması

- “Liman Kentler” Avrupa Birliği Kültür Komisyonu Uluslararası Ortak Atölye Çalışması, İTÜ, YTÜ, MSGSÜ Mimarlık Bölümleri ortak çalışması, Strasbourg, Nancy – Fransa, 2006
- Mimarlık Vakfı Yaz Okulu, Atölye Asistanlığı, İstanbul, 2005